

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Міністерство освіти і науки України

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КОСТЕНКО Андріана Миколаївна

УДК 323.2:339.923(477)(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**РОЛЬ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ**

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси (052 – Політологія)
05 – Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А.М.Костенко

Науковий консультант – **Круглашов Анатолій Миколайович**, доктор політичних
наук, професор

Чернівці – 2020

АНОТАЦІЯ

Костенко А. М. Роль інститутів громадянського суспільства в контексті євроінтеграційних процесів України. – Кваліфікаційна праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» (052 – Політологія). – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, МОН України, Чернівці, 2020.

Дисертація присвячена визначенню й теоретико-методологічному обґрунтуванню ролі інститутів громадянського суспільства (ІГС) у контексті євроінтеграційних процесів України. Громадянське суспільство розглядається як соціальний феномен у трьох взаємозв'язаних вимірах: теоретичному (дискурси та концептуальні моделі громадянського суспільства); політико-ідеологічному (сучасні ідеологічні підходи) та практичному (практики громадянського суспільства). Авторкою проаналізовано й структуровано сучасні теоретичні концепції громадянського суспільства, що дозволило в межах дослідження виділити: широкий (певний етап розвитку будь-якого суспільства, який характеризується з точки зору його самоорганізації, ступеня розвитку демократії, реалізації прав і свобод людини і громадянина, виконання громадянами своїх політичних обов'язків); соціокультурний (особливий соціокультурний простір, у якому формується система недержавних суспільних інститутів і відносин, що створюють можливість і умови кожній людині реалізувати свої права, задовольняти свої потреби); комунікативний (соціальне партнерство між суспільством і капіталом, сферою бізнесу і громадськими вільними асоціаціями як однієї з основ громадянського суспільства) й глобальний (формування глобальної мережі взаємно визнаних неформальних традицій і формальних правил (дипломатичний протокол, посольства, багатосторонні договори, міжнародне право)) підходи до його вивчення.

Теоретичні засади дослідження процесів європейської інтеграції згруповано в «економічний» і «політичний» напрями: ринковий (лібералізм); ринково-

інституційний (неолібералізм); структурний (структуралізм); неокейнсіанський (дирижизм); федералізм; функціоналізм; неофункціоналізм; новий інституціоналізм; а також концепції «багатошвидкісної Європи», «європейського меню», «змінних геометрій»; «Європи концентричних кіл» тощо.

З'ясовано, що поняття «громадяни» та «інститути громадянського суспільства» наділені державою визначеною правосуб'єктністю, поняття «громадськість» охоплює соціально активних громадян та інститути громадянського суспільства, які не мають чітко окресленої правосуб'єктності, а категорія «громадянське суспільство» – є об'єднувчою щодо попередніх категорій.

Інтеграція є складним, багатостороннім і часто суперечливим явищем. З одного боку, вона створює умови для формування міждержавних чи наддержавних політичних інститутів, спрямованих на вирішення спільних проблем, а з іншого – може призвести до протистояння різних соціально-політичних сил, партій й держав. Наголошено, що євроінтеграція України є процесом впровадження узгоджених реформ у політичній, економічній, соціальній, культурній та інших сферах суспільного життя, спрямованих на розбудову ринкової економіки, демократії та зміцнення громадянського суспільства з метою входження до складу ЄС. Втім така політика має бути систематично здійснюваною та забезпечувати функціонування та розвиток українського суспільства. Забезпечення ефективної взаємодії інститутів громадянського суспільства з державою можливе шляхом інформування, консультування, діалогу, партнерства та контролю на кожному з етапів політичного циклу (розробка, реалізація та вивчення політики). Аналіз ролі ІГС в контексті євроінтеграційних процесів здійснено за допомогою авторської методики, шляхом аналізу системи обраних індикаторів на рівні планування, дії та впливу/наслідків. Роль ІГС розглядається як функції і діяльність ІГС у напрямі просування євроінтеграційних реформ шляхом застосування механізмів впливу (інформування, консультування, діалог, партнерство).

Аналіз джерельної бази дослідження ролі ІГС у євроінтеграційних процесах України дозволив здійснити узагальнення основних напрямів євроінтеграційних

реформ та розробити методику оцінки організаційної та фінансової спроможності ГС на національному, регіональному та локальному рівнях шляхом фіксації їх кількісних та якісних характеристик.

В роботі здійснено оцінку виконання Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 - 2020 рр. на національному, регіональних та локальному рівнях та визначено її вплив на процес інституціоналізації громадянського суспільства. Встановлено низку успішних прикладів підтримки та співпраці органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства. Поряд з цим було відзначено, що чимало завдань регіональних програм і планів мають декларативний характер, не містять безпосередніх заходів, строків виконання та чітко визначених відповідальних виконавців, а також не підкріплені ресурсним і, зокрема, інформаційним забезпеченням. Розглянуто механізми розподілу відповідальності за проведення інформаційної політики з питань європейської інтеграції (у тому числі й фінансової) між органами державної влади та зацікавленими ГО, міжнародними донорами і бізнес-структурами, що закладені в Концепції реалізації державної політики у сфері інформування та налагодження комунікації з громадськістю з актуальних питань європейської інтеграції України та Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018 - 2021 рр. У зв'язку з цим проаналізовано механізми інформаційно-комунікаційної діяльності Платформи громадянського суспільства, Центрів європейської інформації, Євроклубів, завданнями яких є інформування громадськості щодо євроінтеграційних процесів України та здійснення просвітницької роботи з різними цільовими групами.

У рамках дослідження також було вивчено й систематизовано комунікативні інструменти, які використовують інститути громадянського суспільства в контексті європейської інтеграції шляхом аналізу проведення громадських слухань (насамперед парламентських, зокрема в Комітеті з євроінтеграції); теле,- та радіодебатів, Інтернет-конференцій, електронних консультацій; визначено ефективність телефонних «гарячих ліній» органів центральної влади тощо.

Проаналізовано використання інструментів діалогових форм участі – колегій при центральних органах виконавчої влади; громадських рад; експертних рад; робочих груп, експертних груп, міжвідомчих робочих груп; спеціалізованих рад; дорадчих комітетів та інших. Визначено особливості їх роботи, оцінено її результативність та зроблено акцент на головних недоліках та недопрацюваннях, запропоновано шляхи їх подолання. Розглянуто інструменти партнерства між інститутами громадянського суспільства та органами державної влади й місцевого самоврядування – Ініціатива «Партнерство «Відкритий Уряд», Реанімаційний Пакет Реформ, впровадження партиципаторних бюджетів та соціального замовлення на місцевому рівні. Систематизовано та проаналізовано існуючі форми громадського контролю: громадська експертиза, громадське розслідування, громадський аудит, громадський моніторинг, контрольна перевірка тощо. Здійснено оцінку реалізації органами державними влади України положень 8 сфер Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС, в результаті чого розроблені науково-практичні рекомендації органам державної влади.

Теоретичні результати дослідження можуть бути використані для подальшого аналізу механізмів впливу ІГС на євроінтеграційні процеси за допомогою авторської методики шляхом аналізу системи індикаторів на рівні планування, дії та впливу/наслідків в інших державах, яка може стати в пригоді як науковцям, так і практикуючим політикам та громадським діячам. Наукові результати, отримані в дисертаційній роботі, можуть бути використані суб'єктами внутрішньої політики, насамперед – у практичній діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування для здійснення оцінки ефективності взаємодії між органами влади та ІГС на національному, регіональному та локальному рівнях та використання кращих її практик.

Отримані результати можуть становити також науково-практичний інтерес для аналітичних центрів, громадських організацій, міжнародних організацій та інституцій при проведенні, зокрема, моніторингу виконання Угоди про асоціацію України з ЄС; оцінки виконання Національної стратегії сприяння розвитку

громадянського суспільства в Україні, Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції тощо. Отримані результати можуть посприяти кращому визначенню й більш адекватному вибору комунікативних, діалогових і партнерських інструментів інститутів громадянського суспільства в контексті впровадження євроінтеграційних реформ.

Результати дослідження можуть бути використані у навчальному процесі, зокрема у викладанні таких дисциплін, як: політологія, громадянське суспільство, сучасні політичні теорії, інтеграційні процеси на пострадянському просторі, історія та теорія європейської інтеграції, при розробці відповідних їм навчально-методичних комплексів, спецкурсів, у підготовці навчальних посібників.

Ключові слова: інститути громадянського суспільства, євроінтеграційні реформи, механізми інформування, громадське консультування, діалогові форми, інструменти партнерства, громадський контроль, громадська дипломатія.

SUMMARY

Kostenko A. M. Role of Civil Society Institutions in the Context of European Integration Processes of Ukraine. – The qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for the scientific degree of the Doctor of Political Sciences in specialty 23.00.02 «Political Institutions and Processes», (052 – Political Science). – Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, MES of Ukraine, Chernivtsi, 2020.

The thesis focuses on the determination as well as theoretical and methodological substantiation of the role of civil society institutions (CSI) in the context of European integration processes of Ukraine. Civil society is regarded as a social phenomenon in three interrelated terms: theoretical (discourses and conceptual models of civil society); political and ideological (modern ideological discourses) and practical (practices of civil society). The author has analysed and structured modern theoretical approaches to understanding what civil society is, which has allowed to distinguish within the framework of the research: broad, social and cultural, communicative and global

approaches to the interpretation of civil society and to consider the peculiarities of global civil society. The theoretical foundations of European integration have been grouped into «economic» and «political» directions: market (liberalism); market-institutional (neoliberalism); structural (structuralism); Neo-Keynesian (dirigisme); federalism; functionalism; neofunctionalism; new institutionalism; as well as the concepts of «multi-speed Europe», «European menu», «variable geometries»; «Europe of concentric circles» and some others.

It has been identified that the concepts of «citizens» and «civil society institutions» are granted certain legal personality by the state, the concept «public» means socially active citizens and institutions of civil society that do not hold a clearly defined legal personality, and the category «civil society» is unifying in relation to the previous categories.

Integration is a complex, multilateral and often controversial phenomenon. On the one hand, it creates conditions for the formation of intergovernmental or supranational political institutions aimed at solving common problems, and on the other hand, it can lead to confrontation between various social and political forces, parties, states. The author has emphasized that Ukraine's European integration is the process of implementing agreed reforms in the economic, political, social, cultural and other spheres of public life, aimed at building a market economy, democracy and strengthening civil society in order to join the EU. Moreover, such a policy should be systematically implemented and ensure the functioning and development of Ukrainian society. Ensuring effective interaction of civil society institutions with the state is possible through informing, consulting, promoting dialogue, partnership and control at every stage of the political cycle (policy development, implementation and study). The analysis of the role of civil society institutions in the context of European integration processes has been carried out applying the author's methodology, through the analyses of indicators' system at the level of planning, action and impact / consequences.

The implementation of the National Strategy for Civil Society Development in Ukraine for 2016-2020 at the national, regional and local levels and its impact on the

process of institutionalization of civil society have been assessed in the research. The existence of many successful examples of support and cooperation between public authorities and civil society institutions has been identified. In addition, it has been noted that many tasks of regional programmes and plans are declarative, they do not include immediate measures, deadlines for implementation and clearly defined responsible executives, and also are not backed by resource and information provision, in particular. The research has considered the mechanisms for the division of responsibility for conducting information policy on issues of European integration (including financial) between public authorities and interested NGOs, international donors and business structures, which are established in the Concept for the Implementation of State Policy in the Field of Informing Public and Facilitating Communication on Crucial Issues of European Integration of Ukraine and the Communication Strategy in the Field of European Integration for 2018-2021 years. In this connection, the mechanisms of information and communication activities of the Civil Society Platform, European Information Centers, Euroclubs, which tasks are to inform public about European integration processes in Ukraine and work with different target groups, have been analyzed.

The research has also studied and systematized the communicative tools used by civil society institutions in the context of European integration through the analysis of public hearings (primarily parliamentary, in the Committee on European Integration, in particular); TV or radio debates, Internet conferences, electronic consultations; the effectiveness of telephone hotlines of the central authorities; etc. The implementation of tools of dialogue forms of participation have been analyzed – collegia at central executive bodies; public councils; expert councils; working groups, expert groups, interdepartmental working groups; specialized councils; advisory committees etc. The peculiarities of their work have been identified, its effectiveness has been evaluated; main disadvantages and shortcomings have been emphasized; ways of overcoming them have been offered. The tools of partnership between civil society institutions and state and local government bodies are described, e.g. the Open Government Partnership Initiative, the

Reanimation Package of Reforms, the introduction of participatory budgets, and social order at the local level. The existing forms of public control have been systematized and analyzed: public expertise, public investigation, public audit, public monitoring, control etc. The assessment of the implementation of 8 areas of the Association Agreement between Ukraine and the EU by the Ukrainian authorities has been conducted, which resulted in the development and implementation of scientific and practical recommendations to state authorities.

The theoretical results of the study can be useful as for the further analysis of the mechanisms of CSI influence on European integration processes with the help of author's methodology, through the analyses of a system of indicators at the level of planning, action and impact / consequences in other states. In Ukrainian political science, insufficient attention is paid to assessing the role of CSI in European integration processes, so the proposed by the author, through the analyses of a system of indicators at the level of planning, action and impact / consequences can be useful to both scholars and practitioners and public figures. The scientific results obtained by the author can be used by the subjects of the domestic policy, first of all – in the practical activity of the bodies of state power and local self-government in order to evaluate the effectiveness of interaction between authorities and CSI at the national, regional and local levels.

The research results may also be of scientific and practical interest for analytical centers, public organizations, as well as international organizations and institutions, in particular: monitoring the implementation of the Association Agreement; assessments of the implementation of the National Strategy for Promotion of Civil Society in Ukraine or the Strategy of Communication in the field of European Integration, etc. The results can help to better identify communicative, dialogue and partnership tools of civil society institutions in the context of implementing European integration reforms.

The results of the study can be used in the educational process, in particular in teaching such subjects as: Political Science, Civil Society, Modern Political Theories, Integration Processes in the Post-Soviet Area, History and Theory of European Integration, in the development of corresponding study guides, preparation of handbooks.

Key words: civil society institutions, European integration reforms, informational mechanisms, public consultation, dialogue forms, partnership instruments, public control, public diplomacy.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Одноосібна монографія:

1. Вплив інститутів громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси України : монографія / А. М. Костенко. – Суми : Сумський державний університет, 2018. – 411 с.

Статті у наукових фахових виданнях України:

(які входять до переліку ВАК/ МОН України)

2. Вибори як механізм структурування політичної опозиції в Україні / А. М. Костенко, Н. Д. Світайло // Нова парадигма. Філософія. Політологія. Соціологія: Журнал наук. праць/ Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, Творче об'єднання «Нова парадигма». – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – № 112. – С. 156-165.

3. Моніторинг громадської думки населення Сумської області щодо якості надання медичної допомоги / А. М. Костенко, В. А. Сміянов // Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах «Грані». – Дніпропетровськ, 2012. – № 2(82). – С. 98-102.

4. Порівняльний аналіз міграційних орієнтацій населення Сумської області / А. М. Костенко, Н. Д. Світайло, Т. В. Іванова // Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечнікова. Серія: Соціологія і політичні науки. – Одеса, 2013. – Т. 18. – Вип. 2(18). – Ч. 3. – С. 68-79.

5. Технології громадського контролю в контексті євроінтеграції / А. М. Костенко // Вісник Прикарпатського університету. Політологія. – 2018. – № 12. – С. 215-220.

6. Громадянське консультування як діалоговий механізм в євроінтеграційних процесах України / А. М. Костенко // Гілея: науковий вісник – 2018. – Вип. 138(3).

– С. 67-70. – Режим доступу:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2018_138%283%29__13.

7. Інституалізація громадянського суспільства в Україні / А. М. Костенко // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія – 2018. – Випуск 22-23. – С. 218- 225.

8. Інформаційно-комунікативні стратегії євроінтеграції в Україні / А. М. Костенко // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21, № 11. – С. 70-77.

9. Сучасні теоретико-методологічні підходи до визначення впливу інститутів громадянського суспільства на розвиток внутрішньополітичних процесів // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2019. – № 7. – С. 5-12.

Видання іноземних держав або видання України, які включені до міжнародних наукометричних баз

10. Impact Mechanisms of Civil Society on European Integration of Ukraine / A. Kostenko, V. Zavorodnia. – LAP Lambert Academic Publishing, 2018. – 170 p. (колективна монографія, іноземне видання, Latvia, EU)

11. Сучасні механізми впливу інститутів громадянського суспільства на органи державної влади / А. М. Костенко // Регіональні студії. – 2018. – № 15. – С. 23-27. (Index Copernicus)

12. Фінансова спроможність організацій громадянського суспільства в Україні в контексті забезпечення інституційної спроможності / А. М. Костенко // Вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія, Соціологія, Право. – 2019. - №1. – С. 49-54. (Index Copernicus)

13. Роль євроклубів у проведенні інформаційних кампаній з питань євроінтеграції / А. М. Костенко // Politicus. – 2019. – №1. – С. 46-51. (Index Copernicus)

14. Electoral political culture in Ukraine: a case study of Ukrainian parliamentary elections of 2012. / N. Svitaylo, A. Kostenko, A. Podgornic // Teorija in Praksa. – 2014.

– № 5. – Р. 928-943. Режим доступу: http://www.fdv.uni-lj.si/docs/default-source/tip/tip_05_2014_svitaylo_idr.pdf?sfvrsn=2. (Scopus)

15. Закономерности и тенденции электоральных процессов на постсоветском пространстве / А. Н. Костенко, В. И. Гостенина, Е. Ю. Лупенкова, Н. Д. Свитайло // Власть. – 2013. – Том. 21. – № 5. – С. 35-39. (іноземне видання)

16. Оценка доступности медицинской помощи населению: опыт регионального исследования / А. М. Костенко, Н. Д. Свитайло, В. А. Смиянов // Социологические исследования– 2013. – № 12. – С. 133-136. (іноземне видання).

17. Уніфікація понятійно-категоріального апарату дослідження громадянського суспільства // Гілея: науковий вісник. – 2019. – Вип. 147. – С. 44-47. (Index Copernicus)

18. Civil control over implementation of the commitments under the EU-Ukraine association agreement / А. Kostenko // Humanitarian Vision. – 2019. – Выпуск 5. – № 1. – С. 19-24. (Index Copernicus)

19. Діалогові механізми взаємодії органів влади та громадянського суспільства в контексті євроінтеграції / А. М. Костенко // Гілея: науковий вісник. – 2019. – Вип. 144. – С. 64-68. (Index Copernicus)

20. Адміністративно-територіальна реформа в Україні за оцінками депутатів місцевих рад / А. М. Костенко // Регіональні студії. – 2019. – № 18. – С. 20-26. (Index Copernicus)

21. Громадська дипломатія як чинник впливу на євроінтеграційні процеси в Україні / А. М. Костенко // Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. – 2019. – № 26. (Index Copernicus)

22. Нормативно-правові засади впливу громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси в Україні // Politicus. – 2019. – №5. – С. 15-19. (Index Copernicus).

Публікації на Всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях

1. Оцінка держслужбовцями актуальності питань забезпечення гендерної рівності (на прикладі Сумської області) / А. М. Костенко // Жінка у публічній владі:

звільнення від стереотипів : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 3 червня 2010 р., м. Суми / За заг. ред. Н. Світайло. – Суми : СумДУ, 2010. – С. 43-52.

2. Соціально-економічні передумови міжнародної міграції населення (на основі дослідження трудової міграції Сумського регіону) / А. М. Костенко, Ю. М. Петрушенко // Міжнародна стратегія економічного розвитку регіону : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції / Редкол.: О.В. Прокопенко та ін. – Суми : СумДУ, 2010. – С. 213-215.

3. Громадянське суспільство: концептуальні підходи та соціальна реальність / А. М. Костенко, А. О. Ковбасюк // Концепт реальності у філософії, літературі й науці : матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції, м. Суми, 24-25 лютого 2011 р. / Ред. кол.: В. М. Вандишев, А. Є. Лебідь. – Суми : СумДУ, 2011. – С.109-111.

4. Економічна активність: гендерний аспект / А. М. Костенко // Гендерна мапа Центрально-Східної Європи : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 21-22 квітня 2011 р. / ред. кол.: Н. Д. Світайло, В. П. Павленко. – Суми : СумДУ, 2011. – С. 141-143.

5. Євроінтеграція як ефективний інструмент демократизації суспільства // Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства : матеріали Всеукраїнської наукової конференції, Суми, 19-20 квітня 2012 року / Відп. за вип. В. В. Опанасюк. – Суми : СумДУ, 2012. – Ч.2. – С. 106-108.

6. Участь України в Європейських освітніх програмах // Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства : матеріали Всеукраїнської наукової конференції, Суми, 19-20 квітня 2012 року / Відп. за вип. В.В. Опанасюк. – Суми : СумДУ, 2012. – Ч.2. – С. 142-143.

7. Гендерні ролі у сучасній українській політиці / А. М. Костенко // Гуманізм. Трансгуманізм. Постгуманізм : матеріали доповідей та виступів Міжнародної науково-теоретичної конференції, м. Суми, 19-20 квітня 2013 р. / Ред.кол.: Є. О. Лебідь, А. Є. Лебідь. – Суми : СумДУ, 2013. – С. 50-52.

8. Електоральна культура в Україні (на прикладі виборів до Верховної Ради України 2012 року) / А.М. Костенко // Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства : матеріали Всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів, м. Суми, 21-22 квітня 2014 р. / Відп. за вип. О.М. Сушкова. – Суми : СумДУ, 2014. – С. 318-319.

9. Співпраця гендерного ресурсного центру з місцевою владою: практичні аспекти міждисциплінарності / А. Костенко, Н. Світайло // Рівність, лідерство, спілкування в європейських прагненнях української молоді: гендерний дискурс : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, Тернопіль, 5–7 жовтня, 2016 р. – Тернопіль : ТНПУ, 2016. – С. 171–173.

10. Досвід упровадження гендерних квот в Україні / А. Костенко // Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства: матеріали Всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів фак-ту іноземної філології та соціальних комунікацій. – Суми, 21-22 квітня 2016 року – С. 119.

11. Моделі взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів місцевого самоврядування у країнах ЄС / А. Костенко // Міжнародній науковій конференції „Муніципальні читання імені Антона Кохановського. – 2016.

12. Політична участь жінок в регіональних органах влади (механізм квотування) / А. Костенко // Міжнародна науково-практична конференція «Чорноморське регіональне співробітництво в контексті процесів європейської інтеграції» (м. Миколаїв, 12-14 травня 2016 р.). – Херсон: Грінь Д.С., 2016. – 150 с. – С. 48-50.

13. Політична участь жінок: результати дослідження / Н. Петренко; наук. кер. А. М. Костенко // Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства: матеріали V Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів, викладачів та співробітників, м. Суми, 20-21 квітня 2017 р. – Суми: СумДУ, 2017. – С. 319-322.

14. Механізми взаємодії держави і громадянського суспільства при виконанні євроінтеграційних зобов'язань / А. Костенко // Соціально-гуманітарні аспекти

розвитку сучасного суспільства : матеріали Всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів фак-ту іноземної філології та соціальних комунікацій. – Суми, 21-22 квітня 2017 року. С 120.

15. Світоустрій сучасної міжнародної системи / Д. Тарасенко; наук. кер. А. М. Костенко // Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства: матеріали V Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів, викладачів та співробітників, м. Суми, 20-21 квітня 2017 р. – Суми: СумДУ, 2017. – С. 275-279.

16. Динаміка децентралізації в Сумській області // Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства / Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Суми, 2018, С. 508.

17. Визначення громадської думки населення Сумської області щодо вибору країни-товаровиробника / А.М. Костенко, Є.В. Макаренко // Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства : матеріали Всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів, м. Суми, 23-24 квітня 2015 року. - Суми : СумДУ, 2015. - С. 204-206.

18. Гендерний моніторинг виборів в об'єднаних територіальних громадах // Політологічні читання імені професора Богдана Яроша: зб. наук. пр. / за заг. ред. В.І.Бортнікова, Я.Б.Яроша. – Луцьк: Вежа-Друк, 2018, – Вип. 7. – 240 с. – С. 58-63.

19. Концептуальні підходи до дослідження ролі інститутів громадянського суспільства в євроінтеграції / А. Костенко // Рівень ефективності та необхідність впливу суспільних наук на розвиток сучасної цивілізації : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 22-23 лютого 2019 року). – Львів, 2019. – С. 71-74.

20. Роль інститутів громадянського суспільства в реалізації Угоди про асоціацію між ЄС та Україною / А. Костенко // Вплив суспільних наук на процес розвитку суспільства: можливе та реальне: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 1-2 березня 2019 року). – Київ, 2019. – С. 82-85.

21. Civil control over implementation of the commitments under The EU-Ukraine association agreement / A Kostenko // The Role of Intercultural Communication in

Adapting Ethnic Groups to the European Union Social Space: International Jean Monnet Conference. – Oradea, Romania, 4th-5th of April 2019.

22. Експертна підтримка євроінтеграційних реформ / А. Костенко // IX міжнародна науково-практична конференція «Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи» (м. Чернівці, 14 травня 2019 року).

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Механізми впливу громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси в Україні : монографія – Суми: ФОП Цьома С. П., 2017. – 242 с.

2. Жінка і сучасний бізнес / А. М. Костенко, О. І. Швирков // Український соціум. 2010. – № 3. – С. 80-88.

3. Соціокультурні аспекти реалізації жіночого потенціалу в бізнесі / А. М. Костенко, Н. Д. Світайло // Філософія науки: традиції та інновації. – № 1(2). Суми, СумДПУ ім. А.С. Макаренка. – 2010. – С. 158- 167.

4. Бойкот російських товарів як форма політичної участі громадян / А. М. Костенко, Є. В. Макаренко // Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах «Грані». – 2015. – № 6. – С. 140-144 . – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_6_28.

5. Оцінка ефективності впровадження євроінтеграційних реформ в Україні / А. М. Костенко // Політологічні та соціологічні студії. – 2019, Том 16 (3)

6. Аналіз сучасного стану трудових міграційних потоків та напрями їх державного регулювання / А. Костенко, Н. Світайло // Економічний часопис – XXI. – К., 2009. – № 3-4. – С. 44-52.

7. Соціальні процеси на Сумщині (соціологічний аналіз). Збірник результатів конкретних соціологічних досліджень. / За заг. ред. Н. Світайло, В. Павленко, А. Костенко. – Суми, 2009. – 42 с.

8. Дослідження громадської думки з питань участі жінок у політичних процесах. Загальний звіт. – К., 2016. – 23 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

[http: // csgard.sumdu.edu.ua/uk/pro-nas/novini/50-rezultati-doslidzhennya-z-pitan-uchasti-zhinok-u-politichnikh-protsesakh.html](http://csgard.sumdu.edu.ua/uk/pro-nas/novini/50-rezultati-doslidzhennya-z-pitan-uchasti-zhinok-u-politichnikh-protsesakh.html)

9. Гендерний моніторинг виборів голів та рад ОТГ / О. Ярош, А. Костенко, Н. Світайло, Н. Богрянцева . – К., 2017. – 100 с.

10. Динаміка децентралізації в Сумській області: теоретичні та прикладні аспекти / А. М. Костенко, О. В. Купенко, С. М. Назаров та ін.; за ред. А. Є. Лебедя. – Суми: ФОП Ширяєв Д.І., 2017. – 168 с.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	20
ВСТУП	22
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	36
1.1. Категоріальний апарат дослідження	36
1.2. Теоретико-методологічні підходи до визначення ролі інститутів громадянського суспільства у євроінтеграційних процесах	57
1.3. Правові та джерельно-документальні основи механізмів впливу громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси в Україні	92
Висновки до Розділу 1	108
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	110
2.1. Євроінтеграційні чинники розвитку громадянського суспільства	110
2.2. Інституалізація громадянського суспільства в Україні	152
2.3. Механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства з державою	184
Висновки до Розділу 2	211
РОЗДІЛ 3. ІНФОРМАЦІЙНО-КОНСУЛЬТАТИВНІ МЕХАНІЗМИ ВПЛИВУ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА ПОЛІТИКУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	213
3.1. Інформаційна діяльність інститутів громадянського суспільства з питань євроінтеграції	213
3.2. Механізми громадського консультування в процесі інтеграції України до ЄС	245
3.3. Діалогові інструменти інститутів громадянського суспільства	269

Висновки до Розділу 3	295
РОЗДІЛ 4. СПІВПРАЦЯ МІЖ ІНСТИТУТАМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВОЮ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО КУРСУ	297
4.1. Партнерство між інститутами громадянського суспільства та державою у впровадженні європейських реформ	297
4.2. Форми громадського контролю політики євроінтеграції	313
4.3. Громадська дипломатія як чинник впливу на процеси європейської інтеграції України	331
Висновки до Розділу 4	350
ВИСНОВКИ	352
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	360
ДОДАТКИ	403

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- ВВП – валовий внутрішній продукт
ВНП – валовий національний продукт
ВРУ – Верховна Рада України
ГС – громадянське суспільство
ЕВС – економічний і валютний союз
ЄС – Європейський Союз
ЄЕС – Європейська економічна спільнота
ЄК – Європейська Комісія
ЄОВС – Європейське об'єднання вугілля і сталі
ЄАВТ – Європейська асоціація вільної торгівлі
ЄП – Європейський парламент
ЄПС – Європейська політика сусідства
ЄР – Європейська Рада
ЗВТ – Зона вільної торгівлі
ЗМІ – Засоби масової інформації
ІГС – інститути громадянського суспільства
ІЛР – індекс людського розвитку
КМУ – Кабінет Міністрів України
КСЦЄ – країни Східної та Центральної Європи
ЛАД – Ліга арабських держав
МЗС – Міністерство закордонних справ
Мін'юст – Міністерство юстиції України
ОБСЕ – Організація безпеки та співробітництва Європи
ОДА – Обласна державна адміністрація
ООН – Організація Об'єднаних Націй
ПАРЄ – Парламентська Асамблея Ради Європи
ПДА – Порядок денний асоціації Україна – ЄС
РЄ – Рада Європи

СЕСС – Угода про європейсько-середземноморське співробітництво між ЄС та середземноморськими країнами

СОТ– Світова організація торгівлі

СНД – Співдружність Незалежних Держав

УА – Угода про асоціацію між Україною та ЄС

УПС – Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами

ЦОВВ – Центральні органи виконавчої влади

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми та актуальність дослідження. Пожвавлення розвитку громадянського суспільства України у 2000-х роках, потужні прояви політичної активності у період «помаранчевої революції» 2004–2005 років та Євромайдану 2013–2014 років прискорили інституалізацію громадянського суспільства та продемонстрували можливості його впливів на владні рішення щодо внутрішнього та зовнішнього курсу держави. Проте не лише акції протестів виявилися результативними. Прагнення до змін з боку представників громадянського суспільства (далі – ГС) породили позитивні приклади їх взаємодії із владою, зокрема спрямованими на прийняття рішень щодо реалізації євроінтеграційної політики нашої держави.

Досвід багатьох держав Європи свідчить, що процеси європейської та євроатлантичної інтеграції відбуваються у нерозривній єдності з розвитком демократизації і навіть певним чином можуть бути ототожені з нею. Тому важко переоцінити важливість участі в цих процесах громадянського суспільства. Європейське майбутнє України залежить не тільки від дипломатів і політиків, а й від рівня та спрямованості активності суспільства загалом. Постійна співпраця між владою та інститутами громадянського суспільства (далі – ІГС) на всіх рівнях упровадження європейської інтеграційної політики є передумовою успішного досягнення стратегічних цілей нашої країни. Уклавши Угоду про асоціацію, Україна взяла на себе чітко визначені зобов'язання, виконання яких передусім потрібне самим громадянам нашої держави. Процес європейської інтеграції – це насамперед упровадження внутрішніх реформ шляхом викорінення корупції, проведення економічних та політичних трансформацій, які можна здійснити лише за всебічної підтримки громадянського суспільства.

Поряд з цим «революційна активність», масові протестні рухи та законодавчо закріплені механізми взаємодії ІГС з державою ще не є запорукою системного впливу ГС на владні рішення чи їх контролю за публічними службовцями. Саме

тому теоретико-методологічне та емпіричне обґрунтування ролі інститутів громадянського суспільства на шляху інтеграції України до Європейського Союзу дозволяє зрозуміти їхні причинно-наслідкові взаємозв'язки та відстежити певні тенденції впливу на внутрішньополітичні процеси.

На сучасному етапі в науковій літературі представлено широкий спектр теоретико-методологічних підходів і концепцій до аналізу громадянського суспільства та його впливу на внутрішньополітичні трансформації.

«Класичні» концепції громадянського суспільства Дж. Александера, Е. Арато, Ж. Бодріяра, Ю. Габермаса, Г. Гегеля, Е. Геллнера, Р. Дарендорфа, Дж. Коена, Т. Карозерса, Р. Патнема, Т. Парсонса, А. де Токвіля та ін. присвячені аналізу змісту категорії «громадянське суспільство», обґрунтуванню етапів його розвитку та інституціоналізації. Згідно з «габермасівською» ідеєю ГС покликано здійснювати контроль за державою, стримуючи її в зазіханні на особисту, політичну, культурну, громадську свободу громадян. У дослідженнях Р. Патнема відстежено зв'язок між ефективністю роботи державних інституцій та рівнем розвитку громадянського суспільства, що є одним із визначальних чинників успішного втілення демократичних реформ.

Теоретики європейської інтеграції намагалися інтерпретувати її в категоріях політичних, соціологічних і економічних учень. Розгляду різних аспектів інтеграційних процесів у Європі присвячені праці таких західних дослідників, як М. Арах, М. Беме, М. Денджерфілд, Дж. Стигліц, Ф. Тоді. У роботах названих науковців проаналізовані причини євроінтеграції, її прояви та наслідки.

Авторське бачення проблеми взаємодії органів публічної влади з ГС ґрунтується на використанні концептуальних підходів зарубіжних науковців Дж. Баттерфілда, Ю. Габермаса, С. Гінера, С. Елісона, Р. Кокса, Х. Лінца, Кл. Оффе, Дж. Холла, Ф. Шміттера.

Проблеми становлення та інституціоналізації громадянського суспільства в Україні, налагодження взаємовідносин з органами влади та вплив на євроінтеграційні перспективи стали предметом дослідження багатьох вітчизняних

науковців: О. Бабкіної, М. Бойчук, В. Бурдяк, В. Горбатенка, В. Карася, В. Кременя, А. Круглашова, А. Колодій, Л. Нагорної, М. Обушного, В. Полохала, Ф. Рудича, Н. Ротар, Д. Ткача, І. Тодорова та ін.

Значна частина досліджень присвячена окремим аспектам взаємодії держави з громадянським суспільством, їх взаємозалежності. Проте в ході наукового аналізу проблем розвитку громадянського суспільства та європейських інтеграційних процесів України виявлено недостатню кількість досліджень, пов'язаних із вивченням механізмів впливу інститутів громадянського суспільства на євроінтеграційну політику України. У наявних працях не розкрито зміст та характер участі громадянського суспільства у процесі вироблення завдань та цілей, розроблення, прийняття рішень та їх реалізацій у контексті європейських інтеграційних процесів; оцінки наявних у ІГС інструментів та механізмів впливу на реалізацію політики вступу України в ЄС. Отже, вагоме теоретичне й практичне значення, а також недостатня розробленість зазначеної проблематики зумовлюють **актуальність** дисертаційного дослідження.

Проблематика ролі громадянського суспільства сучасної України в євроінтеграційних процесах потребує поглибленого політологічного аналізу з огляду, передусім, на ті значні внутрішні й зовнішні виклики, які постали перед нашою державою. Саме політичні загрози виявили себе як комплексні явища, які визначаються наявними суперечностями в розвитку громадянського суспільства та затягуванням упровадження євроінтеграційних реформ. Найбільш небезпечні виклики, на які сучасному громадянському суспільству та Україні в цілому потрібно дати адекватну відповідь і в теоретичному, і в практичному аспектах, пов'язані з несистемністю демократичних реформ; поширенням політичного популізму; низьким рівнем делегування державою громадському сектору частини своїх публічних повноважень; зневірою громадськості у спроможності влади провести демократичні реформи; поширенням настроїв патерналізму; зростанням рівня радикальних настроїв; непрофесіоналізмом і некомпетентністю частини представників політико-владних структур; нехтуванням з їх боку громадською

думкою та пропозиціями ІГС тощо. Пошук оптимальних варіантів відповідей на зазначені виклики можливий завдяки налагодженню системної взаємодії між громадянським суспільством та владою в напрямку розроблення, прийняття та імплементації політичних рішень загалом та тих, що стосуються євроінтеграційних реформ зокрема.

Сучасний етап трансформації політичної системи України спричинений подіями на Євромайдані є свідченням зростання ролі громадянського суспільства в розбудові нашої держави та формування нового рівня відносин між громадянами, громадянським суспільством і державою. Політичні та соціально-економічні перетворення України пов'язані насамперед зі створенням більш надійних механізмів політичної стабільності, розвитком демократії та зміцненням національної безпеки. Подальше наше зближення із Європейським Союзом через виконання Україною взятих на себе зобов'язань є важливим засобом розбудови демократичних інституцій.

Досвід попередніх років переконливо засвідчив, що проєвропейські декларації українських можновладців не гарантують ефективної європейської інтеграційної політики та впровадження системних демократичних реформ. Проте постійний вплив громадянського суспільства через комплекс відповідних інструментів (зокрема інформування, консультування, діалогу, контролю, партнерства та прямої дії) здатний забезпечити просування України в бік ЄС та успішне проведення необхідних реформ. З огляду на все це, необхідне належне вивчення ролі громадянського суспільства в здійсненні євроінтеграційних процесів в Україні. Адже рівень розвитку громадянського суспільства визначається не лише кількісними й переважно формальними показниками (кількістю та чисельністю громадських організацій, сукупністю нормативно-правових документів і кількістю заходів ІГС тощо), а й насамперед якісними показниками (дієвістю ІГС, рівнем їхнього реального впливу на суспільно-політичне життя, вироблення й реалізацію державної політики тощо).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Тема дисертації відповідає змісту наукової теми «Держава та суспільство: напрямки та політичні механізми взаємодії» (№ 0114U003500), що виконувалася на кафедрі політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича; науково-дослідної роботи «Механізми впливу інститутів громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси в Україні» (№ 0116U006811), що виконувалася на кафедрі психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету.

Крім того, в рамках теми дисертації виконано такі наукові проекти: «Підвищення спроможності місцевих ініціатив через мережування та технологізацію» (2017 р., за підтримки Департаменту інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю Сумської обласної державної адміністрації); «Вивчення громадської думки населення Сумської області з питань окремих напрямків державної і місцевої політики та оцінки діяльності органів державного управління» (2017 р., за підтримки Департаменту інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю Сумської обласної державної адміністрації); «Внутрішньо переміщені особи та приймаючі громади: розбудова толерантності через діалог» (2018 р., Міжнародний благодійний фонд «Український жіночий фонд» за підтримки Фонду Чарльза Стюарта Мотта); «Підтримка для встановлення інформаційного центру з метою надання інформації про НАТО та суміжних тем для вчених, студентів та інших зацікавлених представників громадськості (2016–2019 рр. за підтримки NATO – Public Diplomacy Division).

Метою дисертаційного дослідження є вивчення ролі, значення та впливів інститутів громадянського суспільства у здійсненні євроінтеграційних процесів України.

Досягнення мети зумовило необхідність постановки та розв'язання комплексу **завдань** дисертаційного дослідження:

- систематизувати теоретико-методологічні підходи до дослідження ролі ІГС у євроінтеграційних процесах; представити категоріальні характеристики взаємодії ІГС з владою в контексті євроінтеграції;
- проаналізувати євроінтеграційні чинники розвитку ІГС і, зокрема, на основі аналізу нормативно-правової бази визначити механізми впливу ІГС на євроінтеграційні процеси в Україні та основні напрямки здійснення євроінтеграційних реформ;
- розглянути етапи інституціоналізації ІГС; розробити індикатори оцінки організаційної та фінансової спроможності ІГС та, відповідно, здійснити емпіричне дослідження організаційної та фінансової спроможності ІГС в Україні на національному, регіональному та локальному рівнях;
- охарактеризувати механізми взаємодії ІГС з державою в контексті євроінтеграції та розробити індикатори аналізу зазначених механізмів на національному, регіональному та локальному рівнях;
- розкрити сутність і потенційні можливості інформаційно-консультативних механізмів ІГС у напрямку розроблення рішень та інформування щодо європейської інтеграційної політики;
- узагальнити практики та визначити результативність механізмів діалогу та партнерства між ІГС та владою щодо впровадження євроінтеграційних реформ;
- оцінити ефективність механізмів громадського контролю політики євроінтеграції на національному, регіональному та локальному рівнях;
 - охарактеризувати чинники впливу громадської дипломатії на процеси європейської інтеграції України; представити висновки щодо застосування інформаційних, консультативних, діалогових та партнерських інструментів ІГС у контексті впровадження євроінтеграційних реформ та оцінити ефективність взаємодії між органами влади та ІГС на національному, регіональному та локальному рівнях.

З урахуванням зазначеної мети і завдань **об'єктом** дослідження є інститути громадянського суспільства в Україні, а **предметом** – роль інститутів громадянського суспільства в європейських інтеграційних процесах України.

Вивчення ролі ІГС в євроінтеграційних процесах здійснювалося як на теоретичному, так і емпіричному рівні. На теоретичному рівні було з'ясовано і структуровано концептуальні підходи до сутності громадянського суспільства, євроінтеграційного процесу України та їх категоріальних характеристик, а на емпіричному – здійснено оцінку ефективності інформаційних, консультативних, діалогових та партнерських механізмів ІГС у контексті впровадження євроінтеграційних реформ на національному, регіональному та локальному рівнях. З метою наукового пізнання ролі громадянського суспільства було враховано міждисциплінарний підхід, що полягає у використанні досягнень і підходів різних наук, таких як: політології, філософії, правознавства, соціології і дозволяє комплексно представити особливості взаємодії громадянського суспільства із державою в контексті розроблення, прийняття та впровадження євроінтеграційної політики.

Виходячи з особливостей теми, в основу дослідження було покладено неоінституціональний підхід, що дозволив вивчити механізми нормативно-правового регулювання взаємодії ІГС із органами влади та місцевого самоврядування в контексті євроінтеграції. Також за його допомогою було з'ясовано організаційну та фінансову спроможність ІГС, специфіку їх діяльності в умовах євроінтеграційних процесів. Крім того, використання неоінституціонального підходу при дослідженні теоретичних і прикладних аспектів механізмів ІГС дозволило виявити особливості їх реалізації й оцінити ефективність в контексті євроінтеграції.

Системний підхід використано для вивчення євроінтеграції як цілісного процесу політичних, соціально-економічних, правових та інституційних реформ в Україні; виявлення багатоманітності зв'язків і чинників євроінтеграційного процесу; а також розкриття механізмів впливу ІГС на євроінтеграційні процеси.

З урахуванням підходу соціального конструктивізму виявлено способи, за допомогою яких ІГС беруть участь у плануванні, розробленні та реалізації євроінтеграційної політики та наведено докази на користь того, що євроінтеграційна перспектива України конструюється за активної участі ІГС.

Використовуючи синергетичний підхід, з'ясовано вплив євроінтеграції на розвиток ІГС та їх зворотний вплив на впровадження євроінтеграційних реформ; відстежено синергетичний ефект від взаємодії держави та ІГС у напрямку збільшення ефективності євроінтеграційних процесів.

Застосування гносеологічного підходу дало змогу сформулювати основні концептуальні засади дослідження сутності інституціоналізації громадянського суспільства, його структури та механізмів у поступовому розвитку.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження та реалізації його завдань в дисертаційній роботі широко використовувалася сукупність взаємодоповнюючих загальних і спеціальних методів. Зокрема, метод порівняльного аналізу для зіставлення: основних ознак громадянського суспільства та держави; регіональних програм сприяння розвитку громадянського суспільства; реалізації Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції у різний період; європейської та вітчизняної практики взаємодії ІГС із владою на локальному, регіональному й національному рівнях. Метод категоріального аналізу – для визначення базових понять дисертаційного дослідження, таких, як «європейська інтеграція України», «євроінтеграційна політика України», «інструменти громадського впливу», «діалогові механізми» тощо. Структурно-функціональний метод – для визначення основних структурних ознак та елементів євроінтеграційної політики, завдань, функцій та напрямків діяльності органів державної влади, що здійснюють формування та реалізацію євроінтеграційної політики. Метод комплексного аналізу та узагальнення – для формулювання наукових визначень, висновків, що виносяться на захист.

У роботі використовувалися й інші методи наукового дослідження: метод аналізу статистичних даних; контент-аналіз обласних планів заходів щодо

реалізації Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 рр.; планів заходів на 2018 рік щодо реалізації Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки; Національної програми сприяння розвитку громадянського суспільства тощо; моніторинг ЗМІ, сайтів; вторинний аналіз результатів соціологічних досліджень тощо.

Застосування зазначених наукових підходів і методів дозволило якісно виконати визначені завдання роботи, перевірити методологічні підходи та аналітичні висновки, обґрунтувати необхідність пошуку форм і методів оцінки ефективності взаємодії між органами влади та ІГС у контексті євроінтеграції на національному, регіональному та локальному рівнях.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена метою та завданнями дослідження та полягає у тому, що в дисертації вперше у вітчизняній політичній науці здійснено комплексний аналіз вивчення ролі, значення та впливів інститутів громадянського суспільства у здійсненні євроінтеграційних процесів України. У проведеному дослідженні:

уперше:

- на основі емпіричного дослідження з'ясовано неоднорідний вплив ІГС на впровадження євроінтеграційних реформ через різну організаційну та фінансову спроможність ІГС і встановлено, що на національному рівні вони мають досить високу ефективність у застосуванні інформаційних, консультативних, діалогових та партнерських механізмів у контексті євроінтеграції, тоді як на регіональному та локальному рівнях – переважно низьку;
- доведено, що євроінтеграційні процеси є одним із визначальних чинників розвитку ІГС в Україні, що зі свого боку має зворотний вплив на впровадження євроінтеграційних реформ, тобто європейська інтеграція та розвиток громадянського суспільства є взаємообумовленими та компліментарними процесами;

- запропоновано модель взаємодії між ІГС та державою у процесі планування, розроблення та реалізації політики у сфері європейської інтеграції на таких рівнях громадської участі як: інформування, консультування, діалогу, партнерства та громадської дипломатії;
- здійснено аналіз ролі ІГС у контексті євроінтеграційних процесів за допомогою системи індикаторів на етапах: планування, дії та впливу/наслідків, що дозволило визначити ефективність механізмів взаємодії ІГС з державою в контексті євроінтеграції на національному, регіональному та локальному рівнях;
- науково обґрунтовано чинники впливу громадської дипломатії на процеси європейської інтеграції України, а також представлено висновки щодо поглиблення інформаційних, консультативних, діалогових та партнерських взаємовідносин між ІГС та державою в умовах реалізації європейського інтеграційного курсу;
- доведено необхідність проведення системної інформаційної кампанії з європейської інтеграції та наголошено, що представлення громадянам переваг євроінтеграційного курсу повинно відбуватися перш за все через роз'яснення змісту, спрямування та результатів внутрішніх реформ;

удосконалено:

- теоретичне обґрунтування категоріального апарату дослідження; зокрема окреслено ключові характеристики концептуального підходу до ролі ІГС в євроінтеграційних процесах України; при цьому застосована авторська методика оцінки організаційної та фінансової спроможності ІГС на національному, регіональному та локальному рівнях шляхом фіксації їх кількісних та якісних характеристик;
- аргументацію про те, що забезпечення ефективної взаємодії ІГС з державою можливе шляхом інформування, консультування, діалогу, партнерства та контролю на кожному з етапів політичного циклу;

- положення про взаємозв'язок між цільовими аудиторіями та рівнем їх інформованості щодо Угоди про асоціацію Україна-ЄС; встановлено, що високий рівень поінформованості спостерігається серед публічних службовців, політиків, експертів, дипломатів, а також людей, що мають відношення до розроблення документів і подальшого їх упровадження; середній рівень поінформованості – серед представників громадянського суспільства, журналістів, студентської молоді, а також представників наукового співтовариства, учасників проектів ЄС; низький рівень поінформованості (практично в усіх регіонах країни) – серед широкої громадськості, лідерів думок, які не належать до експертного співтовариства;
- формулювання вимірів громадської дипломатії: як лобістської діяльності; як міжнародних зв'язків із громадськістю; як процесу просування національного іміджу або бренду;

набули подальшого розвитку:

- трирівневий підхід до євроінтеграції як процесу: трансформації самого Європейського Союзу; просування відповідних рішень на рівень національних політик держав-членів; упровадження внутрішніх реформ державами-кандидатами, що націлені на інтеграцію до ЄС;
- твердження про пряму кореляцію між інформованістю людини та її здатністю поєднати політичні рішення (процеси) зі своїми особистими, персональними інтересами; визначено, що метою інформаційної кампанії є спонукання аудиторії до нових типів дій або уповільнення виконання прийнятих у суспільстві дій;
- визначення громадської дипломатії як відносно нового засобу взаємодії між державою та ІГС через вплив на міжнародну суспільну думку та інформаційно-комунікативних інструментів взаємодії ІГС із міжнародними організаціями;
- узагальнення практик інформаційних, консультативних, діалогових та партнерських механізмів взаємодії між інститутами громадянського

суспільства та державою в напрямку планування, розроблення та впровадження політики європейської інтеграції.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що запропонована методика оцінки організаційної та фінансової спроможності ГС на національному, регіональному та локальному рівнях може бути використана науковцями для аналізу механізмів впливу ІГС на процес планування, розроблення та реалізації політики у сфері європейської інтеграції.

Також, наукові результати, отримані в дисертації, можуть бути використані суб'єктами внутрішньої політики, насамперед – у практичній діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування для здійснення оцінки ефективності взаємодії між органами влади та ІГС на національному, регіональному та локальному рівнях.

Отримані результати можуть становити науково-практичний інтерес для аналітичних центрів, громадських організацій, міжнародних організацій та інституцій при проведенні, зокрема, моніторингу виконання Україною Угоди про асоціацію; оцінки виконання Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні, Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції, а також ролі визначенні комунікативних, діалогових та партнерських інструментів діяльності інститутів громадянського суспільства в контексті впровадження євроінтеграційних реформ.

Результати дослідження можуть бути використані у навчальному процесі, зокрема у викладанні таких предметів, як: політологія, громадянське суспільство, сучасні політичні теорії, інтеграційні процеси на пострадянському просторі, історія та теорія європейської інтеграції, при розробленні відповідних їм навчально-методичних комплексів, у підготовці навчальних посібників.

Окремі результати дослідження вже апробовані та впроваджені в Сумській обласній державній адміністрації. Зокрема, авторка дисертації входить до Координаційної ради з питань сприяння розвитку громадянського суспільства при Сумській обласній державній адміністрації. Наукові напрацювання в рамках

дослідження увійшли до положення про координаційну раду з питань сприяння розвитку громадянського суспільства при Сумській обласній державній адміністрації; подано і враховано пропозиції до проекту Обласної програми сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016–2018 роки. Висновки й рекомендації авторки враховано в своїй діяльності Громадською радою з гендерних питань при міжфракційному об'єднанні «Рівні можливості» Верховної Ради України; Обласною координаційною радою з питань сімейної, гендерної політики та протидії торгівлі людьми Сумської обласної державної адміністрації та Координаційною радою сприяння розвитку громадянського суспільства Сумської обласної державної адміністрації, до складу яких входить авторка дисертації.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним науковим дослідженням. Усі наукові результати, викладені в дисертації, одержані авторкою особисто й концентровано подані в монографії, наукових статтях в українських фахових виданнях та у закордонних публікаціях. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертаційній роботі використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи здобувача (одноосібні розділи колективних монографій; 50 % текстів статей у співавторстві з Н. Світайло, О. Швирковим, В. Сміяновим, В. Гостеніною та К. Лупенковою, Є. Макаренко, Т. Івановою, А. Подгорнік).

Апробація матеріалів дисертації відбувалася шляхом оприлюднення концептуальних положень дисертації на науково-практичних конференціях різного рівня: Міжнародних науково-практичних конференціях «Жінка у публічній владі: звільнення від стереотипів» (Суми, 2010); «Міжнародна стратегія економічного розвитку регіону» (Суми, 2010); «Концепт реальності у філософії, літературі й науці» (Суми, 2011); «Гендерна мапа Центрально-Східної Європи» (Суми, 2011); «Гуманізм. Трансгуманізм. Постгуманізм» (Суми, 2013); «Муніципальні читання імені Антона Кохановського» (Чернівці, 2016); «Чорноморське регіональне співробітництво в контексті процесів європейської інтеграції» (Миколаїв, 2016); «Політологічні читання імені професора Богдана Яроша» (Луцьк, 2018); «Рівень

ефективності та необхідність впливу суспільних наук на розвиток сучасної цивілізації» (Львів, 2019); «Вплив суспільних наук на процес розвитку суспільства: можливе та реальне» (Київ, 2019); «The Role of Intercultural Communication in Adapting Ethnic Groups to the European Union Social Space» (Oradea, Romania, 2019). Всеукраїнських наукових конференціях «Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства» (Суми, 2012; 2014; 2015; 2016; 2017; 2018); «Рівність, лідерство, спілкування в європейських прагненнях української молоді: гендерний дискурс» (Тернопіль, 2016).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження відображено у 54 публікаціях: із них – одна одноосібна монографія, одна колективна монографія (опублікована у Латвії англійською мовою), 21 статті, які вийшли у наукових фахових виданнях України та інших держав з політичних наук (13 статей у виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз даних – Scopus, Index Copernicus), 32 публікаціях тез доповідей на конференціях, наукових працях, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Відповідно до мети, завдань, логіки дослідження дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, які об'єднують 12 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 435 сторінок друкованого тексту, з них основного тексту – 338 сторінок. Список використаних джерел становить 43 сторінки, додатки – 34 сторінок. Список використаних джерел складається з 402 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Категоріальний апарат дослідження

Визначення і формування понятійно-категоріального апарату є ключовою умовою уніфікації основних понять дослідження. Незважаючи на значну кількість праць у сфері аналізу громадянського суспільства, можемо констатувати наявність певної термінологічної плутанини у відповідних наукових текстах та нормативно-правових документах. Зокрема, в українському законодавстві відсутнє розмежування категорій «громадськість» і «громадянське суспільство», що призводить до їх ототожнення.

Хоча такі категорії, як: «громадяни», «громадськість», «громадянське суспільство» та «інститут громадянського суспільства» є спорідненими, проте це не означає, що вони тотожні. Громадянин – це формально закріплена законом належність особи до держави. Статус громадянина людині надається. Він означає підданство, підпорядкованість законам держави, наділеність обов'язками перед державою, володіння соціальними, політичними та іншими правами. Належність особи до народу певної держави робить особу громадянином цієї держави¹, але й належність особи до держави також робить особу громадянином цієї держави.

Громадянин – це завжди людина, проте в юридичному значенні не кожна людина може бути громадянином. Поняття «громадянин» визначає місце людини в державі. Громадяни становлять найчисленнішу категорію населення. Належність їх до держави або країни є формально юридично оформленою, тому громадяни мають певні права та обов'язки щодо певного соціуму і підпорядковуються певним нормам поведінки.

Термін «громадськість», зі свого боку, відображає не стільки юридичний статус людини в державі, скільки її здатність та готовність до активної участі у

¹ Суржинський М. І. Інститут громадянства України: констит.-прав. аспект / М. І. Суржинський. – К. : Наукова думка, 2011. – С. 17.

суспільних чи державних справах. Громадськість – це активне соціальне утворення, яке має відношення до суспільства, громади чи окремого колективу та в певний момент об'єднується навколо певної проблеми задля пошуку шляхів її вирішення. Сама громадськість безпосередньо не залучена до виконання владних функцій, але залучається до обговорення, дискусій, виконує дорадчі функції тощо².

Тобто термін «громадськість» вживався як узагальнювальний для позначення соціально активної частини суспільства, яка на добровільних засадах бере участь у суспільно-політичному житті країни. Громадськість діє як безпосередньо, так і через різноманітні об'єднання громадян. Зазначена група наділена такими якостями, як активність, самоорганізованість, згуртованість, ініціативність і небайдужість. Виникнення такого активного соціального утворення є можливим завдяки взаємодії та комунікації. Джеймс Груніг виділяє три фактори, які сприяють перетворенню пасивних громадян на активну громадськість, а саме³ :

1. Усвідомлення проблеми. Це фактор, що показує, якою мірою люди відчують зміни в ситуації і тим самим усвідомлюють потребу в інформації.

2. Усвідомлення обмежень. Це фактор, що свідчить, якою мірою люди відчують власні обмеження під дією зовнішніх факторів та шукають шляхів виходу з конкретної проблемної ситуації, що склалася. Якщо люди вважають, що здатні щось змінити або вплинути на проблемну ситуацію, вони шукатимуть додаткову інформацію для того, щоб скласти план дії.

3. Рівень залученості. Це фактор, що показує, до якої міри люди бачать себе втягнутими в проблемну ситуацію та відчують її вплив на собі. Іншими словами, чим більше вони відчують себе пов'язаними з ситуацією, тим більше вони будуть спілкуватися, шукати нової інформації з цього приводу.

² Сучасна політична лексика : енциклопед. словник-довідник / за наук. ред. Хоми Н. М. – Львів : «Новий Світ-2000», 2015. – С. 61.

³ Московець В. Поняття «громадськість» у законодавстві та адміністративно-правовій теорії / В. І. Московець // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 630–634. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11mviapt.pdf>

Узагальнюючи, дослідник виділяє чотири типи громадськості: 1) громадськість, яка проявляє активність з будь-якого питання та реагує на всі проблеми; 2) громадськість, яка не проявляє активності з будь-яких питань і демонструє байдужість; 3) громадськість, яка реагує на певну одну проблему або обмежену кількість пов'язаних між собою питань; 4) громадськість, яка реагує лише на гострі проблеми і починає активно діяти після того, як завдяки засобам інформації проблема стає відомою майже всім та перетворюється на предмет широких розмов у суспільстві.

Близьким до поняття «громадськість» є «громадянське суспільство», яке відображає історичний феномен, що виникає на певному етапі розвитку суспільства⁴; свого роду якісна ознака, що характеризує його ступінь зрілості. Громадянське суспільство (ГС) є багатозначним і багатоскладовим поняттям, що пов'язане із діяльністю громадян і формалізованих та неформалізованих інститутів громадянського суспільства з метою утвердження та захисту прав і свобод людини, а також участі в управлінні державними справами та здійсненні контролю за діяльністю органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб.

Громадянське суспільство – це суспільство з розвинутими економічними, культурними, правовими і політичними відносинами між його членами, які не залежать від держави, а взаємодіють з нею, створюючи суспільство громадян високого соціального, економічного, політичного, морального і культурного статусу на базі розвинутих правових відносин⁵. Отже, категорії «громадськість» та «громадянське суспільство» є не взаємовиключними, а навпаки – взаємодоповнювальними. ГС є своєрідним соціальним простором, у якому люди пов'язані й взаємодіють між собою як незалежні одне від одного, так і від держави⁶ та в якому громадяни прагнуть впливати на різні сфери суспільного життя. ГС не

⁴ Щедрова Г. Проблема громадянського суспільства в класичній суспільно-політичній теорії та його роль у становленні й розвитку політичної системи // Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї / ред. кол.: М. І. Михальченко, Ф. М. Рудич. – К.: Укр.-фінського ін-т менеджменту і бізнесу, 1999. – С. 99.

⁵ Андрущенко В. Організоване суспільство / Інститут вищої освіти АПН України. – К., 2006. – С. 350.

⁶ Гаджиев К. Гражданское общество и правовое государство // Мировая экономика и международные отношения. – 1991. – № 9. – С. 7.

є віддаленим від держави, а навпаки, з одного боку, є стадією становлення держави, а з іншого – частиною її функціонального механізму.

Громадянське суспільство – це таке суспільство, в якому головна дійова особа – громадянин як автономний суб'єкт, який є:

- людиною, яка усвідомлює себе вільним членом суспільства;
- індивідом, вільним економічно – має право вибору форм і видів трудової діяльності, зокрема підприємницької; вільним ідеологічно і політично;
- суб'єктом, який наділений правами і свободами, зокрема правом приватної власності («суб'єкт-власник»);
- особою, яка усвідомлює свою відповідальність перед суспільством;
- громадянином, який захищений законом від прямого втручання і примусових обмежень з боку держави.

В основі ГС є суспільство рівних громадян, які раціонально мислять, раціонально встановлюють мету і на підставі цієї раціональності будують стосунки між собою та з державою. Більше того, ГС є прикладом того, коли держава не встигає за розвитком суспільних відносин, появою нових форм громадської активності. Серед основних ознак ГС можемо виділити:

- визнання головною цінністю суспільства людини, її інтересів, прав, свобод; дотримання її рівних прав і можливостей;
- високий рівень морального, громадського, правового виховання;
- високий рівень суспільно-корисної активності та професіоналізм недержавних установ, закладів, об'єднань та розвинуті горизонтальні зв'язки;
- створення різноманітних об'єднань громадян шляхом самоорганізації, а не через державний акт;
- наявність численних підприємств недержавного сектору, недержавних засобів масової інформації, форм самоврядування, суспільних організацій та рухів;
- взаємодія недержавних установ, закладів, об'єднань з представниками влади різних рівнів;

- ідеологічна й політична свобода, наявність демократичних інститутів і механізмів, які забезпечують кожній людині можливість впливати на формування і здійснення державної політики.

Громадянське суспільство – це феномен, який має кількісні та якісні ознаки. До кількісних належать організації, об'єднання неполітичної сфери, до якісних – форми політичної та громадської участі, посередництвом яких устанавлюється комунікація між державою та суспільством⁷. Таким чином, ГС є суспільством з високим рівнем економічних, соціальних, політичних, культурних і моральних властивостей, яке утворює розвинені правові відносини з державою, не залежить від держави, але взаємодіє з нею заради спільного блага.

Громадянське суспільство проходить процес інституціоналізації, який характеризується розвитком кількісних і якісних ознак формування інститутів, соціально-політичною мобілізацією та громадянською участю щодо реалізації їх специфічних функцій, зокрема поширенням демократичних цінностей і норм тощо. Чинниками, які визначають ступінь та характер інституціоналізації громадянського суспільства, є такі параметри, як кількість інститутів, що виникають у громадянському суспільстві, та умови їх утворення.

Що стосується терміна «інститут громадянського суспільства» (ІГС), то він відображає важливий структурний елемент ГС. Основними його формами є⁸:

- різного роду асоціації, що здійснюють свою діяльність на підставі реального самоврядування (територіальні, виробничі, за інтересами і т. ін., а також їх органи);
- правова держава та її апарат;
- політичні партії, що вважають за основне у своїй діяльності досягнення консенсусу з іншими інститутами громадянського суспільства щодо фундаментальних суспільних цінностей;

⁷ Зеленько Г. І. Інституціоналізація громадянського суспільства у постсоціалістичних країнах (на прикладі країн Вишеградської групи та України) : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України. – Київ, 2007. – С. 31.

⁸ Щедрова Г. П. Громадянське суспільство та політична культура: теоретичний і прикладний аспекти: монографія / Галина Петрівна Щедрова. – Луганськ : Елтон-2, 2009. – С. 20– 22.

- структури, засновані на спільності інтересів, які функціонують на підставі горизонтальних зв'язків (громадські організації, професійні спілки, організації роботодавців, благодійні організації, релігійні організації, засоби масової інформації, органи самоорганізації населення тощо).

ІГС є формою організації і засобом здійснення спільної діяльності громадян, яка спрямована на захист власних прав та інтересів. ІГС можуть бути як формальними, так і неформальними. ІГС можна визначити в абстрактних термінах як суму всіх організаційних структур, члени яких мають цілі та обов'язки, що становлять загальний інтерес, і які також є посередниками між державними органами влади та громадянами. Їх ефективність залежить від того, наскільки їхні члени готові допомогти досягти консенсусу через публічні та демократичні дебати і прийняти результати демократичного процесу ухвалення рішень⁹.

Втім не всі соціальні групи, які об'єдналися навколо спільного інтересу, є інститутами громадянського суспільства. Такими вони стають тоді, коли їхній інтерес артикулюється в суспільному середовищі, тобто виражається як настійна вимога, що спонукає структурні елементи ІГС і/або органи державної влади здійснювати практичні дії, що сприяють реалізації цих вимог, у кінцевому рахунку – їхній інституалізації. ІГС характеризуються автономією щодо держави та адаптованістю до суспільного середовища.

Ураховуючи широкий спектр інститутів громадянського суспільства, в дисертаційному дослідженні ми зосереджуємо увагу саме на громадських організаціях, діяльність яких спрямована на взаємодію із владою в напрямку підготовки й реалізації європейських реформ із метою подальшої інтеграції України в ЄС. Зазначені організації відрізняються від інших ІГС своєю метою, спрямованістю діяльності, формами та методами роботи, цільовою групою. Наприклад, якщо говорити про політичні партії, то кінцевою метою їх діяльності є завоювання політичної влади; профспілкові організації націлені на захист трудових прав та інтересів своїх членів; благодійні фонди реалізують благодійну функцію.

⁹ Барановський Ф. Вплив громадянського суспільства на процес європейської та євроатлантичної інтеграції: український контекст // Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. – №3 (89). – С. 201.

Водночас громадські організації (ГО) є потужними акторами, які протидіють політичній монополії на владу та використовують різноманітні механізми взаємодії із нею, залучають широкі верстви населення, автономні від влади, і сприяють демократичним трансформаціям у державі. З огляду на таку універсальність ГО та здатність їх долучатися до реалізації різноманітних реформ у державі, які сприяють подальшій євроінтеграції, саме різноманітні ГО та залучені від них громадські експерти є у фокусі нашого дослідження.

Громадські організації – це добровільні неприбуткові об'єднання громадян локального, національного чи міжнародного рівня, що виникають внаслідок вільного волевиявлення громадян на основі спільних інтересів і завдань та є основою громадянського суспільства¹⁰. Синонімами терміна ГО є неурядові організації (НУО), неприбуткові організації (НПО) та недержавні організації (НДО). ГО створюються з ініціативи громадян, вони займаються розв'язанням проблем не лише своїх членів, а й інших людей, надаючи їм певні послуги та допомагаючи вирішувати суспільні проблеми¹¹. Головним визначальним критерієм ГО є те, що вони не створюються державою в особі її установ та органів влади і не є похідними від них. В основі їх створення – суспільні цінності або узагальнені інтереси певних верств населення.

Також необхідно виокремити та описати додаткові важливі критерії, за якими організація може бути визнана як неурядова (недержавна)¹², серед яких відзначимо такі: функціонують не для отримання прибутку; діяльність переважно ґрунтується на правах людини; є центром мобілізації громадян та солідарних інтересів; діють як постачальники послуг і адвокати; мають чіткі цілі та цінності; є активними у своїй галузі; економічно незалежні від держави. З приводу критерію економічної незалежності, то в науковій літературі тривають постійні дискусії. Деякі організації

¹⁰ Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. Сурмін, В. Бакуменко, А. Михненко та ін. ; за ред. Ю. Ковбасюка, В. Трощинського, Ю. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – С. 122.

¹¹ Сучасна політична лексика : енциклопед. словник-довідник / за наук. ред. Хоми Н. М. – Львів : «Новий Світ-2000», 2015. – С. 194.

¹² Костенко А. Дослідження самоорганізації населення Сумської області / А. М. Костенко // Механізми впливу громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси в Україні : монографія. – Суми: ФОП Цьома С. П., 2017. С. 213–137.

можуть отримувати певний відсоток державного фінансування. Проте це не виключає того факту, що вони надають послуги в рамках суспільного інтересу та є посередниками між державою та суспільством, не будучи невід'ємною частиною ієрархічної державної структури. Іншими словами, вони відповідають решті критеріїв. У будь-якому разі частка державного фінансування таких організацій не повинна перевищувати 50%¹³.

Громадські організації всіма способами намагаються показати свою відмінність від державних структур, але, що є цілком природним, часто змушені звертатися за вирішенням суспільних проблем до владних структур¹⁴. Тож неурядовим організаціям важливо виробити збалансовану позицію щодо державних структур. Організації громадянського суспільства – це об'єднання громадян, які створені в установленому законом порядку за їх власною ініціативою на основі спільних потреб та інтересів для реалізації довгострокових цілей щодо своїх немайнових прав та громадянських свобод без мети одержання прибутку. Такі організації не підлягають безпосередньому управлінню з боку держави. У цьому ж розумінні можуть вживатися й такі терміни: «інституції громадянського суспільства», «неурядові організації», «організації «третього сектора». Такі організації можуть набувати різноманітних організаційно-правових форм, але при цьому:

- 1) бути легітимно визнаними з боку держави;
- 2) бути самоврядними;
- 3) не ставити за мету отримання прибутку для подальшого його розподілу між учасниками;
- 4) мати певну структуру;
- 5) використовувати певні внутрішні процедури та правила управління спільною діяльністю, що визнаються усіма учасниками організації¹⁵.

¹³ Барановський Ф. Вплив громадянського суспільства на процес європейської та євроатлантичної інтеграції: український контекст // Наукові записки ІІІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. – № 3 (89). – С. 202.

¹⁴ Костенко А. М. Вплив інститутів громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси України : монографія / А. М. Костенко. – Суми : Сумський державний університет, 2018. – С. 83.

¹⁵ Купрій В.О. Організації громадянського суспільства як суб'єкти вироблення державної політики : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.01 – теорія

Нерідко в суспільствах, які трансформуються, відбувається деформація організацій громадянського суспільства. З'являються так звані «квазіорганізації» громадянського суспільства. Наприклад, «квазіавтономні громадські організації»; «недержавні організації, організовані державою»; «власні недержавні організації»; «фінансово орієнтовані недержавні організації»; «недержавні організації, орієнтовані на інтереси бізнесу» тощо. У рамках нашого дослідження ми не ставимо собі завдання серед усього спектра ГО виокремити квазі-ІГС. Проте в емпіричній частині дисертації намагатимемося окремо зосередити увагу на їх діяльності та визначити їх роль у євроінтеграційних процесах.

Узагальнюючи, відзначимо, що поняття «громадяни» та «інститути громадянського суспільства» наділені державою визначеною правосуб'єктністю, вони є функціональним компонентом механізму формування та реалізації державної політики. Громадськість, зі свого боку, складається із соціально активних громадян та інститутів громадянського суспільства і не має чітко визначеної правосуб'єктності. Категорія «громадянське суспільство» є об'єднавчою щодо попередніх категорій.

Як уже зазначалося, ГО є рушієм суспільних змін новою категорією політичних акторів, які об'єднуються задля вирішення гострих суспільних проблем, просування демократичних змін та впровадження реформ. Після двох революцій (Помаранчевої революції та Євромайдану) в Україні, безумовно, ці «актори» вийшли на новий рівень взаємодії із владою через збільшення кількості робочих груп у міністерствах, де громадські експерти залучені до формування політики; в інших органах державної влади та місцевого самоврядування. Тому важливим є термін «політичний актор», оскільки ми розглядаємо ГО саме з такої позиції.

Ключовим для нашого дослідження є визначення терміна «політичний актор», запропоноване Лестер Ембре. Науковець зазначає, що це той, хто міркує й

приймає рішення, пов'язані із політичною сферою. Він відносить до цієї категорії всіх громадян, на яких в умовах демократії також покладена політична відповідальність за рішення¹⁶.

У вітчизняній політичній думці актора визначають як особу чи суспільну групу, яка впливає на процес прийняття і здійснення рішень; її дії безпосередньо викликають або побічно спричиняють зміни в базових інститутах суспільства, вона має ресурси і здатна формулювати свої інтереси і будувати на їх основі стратегії політичних дій. Так, Ю. Юрій звертає увагу на те, що категорія «актор» характеризує учасників політичного життя як носіїв певної ролі (функції). Б. Кухта доповнює поняття «політичний актор», зазначаючи, що це не просто суб'єкт конкретного політичного процесу, а діяч, який прагне «максимізувати власну вигоду й мінімізувати зусилля, ресурси для досягнення мети»¹⁷. Тому можемо стверджувати, що ГО є політичними акторами, оскільки не лише законодавчо визнані їх статус, функції, а й можливості впливати на політику. До того ж органи державної влади та місцевого самоврядування зобов'язані створювати умови для того, щоб ІГС за бажання могли впливати на політичні процеси на різних етапах та рівнях.

Крім визнання статусу ІГС як політичних акторів, у дисертації з'ясовується їх роль. Під роллю ІГС ми розуміємо функції і діяльність ГО, яку вони здійснюють в політиці. Так, зокрема, це – здійснення інформаційної діяльності з метою формування громадської думки; громадське консультування через діяльність у дорадчих органах з метою розроблення та ухвалення рішень; налагодження діалогу та партнерства із владою задля імплементації рішень; громадський контроль за виконанням рішень; здійснення громадської дипломатії з метою налагодження взаємодії із міжнародними партнерами. У наступних розділах ми детально зупинимося на аналізі впливу ІГС на євроінтеграційні процеси України шляхом їх взаємодії із владою в напрямку розроблення та проведення

¹⁶ Thompson K. Phenomenology of the political / K. Thompson, L. Embree. – Dordrecht: Springer, 2000. – P.19.

¹⁷ Фоломєєв М. Політичні актори як дійові сили політичного процесу: проблеми концептуалізації / М. Фоломєєв // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія. – 2012. – Т. 20, вип. 22.(3). – № 9/2. – С. 109.

євроінтеграційних реформ. Наразі визначимося з основними категоріями, які характеризують роль ІГС.

Серед основних таких категорій є «громадська думка» – це спільна думка індивідів, яка репрезентує певний консенсус індивідуальних думок щодо конкретної проблеми, котра становить спільний інтерес¹⁸. Тобто це прояв масової суспільно-політичної свідомості, безособистісна позиція, певне ставлення народу чи його частини до суспільно-політичної ситуації, події, влади тощо. Дефініції «громадська думка» і «громадськість» взаємозв'язані, оскільки громадськість є суб'єктом громадської думки.

Інформаційну роль ІГС можуть виконувати, наприклад, через проведення інформаційних кампаній, участь у громадських слуханнях тощо.

Громадські слухання – це зустрічі представників громадськості з представниками влади для заслуховування звітів, порушення питань і внесення пропозицій¹⁹. Що стосується інформаційних кампаній, то це локалізована у просторово-часових координатах, узгоджена, взаємозв'язана та змістовно концентрована діяльність з інформування населення щодо актуальних питань. Інформаційна кампанія має, як правило, довготерміновий перманентний характер і спрямована на налагодження взаємодії з цільовою групою, передавання інформації та здійснення на неї впливу через різні канали комунікації.

Категорія «консультування» означає звернення до когось за порадою або думкою з певного питання. Консультація – це двосторонній зв'язок, у якому громадяни забезпечують зворотний зв'язок із центральною чи місцевою владою. Що ж стосується громадських консультацій, то вони передбачають налагодження комунікації між органами державної влади та місцевого самоврядування та громадськістю (зацікавленою частиною населення), за якої обидві сторони підвищують свій рівень поінформованості щодо різних аспектів політики і яка дозволяє громадськості впливати на зміст рішень, ухвалюваних органами

¹⁸ Оссовський В. Л. Соціологія громадської думки. – К. : ПЦ «Фоліант» ; ВД «Стилос», 2005. – С. 31.

¹⁹ Сучасна політична лексика : енциклопед. словник-довідник / за наук. ред. Хоми Н. – Львів : «Новий Світ-2000», 2015. – С. 61.

державної влади. Виокремлюють дві групи форм проведення консультацій з громадськістю – безпосередню та опосередковану. До безпосередніх форм консультування з громадськістю відносять: конференції, семінари, форуми, громадські слухання, круглі столи, збори, зустрічі з громадськістю, роботу громадських приймалень, теле- або радіодебати, дискусії, інтернет-конференції тощо. Опосередкованими формами консультацій з громадськістю є соціологічні дослідження та спостереження, створення «телефонних гарячих ліній», проведення моніторингу коментарів, відгуків, інтерв'ю, інших матеріалів у ЗМІ для визначення позицій різних соціальних груп, опрацювання та узагальнення пропозицій та зауважень громадян тощо.

Діалог із громадськістю – це взаємодія, переговорний процес і партнерство, що будуються на принципах дискурсивної рівноправності між суб'єктами політичної комунікації, які прагнуть до взаєморозуміння і досягнення взаємовигідного результату, що враховує широкий спектр існуючих думок та інтересів. Діалогові форми участі – це комплексна та інституційна робота, за якої найбільш стабільних та довготривалих результатів можна досягти шляхом створення спільних робочих груп, експертних рад тощо.

Налагодження співпраці та здійснення спільних обов'язків на всіх етапах процесу ухвалення рішень відображає термін «партнерство». Партнерство передбачає спільну відповідальність суб'єктів взаємодії на кожному етапі ухвалення політичних рішень: при розробленні документів; ухваленні рішень; реалізації політики.

Громадський моніторинг – один із інструментів громадянського суспільства у здійсненні контролю за владою, що полягає у систематичному, методологічно підготовленому спостереженні за виконанням владними інституціями властивих їм повноважень та функцій в інтересах суспільства. Він є однією з форм роботи громадських об'єднань поряд із правозахисною діяльністю, просвітницькою роботою, громадським медіа-лобіюванням, а також акціями прямої дії

(громадянський супротив, страйки тощо)²⁰. Загалом громадський контроль – громадська оцінка виконання органами влади та іншими підконтрольними їм об'єктами їхніх своїх функцій та зобов'язань, виконання рішень на належному рівні. Його розглядають як систему відносин ІГС з владою, яка ґрунтується на підзвітності останньої²¹. Форми громадського контролю – це зовнішнє вираження змісту громадського контролю, засобів та способів його реалізації інститутами громадянського суспільства чи окремими особами з метою забезпечення ефективного здійснення загальнодержавних справ, вирішення суспільно значущих завдань, захисту й забезпечення прав і свобод людини, задоволення потреб та інтересів суспільства загалом²². Основними формами громадського контролю в сучасних умовах є: громадська експертиза, громадський аудит, громадське розслідування, громадський моніторинг.

Важливою для нашого дослідження є також категорія «громадська дипломатія», яку ми розуміємо не лише як вплив ІГС однієї країни на громадськість іншої з метою просування й захисту інтересів, формування позитивного іміджу держави походження та виконання будь-яких інших завдань, не пов'язаних із офіційною публічною дипломатією держави²³, а й як взаємодію ІГС із іноземними дипломатами та міжнародними партнерами задля донесення інформації, просування реформ. Ми розуміємо громадську дипломатію як неофіційну зовнішньополітичну і внутрішньополітичну діяльність незалежних безпосередньо від урядів фізичних і юридичних осіб, неурядових організацій, рухів та інститутів, що спрямована на збереження миру, розвиток і поліпшення міждержавних відносин, на розвиток дружби, взаєморозуміння і співпраці між різними народами²⁴. Її метою є встановлення постійних контактів між інститутами

²⁰ Сучасна політична лексика : енциклопед. словник-довідник / за наук. ред. Хоми Н. – Львів : «Новий Світ-2000», 2015. – С. 60.

²¹ Хомов С. Громадський моніторинг як форма громадського контролю за діяльністю державною фіскальною службою України // Часопис академії адвокатури України. – 2015. – Том. 8. - №4. С. 138–143.

²² Kostenko A. Civil control over implementation of the commitments under the EU-Ukraine association agreement / A. Kostenko // Humanitarian Vision. – 2019. – №1. – P. 21.

²³ Сучасна політична лексика : енциклопед. словник-довідник / за наук. ред. Хоми Н. – Львів : «Новий Світ-2000», 2015. – С. 58.

²⁴ Kostenko A. Conceptual framework for studying European integration // Impact Mechanisms of Civil Society on European Integration of Ukraine . / A. Kostenko, V. Zavhorodnia. – LAP Lambert Academic Publishing, 2018. – P. 11-22.

громадянського суспільства різних країн, розвиток міжнародних мереж і участь у їхній діяльності за умов послаблення державного контролю та створення атмосфери довіри і рівноправності²⁵.

Ключовим для нашого дослідження є розуміння категорії «контекст». Варто наголосити, що це поняття ми застосовуємо як «службове», коли описуємо «фон», «середовище», «ситуацію», «обставини», «умови», в яких, з одного боку, формуються інститути громадянського суспільства, а з іншого – на які ці ІГС впливають. Євроінтеграційні процеси є для нас деяким «простором», який задає характеристики внесеного до них об'єкта нашого дослідження. Євроінтеграційні процеси як контекст нашого дослідження задають нам унікальну позицію – «точку зору», «точку огляду», «аспект» або «ракурс» дослідження, що дозволяє нам відстежити синергетичний зв'язок процесу євроінтеграції та розвитку ГС, з одного боку, та вплив ІГС на сам процес євроінтеграції – з іншого. Тому дослідження євроінтеграційних процесів вимагає чіткого формулювання та наукового відображення суттєвих ознак таких понять, як: «інтеграція», «європейська інтеграція», «європеїзація», «європейська інтеграція України», «євроінтеграційна політика України».

Інтеграція є складним, багатостороннім і часто суперечливим явищем. З одного боку, вона створює умови для формування міждержавних чи наддержавних політичних інститутів, спрямованих на вирішення спільних проблем, а з іншого – може призвести до протистояння різних соціально-політичних сил, партій, держав, цивілізацій. Уперше термін «інтеграція» застосовано у 30-х рр. ХХ ст. Інтеграція (від лат. *integration* – відновлення, поновлення та *integer* – цілий) – напрямок процесу розвитку, пов'язаний з об'єднанням в єдине ціле раніше різнорідних частин і елементів. Глумачний словник Оксфордського університету розглядає інтеграцію як «акт чи процес поєднання двох чи більше частин таким чином, щоб вони функціонували разом»²⁶.

²⁵ Сухорольський П., Місюк І. Поняття та сутність громадської дипломатії // Грані. – 2011. – № 1 (75). – С. 180.

²⁶ Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / Sixth Edition ; ed. by Sally Wehmeier. – Oxford : University Press, 2000. – P. 675.

П. Буряк та О. Лівіновська розглядають інтеграцію в розрізі трьох аспектів: інтегроване ціле, інтеграція-процес, інтеграція-результат²⁷. Інтегроване ціле передбачає єдність окремих складових інтеграції, їх співвідношення; інтеграція-процес визначає стадії об'єднання складових частин у певному проміжку часу, їх трансформацію відповідно до змін, що відбулися в системі; інтеграція-результат є наслідком проведення інтеграційного процесу певної системи і передбачає створення інтегрованого «блага». Отже, можна вважати, що «інтеграція як процес» має глобальні масштаби, а «інтеграція як відносини» формується як регіональний стан²⁸.

К. Пурсіайнен зауважує, що «інтеграція» означає зміцнення взаємозалежності та злагодженості елементів соціальної системи²⁹. Е. Хаас визначив інтеграцію як «процес, за допомогою лояльності політичних акторів кількох національних утворень зміщується в бік нового наднаціонального центру прийняття рішень, який стає центром політичної активності. Кінцевим результатом процесу політичної інтеграції є нове політичне співтовариство»³⁰. Таким чином, у широкому розумінні інтеграцію доречно розглядати як соціальний, так і політичний процес.

Основними видами інтеграції є: за предметом – політична, економічна, науково-технічна інтеграція; за географічним принципом – регіональна, субрегіональна інтеграція; за принципом розширення – «вшир» (чи збільшується кількість членів), «вглиб» (чи посилюються інтеграційні процеси серед тих самих членів)³¹. На думку А. Етіоні, інтеграція містить такі складові: ефективний контроль за використанням примусових заходів впливу, єдиний центр,

²⁷ Буряк П. Ю., Лівіновська О. В. Трансформація підприємницьких структур в умовах інтеграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vldfa/2010_18/Burjak_Livivnovska.pdf

²⁸ Булатова Е. В. Развитие межрегионального сотрудничества как основы интеграции // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. Сборник научных трудов. Донецк: ДонНУ, 2004. – С. 121.

²⁹ Пурсіайнен К. От слов – к делу (теории интеграции и отношения ЕС – РФ) [Електрон. ресурс] / К. Пурсіайнен // Современ. Европа. – 2005. – №. 2. – С. 23. – Режим доступу до журн.: <http://www.ieras-library.ru/documenti/soveurope/2005/pursiain.doc>.

³⁰ Diez T. Introducing the Mosaic of Integration Theory: Its Past, Present and Future [Electronic resource] / T. Diez, A. Wiener // Paper for presentation at the European Union Studies Association (EUSA) 8th Biennial International Conference. – 2003. – Mar. 27-29. – P. 2. – Mode of access: <http://aei.pitt.edu/2858/1/107.pdf>.

³¹ Международные отношения: социологические подходы / под ред. П. А. Цыганкова. – М., 1998. – С. 252.

відповідальний за ухвалення та виконання рішень, і домінуючий центр політичної єдності основної маси політично активного населення³². У контексті нашого дослідження пропонуємо власне трактування інтеграції як внутрішню трансформацію політичної системи, спрямовану на об'єднання держав шляхом вироблення спільних стандартів у різних сферах з метою протидії деструктивним внутрішнім і зовнішнім чинникам. Звичайно, інтеграція не обмежується лише внутрішньою трансформацією політичної системи, а передбачає трансформаційні процеси в економічній, правовій, культурній та інших системах. Втім ми зосереджуємося на аналізі змін саме політичної системи України, які відбуваються шляхом упровадження євроінтеграційних реформ. Тобто в дисертації зосереджена увага саме на політичній інтеграції, в якій ми виділяємо чотири стадії розвитку³³:

1) інституційна інтеграція, що стосується запровадження практики колективного ухвалення рішень групою країн. Спільні інституції необхідні для розвитку та адміністрування правил і регулювання, яких потребує економічна інтеграція;

2) інтеграція державної політики полягає у мірі відповідальності за проведення політики на вищому наддержавному рівні або політики, що спільно здійснюється чи координується на кількох рівнях;

3) інтеграція відносин пов'язана з підтримкою регіональної інтеграції громадськістю і політичною та економічною елітою;

4) інтеграція безпеки визначається як «спільна безпека», що ґрунтується на ненасильницькій взаємодії держав.

Політичній інтеграції притаманні такі риси: незалежність (створення суверенних держав та формування відносин, які базуються на міжнародних нормах і правилах); взаємодія (встановлення тісних дво- чи багатосторонніх відносин на основі угод про дружбу і взаємодію, інших відносин, які встановлюють близькість зовнішньої та внутрішньої політики); узгодження (формування відносин, які

³² Etzioni A. Political unification: a comparative study of leaders and forces / A. Etzioni. – New York : Rinehart, 1965. – P. 329.

³³ Бесараб О. Регіоналізація Європи // Людина і політика. – 2000. – № 4. – С. 23.

встановлюють практику взаємного узгодження в зовнішній і внутрішній політиці, спільних дій з тих чи інших питань, що стосуються інтересів обох країн). Створення координуючих органів з відповідними функціями; єдність (здійснення єдиної політики щодо основних проблем життєдіяльності держав. Формування єдиної системи управління такими питаннями, як захист, зовнішня політика, зовнішньоекономічна діяльність)³⁴.

Отже, європейська інтеграція – це спільні демократичні цінності та соціально-економічна модерність³⁵. Соціально-економічна модель ЄС передбачає, з одного боку, низку нормативних принципів, які зобов'язують країн-членів дотримуватись основних прав і свобод людини, стандартів ліберальної демократії та правової держави. З іншого боку – до країн-кандидатів ставлять вимоги щодо наявності функціонуючої ринкової економіки, спроможності перейняти загальноприйняті стандарти збереження довкілля, захисту прав споживача, охорони праці. Тому інтеграція до ЄС є результатом цілеспрямованих внутрішньодержавних реформ кожної країни-кандидата до демократії, правової держави та ринкової економіки. Отже, європейська інтеграція не є породженням лише однієї політичної волі, для її розвитку необхідні певні характерні умови:

- економічні – можливість взаємодоповнювального економічного і науково-технічного розвитку, зрощування національних економік з метою подолання суперечностей між інтернаціоналізацією господарського життя та обмеженими можливостями внутрішніх ринків тощо;

- політичні – спільність інтересів щодо головних питань міжнародного життя, співробітництво у воєнно-політичних союзах, урегулювання територіальних суперечок³⁶ та ін.;

³⁴ Рябін Є. Процеси інтеграції у ХХ столітті: основні концепції їх вивчення / Є. Рябін // Політичний менеджмент. – 2006. – № 5. – С. 124.

³⁵ Посельський В. Європейський поступ України: дещо про особливості руху та станцію призначення / Володимир Посельський // Політична думка. – 2002. – № 2-3. – С. 80.

³⁶ Передумови і віхи європейської інтеграції. Європейська інтеграція [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrmap.su/uk-wh11/1298.html>

- ідеологічні – наявність спільних духовних цінностей, сумісність соціальних і політичних ідеалів; традиційна взаємодія, взаємоповага, прагнення до єдності тощо;

- соціальні – наявність суспільної підтримки та лояльності для впровадження необхідних політичних та економічних реформ.

Окремо варто зупинитися на категорії «європеїзація», оскільки часто в науковому дискурсі можемо спостерігати ототожнення понять «європейська інтеграція» та «європеїзація». К. Фізерстоун та Г. Казаміас вважають європеїзацію явищем, що виходить за межі європейської інтеграції³⁷. Вони пропонують розглядати її на трьох рівнях. Перший рівень – ЄС, який має на увазі розширення владної компетенції об'єднання, координацію зовнішньої політики та заходів із забезпечення безпеки континенту. Другий – інституційний, що діє на рівні національних держав-суб'єктів Європейського Союзу і має інкорпорувати закони, урядові постанови, етнічні та культурні особливості, а також інтереси країн. Третій рівень виходить за межі ЄС і поширюється на ті держави, що не є членами спільноти, але тісно пов'язані з нею³⁸. Таке трактування європеїзації відповідає предмету нашої дисертації. Тобто, європейська інтеграція має трирівневий характер і передбачає як процес трансформації самого Європейського Союзу шляхом пошуку оптимальної моделі управління та ухвалення рішень, так і просування відповідних рішень на рівень національних політик держав-членів та рівень політик держав-кандидатів на вступ до ЄС. Необхідно розрізняти поняття європеїзації та європейської інтеграції. Європеїзація є сукупністю змін усередині держав під впливом процесу європейської інтеграції, що не тільки безпосередньо узгоджені з діяльністю інституцій ЄС у рамках його політик, а й опосередковано – з його національними або наднаціональними гравцями³⁹.

³⁷ Featherstone K. *Europeanization and the southern periphery* / K. Featherstone, G. Kazamias. – London: Frank Cass Publishers, 2001. – P. 6.

³⁸ Featherstone K. *Europeanization and the southern periphery* / K. Featherstone, G. Kazamias. – London: Frank Cass Publishers, 2001. – P. 6.

³⁹ Крутлашов А., Герман М. Сучасні теоретичні інтерпретації євроінтеграційних процесів постсоціалістичних суспільств // Політичні та соціологічні студії. – 2013. – Том. 12. – С. 25.

На нашу думку, аналіз євроінтеграції як чинника впровадження внутрішніх реформ слід розглядати з позиції європеїзації. Авторка розуміє європеїзацію як процес змін, трансформацій у внутрішній політиці окремої держави під впливом європейської інтеграції. Європеїзація дозволяє нам осмислювати й аналізувати динаміку й особливості відносин між ЄС та Україною; визначати характер відносин, стимулів чи блокуючих чинників, механізмів взаємодії; розробляти критерії ефективності впровадження реформ та оцінювати їх.

Ф. Шіммельфенніг та С. Лавенекс пропонують вимірювати ефективність європеїзації на трьох рівнях: на рівні вибору правил у міжнародних переговорах і угодах, прийняття правил у вітчизняному законодавстві та застосування правил у вітчизняній політичній та адміністративній практиці⁴⁰. При цьому важливо оцінювати ефективність європеїзації на кожному з цих рівнів окремо. Зі свого боку Т. Борзел наголошує, що вимірювання ефективності європеїзації, крім інституційних змін, передбачає й поведінкові зміни, які настають слідом за інституційними перетвореннями⁴¹. Тому проведення інституціональних, політичних, правових, економічних реформ не є єдиним критерієм ефективності курсу євроінтеграції, важливими є також поведінкові зміни, які відбуваються шляхом укорінення демократичних традицій, принципів і практик.

Отже, європеїзацію України ми ототожнюємо із вторинною модернізацією, яка проходить під впливом євроінтеграційних процесів, має характер навздогінної модернізації і визначається специфікою неорганічної моделі. Далі ми спробуємо встановити сутнісні зв'язки процесів євроінтеграції та формування інститутів громадянського суспільства. Адже, на нашу думку, саме організована, спеціалізована та диференційована участь громадян у політичному процесі може забезпечити успіх євроінтеграційних перетворень, здійснити реалізацію на практиці програм та ініціатив політичної влади. І особливої ваги в умовах навздогінної модернізації набуває роль ІГС.

⁴⁰ Lavenex S. Schimmelfennig F. EU rules beyond EU borders: theorizing external governance // *European politics. Journal of European Public Policy*. – 2009. – Vol. 16 (No. 6). – P. 800–801.

⁴¹ Borzel T. Pathologies of Europeanisation. Fighting Corruption in the Southern Caucasus / T. Borzel, Y. Pamuk // *West European Politics*. – 2012. – Vol. 35:1. – P. 89.

Європейська інтеграція України – це складова частина інтеграції України у світовий політичний, економічний та правовий простір, яка передбачає її чітко визначену проєвропейську позицію. Цей напрям інтеграції забезпечує демократизацію суспільства через: розбудову громадянського суспільства; швидке проведення політичних, економічних, соціальних реформ; адаптацію населення до західних ментальних цінностей; запровадження форм цивілізованої поведінки в міжнародних відносинах; адаптацію українського законодавства до законодавства ЄС; забезпечення прав людини; політичну консолідацію та зміцнення демократії; адаптацію соціальної політики України до стандартів ЄС; культурно-освітню, науково-технічну і регіональну інтеграцію; галузеву співпрацю і співробітництво в галузі охорони довкілля тощо⁴². Отже, євроінтеграція України передбачає проведення узгоджених реформ у політичній, економічній, соціальній, культурній та інших сферах суспільного життя, спрямованих на розбудову ринкової економіки, демократії та зміцнення громадянського суспільства з подальшим входженням до ЄС.

Змістом євроінтеграційної політики України має бути всебічне розв'язання проблем і визначення конкретних шляхів та засобів інтеграції України до ЄС, до чого належить і наближення практики внутрішньополітичних процесів, зокрема державного управління, до стандартів, принципів та цінностей Європейського Союзу⁴³. Можемо стверджувати, що євроінтеграційна політика України – це комплексна діяльність держави щодо визначення шляхів інтеграції України до ЄС, розв'язання проблем, які виникають під час реалізації цього курсу, та сприяння послідовному розвитку української держави у напрямку європейської інтеграції⁴⁴. Така політика має бути систематично здійснюваною та забезпечувати функціонування і розвиток суспільства, а також проводити необхідні соціально-

⁴² Руденко О. Інтеграція європейська України : Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. Михненко та ін.; за ред. Ю. Ковбасюка, В. Трощинського, Ю. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – С. 287.

⁴³ Калина М. Євроінтеграційна політика як чинник оптимізації державного управління України / Калина М. // Ефективність державного управління в контексті глобалізації та євроінтеграції: матеріали наук.-практ. конф. з міжнар. участю. – К., 2003.– Т. 1. – С. 445.

⁴⁴ Костенко А. Вплив інститутів громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси України : монографія / А. Костенко. – Суми : Сумський державний університет, 2018. – С. 46.

економічні, політичні та інші ключові реформи, що сприятимуть вступу України до ЄС.

Євроінтеграційна політика України складається з таких елементів: нормативно-правова база; інституційно-організаційне забезпечення; громадська думка. Якщо науковці значну увагу приділяють змінам нормативно-правової бази та реформуванню інституційно-організаційного забезпечення, то необхідність системного моніторингу та підтримки громадської думки в контексті євроінтеграції часто ігнорують дослідники. Адже від рівня підтримки та лояльності до реформ громадян залежить сприйняття цих реформ, а відповідно і їх ефективність.

Отже, європейська інтеграція України – це процес, спрямований на наближення різних сфер суспільного життя, зокрема політичної, правової, економічної, до європейських принципів, стандартів та цінностей, з метою підвищення якості життя та добробуту населення України. На нашу думку, всі чинники, що впливають на можливість України стати повноправним членом Європейського Союзу, можна умовно поділити на дві групи:

1. Чинники, що залежать власне від України, її внутрішньої та зовнішньої політики, успіху на шляху реформ у сфері економічного, політичного, соціального розвитку, виконання своїх міжнародних зобов'язань тощо.

2. Чинники, що не залежать від України, тобто такі, що виникають у самому Євросоюзі, процесі розвитку ЄС і третіх країн, а також характеризують ставлення третіх країн до європейських прагнень України і, відповідно, тією чи іншою мірою впливають на можливість реалізації нашою державою політики європейської інтеграції. Це означає, що євроінтеграційна політика України має бути спрямована як на внутрішні системні зміни, так і на оцінку та моніторинг зовнішньої ситуації та середовища з метою врахування можливих перешкод та ризиків на шляху до ЄС.

Отже, аналіз категоріального апарату дослідження дозволять нам досягти однозначності в трактуванні основних понять, систематизувати та диференціювати ключові категорії та вибудувати логіку викладу наступних розділів дисертації.

1.2. Теоретико-методологічні підходи до визначення ролі інститутів громадянського суспільства в євроінтеграційних процесах

Збільшення автономії, дієздатності, впливовості інститутів громадянського суспільства на внутрішньополітичні процеси є можливим за наявності власних «історій успіху» та позитивного досвіду взаємодії із державою. У зв'язку з цим дослідження ролі інститутів громадянського суспільства в розвитку євроінтеграційних процесів набуває особливої актуалізації. Актуальність теми підтверджується увагою до цих питань з боку низки зарубіжних і вітчизняних науковців.

Спробуємо проаналізувати та здійснити систематизацію теоретичних підходів до вивчення ролі інститутів громадянського суспільства, їх впливів на політичні процеси в державі та визначити теоретико-методологічні засади дослідження.

З огляду на багатозначність терміна та самого феномену громадянського суспільства, різноманітність теоретичних підходів, які використовуються для його вивчення, в нашому дослідженні громадянське суспільство розглядається як соціальний феномен у трьох взаємозв'язаних вимірах:

- теоретичні дискурси та концептуальні моделі громадянського суспільства;
- сучасні ідеологічні дискурси, тобто політико-ідеологічні інтерпретації;
- практики громадянського суспільства.

У контексті нашого дослідження важливими є перший та третій виміри громадянського суспільства. Адже саме через призму концептуальних підходів до вивчення громадянського суспільства ми проаналізуємо його практики для визначення ролі інститутів громадянського суспільства в євроінтеграційних процесах.

Формування концепції громадянського суспільства розпочалося з другої половини XVII ст. у добу Нового часу. У працях цього періоду з'являється обґрунтування необхідності розділення держави та громадянського суспільства. Тобто, громадянським суспільством вважалося відносно вільне суспільне життя

поза державним наглядом. У цьому сенсі громадянське суспільство є водночас концепцією і проектом модернізації суспільного життя⁴⁵. Тогочасна ліберальна парадигма знайшла своє відображення в його теоріях, а також проникла в менталітет громадян, що сприяло розвитку громадянського суспільства в Європі. Засновниками концепції громадянського суспільства є такі відомі філософи і мислителі, як Дж. Локк та Ш.-Л. Монтеск'є. Подальшого розвитку його дослідження набуло в працях І. Канта, Г. Гегеля і А. де Токвіля та ін.

Зокрема, концепція Дж. Локка визначає державу як знаряддя для обслуговування інтересів людини, забезпечення її життєвих потреб. Громадяни укладають суспільний договір, згідно з яким вони відмовляються від своїх владних повноважень на користь держави, яка, зі свого боку, зобов'язана захищати їх природні права. Держава повинна діяти в суворих рамках законів, порушення яких неприпустиме. У своїй праці «Два трактати про правління»⁴⁶ мислитель сформулював два фундаментальних принципи, що лягли в основу розвитку громадянського суспільства: економічної свободи як права на особисте володіння і користування власністю, та інтелектуальної свободи, що передбачає свободу совісті. Уявлення про природні права людини: на життя, на особисту свободу і на приватну власність – є передвісником сучасних прав людини. Права людини отримують верховенство над будь-якими державними правами; сама держава створюється лише з метою їх кращого забезпечення і гарантованого захисту.

Дж. Локк розрізняє такі основні категорії, як «людина», «суспільство» (громадянське суспільство) і «держава». Наділивши людину природними правами, мислитель поставив її вище від суспільства і держави. Особистість створює суспільство, а суспільство – державу. Люди, які наділені природними правами, об'єднуються в суспільство (громадянське суспільство), метою якого є безпека та

⁴⁵ Степаненко В.П. Громадянське суспільство: дискурси і практики. – Київ: Інститут соціології НАН України, 2015. – С.17.

⁴⁶ Локк Дж. Сочинения: В 3 т. - Т. 3. - М.: Мысль, 1988. – С. 137-405 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kph.npu.edu.ua/le-book/tpft/data/WOLG%20%23%201/124.%20%CB%E8%EA%EA%20%C4%E6.%20%D1%E8%F7%E8%ED%E5%ED%E8%FF/124.%20%CB%E8%EA%EA%20%C4%E6.%20%C4%E2%E0%20%F2%F0%E0%EA%F2%E0%F2%E0%20%E8%20%EF%F0%E0%E2%EB%E5%ED%E8%E8.pdf>

захист громадян, і яке, зі свого боку, створює державу, що має захищати природні права громадян.

Рис.1. 1. Ієрархія понять за Дж. Локком

Джерело: складено авторкою.

Як бачимо, філософ ототожнює громадянське суспільство із політичним суспільством. До політичного суспільства належать «ті, що об'єдналися в одне ціле й мають спільно встановлений закон і судову владу, до якої можна звертатися і яка має повноваження ухвалювати рішення щодо суперечок, що виникають між ними, і карати злочинців»⁴⁷. Усі ж інші, хто не об'єднався в політичне суспільство, перебувають у природному стані.

Дж. Локк наголошує на важливості держави, яка має гарантувати основні політичні й економічні права людини, але при цьому громадяни зобов'язані підпорядковуватися державі до того часу, поки вона не загрожує їх природним правам. Тобто, політичні права громадян стають обмежувачем повноважень держави, перешкодою для будь-якого замаху з її боку на економічну свободу і власність приватних осіб⁴⁸. Таким чином, Дж. Локк обґрунтовує визначальну роль громадянського суспільства у творенні держави, яка є інструментом суспільства, за допомогою якого держава актуалізує себе.

Пізніше Шарль Луї Монтеск'є доповнює погляди Локка і акцентує увагу на ролі законів. Так, громадянське суспільство є результатом історичного розвитку,

⁴⁷ Лок Дж. Два трактати про врядування / пер. з англ. О. Терех, Р. Димерець. – Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – С. 174.

⁴⁸ Требін М. Розвиток громадянського суспільства в Україні в контексті євроінтеграції // Український соціум. – 2014. - №1 (48). – С. 107.

що йде після природного стану. У своїй праці «Про дух законів»⁴⁹ автор зазначає, що ГС є суспільством ворожнечі людей один до одного, яке для запобігання і нейтралізації цієї ворожнечі перетворюється на державу. Держава внутрішньо притаманна громадянському суспільству, але не тотожна йому. Держава і громадянське суспільство взаємозв'язані між собою. Мислитель розрізняє громадянські й державні закони. Перші регламентують відносини щодо власності, добровільних об'єднань громадян тощо, а державні закони регламентують політичні права і свободи громадян.

Іммануїл Кант зазначає, що людині притаманні такі суперечливі якості, як незлагідність, пихатість, з одного боку, та бажання до об'єднання, прагнення згоди – з іншого. Поєднання цих суперечливих якостей можливе через узгодження власної свободи із свободою інших шляхом формування громадянського суспільства. Таким чином, в основі громадянського суспільства є свобода члена суспільства як людини; рівність його з іншими як підданого; самостійність члена суспільства як громадянина⁵⁰. Метою громадянського суспільства є досягнення його загального правового ідеалу, що дозволить досягнути й найвищого ступеня свободи людини, який гарантуватиме розвиток її духовних здібностей.

Загалом прихильники теорії природного права не змогли чітко розмежувати громадянське суспільство та державу, за що їх і критикував Георг Вільгельм Фрідріх Гегель. На його думку, громадянське суспільство – це відносно незалежна від держави сукупність окремих індивідів, класів, груп та інститутів, взаємозв'язок яких регулюється цивільним правом⁵¹. Громадянське суспільство існує не в державі, а поряд із нею та передбачає наявність держави як його підстави.

⁴⁹ Монтескьє Ш. Л. О духе законов / Ш. Л. Монтескьє // Монтескьє Ш. Л. Избранные произведения / Ш. Л. Монтескьє. – М. : Госполитиздат, 1955. – С. 572.

⁵⁰ Кант И. Сочинения : в 6 т. / И. Кант. – М. : Мысль, 1965. – Т. 4. – Ч. II. – С. 147

⁵¹ Гегель Г. В. Философия права / Георг Вильгельм Фридрих Гегель; [пер. с нем.]; АН СССР. Ин-т философии; ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсесянц; авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсесянца. – М.: Мысль, 1990. – С. 228.

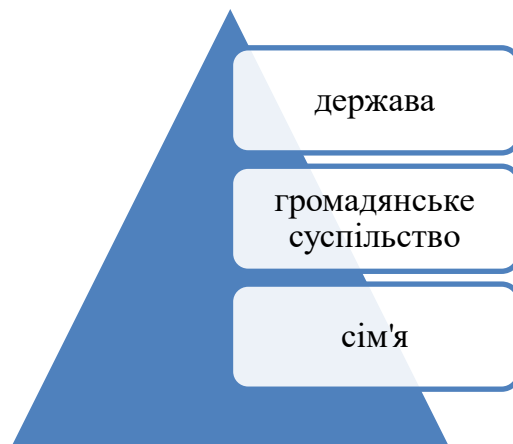

Рис.1. 2. Ієрархія понять за Г. Гегелем

Джерело: складено авторкою.

Разом із сім'єю громадянське суспільство складає базис і спосіб існування держави, таким чином, науковець визнає примат держави над громадянським суспільством. Г. Гегель дійшов висновку, що «громадянське суспільство є диференціацією, яка стоїть між сім'єю та державою. Громадянське суспільство виникає пізніше ніж держава, оскільки держава гарантує його самостійність».

Мислитель зазначає, що громадянське суспільство є системою егоїстичних потреб індивідів, але саме в ньому полягають передумови для реалізації індивідуальної свободи⁵². У цьому контексті важливими є суспільні зв'язки, що забезпечують взаємодію і взаєморозвиток індивідуального, приватного й загального, спільного. Адже людина самостійно не може задовольнити власні потреби, тому змушена взаємодіяти з іншими. Така «вимушена» взаємодія сприяє розвитку громадянського суспільства. Поряд з цим Гегель вважає його лише опосередкованою ланкою між найпростішою формою суспільних зв'язків (сім'єю) і найдосконалішою (державою). Тобто, це просто перехідний етап абстрактної свободи до більш досконалої форми – держави, яка відображена і зафіксована у законах та загальній свідомій волі.

Інший відомий мислитель – Алексіс де Токвіль розуміє громадянське суспільство як особливу, позадержавну сферу соціуму, а саме як царину поширення

⁵² Лотюк О. Функції громадянського суспільства в умовах євроінтеграції // Вісник Конституційного Суду України. – 2014. - № 5. – С. 77.

позадержавних громадських та політичних асоціацій⁵³. Вчений зосереджує свою увагу на асоціативній діяльності та її наслідках – утворенні добровільних об'єднань неполітичного характеру, які творять громадянське суспільство. Таким чином, А. де Токвіль показав зв'язок і тотожність громадянського суспільства та демократії. Він зазначає, що формальна наявність в політичній системі всіх органів й інститутів демократичної влади не гарантує її демократичності. Важливим компонентом громадянського суспільства (демократії) є встановлення традицій та звичок мислити й діяти відповідно до демократичних норм і принципів. А. де. Токвіль застерігає: «... якщо ми не зможемо поступово ввести та закріпити демократичні інститути і якщо ми відмовимося від думки щодо необхідності прищепити всім громадянам ідеї і почуття, що спочатку підготують їх до свободи, а потім дозволяють нею користуватися, то ніхто не буде вільним...»⁵⁴. Отже, для збереження свободи в демократичному суспільстві потрібно, щоб у людей був певний смак до неї, щоб на практиці сформувався волелюбний спосіб співжиття громадян.

Громадянському суспільству Токвіль відводить особливу роль, яка полягає в подоланні безсилля окремого індивідуума; моральному та соціопсихологічному впливі на державу; формуванні «місцевої і особистісної свободи»; створенні активного соціального поля; поширенні духу солідаризму, терпимості та кооперації, а також створенні «пильного громадського ока», що постійно слідкує за владою та не допускає її тиранії. Запропоновані функції громадянського суспільства стали основою і нашого дослідження при розробленні концепції механізмів впливу громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси.

Нове розуміння сутності громадянського суспільства з'явилося в середині XIX ст., а його основні якісні параметри сформувалися до кінця першої половини XX ст. У цей період відбувається відмежування категорій «громадянське

⁵³ Токвіль А. Про демократію в Америці / Шарль Алексіс де Токвіль; пер. з франц. – К.: Видав. дім «Всесвіт», 1999. – 587 с.

⁵⁴ Токвіль А. Про демократію в Америці : пер. з фр. / Алексіс де Токвіль. – К. : Всесвіт, 2000. – С. 412–418.

суспільство» та «держава» й формується низка концептуальних підходів до аналізу їх ролі та місця в політичній системі.

Зокрема, К. Маркс поняття «громадянське суспільство» вживає в трьох значеннях⁵⁵:

- 1) для позначення основи будь-якого історичного розвитку, його «природного базису»;
- 2) як станове суспільство середніх століть;
- 3) як форма організації буржуазного суспільства, що протистоїть політичній державі.

К. Маркс зводить громадянське суспільство до матеріальної сфери та розглядає його як перехідний етап. Буржуазне суспільство він бачить як необхідний ступінь у переході до дійсно людських відносин, від грубої особистої залежності до справжньої свободи. Зрозуміло, що за такого погляду на історію буржуазне громадянське суспільство і буржуазна держава виявляються минуцями, що підлягають усуненню на новому етапі історичного розвитку⁵⁶.

Згодом концепція громадянського суспільства відійшла на другий план і втратила попередню популярність на деякий час у багатьох країнах. Така тенденція була пов'язана передусім з пропагандою насилля як основного засобу вирішення конфліктів, загострення класових суперечностей у суспільстві того періоду.

Загалом упродовж ХХ ст. трансформується розуміння громадянського суспільства від ролі щита для держави, якій загрозувала революційна стихія, до ролі захисника свободи індивіда від надмірного опікування держави. Якщо в Європі в основному розвивався «державоцентричний» напрям концепцій громадянського суспільства, то в Північній Америці – «партнерський». Обґрунтування різних теоретичних підходів призводить до того, що в західному світі склалися два різні способи інтерації між громадянським суспільством та

⁵⁵ Маркс К. Избранные произведения / К. Маркс, Ф. Энгельс [в 3 т.]; Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. – М.: Политиздат, 1986. – Т. 1. – С. 4–76.

⁵⁶ Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку : монографія / Г. Ю. Васильєв, В. Д. Воднік, О. В. Волянська та ін. ; за ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2013. – С27.

державою. У Європі переважає корпоратизм, а в Америці – плюралізм.⁵⁷ Власне, в дисертації ми не зупиняємося на історичних аспектах визначення ролі громадянського суспільства та оцінці формування традицій його взаємодії із державою. Поряд із цим наголошуємо, що домінуючі концептуальні підходи значно вплинули на формування різних практик взаємодії між державою та громадянським суспільством. Тому на сучасному етапі представлено широкий спектр концепцій громадянського суспільства.

Прибічники широкого підходу до розуміння громадянського суспільства (В. Гавел, Е. Гелнер, Л. Даймонд⁵⁸ Дж. Кін⁵⁹ та ін.) розглядають його як певний етап розвитку будь-якого суспільства, а громадянськість стає характеристикою всього суспільства, зокрема держави як одного зі складових елементів такого суспільства⁶⁰. Громадянське суспільство не вважається інституційним феноменом, а є характеристикою суспільства з точки зору його самоорганізації, ступеня розвитку демократії, реалізації прав і свобод людини і громадянина, виконання громадянами своїх політичних обов'язків. Отже, якщо дотримуватись зазначеної концепції, термін «громадянське суспільство» означає певний тип суспільства з відповідним рівнем соціального, економічного, політичного, культурного та правового розвитку⁶¹.

Наприклад, австралійський дослідник Джон Кін пропонує розглядати громадянське суспільство крізь призму таких понять, як влада, власність, насильство, політика, публічна сфера та демократія. У своїй праці «Громадянське суспільство: старі образи, нове бачення» автор переосмислює демократію у контексті змін наприкінці ХХ ст. у країнах Центральної та Східної Європи. Важливою є ідея цього автора про необхідність паралельного розвитку інститутів

⁵⁷ Гураль П. Громадянське суспільство і держава в Україні: взаємодія і розвиток // Теорія та історія держави і права. Філософія права. Часопис Київського університету права – 2013. – № 3. – С. 13.

⁵⁸ Diamond L. *Developing Democracy: Toward Consolidation* // *The Global Resurgence of Democracy*. – Baltimore: The John Hopkins University Press: 1999

⁵⁹ Кін Джон. Громадянське суспільство: старі образи, нове бачення / Джон Кін; пер. з англ. О. Грищенко; літ. ред. О. Грищенко. – К. : К.І.С., 2000.

⁶⁰ Соляр С. Громадянське суспільство: загальнотеоретичні підходи до визначення // Вісник. – 2013. – № 1. – С. 272.

⁶¹ Любченко П. М. Конституційно-правові основи розвитку місцевого самоврядування як інституту громадянського суспільства / П. М. Любченко. – Х. : Одиссей, 2006. – С. 76.

громадянського суспільства і держави. «Демократія завжди є складним постійно наростаючим процесом пропорційного поділу влади і громадянського контролю за її використанням у рамках політики, яка здійснюється у двох інституційно відмінних, але постійно поєднаних сферах громадянського суспільства та державних інституцій». Воно перебуває у постійній динаміці. Залежно від місця і часу, конкретних історичних обставин одні його риси зміцнюються, інші послаблюються; міра його «громадянськості» зростає або зменшується⁶².

Американський дослідник Ларрі Даймонд розглядає громадянське суспільство як важливу умову демократії і необхідний чинник демократичних змін та консолідацій. «Консолідація – це процес, завдяки якому демократія отримує таку широку і надійну легітимність у громадян, що ймовірність її знищення стає дуже низькою». Л. Даймонд відзначає, що в процесі консолідації відбуваються зміни в інституційному розвитку та поведінці людей, що нормалізує демократичний політичний процес, робить його передбачуваним. Ця нормалізація вимагає розширення доступу людей до ухвалення політичних рішень, розвитку демократичної політичної культури, збільшення кола лідерів, поліпшення їх підготовки та інших функцій, характерних для громадянського суспільства. Громадянське суспільство є відмінним і автономним не лише від держави та суспільства як такого, а й від партійної системи. «Організації, що входять до громадянського суспільства, можуть утворювати альянси з партіями, однак якщо вони будуть асимільовані ними, то втратять свою унікальну здатність бути медіаторами та фундаментом демократичної розбудови»⁶³. Для здійснення економічних, політичних та соціальних реформ у країнах, що вирішили стати на шлях демократичного розвитку, потрібні не лише політичні партії, а й ефективні державні інститути. Проте, як відзначає Даймонд, «громадянське суспільство може і зобов'язане мати вирішальне значення у побудові консолідованої демократії»⁶⁴.

⁶² Кін, Джон. Громадянське суспільство: старі образи, нове бачення / Джон Кін ; пер. з англ. О. Грищенко; літ. ред. О. Грищенко. – К. : К.І.С., 2000. – С. 113–123.

⁶³ Diamond L. Developing Democracy: Toward Consolidation // The Global Resurgence of Democracy. – Baltimore: The John Hopkins University Press: 1999. – P. 230.

⁶⁴ Diamond L. Developing Democracy: Toward Consolidation // The Global Resurgence of Democracy. – Baltimore: The John Hopkins University Press: 1999. – P. 239.

За іншого підходу громадянське суспільство заявляє про себе як природна форма опозиції авторитету влади⁶⁵; розвинута система суспільних відносин, основу якої складають недержавні відносини, що реалізуються в діяльності інститутів громадянського суспільства – політичних партіях, громадських організаціях, ініціативах, громадських рухах, недержавних засобах масової інформації, здійснюють визначальний вплив на діяльність органів державної влади та протидіють їй у випадку посилення авторитарних тенденцій.

Громадянське суспільство, таким чином, розглядається як особливий соціокультурний простір, у якому формується система недержавних суспільних інститутів і відносин, що створюють можливість і умови в межах загальноприйнятих правових норм кожній людині як самостійному суб'єкту суспільного життя реалізувати свої громадянські права, задовольняти свої матеріальні і духовні потреби. Сутність громадянського суспільства визначається мірою індивідуальної свободи, самоцінності і самовизначення окремо взятої особистості в суспільстві, а його зміст – взаємодією і взаємовідношенням незалежних один від одного і від держави індивідів⁶⁶.

Американські соціологи Р. Нісбет та П. Бергер підкреслювали особливе значення та важливість посередницьких структур: церкви, сім'ї, общини, добровільних об'єднань – як посередників між індивідом та державою. Вони пропонували політичним інститутам усіяко захищати та допомагати посередницьким структурам та використовувати їх, де можливо.

Третій підхід відповідає «габермасівській» ідеї, за якої громадянське суспільство покликано здійснювати контроль як за державою, стримуючи її в зазіханні на особисту, політичну, культурну, громадську свободу громадян, так і за капіталом. «Те, що розуміють під «громадянським суспільством» сьогодні, за контрастом зі змістом марксистської традиції, більше не охоплює економіку, засновану на приватному праві і керовану за допомогою ринку праці, капіталом і

⁶⁵ Горбань О. В. Громадянське суспільство: ідея та механізм її здійснення (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... д-ра філософ. наук :09.00.03 / О. В. Горбань; Тавр. нац. ун-т ім. В.І. Вернадського. – Сімферополь, 2011. – С. 14.

⁶⁶ Соляр С. Громадянське суспільство: загальнотеоретичні підходи до визначення // Вісник. – 2013. – № 1. – С. 273.

товарами. Найімовірніше, воно складається з тих неурядових і неекономічних зв'язків і добровільних асоціацій, які втілюють комунікаційні структури публічної сфери в суспільному компоненті життєвого простору»⁶⁷. За такого підходу з інституційної точки зору до громадянського суспільства належать «недержавні та позаекономічні союзи на добровільній основі».

Німецький дослідник Юрген Габермас у праці «Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство» сформулював концепцію «публічної сфери» («сфери відкритості»), що пояснювала, яким чином осередки громадянського суспільства перетворилися на активну суспільну силу та в який спосіб вони впливали на політику в різних країнах⁶⁸. Він підкреслював, що «громадськість, створюючи нові структури громадянського суспільства, тим самим протистоїть зазіханням держави, деспотизму, абсолютизму, авторитаризму на права людини і висуває на перший план гуманістичні мотиви і цінності, немеркантильну, високодуховну, моральну поведінку, самосвідомість, самовизначення, свободу і гідність окремої особистості». Дослідник намагається об'єднати поняття «держава загального добробуту» і «громадянське суспільство» з метою досягнення високого рівня свободи для всіх громадян і вищого рівня соціальної справедливості. Такі дії повинні привести до соціального партнерства між суспільством і капіталом, сферою бізнесу і громадськими вільними асоціаціями як однієї з основ громадянського суспільства. Ці заходи спрямовані на зниження напруженості в суспільстві, що підвищує рівень соціальної злагоди⁶⁹. Так, Ю. Габермас зауважував, що нові структури громадянського суспільства протистоять деспотизму абсолютизму, авторитаризму, зазіханням держави на права людини й висувають на перший план гуманістичні умови та цінності,

⁶⁷ Habermas J. *Between Facts and Norms* / J. Habermas. – Cambridge, Mass.: MIT Press, 1998. – P. 366.

⁶⁸ Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство [Текст] : пер. з нім. / Ю. Габермас. – Львів : Літопис, 2000. – 317 с.

⁶⁹ Еволюція і розвиток громадянського суспільства в Україні та євроінтеграційні процеси : наук. розробка / Н. Ф. Бенюх, А. Й. Яскевич, І. В. Рейтерович та ін.; за заг. ред. С. О. Телешуна. – К. : НАДУ, 2010. – С.4.

немеркантильне, високодуховне, моральне поведження, самосвідомість, самовизначення, волю і гідність окремої особистості⁷⁰.

Досвід європейської цивілізації показав, що без постійного вдосконалення та розвитку громадянського суспільства ефективний розвиток самої держави значно гальмується або і взагалі припиняється. Запорукою функціонування міцного та довготривалого громадянського суспільства є постійний діалог за схемами: «індивід – політична влада», «суспільство – держава». Саме на такій концепції взаємодії між цими елементами і будується ідеал громадянського суспільства загалом, тобто його рівень розвитку – це лише питання їхньої ефективної співпраці та взаємодоповнення⁷¹.

Отже, за названим підходом, «суспільне життя в сучасному світі поділяється на три різні сфери – державу, економіку і громадянське суспільство»⁷², а громадянське суспільство є «підсистема суспільства як цілого, яка наближається до соціальної (соціетальної) сфери суспільного життя, напряду не пов'язаної з економічно-виробничою та державно-управлінською його сферами».

Ключовою концепцією нашого дослідження є концепція «соціального капіталу» Р. Патнема. Автор зазначає: «За аналогією з поняттями фізичного капіталу та людського капіталу – засобами та навичками, що покращують індивідуальну виробничу продуктивність, «соціальний капітал» має відношення до характеристик соціальної організації, таких, як соціальні зв'язки, норми та довіра. Вони сприяють співпраці та координації для взаємної користі»⁷³. Отже, формами соціального капіталу є соціальні норми, інституалізована в зразках домінуючої соціальної практики довіра й людські «горизонтальні» взаємовідносини.

Зазначену типологію підходів до розкриття природи громадянського суспільства сьогодні можна доповнити поглядами прибічників тієї точки зору, що

⁷⁰ Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность: Московские лекции и интервью / Ю. Хабермас / [Н. Мотрошилова (отв. ред.)]. – М. : АО «КАМІ», Academia, 1995. – С. 225.

⁷¹ Машталір Х., Леськів С. Інтеграція України до Європейського Союзу як основа для розбудови громадянського суспільства // Підприємництво, господарство і право. – 2017. – № 6. – С. 164.

⁷² Арато А. Концепция гражданского общества: восхождение, упадок и воссоздание – и направления для дальнейших исследований / А. Арато // Полис. – 1995. – № 3. – С. 50.

⁷³ Putnam R. The Prosperous Community. Social Capital and Public Life / R. Putnam // The American Prospect. – 1993. – Vol. 4, № 13. P. 35.

громадянське суспільство – це не тільки та сфера відносин, яка існує в межах національної держави, а й більш глобальна сфера, сфера так званого глобального громадянського суспільства⁷⁴.

Наприкінці ХХ ст. науковий лексикон поповнився новим терміном «глобалізація», утвореним від французького слова *global* – глобальний (такий, що охоплює усю земну кулю, всеосяжний). Після впровадження в науковий обіг, поняття «глобалізація» широко використовується в соціальних науках для позначення проблем, реальностей, процесів і явищ планетарного масштабу. Глобальне громадянське суспільство – поняття, яке вживається в окремих західних концепціях глобалізації для позначення широкої позаполітичної спільноти людей, сформованої на основі загальних цінностей з метою вирішення загальнозначущих проблем людства. Уперше в науковий обіг це поняття ввів американський політолог Х. Булл. На його думку, таке суспільство є глобальним не лише тому, що воно зіткане із зв'язків, які перетинають національні кордони і проходять через «глобальний, позатериторіальний простір», а й тому, що серед членів глобального громадянського суспільства набирає сили глобальне мислення⁷⁵.

Держави розглядалися Х. Буллом як певні агенти, що соціалізуються завдяки впливу одна на одну. Вони об'єднуються у більш масштабну форму суспільства – глобальну мережу взаємно визнаних неформальних традицій і формальних правил (дипломатичний протокол, посольства, багатосторонні договори, міжнародне право). Ці традиції і закони обмежують суверенітет держав і називаються міжнародною спільнотою, яка є необхідною передумовою сучасного світового порядку⁷⁶. Таким чином, міжнародне суспільство існує, коли група держав, усвідомлюючи певні загальні інтереси і спільні цінності, формує суспільство у

⁷⁴ Цыро И. Механизм взаимодействия глобального и национального гражданских обществ / И. Цыро // Научные проблемы гуманитарных исследований. – 2010. – № 10. – С. 250.

⁷⁵ Резник Ю. Глобальное гражданское общество / Ю. Резник // Глобалистика : энциклопедия / гл. ред. И. Мазур, А. Чумаков. – М. : Радуга, 2003. – С. 232.

⁷⁶ Bull H. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* / H. Bull. — N.Y. : Columbia University Press, 1995. – P. 7.

тому розумінні, що вони відчують себе пов'язаними спільним набором правил у взаємодії одна з одною, і мають відмінності у роботі загальних інститутів⁷⁷.

Так, І. Зонінзайн вважає, що поняття «глобальне громадянське суспільство» передбачає довгостроковий проект для відданих його ідеалам громадян, що охоплює багато вимірів: – асоціації, що діють на місцевому, національному та/або транснаціональному/глобальному рівнях, – асоціації, що взаємодіють між цими різноманітними рівнями (місцевим, національним, глобальним) і сферами суспільного інтересу, – асоціації, що взаємодіють з різними компонентами сучасного суспільства (економічним суспільством, політичним суспільством, державою тощо)⁷⁸.

Зокрема, Р. Ліпшутц зазначає, що для усвідомлення глобального громадянського суспільства «ми повинні звернутися до нових політичних просторів, відмінних від тих, які визначені межами системи національних держав. Просторові межі глобального громадянського суспільства зовсім інші, бо його незалежність від кордонів надає йому свободи у створенні нових політичних просторів. Ці політичні простори окреслені мережею економічних, соціальних і культурних відносин та населені діячами, добровільно об'єднаними в асоціації, і попри те, що фізично вони розділені своїм місцезнаходженням, вони пов'язані один із одним в єдині мережі для реалізації конкретних політичних і соціальних цілей»⁷⁹. Хоча складові частини цих мереж формують глобальне громадянське суспільство і взаємодіють з державами та урядами з конкретних політичних питань, самі по собі ці мережі виходять за межі державних кордонів. Основою глобального громадянського суспільства постмодерністи вважають різні рухи і організації на захист миру і навколишнього середовища, прав людини та культурної самобутності

⁷⁷ Марчук В. Концептуалізація громадянського суспільства: сучасний політологічний дискурс [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vpu_Polit_2016_10_13.pdf

⁷⁸ Білокопитов Д. В Глобальне громадянське суспільство: сутність і функції [Електронний ресурс] // Теорія та практика державного управління 2(53)/2016 . – С. 1–7// Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2016-2/doc/1/110.pdf>

⁷⁹ Білокопитов Д. В Глобальне громадянське суспільство: сутність і функції [Електронний ресурс] // Теорія та практика державного управління 2(53)/2016 . – С. 1–7// Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2016-2/doc/1/110.pdf>

корінного населення. Вони наголошують на тому факті, що більшість цих організацій просто ігнорує національні держави, а іноді вони свідомо йдуть на порушення суверенітету тих чи інших держав і на конфлікт із ними. На думку постмодерністів, новій політичній конструкції повинен відповідати і новий тип мислення: «Це громадянське суспільство є «глобальним» не тільки тому, що воно виткане зі зв'язків, які проходять через національні кордони і через глобальний, позатериторіальний простір, а й тому, що серед членів глобального громадянського суспільства набирає сили глобальна свідомість»⁸⁰.

Так, наприклад, Е. Гідденс виключає бізнес і, зокрема, транснаціональні корпорації (ТНК) з глобального громадянського суспільства і вважає, що на них можна впливати ззовні. До того ж саме в цьому він убачає основну «місію» глобального громадянського суспільства, від успіху якої залежатиме весь подальший перебіг глобалізації⁸¹. Однак це зовсім не означає, що успіх такої діяльності є гарантованим. Е. Гідденс дуже чітко формулює цю проблему: «Якщо громадянське суспільство є фундаментальним чинником, що обмежує владу і ринку, і уряду, і якщо ні ринкова економіка, ні демократична держава не можуть ефективно функціонувати без впливу громадських асоціацій, то яким чином ця «зрівноважувальна роль» може бути реалізована на глобальному рівні? І чи зможе концепція глобального громадянського суспільства дати на це адекватну відповідь?»⁸². Заявляючи про можливість цивілізаційного впливу глобального громадянського суспільства на діяльність і принципи діяльності транснаціональних корпорацій (ТНК) та інших бізнес-структур, Е. Гідденс відзначає тенденцію в розвитку принципів соціальної відповідальності, а також корпоративного громадянства, коли ТНК починають у своїй діяльності враховувати інтереси навколишнього соціального середовища і відповідним чином будують свої відносини з персоналом, акціонерами, територіальними громадами,

⁸⁰ Lipschutz R. Reconstructing world politics: the emergence of global civil society // Millennium, 1992, Vol. 21. – № 3. – P. 398–399.

⁸¹ Giddens A. Modernity and Self Identity / A. Giddens // Self and Society in the Late Modern Age. – Cambridge, 1991. – P. 111.

⁸² Giddens A. Modernity and Self Identity / A. Giddens // Self and Society in the Late Modern Age. – Cambridge, 1991. – P. 118.

споживачами та іншими особами та організаціями, тією чи іншою мірою причетними до їхньої діяльності. По суті, йдеться про те, що глобальна міць найбільших фінансових монополій і ТНК потребує інституціонального контролю з боку адекватних за своїми можливостями структур глобального громадянського суспільства⁸³.

Отже, аналіз концептуальних підходів розвитку громадянського суспільства дає можливість простежити особливості зміни підходів до його трактування залежно від соціально-економічних та політичних обставин. Так, авторкою встановлено, що класичні концепції розвитку громадянського суспільства лягли в основу західної ліберальної ідеології. Прихильники класичного підходу визначають нерозривну єдність і взаємозалежність основних політичних і економічних прав людини; автономність статусу громадянського суспільства щодо держави; стан суспільних зв'язків, основою яких є взаємодія і взаєморозвиток індивідуального, приватного й загального тощо. Структурування сучасних підходів до розуміння громадянського суспільства дозволило в межах дисертації виділити такі їх групи: широкий підхід до трактування громадянського суспільства; соціокультурний підхід; комунікативний підхід; глобальне громадянське суспільство. Запропонована авторкою типологія наукових підходів буде покладена в основу аналізу інститутів громадянського суспільства в Україні з метою комплексної оцінки їх ролі в євроінтеграційних процесах. Структурування наступних розділів дисертації побудоване відповідно до запропонованої типології.

Одним із ключових аспектів дисертації є визначення контексту європейських інтеграційних процесів. В попередньому підрозділі ми проаналізували зміст категорії «контекст», проте варто наголосити, що зазначене поняття ми застосовуємо як «службове», коли описуємо «фон», «середовище», «ситуацію», «обставини», «умови», в яких, з одного боку, формуються інститути громадянського суспільства, а з іншого – на які ці ІГС впливають. З огляду на це,

⁸³ Білокопитов Д. В. Глобальне громадянське суспільство: сутність і функції [Електронний ресурс] // Теорія та практика державного управління 2(53)/2016 . – С. 1–7 // Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2016-2/doc/1/110.pdf>

важливо спершу розглянути окремі теоретичні підходи до вивчення європейських інтеграційних процесів, які мають методологічну цінність для нашого дослідження.

Загалом теоретичні засади дослідження європейської інтеграції можна згрупувати в «економічний» і «політичний» напрями. Така умовна диференціація викликана складністю та суперечністю інтеграційних процесів в Європі. Тому, виділивши складові інтеграції, вчені намагаються зосередитися лише на її окремих аспектах. Огляд економічних і політичних теоретико-методологічних підходів обґрунтований самою сутністю Європейського Союзу, якому притаманні як економічні, так і політичні інтеграційні процеси. Зокрема, економічний вимір розвитку ЄС проявляється у процесі загальної економічної інтеграції, становлення економічного і валютного союзу ЄС, формування Спільного ринку. Водночас політична сфера інтеграції є більш складним процесом і охоплює як питання спільної зовнішньої, безпекової та оборонної політики, так і питання прийняття спільних рішень, формування спільних цінностей, які покладені в основу євроінтеграційних процесів. Радше вести мову про переважно економічний та переважно політичний підходи у дослідженні інтеграції, адже найчастіше їх важко відокремити один від одного.

Найбільш розповсюдженими теоретичними підходами до аналізу європейської інтеграції є: ринковий (лібералізм); ринково-інституційний (неолібералізм); структурний (структуралізм); неокейнсіанський (дирижизм); федералізм; функціоналізм; неофункціоналізм; новий інституціоналізм; а також концепції «багатошвидкісної Європи», «європейського меню», «змінних геометрій»; «Європи концентричних кіл» тощо. Розглянемо основні з них послідовно.

Ринкова школа започаткована в 50-х роках ХХ століття в роботах де Бірса, Р. Арона⁸⁴, Ж. Роеффа, В. Репке, які ідеалами інтеграції вважали вільну конкуренцію та вільний ринок, що несумісно з державним регулюванням економіки. Тобто, європейська інтеграція ототожнюється з торговельною та

⁸⁴ Арон Р. Мир і війна між націями / Р. Арон; пер. з фр. В. Шовкун та ін. – К. : МП «Юніверс», 2000. – 686 с.

платіжною лібералізацією. Представники ліберального підходу стверджують, що вільна торгівля сама по собі об'єднує сферу співпраці, тому не потребує особливих наднаціональних інститутів, які би піклувалися про інтеграцію⁸⁵. Згідно з ринковою концепцією в інтегрованому господарському просторі повинні виконуватись такі ж умови для руху чинників виробництва, що і в національній ринковій системі. А глибина міжнародної економічної інтеграції визначається рівнем свободи дій ринкових сил та мінімальним регулюючим впливом держави⁸⁶.

Представниками ринково-інституційного напрямку є когорта таких науковців, як К. Армстронг, Б. Балаши, М. Бійс, С. Булмер, Ж. Вейлер, Г. Кремер, М. Портер⁸⁷, які намагаються знайти компроміс між ринковими та державними регуляторними механізмами міжнародної економічної інтеграції. На відміну від представників ліберального підходу неоліберали визнають, що інтеграція національних господарств не може бути досягнута одними лише ринковими методами. На думку представників цієї концепції, інтеграція є втіленням певної єдності економічних і політико-правових аспектів⁸⁸. Отже, для підтримки економічної рівноваги ринковий і регулюючий механізми повинні логічно взаємодоповнювати один одного, що сприятиме встановленню міжнаціональних правил економічної діяльності розвитку економічних зв'язків між країнами.

Так, зокрема, Б. Балаша зазначає, що інтеграція починається із заходів урядів, що усувають дискримінацію в економічній сфері. Науковець заперечує можливість ототожнення інтеграції зі звичайним співробітництвом. Він пише: «Ця різниця є не якісною, а кількісною. Водночас співробітництво передбачає дії, що мають на меті зменшення дискримінації. Процес економічної інтеграції полягає в засобах, які спричиняють ліквідацію тих чи інших форм дискримінації. Наприклад, міжнародні угоди про торговельну політику стосуються галузі співробітництва, тоді як

⁸⁵ Борко Ю. А. Общеввропейский дом: что мы о нем думаем? / Борко Ю. А., Загорский А. В., Караганов С. А. – М. : Международные отношения, 1991. – С. 23.

⁸⁶ Вітер Д. Концепції та підходи до дослідження інтеграційних процесів / Д. Вітер // Геополітика України: історія та сучасність : збірник наукових праць. – 2010. – Випуск 3. – С. 45.

⁸⁷ Стратегія конкуренції: методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / М. Портер; пер. А. Олійник, Р. Скільський. – К. : Основи, 1997. – 390 с.

⁸⁸ Філіпенко А. Інтеграційні перспективи України: бігравітаційна модель / А. Філіпенко // Економіка України. – 2005. – №6. – С. 12.

усунення існуючих бар'єрів – інтеграції»⁸⁹. Таким чином, ринково-інституційна школа робить акцент на заходах, спрямованих на усунення дискримінації у взаємному співробітництві та відновлення в переважних правах ринкового механізму регулювання економічних процесів, і передбачає мінімальне державне втручання у сферу міжнародної господарської інтеграції. Саме ринково-інституціональна теорія започаткувала підхід до аналізу економічної інтеграції як процесу та водночас стану економіки й господарської політики. Процес економічної інтеграції передбачає проведення системи заходів, завдяки яким зникає дискримінація господарських одиниць, і створення умов, за яких відсутні будь-які форми дискримінації іноземних партнерів.

У середині 60-х рр. ХХ ст. набуває поширення так званий «структурний підхід», основними представниками якого є А. Маршал, М. Мюрдаль, А. Нарбаль, П. Стритен, Ф. Перру. Його розробники висловлюють критичні погляди щодо традиційної теорії міжнародної торгівлі; прагнуть виявити структурний аспект інтеграційного процесу; вважають, що вільний рух товарів та чинники виробництва призводять до нерівномірності економічного розвитку окремих регіонів держав. Для них справжня інтеграція – це дещо більше, ніж просто об'єднання кількох економік. Інтеграція стає можливою лише на стадії економічного союзу, коли відбувається взаємопроникнення національних господарств, що є невід'ємною частиною невідворотного процесу зміни їхньої структури⁹⁰.

Головну увагу ця група дослідників звертає на необхідність узгодження політики щодо окремих галузей економічної та соціальної політики між урядами країн – учасниць об'єднання. В умовах нерівномірності соціально-економічного розвитку територій інтеграційний процес повинен забезпечити соціальну рівність, рівномірний розвиток країн і регіонів. «Під інтеграцією, – пише П. Стритен, – слід розуміти спільну політику зайнятості, спільну монетарну і фіскальну політику, а також спільну антимонопольну політику»⁹¹. Інакше кажучи, для повної інтеграції

⁸⁹ Balassa B. The Theory of Economic Integration / Balassa B. – Homewood, 1961. – P. 2.

⁹⁰ Філіпенко А. Інтеграційні перспективи України: бігравітаційна модель / А. Філіпенко // Економіка України. – 2005. – № 6. – С. 12.

⁹¹ Streeten P. Economic Integration. Aspects and Problems. Second Revised and Enlarged Edition. – Leyden, 1964. – P. 16.

важливе не стільки забезпечення абсолютної свободи руху товарів і факторів виробництва, тобто свободи для ринкового механізму, скільки координація економічної політики держав, що мають на меті пом'якшити нерівномірність економічного розвитку окремих країн інтеграційного комплексу й окремих регіонів усередині цих країн, а також забезпечити усталеність національних платіжних балансів. Вищою можливою стадією економічної інтеграції, відповідно до цієї концепції, має стати раціональна господарська структура всього інтегрованого регіону⁹². Отже, йдеться про своєрідну зміну якості системи: інтеграція є не просто сукупністю національних економік, а новою якістю, більш досконалим господарським організмом.

У результаті структурних перетворень в економіці країн має відбутися синергетичний ефект, який згодом здатний забезпечити вищий рівень ефективності новоствореного об'єднання порівняно з її окремими частинами до об'єднання⁹³. Таким чином, метою економічної інтеграції є формування системи економічних зв'язків між економіками, які раніше були відокремленими.

Ідеї визначальної ролі державного планування, керованої економіки та підтримки привілейованих галузей, корпорацій підтримували такі представники дирижистської концепції міжнародної економічної інтеграції (неокейнсіанський підхід), як: М. Алле⁹⁴, Л. Арман, Д. Кіндер, О. Ковальова, Ф. Перу, Ж. Рюеф, А. Філіп, С. Хоффман. Ці автори не довіряють ринковому механізму в розвитку інтеграційних процесів, вважаючи саме держави суб'єктами інтеграції, метою якої є визначення основних економічних напрямів розвитку країни, забезпечення балансу сил між державами-членами об'єднання.

Відповідно до таких підходів необхідною умовою для ефективною інтеграції є не лише вільний рух товарів та факторів виробництва, а й координація макроекономічної політики держав шляхом утворення наднаціональних

⁹² Філіпенко А. Інтеграційні перспективи України: бігравітаційна модель / А. Філіпенко // Економіка України. – 2005. – № 6. – С. 13.

⁹³ Вігер Д. Концепції та підходи до дослідження інтеграційних процесів / Д. Вігер // Геополітика України: історія та сучасність : збірник наукових праць. – 2010. – Випуск 3. – С. 47.

⁹⁴ Алле М. Экономика как наука / М. Алле; пер. И. А. Егоров. – М. : Наука для общества, РГГУ, 1995. – 168 с.

(міжурядових) інституцій. Функції таких міжурядових інституцій полягають у визначенні процесів загального прийняття рішень та здійсненні контролю щодо компетенції держав-членів інститутів в об'єднанні. Важливу роль тут відіграє переговорний механізм у галузях економічної й соціальної політики між урядами країн, який здатний узгодити економічні інтереси всіх її учасників.

Фактично до 70-х рр. ХХ ст. серед науковців-економістів спостерігався певний скептицизм щодо явних економічних переваг тісної співпраці між європейськими державами, проте подальший прогресивний розвиток економічної політики Європейського співтовариства, зокрема створення єдиного ринку, а потім економічного і валютного союзу в рамках ЄС, стали значним імпульсом для подальшого розвитку економіко-теоретичного підходу до вивчення європейської інтеграції.

Узагальнюючи, необхідно зазначити, що прихильники економічного підходу вбачають передумови європейських інтеграційних процесів у розвитку міжнародного поділу праці, міжнародної господарської кооперації і загалом посилення процесів взаємозалежності та тенденцій до організованості та впорядкованості на рівні глобальної світової системи. Серед представників цього підходу так і не склалося єдиної думки щодо природи і мети інтеграції. Деякі з них ототожнювали регіональну інтеграцію передусім із поверненням до ідеалів вільної торгівлі, а сама інтеграція, на їхню думку, повинна зводитися лише до скасування різних обмежень, що заважають вільному переміщенню товарів і послуг. Інші ж виявилися прибічниками інтенсифікації інтеграційного процесу, причому в різних сферах, і розглядали створення європейського ринку як єдиний шлях для досягнення всезагального добробуту в рамках усієї Європи.

Крім економічних підходів, як уже зазначалося, виділяють і політичні підходи до дослідження європейських інтеграційних процесів. Історично першим таким підходом є федералізм, який розпочинає свій розвиток ще з доби Просвітництва, але формується як впливовий напрям євроінтеграційних досліджень наприкінці Другої світової війни, представники якого виступають за інтеграцію у правовому та інституційному значенні. На думку федералістів, в

основі взаємовідносин між країнами повинна бути модель союзної держави, яка розглядається як основа і результат інтеграції. Федеральний устрій повинен визначати характер та спрямованість взаємовідносин між учасниками інтеграційного процесу, розподіл повноважень між ними та єдиним центром, що виникає в результаті інтеграції як процесу об'єднання.

Федеративну систему дослідники зазначеного підходу вважали ідеальною для неоднорідних західноєвропейських держав. Адже за своєю природою федералізм є досить гнучким, що дозволяє знайти оптимальну пропорцію між центральними інститутами федерації і її частинами.

Як слушно відзначає у дослідженні «Міжнародна теорія та європейська інтеграція» Ч. Пентланд, кінцевою метою інтеграції є створення наднаціональної держави відповідно до принципів централізації і передачі політичних повноважень на найвищий рівень⁹⁵. Науковець виділяє дві особливості федералістського підходу: соціологічний, детермінований соціальною активністю людей, та конституційний – установа конституційного «проекту» для пом'якшення централізованих дій держави. Він зауважує, що саме з них і почався розвиток різних напрямів у інтеграційній теорії.

Лише швидкий поворот у бік федеративної моделі, на думку А. Спінеллі, міг би привести до успіху в об'єднанні всієї Європи. Він наголошував на необхідності створення незалежних інститутів ЄС, які впливали як на взаємовідносини між країнами, що інтегруються, так і на розподіл повноважень між ними, з одного боку, і надінституційним утворенням – з іншого. В іншому випадку євроінтеграційним процесом управлятимуть уряди держав-членів⁹⁶. Характеризуючи роль надінституційного утворення та розподілу його повноважень, А. Спінеллі стверджує, що жодна із гілок влади відповідного рівня не повинна володіти ніякими перевагами, а повноваження місцевих, регіональних, національних органів і органів європейського масштабу повинні бути сумісні й доповнювати одне одного. Тож сутність федералізму полягає в децентралізації влади всюди, де це

⁹⁵ Pentland C. *International Theory and European Integration*. – London: Faber and Faber, 1973. – P. 147.

⁹⁶ McCormick J. *European Union Politics* / J. McCormick. – London: Palgrave Macmillan, 2011. – P. 19.

необхідно. Звертаємо увагу на те, що децентралізація там, «де це необхідно», становить зміст одного з основних принципів Маастрихтського договору про Європейський Союз – принципу субсидіарності.

Прихильники федералізму наголошують, що основним джерелом об'єднання держав є спільні історичні, духовні і культурні здобутки народів, а також збіг економічних і політичних інтересів держав. Французький дослідник Дені де Ружмон зазначає: «Федералізм не має на меті стерти відмінності та розчинити всі нації в одному блоці, навпаки, хоче врятувати їхні якості. Багатство Європи й сама суть її культури були б утрачені, якби хтось спробував уніфікувати континент, усе тут перемішати, одержати якусь своєрідну європейську націю, в якій латиняни й германці, слов'яни й англосакси, скандинави і греки були б підвладні однаковим законам і звичаям, які б не могли задовольняти жодну з цих груп і які б усіх пригноблювали»⁹⁷. Таким чином, незважаючи на те що федералізм передбачає політичну уніфікацію, економічну уніфікацію, у культурному розумінні держави-учасниці союзів збережуть власну специфіку.

Федералісти виділяють два основні методи для зближення країн-учасниць процесів міжнародного співробітництва: кооперативний та інтеграційний⁹⁸. Кооперативний метод передбачає спільні дії держав, спрямовані на узгодження питань, що становлять спільний інтерес. При цьому органи управління, що утворюються внаслідок співробітництва, формуються з тих, хто отримують мандат на представництво інтересів національних держав. Рішення та угоди ухвалюються лише одностайно і мають чинність для тих держав-членів, що їх схвалили.

Інтеграція, навпаки, передбачає делегування права ухвалення рішень органам управління, функціонери яких не представляють інтереси країн, громадянами яких вони є. При цьому ухвалення рішень не потребує одностайності і вони є обов'язковими для всіх держав-учасниць. Рішення інтеграційних органів мають

⁹⁷ Дені де Ружмон. Європа у грі. Шанс Європи. Відкритий лист до європейців. – Львів, 1998. – С. 35.

⁹⁸ Арах М. Европейський Союз: видение политического объединения: перевод со словенского / М. Арах. – М.: Экономика, 1998. – С. 22.

виконуватися без подальших узгоджень та обговорень у національних законодавчих органах.

Дослідивши праці прихильників федералізму, можна виокремити декілька напрямів теоретичних досліджень у рамках єдиної федералістської теорії інтеграції:

1. Класичний федералізм 50–60-х років ХХ ст., основними представниками якого є М. Алле, Г. Бругманс, К. Л. Кор, Д. де Ружмон⁹⁹, В. Хальштейн, Г. Герад. Вчені вважають, що єдиним способом європейської міждержавної інтеграції є створення федеративної європейської держави. Водночас об'єднання європейських держав має відбуватися на зразок Сполучених Штатів Америки як типової федеральної держави.

2. Реформований федералізм, прибічниками якого є А. Спінеллі, П. Тейлор¹⁰⁰, К. Фрідріх. Науковці також виступали за створення єдиної Європи за федеративною моделлю. При цьому зазначають, що європейську федеративну державу можна створити як традиційними методами, тобто шляхом прийняття єдиної конституції, створення єдиного уряду, так і здійснювати перехід, тобто поступовим посиленням інтеграційних процесів між окремими регіонами Європи. Вони зосереджують свою увагу не стільки на цілях інтеграції, скільки на методах та шляхах їх досягнення. Початковим елементом процесу федералізації європейських структур є не утворення федерації, а співробітництво та спільні міждержавні угоди. Саме інтенсифікація та поглиблення міждержавного співробітництва мають підготувати європейське суспільство до розуміння необхідності поступового утвердження інтеграційних структур федеративного характеру.

3. Інтегральний федералізм, що висвітлений у працях Г. Марк, Л. Хугх, К. Бленк, Г. Еро та передбачає перехід до федерації через залучення до

⁹⁹ Дені де Ружмон. Європа у грі. Шанс Європи. Відкритий лист до європейців / Дені де Ружмон. – Львів, 1998. – 123 с.

¹⁰⁰ Тейлор Ч. Федерации и нации: секрет добрососедства // Керни Р. Диалоги о Европе / пер. с англ. / Тейлор Ч. – М.: Издательство «Весь мир», 2002. – С. 34–43.

інтеграційних процесів усього суспільства та формування системи «багаторівневого управління».

4. Галузевий, або так званий неофедералізм, прихильниками якого є М. Бургес, Дж. Пайндер, Д. Сиджанські, тощо. Вони розглядають федералізм як гнучку модель, що дозволяє використовувати форми та методи інших інтеграційних теорій. Останнім часом у рамках міжнародної порівняльної політології особливої популярності також набуває модель, подібна до галузевого федералізму Дж. Пайндера.

5. Інституціональний федералізм А. Сбраджі, який намагається звільнити федералізм від його нормативної прив'язки, розглядаючи його як особливу філософію, наукову орієнтацію, а сам євроінтеграційний проект інтерпретує як експеримент у галузі інституціональної творчості, кінцевий результат якої неможливо передбачити¹⁰¹. Інституційний підхід до євроінтеграції застосовується у дослідженні питання формування нової системи, її структури, інтегративних властивостей, елементів та їх взаємодії. Ця нова система визначається як «Єдина Європа». Науковці аналізують нові аспекти інтеграції: особливості міждержавної взаємодії на формальному і неформальному рівнях, процедури ухвалення рішень, результати інституціоналізації тощо. Отже, взаємодія політичної та економічної систем стимулює розвиток інтеграції і визначає його напрями¹⁰².

Як бачимо, всі згадані вище підходи базуються на принципах федералізму, тільки в одному випадку суб'єктами федерації є національні держави, а в іншому – регіони (райони). Федералізм як принцип державного будівництва може давати різні результати, приводити до створення зовсім різних федерацій – централістської, децентралістської та збалансованої. Федерація може бути зручною організаційною формою як для тих, хто мріє про створення антидемократичної супердержави, так і для прихильників ліберального політичного плюралізму.

¹⁰¹ Сапсай А. Концепція «багатоукладного федералізму» в контексті формування політичного устрою сучасного ЄС / Артем Сапсай // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – К., 2008. – Вип. 40. – С. 473–474.

¹⁰² Armstrong K. The Governance of the Single European Market / K. Armstrong, S. Bulmer. – Manchester : Manchester University Press, 1998. – P. 62.

Іншим політичним підходом до пояснення європейських інтеграційних процесів є функціоналізм, основні засади якого представлені у працях Д. Мітрані¹⁰³, одного із критиків федералізму. Науковець обґрунтував необхідність трансформації й оновлення уявлень про систему міжнародних відносин і запропонував так звану «функціональну альтернативу», що має своєю кінцевою метою припинити війни між державами шляхом створення світової спільноти. Проте, на відміну від федералістів, він вважав, що для цього потрібно не шукати ідеальну форму міжнародного співтовариства, а розкрити ті функції, що воно повинно виконувати. Д. Мітрані виступає проти ідеї створення федерації та управління континентального масштабу і доводить недоцільність створення статичного і штучного, федеративного об'єднання, визначаючи це як «оману федералізації». Конфлікти і війни не є вродженою рисою людської натури. Навпаки, за певних умов люди здатні до мирного раціонального прогресу. Д. Мітрані вважав найбільшим викликом для європейської інтеграції «об'єднати разом спільні інтереси всіх без нерозумного втручання в конкретні методи досягнення цього кожним»¹⁰⁴.

Одна із головних ідей функціоналізму полягає в тому, що міжнародна інтеграція повинна бути максимально деполітизованою, а ефективне співробітництво держав та запобігання конфліктам можуть бути досягнуті шляхом концентрації зусиль передусім на спільних для всіх питаннях добробуту.

Відстеживши ознаки послаблення національної держави, Мітрані прогнозував появу численних спеціалізованих міжнародних організацій, що мають конкретні повноваження, делеговані безпосередньо самими державами та орієнтовані на виконання конкретних завдань. До того ж такі організації поступово створюють мережу, функціональну систему, елементи якої можуть працювати і без загальної політичної надбудови, а її організаційні форми змінюються залежно від недоліків суспільства і нових суспільних функцій.

¹⁰³ Mitrany D. The Prospect of Integration: Federal or Functional / Mitrany D. A. // Functionalism: Theory and Practice in International Relations. Editors A.J.R.Groom and P.Taylor. – London: University of London Press, 1975. – P.70.

¹⁰⁴ Mitrany D. A Working Peace System: An Argument for the Functional Development of International Organization / Mitrany D. A. – Chicago: Quadrangle Books, 1966. – P. 68.

Д. Мітрані запропонував шлях глобального вирішення конфліктів між державами – через установаження такої форми співпраці всередині існуючих державних кордонів, яка б зближувала народи та держави. Передусім співпрацю можна забезпечити у сферах транспорту, культурної діяльності й торгівлі. Адже в цих сферах інтереси держав-учасниць найлегше було б визначити, що є позитивним для формування союзів¹⁰⁵.

З огляду на постійний процес розширення ЄС досить цікавим є теоретичне узагальнення Д. Мітрані щодо виокремлення дихотомії концепції континентальних уній (де пріоритетом є визначення території членів об'єднання і «чужинців») та концепції світової, універсальної ліги (як механізму інтеграції, що дозволяє врахувати та узгодити сукупність інтересів їх учасників). У цьому контексті ключового значення набувають дві тези Д. Мітрані. По-перше, регіональні інтеграційні проекти відтворюватимуть територіальні квазідержавні функції, але вже на наднаціональному рівні, де вирішальну роль матимуть не всі, а лише найпотужніші держави¹⁰⁶. І, по-друге, заперечення застосування територіальної логіки як установаження заради політичних цілей реальних кордонів та визначення обмежень на членство в регіональних інтеграційних об'єднаннях. Автор наголошує, що основою інтеграції є економічна інтеграція, а не політична, соціальна чи інформаційна. У праці «Дієва система миру» він робить висновок, що розмежування співробітництва між різними країнами, тобто набуття кожною країною специфічних економічних функцій, приводить до інтеграції¹⁰⁷. Науковець вважає, що створення єдиного економічного ринку, спільних економічних організацій є передумовою для політичної інтеграції.

Отже, на думку Д. Мітрані, чинником інтеграційних процесів є функціонування міжнародних організацій та міжнародних режимів як центрів міждержавного співробітництва в різних сферах. Ціла низка положень концепції

¹⁰⁵ Барановский В. Г. Политическая интеграция в Западной Европе / В. Г. Барановский. – М., 1983. – С. 110.

¹⁰⁶ Mitrany D. A Working Peace System: An Argument for the Functional Development of International Organization / Mitrany D. A. – Chicago: Quadrangle Books, 1966. – P. 356.

¹⁰⁷ Mitrany D. A Working Peace System: An Argument for the Functional Development of International Organization / Mitrany D. A. – Chicago: Quadrangle Books, 1966. – P. 125.

Мітрані, що відстоювали позитивне значення процесу децентралізації, технократичного співробітництва та застосування міжнародної адміністрації у вирішенні проблем добробуту та миру, були пізніше використані та розвинені прихильниками функціоналістських традицій.

Спроби пояснити унікальність ЄС, знайти відповіді на питання, які виникають у процесі інтеграції і на які не могли відповісти прихильники класичного федералізму та функціоналізму, привели до появи в 60–70-х рр. ХХ ст. неофункціоналізму. Важливими для подальших досліджень стали теоретичні узагальнення Е. Хааса¹⁰⁸, який європейську інтеграцію розглядає як процес трансформації національних практик взаємодії інститутів, що продукує створення особливої багаторівневої системи управління з безліччю центрів ухвалення рішень. Хаас одним із перших науковців усвідомив, що усунення бар'єрів для вільного пересування грошей та людей без кордонів може трансформувати європейську державну систему. Він не тільки підкреслив визначальну роль політичного чинника в процесі інтеграції, зокрема як інструменту створення постнаціональних політичних спільнот, поступової інтеграції у сферах «низької» та «високої» політики, а й визначив європейську інтеграцію як процес, який не можна ототожнювати з міждержавною чи міжурядовою співпрацею. Крім співпраці, яка виникає із функціональних зв'язків, інтеграцію варто заохочувати за допомогою політичних та економічних еліт, які працюють як на рівні політичних партій та груп, так і на національному рівні¹⁰⁹.

Отже, невід'ємною складовою теорії неофункціоналізму залишилась концепція «переливання», але вже значно модифікована до реалій євроінтеграційного процесу. Таким чином, якщо дві або більше держави домовилися про співпрацю в одній конкретній сфері діяльності і створили нову регіональну організацію для управління нею, то всі переваги інтеграції не будуть

¹⁰⁸ Haas E. *The Uniting Europe: Political, Social, and Economic Forces, 1950-1957* / Haas E. – Stanford CA: Stanford University Press, 1968. – 2nd Ed. – P. 62 – 74.

¹⁰⁹ McCormick J. *European Union Politics* / J. McCormick. – London: Palgrave Macmillan, 2011. – P. 21.

відчуватися доти, доки співпраця не пошириться на інші взаємозв'язані сфери діяльності¹¹⁰.

На думку Хааза, визначальним елементом під час формування політичного співтовариства є відчуття належності, яке індивіди та суспільство загалом демонструють центральним політичним інститутам. Політична інтеграція – це процес, у якому політичні складові національних держав на основі зміненого відчуття національної належності спрямовують власні очікування й політичну активність до нового наднаціонального утворення, що володіє правом ухвалювати рішення, які поширюються на відповідні національні центри. Кінцевим результатом політичної інтеграції є нова політична спільнота. Належність до нового центру, що ухвалює рішення, перевіряється на основі поведінки представників політичних груп, оскільки еліта є значним політичним чинником. Ця концепція ґрунтується на врахуванні інтересів і цінностей учасників, які взаємодіють. Тому інтеграція реалізується в той момент, коли співпраця представників держав досягає такого рівня гармонізації, що стає моделлю. Так, якщо плюралізм ухвалення рішень є спільною цінністю учасників процесу, то він стає атрибутом політичної інтеграції¹¹¹. Одночасно Хааз акцентує увагу на тому, що політична інтеграція розвивається з економічних зв'язків між групами держав, але будь-які взаємозв'язки не є політичною інтеграцією.

Таким чином, Хааз розмежовує поняття політичної інтеграції та співпраці, яка не обов'язково приводить до створення союзу. На думку вченого, інтеграція є можливою не на глобальному, а лише на регіональному рівні. Він зазначає, що важливу роль в інтеграційних процесах відіграють нові політичні еліти, які усвідомлюють, що добробут їхніх держав залежить від добробуту інших держав. Покращання добробуту населення є основним завданням інтеграції.

Надалі значний вклад у розвиток концепції неофункціоналізму зробив А. Маршаль, який розробив концепцію континентальної інтеграції, де підкреслює,

¹¹⁰ Haas E. *The Uniting Europe: Political, Social, and Economic Forces, 1950 - 1957* / Haas E. – Stanford CA: Stanford University Press, 1968. – 2nd Ed. – P. 29.

¹¹¹ Арах М. *Европейский Союз: видение политического объединения: перевод со словенского* / М. Арах. – М.: Экономика, 1998. – С. 25.

що інтеграція – це об'єктивний та незворотний процес. Інтеграція в Європі, на думку вченого, розпочалася ще у XVI ст., унаслідок чого були утворені національні держави. Проте інтеграційний процес продовжився і наступним його етапом повинна стати континентальна інтеграція. Континентальна інтеграція передбачає створення інтеграційних об'єднань на рівні окремих континентів. Таке об'єднання є легшим процесом, ніж об'єднання на глобальному рівні, оскільки між країнами одного континенту існує географічна, економічна та цивілізаційна єдність. Сутністю інтеграції, за концепцією А. Маршала, є вироблення почуття солідарності між різними націями. Тому першою формою інтеграції науковець вважає соціальну, а вже наступними – політичну та економічну.

Починаючи з 70-х рр. XX ст. прихильники неофункціоналізму як центральний чинник політичної інтеграції розглядають зовнішній фактор. Одним із перших вплив зовнішнього чинника на процес політичної інтеграції відобразив у неофункціоналістській теорії Джозеф Най. У низці своїх праць він запропонував концепцію «активних» та «пасивних» зовнішніх чинників, що просувають регіональну інтеграцію¹¹². Ф. Шміттер увів поняття «екстерналізм», тобто сприятливі й негативні зовнішні чинники, які впливають на інтеграційні процеси. Особливу увагу автор приділяв аналізу негативних зовнішніх чинників. На його думку, інтеграція може викликати зворотну негативну реакцію з боку держав, які не входять до інтеграційного об'єднання, що, зі свого боку, змусить регіональне угруповання вдаватися до нових, складніших форм співробітництва. Як наслідок, цілком можливим є формування спільної зовнішньої політики, яка до цього не існувала¹¹³.

Отже, неофункціоналістський підхід значним чином обмежує самотійну роль держави, яка є лише вектором діяльності різних груп інтересів. Визначальну роль в інтеграційних процесах відіграють групи інтересів, що конкурують між собою за право впливати на ухвалення рішень і тим самим впливати на результат цього процесу.

¹¹² Nye J. Peace in Parts: Integration and Conflict in Regional Organization. – Boston: Little Brown and Company, 1971.

¹¹³ Schmitter Philippe C. How to Democratize the European Union...and Why Bother? Textbook Binding – March, 2000.

Впливовим теоретичним підходом до дослідження європейських інтеграційних процесів є комунікативний підхід Карла Дойча¹¹⁴, в якому обґрунтовано необхідність врахування відносин не тільки між державами, а й між суспільствами і народами. Автор наголошував, що соціальні комунікації складають основу інтеграції, а її метою є створення в рамках об'єднання «відчуття співтовариства» та тих інститутів, які здатні забезпечити виникнення серед населення очікування «мирних змін» на перспективу». Комунікаційний підхід Дойча базується на принципі «ізоморфізму», який полягає в тому, що всі соціальні процеси, включаючи стосунки між окремими групами людей і навіть націями, підпорядковуються ідентичним закономірностям, логічним висновкам кібернетики.

Джерелом інтеграційної еволюції вчений вважає прагматичну детермінованість індивідуальної поведінки. «Люди рано чи пізно з'ясовують, що у конкретній політичній і економічній грі вони можуть краще відстояти свої інтереси, якщо створять коаліції. У політиці й економіці такі коаліції будуть значною мірою залежати від соціальної комунікації та культури, структури особистості, комунікаційних звичок учасників»¹¹⁵. К. Дойч розглядає інтеграцію як реальну можливість забезпечення мирного співіснування країн, що досягається шляхом розширення торгівлі, вільного руху людей, культурного обміну, проведення консультацій¹¹⁶. Згідно з європейським підходом інтеграцію визначають як «процес, за посередництва якого окремі держави передають частину своїх суверенних прав на користь створюваної і єдиної для них усіх інституціональної структури для того, щоб забезпечити врахування і реалізацію їх спільних інтересів»¹¹⁷.

За Дойчем, суб'єктами міжнародних відносин є нації, держави, а не окремі особи чи групи людей. Народи виявляються інтегрованими у міру того, як вони

¹¹⁴ Deutsch Karl W. The analysis of international relations (Foundations of modern political science series) - Prentice-Hall, 1968. – 214 p.

¹¹⁵ Барановский В. Г. Политическая интеграция в Западной Европе / В. Г. Барановский. – М., 1983. – С. 94.

¹¹⁶ Jacob P. The integration of political Communities / P. Jacob, J. Toscano. – Philadelphia : Lippincott, 1964. – P. 83.

¹¹⁷ Corbey D. Dialectical functionalism: stagnation as a booster of European integration / D. Corbey // International organization. – 1995. – Vol. 49. – № 2. – P. 225.

стають взаємозалежними. К. Дойч вважає, що взаємозалежність між націями набагато слабша, ніж усередині нації. Якщо рівень комунікаційних зв'язків на певній території є особливо інтенсивним, то виникає так зване політичне співтовариство. Інтеграція – це розвиток мережі соціальних зв'язків, які є комунікаційними та інтенсивними. Розвиток комунікацій між різними державами може привести до створення міждержавного співтовариства, якщо обмін інформацією між різними державами є більш-менш урівноваженим. Тому нації інтегруються прямо пропорційно до комунікаційного зв'язку між ними.

Реальним шляхом досягнення інтеграції дослідник вважає створення співтовариства безпеки. Інтеграція – це створення такого співтовариства, в якому завдяки високому рівню єдності між державами-учасницями всі конфлікти вирішуються без великих утрат¹¹⁸. Співтовариство безпеки – це співтовариство, в якому існує реальна впевненість у тому, що його члени не будуть боротися один з одним фізично, а вирішуватимуть суперечки іншим шляхом.

К. Дойч також виокремлює такі специфічні характеристики інтеграційного об'єднання:

1. Важливе значення в інтеграції має чинник часу: успішний розвиток інтеграційного процесу відбувається лише тоді, коли отримання учасниками реального відчутного виграшу випереджає часові витрати, пов'язані з участю в об'єднанні.

2. Інтеграційний процес часто починається й ефективніше розвивається навколо «силового центру» тоді, коли роль останнього виконує одна чи декілька політичних одиниць, які є сильнішими і досконалішими порівняно з іншими учасниками.

3. Інтеграційний процес характеризується посиленням психологічного неприйняття війни між учасниками і зменшенням готовності інституціоналізувати підготовку до воєнних дій і вважати війну законообґрунтованою.

¹¹⁸ Арах М. Европейский Союз: видение политического объединения: перевод со словенского / М. Арах. – М.: Экономика, 1998. – С. 23.

4. З розвитком інтеграційного процесу внутрішньонаціональне розмежування між політичними партіями, рухами, економічними угрупованнями втрачає свій внутрішньонаціональний характер і все більше стає транснаціональним.

5. Для вдалої реалізації інтеграційного об'єднання необхідно, щоб основні політичні партії чи фракції виступили з новими ідеями, лозунгами, планами загальнонаціонального характеру щодо об'єднання суспільства.

Карл Дойч робить висновок, що причиною всіх міжнародних конфліктів є поділ на національні держави. Тому завданням інтеграції є те, щоб співтовариства безпеки, які створюються державами, у майбутньому стали наднаціональними політичними та економічними одиницями. Дослідник зазначає, що поряд з утилітарними причинами, пов'язаними з досягненням більшого добробуту, стабільності та міркуваннями безпеки, суттєвою, якщо не визначальною, передумовою інтеграції є суб'єктивний чинник, тобто ставлення до неї еліти та широких верств населення в країнах, що інтегруються. Важливість цього чинника пов'язана з усвідомленням, сприйняттям інтересів, що лежать в основі інтеграційних процесів як спільних. Суб'єктивний чинник виявляється через психологічний стан, формування почуттів солідарності, лояльності, довіри, часткового ототожнення з поглядом власних образів та інтересів. Такі психологічні почуття можуть формуватися як завдяки передумовам, що існували до початку інтеграційних процесів, так і значною мірою в процесі інтеграції. Передумовами, що існували об'єктивно до початку інтеграції, є територіальна близькість, спільність історичного розвитку в минулому, належність до однієї цивілізації і відповідно спільність соціокультурних вартостей, подібність або однотипність політичних режимів, відносно однаковий рівень взаємної відкритості в економічній сфері та сфері побуту й духовної культури. Особливе значення серед цих чинників надається єдності культури, яка є основою для системних вартостей майбутньої спільноти чи політичного об'єднання та нової спільної ідентичності.

Водночас К. Дойч досліджує й уточнює умови успішного розвитку інтеграційних процесів. Головними серед них є: взаємна сумісність норм

політичної поведінки; більш високе, порівняно із сусідніми територіями, економічне зростання; розширення політичних та економічних еліт; різноманітність і масштабність потоку взаємної інформації; передбачуваність поведінки всіх учасників¹¹⁹.

На думку К. Дойча, цілі й умови інтеграції значною мірою визначають характер цього процесу і засоби його забезпечення. Ці засоби він знову ж таки поділяє на чотири групи: виробництво цінностей; розподіл цінностей; утримування силою; ідентифікацію¹²⁰.

Отже, як бачимо, К. Дойч розглядає інтеграційні процеси з позиції комунікативної взаємодії між націями та державами, тобто як сукупність соціальних взаємозв'язків. Крім того, значну увагу вчений приділяє психологічним чинникам інтеграції – ставленню до цих процесів еліти та широких верств населення.

Отже, аналіз теоретико-методологічних підходів до європейської інтеграції дозволяє визначити основні тенденції, спрямованість та форми розвитку ЄС, характер його відносин з третіми країнами. Так, проблема визначення окремих напрямів і форм розвитку, розкриття їх співвідношення зі свого боку передбачає розгляд питання про можливість зміни напрямів (питання не лише визначення пріоритетних напрямів інтеграції на конкретному етапі, а й можливості прояву регресивних тенденцій) і форм розвитку (питання співвідношення наднаціональної і міжурядової форм співробітництва).

Аналіз ролі та механізмів впливу інститутів громадянського суспільства на процеси європейської інтеграції України вимагає застосування комплексної методики, що охоплює філософські, загальнонаукові й спеціальні підходи та методи досліджень.

Ключовим нашим теоретичним підходом є інституціональний підхід, у рамках якого акцентовано увагу на структурі ІГС, здійснено вивчення системної

¹¹⁹ Deutsch Karl W. The analysis of international relations (Foundations of modern political science series) - Prentice-Hall, 1968. – P. 114.

¹²⁰ Картунов О., Лаптев С. Західні теорії економічної та політичної інтеграції: спроби стислого аналізу / О. Картунов, С. Лаптев // Зовнішня торгівля. – 1999. – № 3-4. – С. 141.

організації й механізмів регулювання ІГС на євроінтеграційні процеси в Україні, а також досліджено нормативно-правову організацію в напрямку реалізації політики євроінтеграції.

За допомогою структурно-функціонального підходу авторкою визначено роль та можливості впливу ІГС на євроінтеграційні процеси в Україні.

У роботі застосовані емпіричні дослідницькі методи, які охоплюють використання статистики, насамперед електоральної, аналіз документів тощо. Також застосовано такі традиційні методи теоретичного та емпіричного дослідження, як абстрагування, аналіз і синтез, індукція і дедукція, порівняння. Для досягнення мети дослідження в дисертаційній роботі широко використовується сукупність взаємодоповнювальних загальних і спеціальних методів: метод системного аналізу – при дослідженні змісту, основних принципів та категорій громадянського суспільства та євроінтеграційної політики, при опрацюванні нормативно-правового та організаційного забезпечення, при формуванні теоретико-методологічної бази дослідження; метод порівняльного аналізу – для узагальнення урядових та громадських звітів; метод категоріального аналізу – для визначення базових понять дисертаційного дослідження, як-от «європейська інтеграція України», «євроінтеграційна політика України», «інструменти громадського впливу», «діалогові механізми» тощо; структурно-функціональний метод – для визначення основних структурних ознак євроінтеграційної політики, завдань, функцій та напрямів діяльності органів державної влади, що здійснюють формування та реалізацію євроінтеграційної політики; метод комплексного аналізу та узагальнення – для формулювання наукових визначень, висновків, що виносяться на захист.

У роботі використовувалися й інші методи наукового дослідження: метод аналізу статистичних даних; контент-аналіз обласних планів заходів щодо реалізації Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 рр.; планів заходів на 2018 рік з реалізації Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки; Національної програми сприяння розвитку

громадянського суспільства тощо; моніторинг ЗМІ, сайтів; аналіз результатів емпіричних досліджень тощо.

1.3. Правові та джерельно-документальні основи механізмів впливу громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси в Україні

Значну увагу в дисертації приділено аналізу нормативно-правової бази. Так, за роки незалежності Україною зроблені певні кроки до розбудови та зміцнення громадянського суспільства, чому сприяло ухвалення низки нормативно-правових актів. Нами систематизовано законодавчу базу, яка регулює діяльність ІГС в Україні, серед яких виділяємо:

1) Закони України: Конституція України¹²¹; «Про громадські об'єднання»¹²²; «Про благодійну діяльність та благодійні організації»¹²³; «Про професійних творчих працівників та творчі спілки»¹²⁴; «Про молодіжні та дитячі громадські організації»¹²⁵; «Про звернення громадян»¹²⁶; «Про інформацію»¹²⁷; «Про доступ до публічної інформації»¹²⁸; «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації»¹²⁹; «Про соціальні послуги»¹³⁰;

¹²¹ Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

¹²² Закон України «Про громадські об'єднання» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>

¹²³ Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>

¹²⁴ Закон України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/554/97-%D0%B2%D1%80>

¹²⁵ Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/281-14>

¹²⁶ Закон України «Про звернення громадян» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80>

¹²⁷ Закон України «Про інформацію» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>

¹²⁸ Закон України «Про доступ до публічної інформації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>

¹²⁹ Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/539/97-%D0%B2%D1%80>

¹³⁰ Закон України «Про соціальні послуги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/966-15>

2) Укази Президента України: «Питання забезпечення органами виконавчої влади доступу до публічної інформації»¹³¹; «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні»¹³²; «Питання Координаційної ради сприяння розвитку громадянського суспільства»¹³³;

3) Постанови Кабінету Міністрів України: «Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади»¹³⁴; «Про заходи щодо подальшого забезпечення відкритості у діяльності органів виконавчої влади»¹³⁵; «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади»¹³⁶; «Про взаємодію органів виконавчої влади, Секретаріату Кабінету Міністрів України та державної установи «Урядовий контактний центр»¹³⁷; «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики»¹³⁸; «Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених громадськими організаціями та творчими спілками, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка»¹³⁹; «Деякі питання реалізації в Україні Ініціативи

¹³¹ Указ Президента України від 5 травня 2011 р. № 547 «Питання забезпечення органами виконавчої влади доступу до публічної інформації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/547/2011>

¹³² Указ Президента України від 26 лютого 2016 р. № 68 «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>

¹³³ Указ Президента України від 4 листопада 2016 р. № 487 «Питання Координаційної ради сприяння розвитку громадянського суспільства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2016>

¹³⁴ Постанова Кабінету Міністрів України від 4 січня 2002 р. № 3 «Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3-2002-%D0%BF>

¹³⁵ Постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 р. № 1302 «Про заходи щодо подальшого забезпечення відкритості у діяльності органів виконавчої влади» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1302-2002-%D0%BF>

¹³⁶ Постанова Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. № 976 «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF>

¹³⁷ Постанова Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2009 р. № 898 «Про взаємодію органів виконавчої влади, Секретаріату Кабінету Міністрів України та державної установи «Урядовий контактний центр» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/898-2009-%D0%BF>

¹³⁸ Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF>

¹³⁹ Постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 р. № 1049 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених громадськими організаціями та творчими спілками, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1049-2011-%D0%BF>

«Партнерство «Відкритий Уряд»¹⁴⁰; «Про затвердження Порядку ведення Реєстру громадських об'єднань»¹⁴¹; «Про затвердження Порядку здійснення соціального замовлення за рахунок бюджетних коштів»¹⁴²;

4) Розпорядження Кабінету Міністрів України: «Про роботу центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення відкритості у своїй діяльності, зв'язків з громадськістю та взаємодії із засобами масової інформації»¹⁴³; «Про проведення публічного громадського обговорення системних соціально-економічних реформ»¹⁴⁴; «Про затвердження плану заходів на 2018 рік щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016–2020 роки»¹⁴⁵; «Деякі питання удосконалення комунікативної роботи органів виконавчої влади»¹⁴⁶; «Про затвердження плану дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2018–2020 роках»¹⁴⁷;

5) Накази Міністерства юстиції України: «Про внесення змін до деяких наказів Міністерства юстиції України щодо реєстрації громадських об'єднань»¹⁴⁸;

¹⁴⁰ Постанова Кабінету Міністрів України від 13 червня 2012 р. № 671 «Деякі питання реалізації в Україні Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/671-2012-%D0%BF>

¹⁴¹ «Постанова Кабінету Міністрів України від 19 грудня 2012 р. № 1212 «Про затвердження Порядку ведення Реєстру громадських об'єднань» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1212-2012-%D0%BF>

¹⁴² Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2013 р. № 324 «Про затвердження Порядку здійснення соціального замовлення за рахунок бюджетних коштів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/324-2013-%D0%BF>

¹⁴³ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 жовтня 2004 р. № 759 «Про роботу центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення відкритості у своїй діяльності, зв'язків з громадськістю та взаємодії із засобами масової інформації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/759-2004-%D1%80>

¹⁴⁴ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2010 р. № 2311 «Про проведення публічного громадського обговорення системних соціально-економічних реформ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2311-2010-%D1%80>

¹⁴⁵ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 297 «Про затвердження плану заходів на 2018 рік щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016–2020 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/297-2018-%D1%80>

¹⁴⁶ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 грудня 2018 р. № 985 «Деякі питання удосконалення комунікативної роботи органів виконавчої влади» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/985-2018-%D1%80>

¹⁴⁷ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1088 «Про затвердження плану дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2018 – 2020 роках» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1088-2018-%D1%80?lang=en>

¹⁴⁸ Наказ Міністерства юстиції України від 14 грудня 2012 р. № 1843/5 «Про внесення змін до деяких наказів Міністерства юстиції України щодо реєстрації громадських об'єднань» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z2101-12>

б) Міжнародні документи: Загальна декларація прав людини¹⁴⁹; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права¹⁵⁰; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод¹⁵¹; Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи «Про участь громадян у місцевому публічному житті»¹⁵²; Керівні принципи щодо громадської участі у процесі прийняття політичних рішень¹⁵³; Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень¹⁵⁴.

Аналіз нормативно-правової бази щодо діяльності ІГС свідчить про відсутність комплексного підходу з боку законодавчої та виконавчої влади до розуміння поняття громадськості, громадянського суспільства та інститутів громадянського суспільства. Зазначені терміни не визначені в законах, що спричиняє термінологічну плутанину, відсутність однакового його застосування у різних правових документах, а відповідно – і непослідовність у регулюванні зазначених сфер.

В Основному Законі України не міститься трактувань таких категорій, як «громадськість» і «громадянське суспільство». Положення чинної Конституції України про те, що «народ є єдиним джерелом влади», аж ніяк не компенсує відсутність положень про роль і місце громадянського суспільства в державі.

У Законі «Про громадські об'єднання»¹⁵⁵ дається визначення лише категорій «громадське об'єднання», «громадська організація» та «громадська спілка». У цьому визначенні громадська організація та спілка є формами громадського об'єднання. У ст. 21 цього Закону зазначено форми роботи громадських об'єднань, зокрема: поширення інформації; подання звернень до органів державної влади та

¹⁴⁹ Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015

¹⁵⁰ Міжнародний пакт про громадянські та політичні права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043

¹⁵¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

¹⁵² Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи «Про участь громадян у місцевому публічному житті» . [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_739

¹⁵³ Керівні принципи щодо громадської участі у процесі прийняття політичних рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/guidelines-on-civil-participation-in-political-decision-making/168076e135>

¹⁵⁴ Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/16802eeddb>

¹⁵⁵ Закон України «Про громадські об'єднання» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>

місцевого самоврядування з пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями), скаргами; одержання публічної інформації; розроблення проектів нормативно-правових актів, що стосуються сфери діяльності громадського об'єднання та важливих питань державного і суспільного життя; проведення мирних зібрань; участь у роботі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, виконання державного замовлення тощо.

Важливим кроком у напрямку вдосконалення процедур інституалізації ГС стало ухвалення Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань»¹⁵⁶, згідно з яким спрощено реєстраційні процедури, зокрема щодо створення та ліквідації відокремлених підрозділів ОГС, скорочено час реєстрації, встановлено безкоштовне здійснення реєстрації громадських та благодійних організацій, передбачено подання ОГС реєстраційних документів до «єдиного вікна», можливість їх подання в електронному вигляді.

Крім того, ухвалення Закону України «Про органи самоорганізації населення»¹⁵⁷ спрощує процедуру створення та розширює можливості впливу органів самоорганізації населення на розвиток територіальних громад, загалом надає децентралізації необхідний поштовх «знизу». У межах Стратегії передбачено сприяння розвитку демократії участі на місцях, упровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій.

Варто наголосити, що в жодному із Законів України, які регулюють діяльність ГС, не визначається категорія «громадянське суспільство», хоча вона і зустрічається в Указах Президента України. Так, в Указі «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні»¹⁵⁸ визнається роль громадянського суспільства у різних сферах діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, зокрема щодо впровадження реформ. Зазначається

¹⁵⁶Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15>

¹⁵⁷ Закону України «Про органи самоорганізації населення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14>

¹⁵⁸ Указ Президента України від 26 лютого 2016 р. № 68 «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>

також, що «активне, впливове і розвинене громадянське суспільство є важливим елементом будь-якої демократичної держави та відіграє одну з ключових ролей у впровадженні нагальних суспільних змін і належного врядування, в управлінні державними справами і вирішенні питань місцевого значення, розробленні та реалізації ефективної державної політики у різних сферах, утвердженні відповідальної перед людиною правової держави, розв'язанні політичних, соціально-економічних та гуманітарних проблем»¹⁵⁹. Тож, як бачимо, у документі немає трактування ГС, хоча є визнання його ролі в демократичних перетвореннях держави.

Указом затверджується «Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки», метою якої є «створення сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства, налагодження ефективної взаємодії громадськості з органами державної влади, органами місцевого самоврядування на засадах партнерства, забезпечення додаткових можливостей для реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина, задоволення суспільних інтересів з використанням різноманітних форм демократії участі, громадської ініціативи та самоорганізації»¹⁶⁰.

Нормативно-правові документи хоча і не дають роз'яснення терміна ГС, проте наводять приклади таких інститутів. Зокрема, до інститутів громадянського суспільства відносять: громадські організації, професійні та творчі спілки, організації роботодавців, благодійні і релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації та інші непідприємницькі товариства і установи, легалізовані відповідно до законодавства.

Підсумовуючи аналіз джерельно-документальної бази дослідження ролі ГС в євроінтеграційному процесі, зазначимо, що опрацьований масив фахових наукових праць та офіційних першоджерел, нормативно-правової бази дозволили цілісно підійти до вирішення завдань роботи та здійснити узагальнення щодо

¹⁵⁹ Указ Президента України від 26 лютого 2016 р. № 68 «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>

¹⁶⁰ Указ Президента України від 26 лютого 2016 р. № 68 «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>

оцінки ефективності механізмів ІГС у контексті євроінтеграції, а також виявити частково досліджувані питання, що будуть розглянуті у наступних розділах роботи.

Як бачимо, Україна ухвалила низку нормативно-правових документів, що визначають як зовнішньополітичний курс нашої держави в напрямі інтеграції до Європейського Союзу, так і необхідність проведення внутрішніх реформ, а також визначені механізми ІГС, які вони можуть застосовувати при плануванні, розробленні та реалізації євроінтеграційної політики. Угода про асоціацію між ЄС та Україною є механізмом переходу нашої держави від декларативного зовнішньополітичного курсу до комплексної внутрішньої політики реформ. Такі зміни здатні забезпечити трансформацію політичної та економічної системи України. У зв'язку з цим авторкою обґрунтовано необхідність проведення моніторингу виконання Угоди про асоціацію. З метою об'єктивної оцінки виконання Угоди про асоціацію моніторинг має здійснюватися незалежними інститутами громадянського суспільства. Важливо значну увагу приділити розробленню системи індикаторів для такого моніторингу. Авторкою запропоновано при оцінці виконання Угоди про асоціацію враховувати: зміни нормативно-правового характеру, інституційно-організаційні реформи, інформаційно-комунікативний аспект.

Подальший аналіз ролі інститутів громадянського суспільства в контексті євроінтеграційних процесів передбачає оцінку механізмів та інструментів впливу та контролю громадськості на органи державної влади і місцевого самоврядування.

Громадянське суспільство залишається одним із найпотужніших учасників та рушійною силою впровадження реформ в Україні. ІГС беруть участь у широкому спектрі заходів, починаючи від надання різного роду допомоги ВПО, проведення адвокаційних та інформаційних кампаній і до участі в новостворених комісіях із відбору високопоставлених державних службовців, розробленні законопроектів та здійсненні громадського контролю. За даними Індексу сталості організацій громадянського суспільства у 2018 році, Україна займає найвищі позиції в Євразії і знаходиться майже на одній сходинці з Болгарією. У ході ранжування оцінюється ситуація сталості організацій громадянського суспільства за такими параметрами:

правове середовище, організаційна спроможність, фінансова стійкість, адвокація, надання послуг, секторальна інфраструктура та публічний імідж. У наступному розділі ми детально зупинимося на вищезазначених параметрах, а наразі проаналізуємо джерельну базу нашого дослідження.

Зокрема, матеріал дисертації спирається на праці Джеффри Александер, який запропонував періодизацію розвитку ідеї та практики громадянського суспільства, виділивши три стадії¹⁶¹. Так, громадянське суспільство на першій стадії розглядалося як соціальний феномен і як теоретична концепція. Цей період охоплює кінець XVII – першу половину XIX ст. На другій стадії розвитку громадянського суспільства (від середини XIX до другої половини XX ст.) воно розглядалося як елемент суспільної системи і як автономна щодо державних структур сфера публічного життя. Громадянське суспільство зберігається в розвинутих країнах і починає утверджуватися в країнах так званого другого ешелону цивілізації. На третій стадії громадянське суспільство як концепція відродилося у другій половині XX ст., насамперед завдяки працям німецького філософа та соціолога Ю. Габермаса¹⁶².

Крім того, значну увагу приділено дослідженню Р. Патнема, в якому відстежено зв'язок між ефективністю роботи державних інституцій та рівнем розвитку громадянського суспільства¹⁶³. Значну роль у визначенні такої ефективності дослідник відводить «соціальному капіталу». Соціальний капітал, за поглядами Р. Патнема, – це довіра і солідарність, що приводить до встановлення більш тісних зв'язків між громадянами, сприяє формуванню ними асоціацій і в кінцевому підсумку спричиняє активізацію суспільного життя, підвищує «особисту громадянську компетентність». Тим самим соціальний капітал трансформується у

¹⁶¹ Alexander J. Civil Society I, II, III: Constructing an Empirical Concept from Normative Controversies and Historical Transformation / Jeffrey C. Alexander // *Real Civil Societies. Dilemmas of Institutionalization* / ed. by Jeffrey C. Alexander. – London etc. : Sage, 1998. – P. 1–19.

¹⁶² Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку : монографія / Г. Ю. Васильєв, В. Д. Воднік, О. В. Волянська та ін. ; за ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2013. – С. 131.

¹⁶³ Putnam R. The Prosperous Community. Social Capital and Public Life / R. Putnam // *The American Prospect*. – 1993. – Vol. 4. – № 13. – P. 35–42.

те, що можна позначити як політичний капітал суспільства, необхідний для ефективної взаємодії з державою¹⁶⁴.

Науковець простежив відмінності у громадянському житті і зазначив, що вони є одним із основних чинників успішного втілення реформ. Так, у своєму емпіричному аналізі він доводить, що успішнішими в запровадженні демократизації врядування були ті регіони Італії, де показники громадянської спільноти були вищими. Автором наголошено, що уряди в суспільствах, у яких домінує клієнтилістська неконтактна культура, є неефективними. Адже такі уряди суттєво послаблені «негромадянським» соціальним середовищем, а відтак – вони не здатні захищати закон, бути справедливим та авторитетним арбітром у веденні громадських справ¹⁶⁵.

Дослідник виділяє взаємозв'язані показники дієвого громадянського суспільства:

- громадянська активність, тобто активна участь громадян у суспільних справах (готовність і можливість громадян обстоювати свої права, громадська активність у контролі урядів та громадянська компетентність);
- політична рівність, тобто налагоджена взаємодія та співпраця між громадянами за принципом рівності;
- морально-етичні принципи, тобто перевага таких морально-етичних і поведінкових регуляторів, як солідарність, довіра та толерантність;
- громадські об'єднання та асоціації, тобто організаційні та інституційні осередки, через які реалізується практика громадянського суспільства.

Вітчизняні науковці також демонструють значний інтерес до дослідження феномену громадянського суспільства, його основних інституціональних складових та способів взаємодії з державою. Загалом праці українських учених можемо умовно поділили на чотири напрями.

¹⁶⁴ Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку : монографія / Г. Васильєв, В. Воднік, О. Волянська та ін.; за ред. М. Требіна. – Х. : Право, 2013. – С. 35.

¹⁶⁵ Степаненко В.П. Громадянське суспільство: дискурс і практики. – Київ : Інститут соціології НАН України, 2015. – С. 122.

Перша група дослідників зосереджується на розробленні методологічного апарату громадянського суспільства, його змісту, структури, форм функціонування (В. Бакуменко, О. Гарань, О. Івченко, В. Карась, А. Колодій, Б. Кравченко, Л. Мельник, В. Полохало, В. Степаненко, М. Томенко та ін.). Інша група дослідників аналізує взаємодію громадянського суспільства з державою та акцентує увагу на вивченні механізмів взаємодії між ними (М. Бойчук, М. Головатий, І. Кресіна, Ю. Левенець, А. Мацюк, В. Погорілко, О. Рудік, М. Рябчук, О. Скрипнюк, В. Тимошенко, В. Цветков). Третя група дослідників вивчає основні етапи та процеси розвитку громадянського суспільства, процеси політичної модернізації та демократизації (О. Бабкіна, О. Власюк, В. Горбатенко, Г. Зеленько, В. Кремень, М. Михальченко, І. Пасько, Ф. Рудич, Г. Щедрова, В. Якушик). І останній напрям представлений роботами вітчизняних науковців щодо аналізу інститутів громадянського суспільства (А. Малько, Н. Матузов, В. Перевалов, О. Резнік, С. Телешун).

Зокрема, цікавими є дослідження А. Колодій, яка розглядає еволюцію теоретичних поглядів на сутність і соціальну роль громадянського суспільства, аналізує історичні та сучасні його форми. Авторка наголошує на необхідності досягнення рівноваги між громадянським суспільством і державою та зазначає, що така рівновага є важливою умовою стабільного демократичного розвитку. До основних чинників, що гальмують розвиток громадянського суспільства в Україні, дослідниця відносить: «надмірну централізацію, бюрократизацію і панування авторитарних моделей поведінки виконавчої гілки влади; домінування олігархічно-кланових інтересів на верхівці політичної піраміди; патерналістські стереотипи щодо ролі держави і надмірну терпеливість народу, його сподівання на добру волю керманічів і на те, що колись-то держава все зробить; відсутність у значної частини людей психологічної потреби в «негативній» свободі – свободі заради свободи – і вміння її відстоювати»¹⁶⁶.

¹⁶⁶ Колодій А. Ф. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні : монографія / А. Ф. Колодій. – Львів : Червона Калина, 2002. – 272 с.

А. Карась у своїх дослідженнях намагається осмислити витoki та еволюцію ідеї громадянського суспільства в контексті дискурсивно-етичних практик¹⁶⁷. Автор виявив недетерміністичні передумови соціальних змін у новітніх умовах, зробив спробу висвітлити розвиток громадянського суспільства як семіотично-дискурсивний процес з урахуванням, зокрема, особливостей українського соціального і культурного розвитку.

На підставі проведеного аналізу Г. Щедрова робить висновок про взаємозв'язок політичної культури із рівнем розвитку громадянського суспільства¹⁶⁸. В. Степаненко визначає громадянське суспільство як багатоскладовий дискурс, історичну концепцію, а також практику суспільно солідарного життя, яке реалізується в публічній сфері громадських інтеракцій та комунікацій, позадержавно-адміністративних, ринкових та родинно-приватних відносин і репрезентована мережею недержавних добровільних громадських асоціацій та об'єднань, діяльність яких є самоорганізованою та цивільною¹⁶⁹.

М. Бойчук займається дослідженням проблем взаємозалежності та взаємодії громадянського суспільства як продукту природного походження та влади, що тисне на нього, з одного боку, у формі атрактора самоорганізаційного процесу, а з іншого – у формі державного управління, тобто цілераціональної діяльності державних службовців¹⁷⁰.

У контексті нашого дослідження вагомими є праці, в яких вивчається роль інститутів громадянського суспільства на внутрішньополітичні трансформації. Так, у монографії за заг. ред. А. Кудряченка розглядаються проблеми розвитку вітчизняної політичної системи та інститутів громадянського суспільства на сучасному етапі трансформаційних перетворень, висвітлюються засади

¹⁶⁷ Карась, А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях : монографія / А. Карась. – К. ; Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – С. 481.

¹⁶⁸ Щедрова Г. П. Громадянське суспільство та політична культура: теоретичний і прикладний аспекти: Монографія. – Луганськ: Вид-во «Елтон-2», 2009. – 308 с.

¹⁶⁹ Степаненко В.П. Громадянське суспільство: дискурс і практики. – К. : Інститут соціології НАН України, 2015. – С.40.

¹⁷⁰ Бойчук М. А. Влада і громадянське суспільство: механізми взаємодії : монографія. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – 211 с.

демократичного поступу європейських держав, з'ясовуються їхні традиції, інституційні особливості та реалії широкого спектра демократичної практики¹⁷¹.

Цінною для нас також є доробок колективу авторів монографії за ред. М. Требіна, в якій проаналізовано стан розвитку інституцій громадянського суспільства, найактуальніші проблеми формування громадянського суспільства в Україні крізь призму наших євроінтеграційних прагнень¹⁷². Також колективна монографія за заг. ред. О. Руденко та С. Штурхецького присвячена актуальним проблемам діяльності та реформування інституцій державної влади й місцевого самоврядування, зміни у провадженні публічної політики, які відбуваються в Україні під впливом розвитку інституцій громадянського суспільства¹⁷³.

Таким чином, наведений стислий аналіз сучасного стану вітчизняних досліджень свідчить про те, що значна увага приділяється аналізу сутності та ролі громадянського суспільства, осмисленню моделей взаємодії його з державою, проблемам його інституціонального розвитку, поряд з цим залишається маловивченим питання ролі інститутів громадянського суспільства в євроінтеграційних процесах.

Останніми роками значно зросла кількість публікацій євроінтеграційної тематики, що може свідчити про актуалізацію проблематики. Європейські інтеграційні процеси розглядаються в дослідженнях українських науковців, політологів, соціологів, філософів, економістів, істориків, правознавців та фахівців інших галузей знань.

Так, зокрема, дослідження в галузі державного управління присвячені різним аспектам євроінтеграційних процесів. Наприклад, Г. Дмитренко аналізував проблему адаптації податкової системи України до вимог ЄС. Автор зазначав, що проблема євроінтеграції України розглядається в руслі глобального процесу

¹⁷¹ Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії : монографія / за заг. ред. д.і.н., проф. А. І. Кудряченка. – К. : НІСД, 2007. – 396 с.

¹⁷² Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку : монографія / Г. Ю. Васильєв, В. Д. Воднік, О. В. Волянська та ін.; за ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2013. – 536 с.

¹⁷³ Розвиток громадянського суспільства в Україні: минуле, сучасність, перспективи : [колективна монографія / за заг. ред. О. М. Руденка, С. В. Штурхецького]. – Острого : ІГСУ, Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – 328 с.

економічної політики, спрямованої, з одного боку, на економічне зростання, а з іншого – на забезпечення основних вимог соціальної політики¹⁷⁴. І. Грицяк вивчав питання розвитку європейського управління в контексті впливу на державне управління в Україні. Науковець обґрунтовує неминучість європеїзації державного управління в Україні як прояву закономірності світового розвитку¹⁷⁵. А. Лавренчук розглядає стратегії та механізми ЄС щодо інтегрування України на сучасному етапі, а також стратегії та механізми європейської інтеграції України. Автор зазначає про необхідність створення регіональних механізмів регулювання діяльності всіх учасників міжрегіональних відносин¹⁷⁶. І. Кравчук здійснила порівняльний аналіз механізмів державного управління процесом адаптації національного права до права ЄС та охарактеризувала основні рівні державного управління процесом адаптації національного права до права Євросоюзу в державах-кандидатах¹⁷⁷.

Дослідження в галузі історичних наук присвячені, власне, історії відносин Україна – ЄС. Так, І. Тодоров аналізує історичні аспекти європейської та євроатлантичної інтеграції України та зазначає про стратегічний характер відносин України та Європейського Союзу¹⁷⁸. О. Лященко звертає увагу на те, що напрями вітчизняних досліджень щодо зовнішньополітичного вектора України часто корелюються із позицією правлячих політичних кіл. Так, автор наголошує, що на початковому етапі дослідники підходили до зазначеної проблеми з позиції багатовекторності зовнішньої політики України, а на сучасному – більшість

¹⁷⁴ Дмитренко Г. В. Державне управління процесами адаптації податкової системи України до вимог Європейського Союзу : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Геннадій Васильович Дмитренко; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. – К., 2004. – 20 с.

¹⁷⁵ Грицяк І. А. Управління в Європейському Союзі: теоретичні засади / І. А. Грицяк; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. – К. : Вид-во НАДУ, 2005. – С. 139.

¹⁷⁶ Лавренчук А. О. Становлення та розвиток регіональних механізмів інтеграції України до Європейського Союзу: автореф. дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.02 / Андрій Олександрович Лавренчук; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. – К., 2004. – С. 13.

¹⁷⁷ Кравчук І. В. Механізми державного управління процесом адаптації національного права до права ЄС : порівняльний аналіз : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Ірина Вікторівна Кравчук; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. – К., 2006. – С. 3.

¹⁷⁸ Тодоров І. Я. Європейська і євроатлантична інтеграція України: загальнонаціональний та регіональний виміри (1991-2004 рр.): автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01 / Ігор Ярославович Тодоров; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2007. – С. 27.

обґрунтовують пріоритетність саме європейської та євроатлантичної інтеграції України¹⁷⁹.

У вітчизняній юридичній науці здебільшого аналізуються правові основи функціонування ЄС, а також процес входження правової системи нашої держави до європейського правового простору. Так, дослідження Л. Луць присвячені європейським міждержавним правовим системам й особливостям інтеграції з ними правової системи України¹⁸⁰. Я. Костюченко оцінював правове регулювання співробітництва України і Європейського Союзу та чинні інституційний та договірний механізми, а також виокремив еволюцію організаційно-правових механізмів співпраці України з ЄС¹⁸¹.

Вітчизняні дослідники в галузі політичної науки також значну увагу приділяють різним аспектам євроінтеграційних процесів. Так, В. Копійка вивчає теоретичні та практичні виміри розширення Європейського Союзу та, проаналізувавши основні закономірності попередніх розширень ЄС, акцентує увагу на їх сталій періодичності (приблизно десять років), що зумовлена необхідністю реалізації перехідних трансформаційних процесів як в ЄС, так і в нових країнах-членах¹⁸². Досить ґрунтовними є розвідки автора щодо напрямків і концепцій євроінтеграції¹⁸³. Н. Буренко визначила особливості формування політики розширення на Схід і проблеми структурного реформування та інституційної трансформації механізмів ЄС відповідно до політики розширення¹⁸⁴. Також у цьому контексті привертають увагу цікаві компаративні розвідки

¹⁷⁹ Лященко О. О. Інтеграція України у європейські та євроатлантичні структури (90-ті роки ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 / Олексій Олексійович Лященко; НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – К., 2002. – С. 16.

¹⁸⁰ Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Людмила Андріївна Луць; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2005. – 32 с.

¹⁸¹ Костюченко Я. М. Правове регулювання співробітництва України і Європейського Союзу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Ярослав Миколайович Костюченко; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2010. – С. 16.

¹⁸² Копійка В. В. Теоретичний та практичний виміри розширення Європейського Союзу : автореф. дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.04 / Валерій Володимирович Копійка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – С. 3.

¹⁸³ Копійка В.В. Європейський Союз: заснування та етапи становлення / В.В. Копійка, Т.І. Шинкаренко. – К., 2001.

¹⁸⁴ Буренко Н. М. Еволюція політики Європейського Союзу щодо країн Центральної та Східної Європи : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / Наталія Миколаївна Буренко; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – 26 с.

теоретичних моделей інтеграції О. Ковальової¹⁸⁵, а також аналіз виявлення оптимальних наукових теорій і методологій дослідження євроінтеграційного процесу крізь призму порівняння теорій європейської інтеграції І. Піляєва¹⁸⁶, Г. Перепелиці¹⁸⁷, О. Шаповалова¹⁸⁸.

Ю. Палагнюк дослідив еволюцію теоретичних засад об'єднання Європи після Другої світової війни, характеризуючи теорії та концепції ХХ століття з погляду результатів у ХХІ¹⁸⁹. О. Полтораков дослідив цивілізаційні фактори в європейських інтеграційних процесах і вплив парадигм «європейської ідентичності» та «європейських цінностей» на політику країн-членів Євросоюзу¹⁹⁰. Д. Дубов вивчав політико-комунікативні аспекти безпеки України в євроінтеграційному контексті¹⁹¹. А. Костенко досліджувала суперечності європейських інтеграційних процесів України¹⁹².

А. Круглашов аналізує як успішні результати, так і численні труднощі розвитку Європейських студій у нашій країні. Дослідник наголошує, що кожний ВНЗ має свою виразну специфіку та стверджує, що численні проблеми, а відтак і шляхи їх вирішення, є радше загальними для всієї країни, а не особливими для розвитку Європейських студій в окремому університеті¹⁹³. Чернівецька

¹⁸⁵ Ковальова О. Євроінтеграційна теорія транснаціоналізму і її новітні модифікації / О. Ковальова // Наукові записки : збірник. – К., 2002. – Вип. 20. – С. 199–209.

Ковальова О.О. Нефункціоналізм проти традиційних підходів в теоріях європейської інтеграції / О.О. Ковальова // Грані. – 2003. – № 1 (27). – С. 114–117.

¹⁸⁶ Піляєв І.С. Нефункціоналістське бачення європейської інтеграції: спроба критичного аналізу / І.С. Піляєв // Вісник КНУ. Серія «Філософія. Політологія». – 2003. – Вип. 58. – С. 44–49.

¹⁸⁷ Перепелиця Г.М. Зміни настануть, коли у владі з'являться нові обличчя / Г.М. Перепелиця // Універсум. – 2012. – № 2. – С. 9–11.

¹⁸⁸ Шаповалова О.І. Політичний діалог Україна – ЄС / О.І. Шаповалова // Зовнішня політика України. – 2010: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети. – К. : Стило, 2011. – С. 145–162.; Шаповалова О.І. Угода про асоціацію в 2011-му – мрія чи реальність? [Електронний ресурс] // Зовнішні справи (№ 2). – 2011. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/article.html?id=618>.

¹⁸⁹ Палагнюк Ю. Еволюція теоретичних основ європейської інтеграції: державно-управлінський аспект // Публічне адміністрування: теорія та практика. – 2013. – Вип. 2.

¹⁹⁰ Полтораков О. Ю. Європейська політична інтеграція в сучасній цивілізаційній системі : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / Олексій Юрійович Полтораков; НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 2004. – С. 6.

¹⁹¹ Дубов Д. В. Політико-комунікативна безпека України у євроінтеграційному контексті : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 21.01.01 / Дмитро Володимирович Дубов; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки Ради нац. безпеки та оборони України. – К., 2007. – 20 с.

¹⁹² Костенко А. М. Інтеграція України до Європейського Союзу: суперечності та шляхи їх розв'язання : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Андріана Миколаївна Костенко ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2009. – 19 с.

¹⁹³ Європейська інтеграція на початку нового тисячоліття. Довідник / Упорядники Круглашов А.М., Озимок І., Астапенко Т.С., Руссу В.В. – Чернівці, 2010. – ч. 1. – 212 с.

політологічна школа є однією з лідерів у сфері дослідження європейських інтеграційних процесів в Україні. Так, до її складу входять такі науковці, як: А. Круглашов, Ю. Макар, В. Фісанов, В. Бурдяк, Н. Ротар, Є. Юрійчук та ін¹⁹⁴. Представники цієї школи, поруч із двома іншими пріоритетами наукових досліджень, а саме політичні трансформації в Україні та державах Центральної і Східної Європи, політичний розвиток окремих регіонів, зокрема в контексті національної та зарубіжної етнополітики, аналізують процеси європейської та регіональної інтеграції. Цьому присвячено низку виданих монографій, навчальних посібників та інших навчально-методичних видання, сотні наукових статей¹⁹⁵. Так, Н. Ротар, маючи публікації з аналізу дискурсу європейської ідентичності в сучасній політичній науці, доводить, що конструювання та ствердження ідентичності щодо нових політичних інститутів є складним процесом. Авторка наголошує, що формування європейської ідентичності як почуття належності до політичної спільноти та позиціонування себе як частини певного політичного простору відбувається не тільки на основі спільних цінностей, культури або етнічної належності, а й залежить від характеру інтересу до політики, моделей політичної участі, форм артикуляції інтересів, якими послуговується політична еліта. Це означає, що ідентичність є тією політичною конструкцією, що формується середовищем, діями та дискурсом¹⁹⁶. В. Бурдяк присвячує свої дослідження політичним вимірам членства Болгарії в ЄС, аналізуючи напрями і діяльність уряду, провідних політичних партій та протестну участь громадян¹⁹⁷.

¹⁹⁴ Фортельний І. Чернівецька політологічна школа та її внесок у розробку проблематики дослідження трансформаційних процесів на пострадянському просторі. Науковий вісник Чернівецького університету. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини, 2013. – С. 193–199.

¹⁹⁵ Круглашов А. Розвиток європейських досліджень у регіональних наукових центрах України: приклад Чернівців // Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини, 2013. – Випуск 32. – С. 32–39; Круглашов А.М., Астапенко Т.С., Руссу В.В. Європейська інтеграція на порозі нового тисячоліття : довідник. – Чернівці, 2011. – Ч.2. – 207 с.

¹⁹⁶ Ротар Н. Суперечності ідентичностей в Україні та шляхи їх регулювання в контекстах політики громадянської консолідації української нації / Аналітична доповідь. – К. : ІПІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2015. – 160с.; Ротар Н. Політичні механізми формування громадянської ідентичності в сучасному українському суспільстві / Колективна монографія. – К. : ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. – 296 с.; Ротар Н. Еволюція стратегії відносин Росії та Європейського Союзу // Регіоналізм та інтеграція. Науковий щорічник. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2013. – Вип. 1. – С. 38–50.

¹⁹⁷ Бурдяк В. Республіка Болгарія на зламі епох: політична трансформація суспільства / В. І. Бурдяк. – Монографія. – Чернівці: Рута, 2004. – С.318–321; Бурдяк В. Політичні виміри членства Болгарії в Європейському Союзі //

Отже, у своїх роботах українські науковці акцентують увагу на європейській політичній інтеграції, еволюції становлення і перспективах спільної зовнішньої політики ЄС, інституційному вимірі зовнішньої політики Євросоюзу, інституційному вимірі формування політичної системи ЄС, регіональних аспектах європейської інтеграції, теоретичних та практичних вимірах розширення ЄС та форм стратегічного партнерства України з країнами ЄС.

Висновки до Розділу 1

Аналіз наукового доробку щодо вивчення проблем розвитку громадянського суспільства та європейських інтеграційних процесів України засвідчив недостатню кількість досліджень механізмів впливу інститутів громадянського суспільства на євроінтеграційну політику України. Зміст та характеру участі громадянського суспільства у процесі вироблення завдань та цілей, розробки, прийняття рішень та їх реалізацій в контексті європейських інтеграційних процесів вимагає застосування міждисциплінарного підходу. На теоретичному рівні вивчення євроінтеграційної політики має здійснюватися як у державній, так і в громадській площинах.

Систематизація теоретико-методологічних підходів до дослідження ролі ІГС в євроінтеграційних процесах дозволило виділити: широкий підхід до трактування ІГС, соціокультурний підхід, комунікативний підхід та глобальне громадянське суспільство й виділити базові характеристики ІГС у контексті євроінтеграційних процесів: рівень його самоорганізації, сукупність ІГС, значення механізмів взаємодії між ІГС та державою; вплив глобальної мережі ІГС на євроінтеграційну політику.

ІГС є політичними акторами, оскільки не лише законодавчо визнані їх статус, функції, а й можливості впливати на політику, зокрема в напрямі європейської інтеграції. Під роллю ІГС розуміємо функції і діяльність ІГС, яку

вони здійснюють в політиці: шляхом інформаційної діяльності; громадського консультування через діяльність у дорадчих органах з метою розроблення та ухвалення рішень; налагодження діалогу та партнерства із владою задля імплементації рішень; громадського контролю за виконанням рішень; здійснення громадської дипломатії з метою налагодження взаємодії із міжнародними партнерами. Євроінтеграція України передбачає проведення узгоджених реформ у політичній, економічній, соціальній, культурній та інших сферах суспільного життя, спрямованих на розбудову ринкової економіки, демократії та зміцнення громадянського суспільства з подальшим входженням до ЄС.

Аналіз нормативно-правової бази свідчить про відсутність комплексного підходу до розуміння поняття громадськості, громадянського суспільства та інститутів громадянського суспільства. Зазначені терміни не визначені у законах, що спричиняє термінологічну плутанину, відсутність однакового його застосування у різних правових документах, а відповідно – і непослідовність у правовому регулюванні зазначених сфер. Україна ухвалила низку нормативно-правових документів, які визначають як зовнішньополітичний курс нашої держави в напрямі інтеграції до Європейського Союзу, так і необхідність проведення внутрішніх реформ, створюють сприятливі умови для розвитку ГС. Визначено, що Угода про асоціацію між ЄС та Україною є механізмом переходу нашої держави від декларативного зовнішньополітичного курсу до комплексну внутрішньої політики реформ.

РОЗДІЛ 2.

РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

2.1. Євроінтеграційні чинники розвитку громадянського суспільства

Підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом відкриває нові можливості й перспективи для нашої держави. Упродовж останніх років Україною було проведене значно глибше реформування, ніж за всі роки незалежності. Внесок громадянського суспільства в цю справу є вирішальним. Тому подальша трансформації відносин між громадянським суспільством і державою є головною умовою сталого європейського руху України.

Досвід європейської цивілізації показав, що розвинуте громадянське суспільство та налагоджена ефективна його взаємодія із органами державної влади та місцевого самоврядування сприяють розвитку самої держави та зростанню добробуту громадян. У Західній Європі взаємодію між державою та ГС було налагоджено шляхом вироблення спільних стратегій, створенням бази правових документів. Так, ще у 1951 році Рада Європи визнала важливість громадських організацій та гарантувала право громадян на зібрання та об'єднання. У 1998 році були прийняті «Рекомендації щодо розвитку та посилення громадських організацій у Європі», а у 2002-му – «Основоположні принципи статусу громадських організацій у Європі»¹⁹⁸. У багатьох країнах Європи були розроблені рамкові документи щодо співробітництва між неурядовими організаціями та органами державної влади для визначення гарантій, ролей, обов'язків і процедур співпраці. Основою такої співпраці є низка нормативних документів. Зокрема, Європейська хартія місцевого самоврядування¹⁹⁹ від імені держав-членів Ради Європи встановлює, що право громадян на участь в управлінні державними справами є

¹⁹⁸ Ткаченко І. Громадянське суспільство і Європейський Союз: функціонування й співпраця // Віче. – 2015. – №2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://veche.kiev.ua/journal/4544/>

¹⁹⁹ European Charter of Local Self-Government // European Treaty Series – 1985. – №122 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/168007a088>

одним з демократичних принципів, які поділяються усіма державами-членами Ради Європи. Крім того, рекомендаціями Комітету міністерств Ради Європи «Про місцеві громадські служби і права користувачів їхніх послуг»²⁰⁰ визначено, що всі служби, які надають соціальні та адміністративні послуги, з погляду задоволення потреб користувачів піддаються періодичному оцінюванню з подальшим публічним обговоренням підсумків цього оцінювання.

З підписанням Маастрихтської угоди ЄС здійснив трансформацію своєї внутрішньої та зовнішньої політики, що значним чином відобразилося на позиціонуванні самої організації. Європейський Союз перейшов на наступний етап інтеграції – крім тіснішого об'єднання в економічній сфері, він розпочав процес політичного об'єднання держав-членів. Зазначені трансформації вимагали нового погляду на євроінтеграційний процес і визначення ролі держав та наднаціональних інститутів у ньому. Таким теоретичним підходом став новий інституціоналізм, який обґрунтував залежність успіху інтеграції від ефективної діяльності наднаціональних інституцій. На думку одного із прихильників нового інституціоналізму П. Пірсона, прийняття Єдиного європейського акта, який заклав основи політичної інтеграції Співтовариств, неможливо пояснити лише наслідком змін у внутрішній політиці провідних європейських країн, а необхідно розглядати в контексті розвитку самого Співтовариства і, насамперед, його інститутів²⁰¹. Таким чином, новий інституціоналізм переглядає роль держави і державних інституцій в євроінтеграційних процесах і значну увагу приділяє саме політичній інтеграції як новому етапу розвитку ЄС.

Сучасний стан розвитку Європейського Союзу характеризується новими викликами, умовами його розширення та поглиблення об'єднання. У зв'язку з цим виникає необхідність пошуку нових шляхів інтеграційного розвитку та подальшого географічного розширення ЄС, аналізу нових концептуальних підходів, що містять

200 Recommendation No. R (96) 10 of the Committee of Ministers to member states on the guarantee of the independence of public service broadcasting [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168050c770>

²⁰¹ Paul Pierson Politics in Time: History, Institutions, and Social Analysis / P. Pierson // Princeton, NJ: Princeton University Press, 2004. – P.166.

обґрунтовану філософію нового Союзу, нову логіку його розвитку. Однією із таких є концепція «багатошвидкісної Європи», яка передбачає, що не всі держави-члени можуть або хочуть однаковими темпами просуватися до інтеграції у певних сферах²⁰². Передбачається, що внутрішнє ядро країн ЄС (Франція, Німеччина, Бельгія, Нідерланди та Люксембург) може розвивати тісніші інтеграційні зв'язки, ніж інші держави-члени. Таким чином, між державами-членами ЄС виникає певна асиметрія.

На думку П. Гверрієрі, Європа повинна надавати можливість державам-членам розвиватися різними швидкостями для здійснення різних цілей, але при цьому залишаючи право вступу для інших учасників ЄС²⁰³. Зі свого боку А. Стааб наголошував, що в майбутньому є висока вірогідність того, що окремі держави-члени ЄС можуть бути незадоволені повільним темпом розвитку європейського проекту інтеграції, тому вирішать досягти своїх спільних цілей окремо від інших держав-членів Євросоюзу. Отже, ймовірним є процес створення «союзу в межах союзу»²⁰⁴.

Цієї ж концепції розвитку ЄС дотримувався дослідник Ж.-К. Піріс, який наголошує, що вирішення сучасних проблем ЄС полягає в згоді на його «двошвидкісний» розвиток, тобто в дозволі внутрішньому ядру ЄС рухатися в напрямку більш тісного економічного і політичного союзу, що буде захищати Союз загалом²⁰⁵. Таким чином, цією концепцією передбачено два рівні диференціації країн-членів ЄС – це диференціація за часом та диференціація за швидкістю. Диференціація за часом передбачає, що більш глибокий рівень інтеграції окремих країн має тимчасовий характер. Тому на наступних її етапах будь-які країни-члени можуть доєднатися до внутрішнього ядра. Що стосується диференціації за швидкістю, то передбачається встановлення загальних цілей і завдань інтеграції,

²⁰² Волес В., Волес Г. Творення політики в Європейському Союзі: пер. з англ. Р. Ткачук / Волес В., Волес Г. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – С. 98.

²⁰³ Сискос Е. Европейский Союз и трансформация экономики Украины / Е. Сискос – К., 1997. – С. 36.

²⁰⁴ Staab A. The European Union Explained: Institutions, Actors, Global impact / A. Staab. – 2nd ed. – Bloomington: Indian University Press, 2011. – P. 178.

²⁰⁵ Piris J-C. The Future of Europe. Towards a Two-speed EU? / J.-C. Piris. – Cambridge : Cambridge University Press, 2012. – P. 6.

але швидкість руху до них може бути різною в окремих країн-членів ЄС. Прихильники концепції «багатошвидкісної Європи» вважають, що подібні механізми здатні, з одного боку, попередити дезінтеграційні процеси в ЄС, а з іншого – забезпечити поступовий період адаптації нових членів ЄС шляхом установа для них перехідного адаптаційного періоду.

Концепція «європейського меню» задумана як механізм, орієнтований на вирішення питань конкретних сфер політики. У держав є можливість вільного вибору як партнерів, так і сфер співробітництва, виходячи із власних інтересів. Тобто держава-член може вибирати, в якій сфері діяльності вона хотіла б брати участь, але водночас досягати мінімальної кількості загальних цілей²⁰⁶. Зазначений механізм фактично є впровадженням форми так званого асоційованого, або часткового членства.

Концепція «змінних геометрій» євроінтеграції, за якою держави самі вирішують, брати чи не брати участь у певній конкретній інтеграційній ініціативі. Тобто зазначена концепція передбачає неоднаковий метод інтеграції, який дозволяє країнам-членам вибирати пропоновані стратегії і долучатися до їх реалізації²⁰⁷. Групи держав з різними ознаками інтересів можуть здійснювати функціональне співробітництво в галузях, що становлять взаємний інтерес. Концепція передбачає більш організований «кооператив» держав-країн, які будуть співпрацювати на основі завдань, поставлених лише для цієї групи, але немає жодної надії на те, що всі країни досягнуть одночасно фінішу в кінцевому підсумку. Фактично концепція виключала з інтеграційного процесу держави з менш розвинутою економікою, політично обґрунтовуючи зменшення витрат на їх користь.

Концепція «Європи концентричних кіл» була запропонована Ж. Делором та передбачала утворення навколо консолідованої Спільноти (ядра) різних зон

²⁰⁶ Грицак І., Хоменко О. Основні концепції диференційованої європейської інтеграції / Ігор Грицак, Олексій Хоменко // Вісник національної академії державного управління. – 2009. - № 2. – С. 205.

²⁰⁷ Кіш Є. Пошуки теоретичних моделей європейської інтеграції [Електронний ресурс] // Політичний менеджмент. – 2004. – № 6 (9). – С. 103–114. – Режим доступу до джерела: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=34&c=605>

співпраці з глибинною інтеграцією. У центрі системи «концентричних кіл» було ядро країн-членів ЄС, які інтегровані на рівні політичного союзу, спільного ринку та господарського й валютного союзів. Роль «ядра» полягає в притягуванні до себе інших країн, що прагнуть взяти у ньому безпосередню участь. До другого кола відносять країни-члени Європейської економічної зони (ЄЕЗ), тобто країни, що економічно наближені до ЄС, хоча при цьому залишаючись поза межами ЄС. Далі (зовнішнє коло) йдуть держави-кандидати, які пов'язані з ЄС договорами про асоційоване членство та ведуть політичний діалог та співробітництво в різних сферах економіки, торгівлі та науково-технічних взаємовідносин. Зазначені держави перебувають на етапі перехідного періоду на шляху до прийняття до ЄС. Четверте, найширше коло, – це решта європейських держав. Тобто до них відносять країни-члени ОБСЄ та НАТО, які співпрацюють в економічній, енергетичній, культурній та політичній площинах, а також забезпечують підтримання миру та запобігання конфліктам на Європейському континенті.

Критики концепції наголошують, що вона може призвести до дезінтеграційних процесів, оскільки в результаті зростання різноманітності держав-членів виникає загроза його поділу на окремі угруповання за інтересами. На нашу думку, концепція, навпаки, досить вдало відповідає новим потребам розширення ЄС. Адже в рамках концепції сформульовано структуру інтеграційного процесу, яка демонструє державам-кандидатам шлях до ЄС. Претенденти розуміють, що вони можуть стати повноправними членами ЄС не одночасно, а поступово – залежно від їх економічного та внутрішнього становища. Зазначена модель диференціації країн Європи дозволяє ЄС розробляти різні механізми та інструменти взаємодії із державами, що не входять до нього. Вступ до ЄС розглядається як винагорода за успішні зміни в економічному та політичному житті держав-кандидатів та засіб їх відповідного підтягування до вимог.

В. Копійка зазначає, що європейська інтеграція – це процес, завдяки якому європейські держави і суспільства об'єднують політичні, економічні та соціальні

структури в загальний комплекс; у результаті чого виникає формальний політичний та економічний союз або неформальна конфедерація держав²⁰⁸.

Л. Цукаліс визначив європейську інтеграцію як економічно обумовлений процес з політичним забарвленням, сутність якого полягає у високорозвиненій системі управління взаємозалежністю в інтересах окремих осіб, регіонів та держав²⁰⁹. Успіх європейської інтеграції став можливим завдяки унікальному механізму ухвалення рішень та пошуків компромісу. Незважаючи на закиди щодо надмірної забюрократизованості інститутів ЄС, саме вони сьогодні є гарантом ухвалення таких рішень, що адекватно відображають інтереси усіх держав-членів. Проте це зовсім не означає, що між членами інтеграційного об'єднання не виникає суперечностей з цього приводу.

Важлива роль ГС відводиться і в самому Європейському Союзі. Оновлення політичного простору Європи відбувалось завдяки артикуляції інтересів ГС та створенню механізмів їх впливу на процес ухвалення інтеграційних рішень. Суттєва роль ГС як актора євроінтеграції у визначенні параметрів системи управління в ЄС зумовлена тим, що вони діють на всіх рівнях владних відносин – від місцевого до наднаціонального – та у більшості сфер діяльності, скріплюючи нове багаторівневе і багатофункціональне співтовариство²¹⁰. Так, у 1957 році Римськими договорами був створений Європейський економічний та соціальний комітет (ЄЕСК) з метою залучення економічних та соціальних груп інтересів до процесу формування спільного ринку. Практика залучення ГС до ухвалення рішень була продовжена в 1986 році через прийняття Єдиного Європейського акта, у 1992 році – Маастрихтського, у 1997 році – Амстердамського, а у 2000-му році – Ніщцького договорів. Так, згідно з частиною другою ст. 11 «Договору про Європейський Союз» інститути підтримують відкритий, прозорий і регулярний

²⁰⁸ Копійка В. В. Європейський Союз: заснування і етапи становлення / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. – К. : ВД «Ін Юре», 2001. – С. 147.

²⁰⁹ Tsoukalis L. European integration: what is at stake now (for British, Greeks and others)? Sixth annual lecture of the Hellenic Observatory / L. Tsoukalis // European Institute and LSE. – 2004. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lse.ac.uk/publicEvents/pdf/20041206-Tsoukalis-EuropeanIntervention.pdf>.

²¹⁰ Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку : монографія / Г. Васильєв, В. Воднік, О. Волянська та ін.; за ред. М. Требіна. – Х. : Право, 2013. – 536 с.

діалог з представницькими асоціаціями та громадянським суспільством²¹¹, чим було закріплено зобов'язання з боку інституцій ЄС сприяти налагодженню взаємодії з ІГС на постійній основі. З метою полегшення контролю з боку громадянського суспільства за діяльністю ЄС, установлення додаткових вимог до європейських інституцій щодо забезпечення відкритості, транспарентності та поширення інформації, а також врегулювання питання правосуб'єктності організації був прийнятий Лісабонський договір. У документі зазначено, що «Союз є юридичною особою». Тобто можна припустити, що зміст ст. 47 Лісабонського договору дозволяє розглядати його як правову основу для міжнародної і внутрішньої правосуб'єктності Союзу одночасно. Подібне формулювання і його розширювальна інтерпретація сьогодні застосовуються в практиці інших міжнародних організацій і не викликають заперечень з боку третіх осіб щодо таких міжнародних організацій. Таке тлумачення питання правосуб'єктності ЄС сприяє зміцненню його повноважень з проведення переговорів зі своїми міжнародними партнерами, перетворивши його в більш ефективного гравця (актора) на міжнародній арені і в більш помітну політичну фігуру для третіх країн і міжнародних організацій²¹². Крім того, прийняття цього документа забезпечило зобов'язання органів ЄС інформувати про свою роботу громадян, здійснювати публічне обговорення з ними всіх питань діяльності Євросоюзу, визнало за громадянами ЄС право на доступ до документації, дотримуючись визначеної для цього процедури.

Прийняття таких документів. як: «Відкритий та структурований діалог між Комісією та зацікавленими групами» (1992 р.); Повідомлення Європейської Комісії «Про активізацію ролі громадських організацій і фондів в Європі» (1997 р.); Висновок Економічного і соціального комітету «Роль і внесок організацій громадянського суспільства в розбудову Європи» (1999 р.); Дискусійна книга

²¹¹ Договір про європейський союз. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_029

²¹² Степаненко К. В. Зовнішньополітична функція Європейського Союзу // Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики : зб. наук. статей за матеріалами наук. конф., м. Харків, 24 трав. 2016 р. / редкол. : А. Гетьман, І. Яковюк, В. Самощенко та ін. – Х. : Право, 2016. – 536 с.

«Комісія і неурядові організації: розбудова міцнішого партнерства» (2000 р.); Біла книга «Європейське урядування» (2001 р.); Повідомлення Європейської Комісії «Про залучення та використання Комісією експертизи: принципи і настанови» (2002 р.); Директиви Європейської Комісії «Про оцінку впливу» (2005 р.), Зелена книга «Європейська ініціатива прозорості» (2005 р.); Повідомлення Європейської Комісії «План Д – щодо демократії, діалогу і дебатів» (2005 р.), відкрили ряд нових можливостей для громадянського суспільства в ЄС. Економічні і соціальні програми, політичні заходи ЄС розробляються вже з урахуванням інтересів і вимог ГО, які разом із національними державами висувалися як визнані суб'єкти європейського політичного будівництва. Хоча входження ІГС до моделі управління Євросоюзом перетворило процес ухвалення рішень на багаторівневий, однак цей процес став більш непередбачуваним. Незважаючи на це, ідея громадянського суспільства відіграє величезну роль у Європейському Союзі. Так, Європейський економічний і соціальний комітет 1999 року дав оцінку громадянському суспільству, і у статті «Роль та внесок організованого громадянського суспільства в європейській інтеграції»), де зроблено поглиблений аналіз самого поняття «громадянське суспільство», підкреслено значення та роль Комітету як представника громадянського суспільства²¹³. Згідно з авторами цього документа ефективним ресурсом у боротьбі з дефіцитом демократії всередині ЄС і браком довіри з боку громадян є введення інститутів громадянського суспільства.

Значну роль в налагодженні взаємодії ІГС та інституцій ЄС також відіграла Біла книга «Європейське урядування», в якій запропоновано механізми залучення громадянського суспільства ЄС до участі в ньому та забезпечення його відкритості з метою посилення легітимності прийняття рішень, а також забезпечення їхньої ефективної реалізації²¹⁴.

²¹³ Лотюк О. Громадянське суспільство в контексті європейської інтеграції // Європейські перспективи. – 2014. – № 7. – С. 67.

²¹⁴ Громадянське суспільство в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС // Доповідь, здійснена в рамках роботи Громадської ради при Українській частині комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС за підтримки Міжнародного фонду «Відродження». – Вересень 2008. – С. 7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/files/1230119510977/civil%20society%20in%20EU-Ukraine%20association%20agreement.pdf>

У документі зазначається, що ІГС відіграє важливу роль у наданні громадянам можливості висловитися з питань, що їх хвилюють, та можливості забезпечити свої потреби. Під громадянським суспільством у цьому разі розуміють: профспілки та союзи роботодавців («соціальні партнери»), неурядові організації, професійні об'єднання, благодійні організації, організації, що залучають громадян у місцеве чи муніципальне життя за посередництва церков чи релігійних громад. Крім того, наголошено, що ЄС заохочує розвиток громадянського суспільства у країнах-аплікантах у рамках їхньої підготовки до членства у ЄС. Неурядові організації відіграють важливу роль на загальному рівні розроблення політики. Вони часто діють як «система раннього попередження» для спрямування політичних дебатів²¹⁵. Зазначений документ розширював можливості ІГС та надавав їм статусу партнерів у зусиллях щодо розвитку відкритих і прозорих управлінських процедур на європейському рівні. У ІГС з'явилися реальні можливості для участі в політичних процесах ЄС.

Ключовою тезою документа є розуміння того, що європейська інтеграція, нові технології, культурні обміни та глобальна взаємозалежність привели до створення величезної кількості Європейських та міжнародних мереж, що мають власні окремі завдання. Деякі з них отримують фінансову підтримку від Спільноти. Ці мережі пов'язують бізнес, громади, дослідницькі центри, регіональну та місцеву владу. Вони створюють основу для інтеграції всередині Союзу та для наведення мостів з країнами-аплікантами та світом. Тож стверджується, що ІГС також допомагають поширити обізнаність громадськості про справи ЄС та демонструють політику в дії, а роблячи інституції ЄС більш відкритими та структуруючи їх відносини з ІГС, мережі можуть зробити більший внесок у формування політики ЄС²¹⁶. На рівні Євросоюзу наявність цих інститутів демократії розглядають як критерій легітимності системи, що служить координації значущих результатів дії з найбільш важливими очікуваннями громадян Європи.

²¹⁵ Біла книга «Європейське урядування». – Брюссель: COM, 2001. – С.16.

²¹⁶ Біла книга «Європейське урядування». – Брюссель: COM, 2001. – С.20.

Звичайно, що створення таких можливостей для ГС обумовлено самою природою Європейського Союзу та відмічено економічним ефектом від реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства. Саме недержавні організації створюють 3–9 % ВВП розвинених; у громадському секторі країн Європейського Союзу працевлаштовано від 4,4 % до 14 % працездатного населення; у громадському секторі країн Європейського Союзу працює у 10 разів більше осіб, ніж у легкій промисловості, та у 5 разів більше, ніж у харчовій промисловості; у країнах Центрально-Східної Європи громадські організації залучають утричі більше внутрішніх та зовнішніх інвестицій у соціальну сферу, ніж державні та комунальні установи соціального спрямування; внесок недержавних організацій у ВВП країн Європейського Союзу зростає вдвічі швидше, ніж внесок легкої промисловості; громадянське суспільство створило у світі понад 25 млн оплачуваних робочих місць (найбільша транснаціональна корпорація створює 3,5 млн робочих місць); 60 % представників громадянського суспільства (включно із волонтерами) зайняті у наданні послуг, із них – 40 % зосереджені на соціальних, медичних та освітніх послугах²¹⁷.

Більшість європейських «груп інтересів», що складають серцевину ГС, задіяні на різних рівнях підготовки та ухвалення політичних рішень – від місцевого, регіонального до національного і наднаціонального; входять до складу політичних об'єднань різної конфігурації та взаємодіють з інститутами ЄС. При цьому співтовариства, що утворюються для підтримання конкретних вимог (наприклад, законодавчого регулювання певних напрямів європолітики), є стійкішими і більш визначеними за складом, ніж широкі коаліції на підтримання загальноєвропейських вимог у соціальній сфері. Сутність проблеми полягає в тому, що самоідентифікація суб'єктів підготування і ухвалення політичних рішень в ЄС, як і раніше, прив'язана до необхідності їх схвалення громадськістю на

²¹⁷ Матяж С. Європейський досвід розвитку та функціонування інститутів громадянського суспільства // Наукові праці. Політологія. – 2014. – Вип. 218. Том 230. – С. 28–31. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mk-eu.at.ua/material/naukpratsi/matjaz.pdf>

національному рівні; проте зміст і наслідки цих рішень мають наднаціональний характер²¹⁸.

У процесі євроінтеграції країна-претендент зобов'язана налагоджувати подібну взаємодію на національному рівні та розглядати роль громадянського суспільства як інструменту, що забезпечує зворотний зв'язок між органами влади і громадянами. В умовах інтеграції країни-претендента до ЄС формуються системи відносин між громадянським суспільством і владою, з'являється велика кількість представницьких громадянських органів, громадянських платформ і форумів у різних сферах діяльності. Справді, євроінтеграція передбачає виконання багатьох зобов'язань, причому більшість із них належать до сфери внутрішньої політики. Тому європейський вибір України є одним із визначальних чинників демократичних перетворень у нашій країні, що стимулює не лише внутрішні перетворення, а й розвиток самого ГС. Виконання комплексу взятих на себе зобов'язань насамперед потрібне саме нам. Адже кінцевою метою впровадження реформ є викорінення корупції, проведення політичних та економічних трансформацій.

Умови, виконання яких дозволяє існувати громадянському суспільству, відображені в законодавстві Європейського Союзу, яке регулює вступ до об'єднання. Так, Копенгагенські критерії, або критерії вступу до Європейського Союзу, передбачають політичні критерії, серед яких, зокрема, можна віділити такі, як повага до прав людини, функціонування інститутів, що гарантують стабільну демократію, верховенство закону, повагу й захист меншин. Отже, є світові стандарти, без дотримання яких неможливо повною мірою брати участь в політичному та суспільному житті на міжнародній арені. У контексті нашого дослідження варто окремо зупинитися на питанні критеріїв вступу до ЄС. Так, за історичний період розширення Європейський Союз трансформувалася підходи та

²¹⁸ Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку : монографія / Г. Васильєв, В. Воднік, О. Волянська та ін.; за ред. М. Требіна. – Х. : Право, 2013. – 536 с.

критерії для кандидатів на вступ. Так, на початкових етапах розвитку було визначено лише три основні вимоги до країн-кандидатів на вступ²¹⁹, а саме:

1. Бути географічно європейською державою. Необхідно зауважити, що стосовно цього пункту тривають дискусії щодо фізичних меж європейського континенту. Проте політична географія досить чітко визначає якість «європейської держави» із певними застереженнями щодо двох євразійських країн – Туреччини, лише 3 % території якої знаходиться в Європі, а решта в Азії, та Російської Федерації, яку умовно поділяють на європейську та азіатську частини. Україна ж цілком відповідає такому географічному чиннику.

2. Прагнути до членства ЄС. За цим критерієм прихований принцип добровільної і демократичної організації Європейського співтовариства, яке не загрожує своїм сусідам і не ставить цілей територіальної експансії. У зв'язку з цим положенням зрозуміло, що Україна не повинна чекати так званого «політичного сигналу» з боку Євросоюзу, а її прагнення мають бути внутрішньообумовленими.

3. Бути усталеною демократією. Європейська спільнота є не просто проектом економічної інтеграції, а об'єднанням демократичних націй. Щодо цього критерію Україна має низку проблем, адже досі з часу проголошення незалежності держави процес трансформаційних змін ще не завершився.

Європейська Рада в Копенгагені закріпила ще два важливі критерії вступу до ЄС. По-перше, мати ефективну ринкову економіку, яка полягає у такому:

- необмежена кількість суб'єктів ринку, абсолютно вільний доступ на ринок і вихід із нього;
- забезпечення взаємозв'язку виробництва та споживання (цю функцію ринок здійснює через збіг потреб і платоспроможного попиту з асортиментами представленої до реалізації пропозиції);
- створення умов підприємствам для отримання максимального прибутку;
- загальність конкуренції (ринкова економіка є конкуренцією у всіх її сферах і на всіх рівнях);

²¹⁹ Посельський В. Суперечності і перспективи європейського поступу України / Володимир Посельський // Розширення ЄС. Аналітичний щоквартальник. – 2003. – Вип. 1. – С. 81–86.

– розвинутий і розгалужений комплекс об'єктів власності, які можуть стати об'єктом купівлі-продажу;

– наявність ринкової інфраструктури, тобто комплексу інститутів, підприємств, служб та установ, які забезпечують обслуговування ринку, купівлю-продаж різних об'єктів власності;

– наявність економічно доцільного доступу до джерел фінансування: низьких ставок за банківські кредити, сприятливого інвестиційного клімату в країні тощо²²⁰.

Крім того, економічний критерій полягає у здатності витримувати конкурентний тиск і дію ринкових сил у рамках ЄС, що проявляється у:

– достатній кількості людських і матеріальних ресурсів, включаючи інфраструктуру (енергопостачання, телекомунікації, транспорт та ін.);

– високому рівні освіти і дослідницької діяльності;

– достатній частці малих фірм у структурі економіки;

– розвинутому антимонопольному законодавстві та дієвих механізмах його реалізації.

Відповідність засадам ринкової економіки автоматично впливає з потреб поглибленої конвергенції економік країн-членів Спільноти в межах Спільного ринку. Водночас, як засвідчило приєднання Греції, Іспанії, Португалії, а також останнє розширення ЄС за рахунок країн Центральної Європи і заплановане приєднання балканських країн, навіть суттєве відставання у соціально-економічному розвитку не може стати на заваді членству країни в Спільноті, а може лише його відкласти. Іншими словами, під час розгляду економічного та соціального показників країни-претендента враховують передусім ефективність функціонування національних ринкових механізмів, а вже потім її поточний економічний достаток.

По-друге, бути спроможними наблизити законодавство країни-претендента до законодавства ЄС. Отже, країни-кандидати мають бути здатними взяти на себе зобов'язання членства в ЄС у контексті відповідності цілям Договору про

²²⁰ Експерт про ЄС, Україну, Балкани та копенгагенські критерії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/society/282074-ekspert-pro-es-ukrajinu-balkani-ta-kopengagenski-kriteriji.html>

Європейський Союз, включаючи політичний, економічний і валютний Союз²²¹. Дотримання цього критерію виходить далеко за межі початкових «кандидатських» зусиль країни і вимірюється швидше її юридичною та адміністративною спроможністю виконувати вже взяті зобов'язання.

Крім того, одним із головних критеріїв членства у ЄС є адаптація законодавства країни-кандидата до правового доробку Співтовариства (*acquis communautaire*). Йдеться не лише про формальну адаптацію законодавства, а й про створення інституцій, що забезпечують його дотримання й реалізацію на практиці. Виконання цього критерію членства є вирішальним для країни-кандидата, оскільки він є базисом, на основі якого реалізуються економічні та політичні перетворення²²².

Зазначений перелік критеріїв містить в собі ще й «приховані», «латентні» критерії, тобто такі, які враховують при вивченні питання щодо можливого вступу держави, проте не є закріпленими жодним із нормативних актів ЄС. До таких критеріїв належать:

– держава-кандидатка має бути членом Ради Європи та приєднатися до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (ця вимога впливає з того, що Конвенція гарантує повагу та дотримання тих цінностей, що виражаються у політичному критерії, встановлюючи при цьому механізм їх захисту);

– членство в СОТ (ця організація сприяє розвитку ринкової економіки, що є підґрунтям економічного критерію);

– відсутність невирішених територіальних спорів, проте щодо цього критерію існує низка суперечливих моментів, оскільки майже всі держави-члени ЄС мають територіальні спори. Яскравим прикладом є Кіпр, який де-факто розділений на 2 частини, але є членом ЄС. Вирішальним моментом цього критерію є не відсутність спірних питань з приводу території, а певна система безпеки, якою

²²¹ Копенгагенські критерії членства в Європейському союзі (інформаційно-аналітична довідка). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/page/open/id/774>

²²² Завадський В. М. Виконання країнами Балтії критеріїв членства у ЄС – досвід для України / В. Завадський // Наука. Релігія. Суспільство. – 2009. – № 1. – С. 14–18.

держава може гарантувати відмежування контрольованої території від проблемних, тобто певна стабільність кордонів і їх контрольованість.

Звичайно, Євросоюз зберігає за собою право відмовити країні-претенденту, виходячи зі своїх можливостей та інтересів. Крім критеріїв готовності країни-претендента, як зазначалося вище, необхідно враховувати й загальну спроможність Союзу поглинути нових членів, а також позиції та інтереси окремих країн-членів.

Тож бачимо, що якщо раніше до свого клубу ЄС приймав відповідно до фінансово-економічних показників, то сьогодні враховуються політичні й навіть геополітичні чинники. В ЄС відбуваються дискусії щодо ідентифікації того, які країни можуть претендувати на членство в ЄС, чи мають це бути країни, що розташовані лише на європейському континенті (це стосувалося не лише Туреччини, а й заморських департаментів Франції й островних володінь деяких інших європейських держав, що знаходяться за континентом); чи важливо запроваджувати євро і в нових, і в старих країнах-членах Євросоюзу та багато інших дискусійних питань.

Підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом не лише відкриває Україні доступ до єдиного ринку ЄС, а й вимагає натомість впровадження значних реформ, зокрема і в напрямі розвитку та підтримки ІГС. Отже, ЄС, зі свого боку, сприяє розвитку ІГС шляхом упровадження ініціатив самопідтримки; набуванню досвіду роботи в міжнародних партнерських мережах і проектах; розвитку неупередженої та незаангажованої системи фінансування організацій та акторів громадянського суспільства від місцевих джерел, через податкові стимули для бізнес-структур; навчання представників громадянського суспільства для роботи з установами ЄС; підтримці взаємовигідної співпраці з акторами та організаціями громадянського суспільства усередині ЄС²²³. Більш детальний аналіз зазначених ініціатив ЄС щодо підтримки українських ІГС представлений у наступному підрозділі дисертації. Наразі ми констатуємо, що Єврокомісія, з одного боку, сама надає підтримку ІГС і сприяє їх інституційній спроможності, а з іншого боку –

²²³ Барановський Ф. Вплив громадянського суспільства на процес європейської та євроатлантичної інтеграції: український контекст // Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. – № 3 (89). – С. 213.

пропонує Україні посилити та налагодити більш стратегічний підхід у співпраці з ІГС.

Згідно із положеннями Угоди про асоціацію Україна – ЄС задекларовано участь ІГС у реалізації умов угоди з «метою інформування про виконання цієї Угоди та врахування внеску організацій громадянського суспільства для її виконання». Зокрема, Угодою передбачено створення Платформи громадянського суспільства, що складається із представників громадянського суспільства України, з однієї сторони, і членів Європейського економічного і соціального комітету (ЄЕСК), з іншої сторони, як форуму для проведення ними засідань та обміну думками.

Аналіз євроінтеграційних чинників дозволи в нас структурувати основні стратегічні документи, виділивши, при цьому 20 напрямів євроінтеграційних реформ (табл. 2.1). Основними стратегічними документами, які визначають напрями євроінтеграційних реформ в Україні, є Угода про асоціацію України з ЄС; Стратегія сталого розвитку «Україна 2020»; Коаліційна Угода; Меморандум України з МВФ; План пріоритетних дій Уряду; План законодавчого забезпечення реформ. Ми не будемо детально зупинятися на кожному із зазначених документів, оскільки це не є предметом нашого дослідження, проте зазначимо, що саме на підставі цієї нормативно-правової бази Україною визначено 20 пріоритетних напрямів реформування, які і визначатимуть подальшу європейську перспективу нашої країни. Так, до зазначених напрямів належать: Реформа державного управління; Децентралізація; Розвиток інновацій; Поліпшення бізнес-клімату (дерегуляція, інвестиції, експорт); Реформа управління держвласністю; Реформа енергетики та розвиток енергоефективності; Інфраструктура і транспорт; Реформа системи охорони здоров'я; Реформа освіти та науки; Реформа системи соціальної підтримки; Антикорупційна реформа; Реформа правоохоронної системи; Судова реформа; Реформа системи нацбезпеки та оборони; Реформа системи трудових відносин; Тимчасово окуповані території та підтримка ВПО та Молодь, Культура, Спорт.

Таблиця 2. 1

Структура євроінтеграційних реформ

6 стратегічних документів	20 напрямів реформ
<ul style="list-style-type: none"> • Угода про Асоціацію України з ЄС • Стратегія сталого розвитку «Україна 2020» • Коаліційна Угода • Меморандум України з МВФ • План пріоритетних дій Уряду • План законодавчого забезпечення реформ 	<ul style="list-style-type: none"> • Реформа державного управління • Децентралізація • Розвиток інновацій • Поліпшення бізнес-клімату (дерегуляція, інвестиції, експорт) • Реформа управління держвласністю • Реформа енергетики та розвиток енергоефективності • Інфраструктура і транспорт • Реформа системи охорони здоров'я • Реформа освіти та науки • Реформа системи соціальної підтримки • Антикорупційна реформа • Реформа правоохоронної системи • Судова реформа • Реформа системи нацбезпеки та оборони • Реформа системи трудових відносин • Тимчасово окуповані території та підтримка ВПО • Молодь, Культура, Спорт

Джерело²²⁴:

Варто наголосити, ми не ставимо собі за мету розкрити зміст зазначених реформ чи оцінити їх ефективність. У ході нашого дослідження буде зроблено акцент на ролі ІГС у процесі підготовки та реалізації цих реформ. Проте нас цікавить не стільки механізми прямої демократії, які ІГС можуть і здатні застосовувати у взаємодії із органами державної влади та місцевого самоврядування, скільки широкий спектр інформаційно-комунікативних, діалогових механізмів партнерства та контролю, а також громадської дипломатії. Отже, ми робитимемо акцент на несилових механізмах взаємодії ІГС із владою як на національному, так і на регіональному та локальному рівнях у контексті розроблення та реалізації низки євроінтеграційних реформ України.

²²⁴ Офіс реформ Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/uryad-ta-organi-vladi/ofis-reform-kabinetu-ministriv-ukrainu>

СУБ'ЄКТИ ПРОЦЕСУ РЕФОРМ: РОЗПОДІЛ ОБОВ'ЯЗКІВ

	Завдання	Склад
Національна рада реформ (НРР)	<ul style="list-style-type: none"> Визначає пріоритетні реформи Забезпечує консенсус щодо реалізації реформ Координує зусилля з реформування Моніторинг реалізації реформ Розглядає пропозиції щодо планів реалізації реформ 	Президент (Голова), Прем'єр-міністр, спікер Верховної Ради, Глава НБУ, представник дорадчої ради, міністри КМУ, голови комітетів Верховної Ради, 4 представники громадянського суспільства
Виконавчий комітет реформ	<ul style="list-style-type: none"> Розробляє порядок денний засідань НРР, готує пропозиції рішень НРР Забезпечує виконання рішень НРР Розробляє показники оцінки досягнення цілей реформ та моніторинг їх досягнення 	Представники Президента (1), Кабінету Міністрів України (1), Верховної Ради (1)
Лідер реформи	<ul style="list-style-type: none"> Відповідає за розробку та реалізацію реформ Забезпечує ефективну роботу Цільової команди реформ 	Відповідний Міністр, або голова центрального органу виконавчої влади або інша призначена Національною радою реформ особа
Цільова команда реформ	<ul style="list-style-type: none"> Розробляє і впроваджує пакет реформ Забезпечує громадське обговорення та комунікацію реформ суспільству 	Представники всіх сторін (див слайд No 6)
Проектний офіс	<ul style="list-style-type: none"> Надає лідеру реформ координаційну та аналітичну підтримку у процесі розробки пакетів реформ, Звітує про хід розробки і реалізації реформ Виконавчому комітету реформ, НРР і громадськості Забезпечує узгодженість різних реформ 	Керівник, проектні менеджери, адміністративний персонал
Керівник проектного офісу	<ul style="list-style-type: none"> Координує роботу проектних менеджерів Звітує про стан реформ і проблем Виконавчому комітету реформ Відповідає за комунікацію реформ 	Керівник ПО
Проектний менеджер	<ul style="list-style-type: none"> Співголоує у Цільовій команді реформ Координує роботу і забезпечує розробку пакета реформ відповідної якості Звітує про проблеми керівнику ПО 	Проектний менеджер

Рис. 2.1. Суб'єкти процесу реформ та їх функціональні обов'язки

Джерело²²⁵

Слід зауважити, що саме органи державної влади та місцевого самоврядування є основним суб'єктом та виконавцем при розробленні та реалізації державної політики загалом і проведенні реформ зокрема. Поряд з цим, як зазначалося нами вище, існує ціла низка нормативно-правових актів, які зобов'язують (а не просто дають право) органи державної влади та місцевого самоврядування створювати умови для прозорості такої політики та надання можливостей ІГС долучатися до усіх етапів її реалізації. Тож, варто зупинитися на структурі основних суб'єктів процесу реформ та розподілу їх обов'язків. За даними із сайту Офісу реформ Кабінету Міністрів України, структура суб'єктів процесу реформ складається із: Національної ради реформ (НРР), Виконавчого комітету реформ, Лідера реформ, Цільової команди реформ та Проектного офісу. Кожен із

²²⁵ Офіс реформ Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/uryad-ta-organi-vladi/ofis-reform-kabinetu-ministriv-ukrainu>

зазначених суб'єктів має перелік функціональних обов'язків та завдань, зображених на рис. 2.1.

У Додатку Д детально відображено національну модель управління реформами. Серед основних суб'єктів управління реформами на рівні із Президентом України, Головою ВРУ та головами комітетів ВРУ, Прем'єр-міністром та міністрами, Національного банку України та представниками Дорадчої міжнародної ради реформ є представники громадянського суспільства. Тож, ІГС визнані як суб'єкти управління реформами як на національному, так і на регіональному й локальному рівнях.

В Україні функції із внутрішнього забезпечення процесу інтеграції до ЄС покладаються на вищий, центральні та місцеві органи виконавчої влади у співпраці з органом законодавчої влади, органами місцевого самоврядування. Так, Верховна Рада України: визначає засади внутрішньої та зовнішньої політики, ухвалює закони (ключова роль в адаптації законодавства України до законодавства ЄС), затверджує Державний бюджет, ратифікує міжнародні договори, здійснює демократичний контроль, надає політичну підтримку (заяви, парламентські слухання). Президент України здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави: визначає пріоритети внутрішньої і зовнішньої політики, здійснює реалізацію зовнішньої політики, укладає міжнародні договори та забезпечує їх реалізацію. Кабінет Міністрів України: забезпечує здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, організовує та забезпечує провадження зовнішньоекономічної діяльності, забезпечує виконання міжнародних договорів. Визначені центральні органи виконавчої влади, які відповідно до своєї компетенції здійснюють міжвідомчу координацію процесу інтеграції України до ЄС. Важливим у цьому контексті є те, що всі гілки влади та Президент України під час проведення євроінтеграційної політики повинні постійно взаємодіяти, що сприятиме успішній її реалізації.

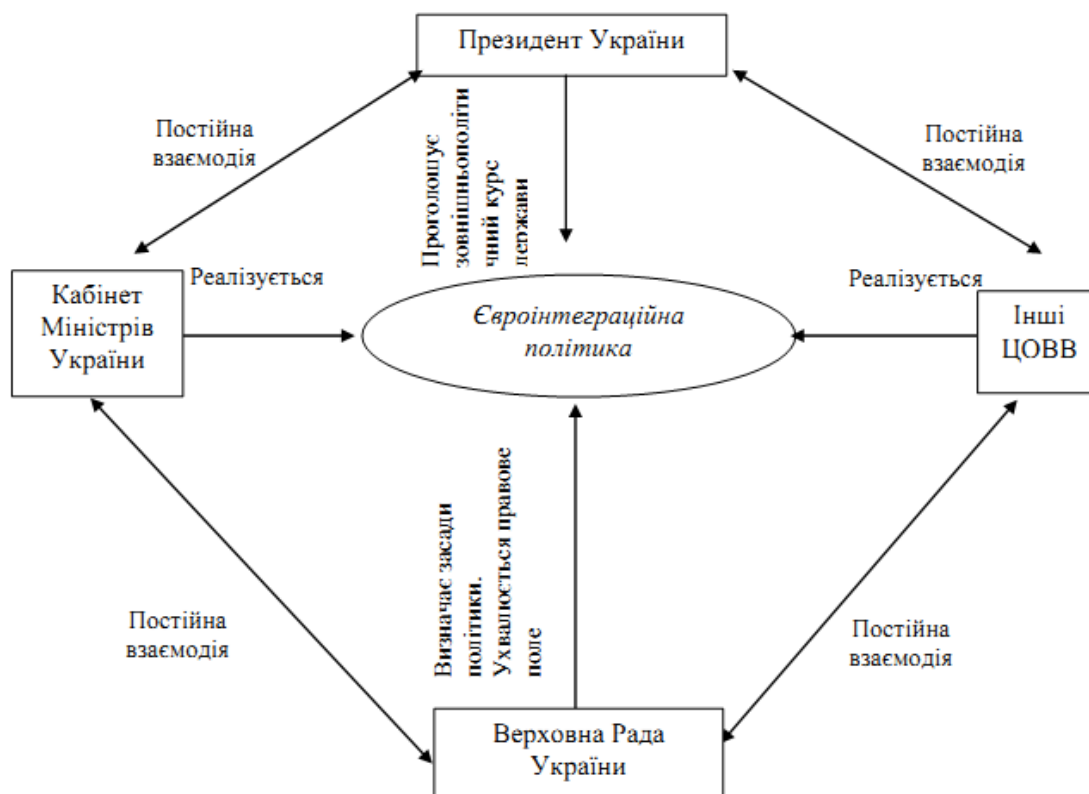

Рис. 2. 2. Механізм взаємодії органів державної влади в процесі реалізації євроінтеграційної політики

Джерело: складено авторкою

Як бачимо, в Україні утворилися два центри ухвалення рішень у виконавчій владі – це Кабінет Міністрів, що відповідальний за більшість політичних напрямів, та Президент, якому підконтрольні регіональні та правоохоронні структури. Така розділена система перешкоджає узгодженій діяльності, розмиваючи зони відповідальності, а з іншого боку, створює численні можливості для опору реформам. Саме тому подолати ці проблеми покликана Національна рада реформ, яка була створена в 2014 році. Ця структура об'єднує Президента, Прем'єр-міністра, міністрів, парламентарів, представників бізнесу і міжнародної спільноти. Проте досі цей орган не став дієвим стратегічним центром.

Так само складно європейська інтеграція проходить у Верховній Раді. Різні ініціативи ЄС (наприклад, місія Європейського Парламенту під керівництвом Пета Кокса, націлена на посилення ролі й підвищення ефективності законодавчої влади) дали дуже обмежені результати. У парламентського комітету з питань

європейської інтеграції немає належного лідерства, і комітет не зміг стати своєрідним координаційним центром або подолати політичний опір імплементації Угоди про асоціацію²²⁶.

У Кабінеті Міністрів відповідальність за євроінтеграцію лежить на віце-прем'єр-міністрі з питань європейської та євроатлантичної інтеграції. ЄС наполягав на створенні цієї посади з метою координації роботи у сфері імплементації Угоди про асоціацію. Віце-прем'єр-міністр очолює Урядовий офіс з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, що діє в межах Секретаріату Кабінету Міністрів. Офіс було відкрито в 2014 році з номінально широкими повноваженнями. Група експертів розробила концепцію з наміром створити потужний координаційний центр. Було залучено новий персонал, і відповідна експертиза департаменту почала зростати. Але до літа 2016 року – після того як посаду Прем'єр-міністра зайняв Володимир Гройсман – більшість фахівців пішли з офісу, залишивши його майже не здатним виконати значну кількість покладених на нього завдань. Крім того, на Урядовий офіс з питань європейської та євроатлантичної інтеграції покладено занадто широкий спектр обов'язків, а його позиція в уряді надто слабка, щоб він міг ефективно працювати²²⁷. Зважаючи на те, що віце-прем'єр-міністр не має політичної підтримки, а офіс не може здолати опір реформам у парламенті чи уряді.

До основних функцій євроінтеграційної політики України слід віднести:

- забезпечення втілення перетворень і реформ, необхідних для досягнення відповідності критеріям ЄС;
- розроблення окремих конкретних завдань у рамках реалізації стратегічної мети – інтеграції в європейський політичний, економічний та правовий простір;
- мобілізацію ресурсів для виконання цих завдань і досягнення мети;

²²⁶ Еш Т., Ганн Дж., Лаф Дж., Луцевич О., Ніксі Дж., Шер Дж., Волчук К. Звіт Chatham House. Боротьба за Україну. – Лондон: Королівський інститут міжнародних відносин, 2017. – С. 32.

²²⁷ Еш Т., Ганн Дж., Лаф Дж., Луцевич О., Ніксі Дж., Шер Дж., Волчук К. Звіт Chatham House. Боротьба за Україну. – Лондон: Королівський інститут міжнародних відносин, 2017. – С.33.

- консолідацію суспільства навколо проголошеної мети європейської інтеграції²²⁸.

Підписання Україною «Угоди про асоціацію з ЄС» закріпило за державною зобов'язання підтримувати розвиток громадянського суспільства, посилювати участь і співпрацю з ним у суспільно значущих питаннях як на національному, так і на регіональному рівні. Україна оголосила про своє бажання долучитися до європейських інтеграційних процесів з перших хвилин незалежності. Так, у Постанові Верховної Ради УРСР від 25 грудня 1990 р. «Про реалізацію Декларації про державний суверенітет України у сфері зовнішніх зносин» Уряду було доручено «спрямувати зусилля на забезпечення безпосередньої участі Української РСР у загальноєвропейському процесі та європейських структурах»²²⁹. Проте, на думку багатьох учених, стартом відносин між незалежною Україною та Європейським Союзом слід вважати саме 1992 р., коли була проведена зустріч між Президентом України Л. Кравчуком і Головою Комісії Європейських Співтовариств Ж. Делором. З того часу відносини між Україною та Європейським союзом почали активно розвиватися

Цей період характеризується обранням Україною європейського шляху розвитку, налагодженням відносин із ЄС, тобто фактично закладанням фундаменту для подальших дій щодо української євроінтеграції. Так, у 1993 р. Верховна Рада України прийняла Постанову «Про основні напрями зовнішньої політики України», де зазначалося, що «перспективною метою зовнішньої політики є членство України в Європейських співтовариствах... З метою підтримки стабільних відносин з Європейськими співтовариствами Україна укладе з ними Угоду про партнерство та співробітництво» (УПС)²³⁰.

²²⁸ Калина М. Особливості євроінтеграційної політики України / М. Калина // Вісник НАДУ при Президентові України. – 2004. – № 2. – С. 128–129.

²²⁹ Постанова Верховної Ради УРСР від 25 грудня 1990 р. «Про реалізацію Декларації про державний суверенітет України у сфері зовнішніх зносин» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=581-12>

²³⁰ Основні напрями зовнішньої політики України, схвалені Верховною Радою України 2 липня 1993 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1993. – № 33 // Політика і час. – 1993. – № 7. – С.94–96.

Україна першою серед країн СНД уклала УПС 16 червня 1994 року, що була ратифікована Верховною Радою України 10 листопада 1994 року та набула чинності 1 березня 1998 року. УПС започаткувала співпрацю у політичних, торговельно-економічних та гуманітарних питаннях та стала важливим інструментом для залучення України до правових рамок єдиного європейського ринку та системи СОТ. Вона також містила низку еволюційних положень, включаючи перспективу створення зони вільної торгівлі. Отже, ця Угода стала базовим документом, що визначав правовий механізм двостороннього співробітництва.

Згадка про державну політику України щодо ЄС була відображена й у Стратегії інтеграції України до ЄС (указ Президента України від 11.06.1998 року № 615/98)²³¹. Запроваджено поняття «державна політика з питань інтеграції України до Європейського Союзу» в Положенні про Міністерство закордонних справ 1999 року (зміни Указом Президента від 14.09.2000 року № 1069/2000)²³². Затвердження Стратегії інтеграції України до ЄС позитивно вплинуло на розвиток відносин, адже передбачалося створення передумов для набуття Україною статусу члена ЄС.

У вересні 2000 року було затверджено Програму інтеграції України до ЄС, якою визначені короткострокові (2000–2001 рр.), середньострокові (2002–2003 рр.) та довгострокові (2004–2007 рр.) завдання інтеграції України до ЄС. Серед пріоритетних завдань: гармонізація законодавства відповідно до норм ЄС; набуття членства у Світовій організації торгівлі (СОТ); проведення переговорів щодо зони вільної торгівлі з ЄС; укладання угод про вільну торгівлю з державами ЄС тощо.

Цей період відіграє важливу роль в розвитку відносин між Україною та ЄС, адже він характеризується активними діями України щодо набуття членства: було запроваджено інститут Уповноваженого України з питань європейської інтеграції, створено Державну раду з питань європейської і євроатлантичної інтеграції,

²³¹ Трюхан В. Інституційне забезпечення виконання угоди про асоціацію Україна – ЄС. – К. : Вид-во НАДУ, 2011. – № 3. – С. 184–193.

²³² Указ Президента України від 03.04.1999 № 357/99 «Про Положення про Міністерство закордонних справ України» (зі змінами) [Електронний ресурс] :– Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/357/99>

затверджено план дій Україна – ЄС (Брюссель, 2005 р.); покладено початок створенню засадничої бази для набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі, реалізації заходів у рамках Плану дій «Україна – ЄС», адаптації у взаємодії з Верховною Радою законодавства України до законодавства ЄС, підготовки висококваліфікованих кадрів для роботи на євроінтеграційному напрямі; Україна почала брати участь у заходах у рамках «Програми партнерство заради миру» та Ради євроатлантичного партнерства.

З метою надання двостороннім відносинам нового імпульсу та для врахування нових умов співробітництва, зокрема в контексті розширення ЄС 2004 року, сторони розробили та 21 лютого 2005 року під час засідання Ради з питань співробітництва схвалили План дій Україна – ЄС – двосторонній політичний документ, який дав змогу суттєво розширити двостороннє співробітництво України до ЄС без внесення змін до чинної договірно-правової бази. За своїм змістом План дій містив перелік конкретизованих зобов'язань України у сфері зміцнення демократичних інституцій, боротьби з корупцією, структурних економічних реформ та заходів щодо розвитку співпраці з ЄС у секторальних сферах²³³.

Переговори щодо нового базового договору між Україною та ЄС на заміну чинної Угоди про партнерство та співробітництво були започатковані в березні 2007 року (у 2008 році сторони узгодили назву майбутньої угоди – Угода про асоціацію). У грудні 2011 року Україна і ЄС завершили переговори за угодою про асоціацію, а 30 березня 2012 року в Брюсселі глави переговорних делегацій парафували Угоду.

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» однією з основоположних засад зовнішньої політики України є «забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в ЄС»²³⁴.

²³³ Батаренко А. О. Проблеми та перспективи європейської інтеграції України / А. О. Батаренко // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. – 2014. – № 1. – С. 34.

²³⁴ Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>

З 22 лютого 2014 р. діє рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про невідкладні заходи щодо європейської інтеграції України». Також відбулася ратифікація Угоди про асоціацію між ЄС та Україною та прийнято Розпорядження «Про схвалення рекомендації Ради асоціації між Україною та ЄС про імплементацію Порядку денного асоціації між Україною та ЄС» (№ 207).

Дорожню карту та першочергові пріоритети становлення та розвитку України як члена європейської сім'ї визначено Указом Президента України «Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12 січня 2015 року. Зокрема, у Документі зазначено, що ратифікувавши Угоду про асоціацію між Україною та ЄС, Україна отримала інструмент та дороговказ для внутрішніх перетворень, а виконання вимог цієї Угоди дає можливість Україні в подальшому стати повноцінним членом ЄС²³⁵.

Одним зі значних кроків у реалізації стратегії євроінтеграції України, безумовно, можна вважати Угоду про асоціацію, підписання якої відбулося в два етапи²³⁶:

I етап – 21 березня 2014 р. – під час Позачергового Саміту Україна – ЄС було підписано політичну частину Угоди та Заключний акт Саміту;

II етап – 27 червня 2014 р. – у ході засідання Ради ЄС Президентом України П. Порошенком і керівництвом Європейського Союзу та главами держав та урядів 28 держав-членів ЄС була підписана економічна частина Угоди.

Упродовж 2014–2017 років Угоду ратифікували Верховна Рада, Європарламент, а також національні парламенти усіх країн ЄС. З 1 вересня 2017 року дія Угоди про асоціацію між Євросоюзом та Україною набрала чинності в повному обсязі²³⁷. Угода про асоціацію є демонстрацією переходу нашої держави з декларативного зовнішньополітичного курсу на комплексну внутрішню політику реформ. За своїм обсягом і тематичним охопленням Угода про асоціацію є

²³⁵ Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

²³⁶ Kostenko A. Conceptual framework for studying European integration // Impact Mechanisms of Civil Society on European Integration of Ukraine. / A. Kostenko, V. Zavorodnia. – LAP Lambert Academic Publishing, 2018. – P. 11-22.

²³⁷ Угода про асоціацію між Україною та ЄС набула чинності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2017/09/1/7153709/>

найбільшим міжнародно-правовим документом за всю історію України та найбільшим міжнародним договором із третьою країною, будь-коли укладеним Європейським Союзом. Складовою цього договору є поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі Україна – ЄС (ЗВТ), що є інструментом економічної інтеграції. Поглиблена зона вільної торгівлі передбачає: лібералізацію торгівлі як товарами, так і послугами; лібералізацію руху капіталів та до певної міри – руху робочої сили²³⁸.

Таким чином, європейська інтеграція насправді відіграє роль не просто зовнішньополітичного курсу, а є також імперативом внутрішньої політики, який здійснюється через відповідні реформи. Навіть не маючи чітких перспектив щодо членства в ЄС, курс України на європейську інтеграцію в поєднанні із запропонованим рівнем сусідського співробітництва, можливо, розкриє шлях до проведення в державі радикальних реформ, зокрема з метою приведення законодавства до європейських стандартів.

Слід констатувати, що відсутність стратегічного і фінансового планування процесів імплементації Угоди про асоціацію свідчить про рівень байдужості українських політичних лідерів до європейської інтеграції та глибинне нерозуміння відповідних процесів. Відсутність єдності і загальної стратегії діяльності уряду не дозволяє йому ефективно очолити процес проведення реформ загалом та імплементації Угоди про асоціацію зокрема.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС є дорожньою картою реформ, виконання якої не лише наблизить нашу державу до ЄС, а й забезпечить трансформацію політичної та соціально-економічної системи. Угода про асоціацію між Україною та Європою вимагає імплементації понад 350 директив та регламентів Європейського Союзу, з яких половина мала бути впроваджена в законодавство України до 2017 року.

За таких умов спробуємо проаналізувати, які ж саме реформи потрібні українцям. Запит на реформи в українському суспільстві вже давно став більш ніж

²³⁸ Кушнір Н., Дяченко Б. Асоціація Україна – ЄС: потенційні вигоди та можливі ризики для економіки України // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Економіка. – 2014. – Вип. 2. – С. 225.

нагальним. Перша п'ятірка реформ, на які громадськість чекає в першу чергу, має такий вигляд²³⁹: антикорупційна реформа (підтримують 63 % населення); реформа охорони здоров'я (50 %); пенсійна реформа та реформа системи соціального захисту (50 %); судова реформа та реформа прокуратури (45 %); реформа органів правопорядку (39 %); люстрація чиновників (перевірки та можливі звільнення) (38 %). Тож, бачимо, що суспільство підтримує передусім реформи в напрямі подолання корупції, налагодження роботи органів правопорядку та соціально-економічних змін. Щоб оцінити прогрес у виконанні Угоди про асоціацію та відповідність впровадження змін суспільним очікуванням, проаналізуємо звіт про виконання Угоди про асоціацію за 2017 рік. Угода про асоціацію є комплексним документом, тому зосередимо увагу лише на основних політичних його аспектах. Натомість Україна в 2016 року не імплементувала 90 законодавчих актів ЄС, необхідних для євроінтеграції (імплементувала тільки 36 законодавчих актів Європейського Союзу зі 126, необхідних для європейської інтеграції)²⁴⁰.

За результатами урядового звіту у 2017 році²⁴¹ Україні успішно вдалося:

- реалізувати реформу місцевого самоврядування та територіальної організації влади (ухвалено низку законів, якими визначено: статус старост, коло повноважень, а також підстави та порядок дострокового припинення повноважень (Закон України № 1848-VIII); порядок добровільного приєднання територіальних громад до вже утворених об'єднаних територіальних громад (ОТГ) (Закон України № 1851-VIII); особливості об'єднання територіальних громад, розташованих на територіях суміжних районів (Закон України № 1923-VIII));
- внести зміни до Конституції України, а також ухвалити закони щодо адміністративно-територіального устрою, діяльності префектів, служби в органах місцевого самоврядування тощо;

²³⁹ Євроінтеграція України: досвід сусідів та перспективи об'єднання суспільства. Інформаційно-аналітичне видання. – 2014. – К. : Благодійний фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dif.org.ua/uploads/pdf/1407765948_3132.pdf

²⁴⁰ Почти членство в ЕС: что планирует Порошенко и что еще может сделать Украина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2017/09/13/707086_1/

²⁴¹ Урядовий звіт 2017. – С. 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://eu-ua.org/sites/default/files/imce/layout_16_02_final.pdf.

- удосконалити виборче законодавство (у першому читанні прийнято Виборчий кодекс (реєстр. № 3112-1), який покликаний створити єдину уніфіковану правову основу для підготовки і проведення виборів);

- за фінансової та експертної підтримки Європейського Союзу розпочати впровадження комплексної реформи державного управління (у десяти пілотних міністерствах та двох національних агентствах створено нові структурні підрозділи – директорати. Крім того, директорати створені у складі Секретаріату Кабінету Міністрів; розроблено та затверджено Концепцію оптимізації системи центральних органів виконавчої влади);

- установити безвізовий режим після виконання умов, визначених у Плані дій щодо лібералізації візового режиму (дотримання Україною критеріїв безвізового режиму буде предметом подальшого моніторингу ЄС у рамках механізму тимчасового призупинення дії безвізового режиму);

- упровадити Єдиний державний реєстр декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

- прийняти Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та внести зміни до Кримінального і Кримінального процесуального кодексів України, які в комплексі покликані створити нові дієві механізми запобігання та протидії насильству над жінками та домашньому насильству;

- схвалити Стратегію інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року (розпорядження КМУ від 15.11.2017 р. № 909);

- розробити проект Закону України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2018–2020 роки». Законопроект підготовлено із залученням зарубіжних експертів на підставі аналізу стану корупції в Україні та результатів виконання попередньої Антикорупційної стратегії на 2014–2017 роки;

- завершити формування Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА);

- затвердити План заходів із реалізації Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період на 2017–2019 рр. та розпочати його практичне впровадження;

- ухвалити нову редакцію закону «Про Конституційний Суд України» (Закон від 13.07.2017 р. № 2136-VIII), який містить новий для України механізм конституційної скарги;

- провести відкритий конкурс до Верховного Суду України;

- сформувати орган прокурорського самоврядування – Раду прокурорів України, а також Кваліфікаційно-дисциплінарну комісію прокурорів, покликану визначати рівень фахової підготовки осіб, які претендують на посади прокурорів, та вирішувати питання щодо дисциплінарної відповідальності, переведення та звільнення прокурорів з посади;

- затвердити Стратегію міграційної політики України до 2025 року (розпорядження Кабінету Міністрів від 12.07.2017 р. № 482-р), яка враховує всі актуальні виклики, зокрема трудову міграцію, еміграцію і вимушене внутрішнє переселення, та серед іншого передбачає гармонізацію українського міграційного законодавства із правом Європейського Союзу. Загалом з моменту підписання Угоди про асоціацію ухвалено близько 70 законопроектів, які так чи інакше стосуються європейської інтеграції, ще 20 стратегічних проектів законів відверто «зависли» в Раді, і, що характерно, ця ситуація фактично «законсервована» з початку 2017 року – більшість законопроектів, написані ще у 2015 році, та й ті ніяк не дійдуть до сесійної зали.

За період 2014–2016 років у законотворчій діяльності парламенту склались певні тенденції щодо використання положень Угоди та права ЄС або навпаки – нехтування цими положеннями²⁴². Парламентська експертна група з євроінтеграції проаналізувала понад 400 поданих до ВР законопроектів, які стосуються Угоди про

²⁴² Kostenko A. European integration in foreign and domestic research // Impact Mechanisms of Civil Society on European Integration of Ukraine . / A. Kostenko, V. Zavhorodnia. – LAP Lambert Academic Publishing, 2018. – P. 23–51.

асоціацію, і виявила, що понад 50 % законодавчих пропозицій не відповідають зобов'язанням України або ж потребують суттєвого доопрацювання. І ця проблема низької якості законотворчої роботи демонструє найбільший парадокс: суб'єкти законодавчої ініціативи не мають жодних зобов'язань подавати документи, що відповідають Угоді, тобто Україна взяла на себе ці зобов'язання як держава, а окремі суб'єкти (депутати, уряд, президент) – ніби ні²⁴³. На практиці це ж буде означати, що є два ризики для євроінтеграційних законопроектів: затримка їх розгляду через велику завантаженість та ризик внесення суттєвих змін у майбутньому²⁴⁴.

Міжнародні партнери створюють додаткові важелі для просування реформ в Україні. Так, для посилення реформаторських груп ЄС у 2017 році створив програму, за якою 2000 працівників центральних органів влади, які обіймають визначені «реформаторські» посади, отримують вищу зарплату. Ідея полягала в тому, щоб підтримувати фінансування до того часу, поки реформи не приведуть до збільшення бюджетних надходжень, що дозволить підвищити зарплати й працівникам на інших посадах. Ця програма дозволила сформувати в окремих міністерствах команди підтримки реформ. У результаті, наприклад, Міністерство інфраструктури, яке досі відставало в питаннях реформ, і включає 20 фахівців, які повинні розробити для міністерства стратегію реформування галузі. Окрім надання фінансової та експертної допомоги, міжнародні донори – переважно ЄС – можуть застосовувати обмежений тиск, узалежнюючи надання допомоги від виконання Україною певних зобов'язань. Напередодні голосувань у Верховній Раді щодо важливих реформ Делегація ЄС в Україні готує публічні заяви, і це відіграє важливу роль у процесі прощтовхування реформаторських законів через парламент²⁴⁵.

²⁴³ Ткаченко Р. Євроінтеграція у Раді: що очікувати від нового парламентського року / Р. Л. Ткаченко // Українська правда. – 2017. – С. 12.

²⁴⁴ Климпуш-Цинцадзе І. Євроінтеграція потрібна не ЄС, а нашим громадянам, які чекають на зміни / І. Климпуш-Цинцадзе // Урядовий портал. – 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249786458&cat_id=244276429

²⁴⁵ Еш Т., Ганн Дж., Лаф Дж., Луцевич О., Ніксі Дж., Шер Дж., Волчук К. Звіт Chatham House. Боротьба за Україну. – Лондон: Королівський інститут міжнародних відносин, 2017. – С. 34.

За ініціативи Європейської Комісії у 2014 р. було створено Групу підтримки України, яка складається з представників Єврокомісії та країн-членів ЄС. Група підтримки України виконує центральну роль в координації зусиль європейських донорів. Вона діє як стратегічний центр з розвитку знань та інформації та, використовуючи зв'язки між різними частинами Єврокомісії, наприклад, Генеральним директором з питань торгівлі і Генеральним директором з питань енергетики, та українськими органами влади, ідентифікує потреби і надає відповідну підтримку. Нею розроблено гнучкішу і більш адаптовану стратегію для просування реформ, що спрямована на подолання неефективності державних органів влади шляхом розвитку інституційного потенціалу цих органів.

Важливим аспектом євроінтеграції України є розв'язання політичних внутрішньоукраїнських суперечностей. З огляду на це зазначимо, що процес інтеграції до ЄС підтримується основними політичними силами та економічними колами в Україні. Якщо щодо вступу України до НАТО тривають дискусії в українському політикумі, то необхідність інтеграції України до ЄС уже не обговорюється. Політичний критерій є одним з найголовніших при аналізі виконання Україною євроінтеграційних зобов'язань. Тож, політичні перетворення України в контексті євроінтеграційних процесів пов'язані насамперед зі створенням надійних механізмів політичної стабільності, демократії та безпеки; зближення із Європейським Союзом є гарантією, а виконання його вимог – інструментом розбудови демократичних інституцій в Україні.

Активна участь громадськості необхідна задля успішної та своєчасної реалізації умов Угоди. Без втручання організацій громадянського суспільства реалізація реформ у галузі, наприклад, охорони навколишнього середовища не матиме належного громадського контролю з боку споживачів послуг, профспілок та інших сторін. Громадськість має залучатись до моніторингу з метою підвищення рівня прозорості програм²⁴⁶. Громадський діалог в екологічній та енергетичній

²⁴⁶ Костенко А. Дослідження самоорганізації населення Сумської області / А. Костенко // Механізми впливу громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси в Україні : монографія – Суми: ФОП Цьома С., 2017. – С. 213–137.

галузях означатиме залучення організацій громадського сектору до робіт із роз'яснення суті реформ населенню. Саме на громадські об'єднання покладено роль із поширення сталих споживчих практик ЄС, реалізація яких має супроводжувати процес імплементації угоди про Асоціацію в Україні.

ЄС та держави-члени розробляють дорожні карти для взаємодії з ІГС, які повинні активізувати та забезпечити структурний діалог та стратегічне співробітництво, посилити можливості та вплив на рішення та політичні дії²⁴⁷. У співпраці з урядами країн-партнерів ЄС намагається збільшити спроможність державних органів у конструктивній роботі з громадянським суспільством, збільшуючи довіру та компетенції для налагодження діалогу та можливостей для партнерства. Ці дорожні карти також мають на меті сприяти координації та обміну найкращими практиками з країнами-членами та іншими міжнародними акторами, зокрема для спрощення та гармонізації потреб у фінансуванні. Дорожні карти визначають довгострокові цілі співпраці ЄС з ІГС, включати діалог, так само як і оперативну підтримку, передбачаючи відповідні механізми. Вони розробляються з урахуванням поглядів громадянського суспільства, регулярно оновлюються (якщо це доречно), публікуються та передаються національним урядам.

Як уже зазначалося, підтримка та залучення ІГС до євроінтеграційних процесів дозволяє легітимізувати зміни та підсилити їх. Українське громадянське суспільство має всі підстави пишатися своїми нинішніми здобутками. Злагоджені зусилля на національному рівні, наявність в уряді реформаторів, наплив значної фінансової допомоги з боку Заходу з жорсткими умовами фінансування, а також епізодичний вакуум влади, що утворився після Євромайдану, дозволили активним громадянам долучитися до перетворень в Україні. Важливою складовою демократизації стала інтеграція нових напрацювань неурядових мереж у державні інститути.

Ратифікація Угоди про асоціацію між ЄС та Україною, прийняття Розпорядження «Про схвалення рекомендації Ради асоціації між Україною та ЄС

²⁴⁷ Костенко А. М. Інституалізація громадянського суспільства в Україні / А. М. Костенко // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія – 2018. – Випуск 22-23. – С. 218–225.

про імплементацію Порядку денного асоціації між Україною та ЄС» стали дорожньою картою для внутрішніх перетворень в Україні. За своїм обсягом і тематичним охопленням Угода про асоціацію є найбільшим міжнародно-правовим документом за всю історію України та найбільшим міжнародним договором із третьою країною, будь-коли укладеним Європейським Союзом. Угода про асоціацію між Україною та Європою вимагає імплементації понад 350 директив та регламентів Європейського Союзу. У Плані заходів з виконання Угоди про асоціацію окреслено всі завдання, що дає можливість розуміти стан виконання Угоди, планувати і визначати додаткові орієнтири.

Серед заходів, що визначають спільність внутрішніх та євроінтеграційних потреб вдосконалення політичної системи України, можна визначити такі: подолання суперечностей демократії і поліпшення її функціонування; заходи щодо усунення найбільш серйозних порушень у діяльності парламентської демократії; скорочення бюрократичного апарату; скорочення терміну дії депутатських мандатів; вплив на партії ззовні через наукові інститути, фонди тощо; посилення розвитку місцевого самоврядування; поступове впровадження моделі праймериз тощо²⁴⁸.

Відповідно до звіту уряду про виконання Угоди про асоціацію за 2018 рік Угода була виконана на 52% та зазначено, що поступово виконуються завдання Угоди, які були не виконані в попередні роки, а сумарний результат виконання Угоди суттєво зростає²⁴⁹. За 2018 рік вдалося досягти позитивних змін у сфері децентралізації, реформуванні державної служби, є досягнення щодо фінансової прозорості тощо. На Раді Асоціації визначено та деталізовано чотири пріоритетні напрями співпраці для посилення політичної асоціації та економічної інтеграції України з ЄС: у галузях цифрового ринку, митної політики, енергетики, а також у сфері юстиції, свободи та безпеки. Очікується, що у першій половині 2019 року

²⁴⁸ Андрейченко А. Європейський вибір як чинник модернізації українського суспільства // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2017. – Випуск №22. – С. 91–96 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/19352/1/Andrieichenko%20%20A..pdf>

²⁴⁹ Звіт про виконання Угоди про асоціацію за 2018 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eu-ua.org/sites/default/files/inline/files/association-agreement-implementation-report-2018.pdf>

будуть ухвалені рішення про оновлення Угоди щодо секторальної інтеграції у єдиний спільний ринок ЄС. Поряд з цим недостатня інституційна спроможність міністерств, наявність спротиву окремих груп інтересів, безвідповідальне ставлення частини народних обранців до декларованих їхніми політичними силами намірів руху до ЄС заважають виконувати завдання Угоди вчасно та в повному обсязі. На важливу роль, яку відіграють вітчизняні ІГС у сприянні реформуванню державної системи управління, вказують у своєму дослідженні «Країни в перехідному періоді 2018. Протистояння антилібералізму» експерти міжнародної неурядової організації Freedom House²⁵⁰. Україною було досягнуто макроекономічної стабілізації, і економіка почала поступово зростати, рівень інфляції знизився, гривня зміцнилася, було зменшено і раціоналізовано бюджетні витрати, а також розроблено план проведення податкової реформи і реструктуризації боргів. Енергетичний сектор також був пріоритетом реформ. Уряд підняв ціни на енергоресурси, щоб зменшити попит. Банківський сектор також зазнав масштабних змін: майже половину банків було закрито, інші суттєво «підчистили» з метою уникнення потенційних державних фінансових зобов'язань. У Національному банку України (НБУ) також було проведено важливу внутрішню реформу, завдяки якій НБУ відтепер зможе впроваджувати адекватну кредитно-грошову і валютну політику, а також здійснювати нагляд у банківському секторі²⁵¹.

Розпочалося реформування централізованої та зрегульованої системи державного управління. Завдяки децентралізації місцева влада отримала розширені повноваження і можливість самостійно стягувати податки, однак реформування конституційного розподілу влади, інституцій (особливо державної служби), а також ЗМІ заледве почалося. Політичні та економічні групи, що досі мають привілейований доступ до влади, чинять жорсткий опір на шляху встановлення

²⁵⁰ Nations in Transit 2018 Confronting illiberalism [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2018/ukraine> 1

²⁵¹ Еш Т., Ганн Дж., Лаф Дж., Луцевич О., Ніксі Дж., Шер Дж., Волчук К. Звіт Chatham House. Боротьба за Україну. – Лондон: Королівський інститут міжнародних відносин, 2017. – С. 45.

верховенства права та проведення судової реформи, а також закладення підвалин ефективного державного управління²⁵².

Упродовж останніх років Україна досягла певного прогресу на шляху зменшення рівня корупції. Нові інститути, створені для розслідування та покарання випадків корупції серед високопосадовців (Національне антикорупційне бюро НАБУ та Спеціалізована антикорупційна прокуратура), ще мають довести результативність своєї роботи, що здебільшого гальмується через відсутність надійної судової системи.

Незважаючи на результати, українські реформи є дещо неоднозначними за своїми реально досягнутими результатами. З цього погляду процес українських реформ недостатньо оцінювати лише з позиції інституційних змін, а й варто вимірювати їх суспільний ефект. Власне, порівняння оцінок результатів з боку українських реформаторів та їх європейських партнерів з оцінками українського суспільства дозволить виявити їх рівень ефективності.

Результати дослідження Центру Разумкова свідчать, що існує досить виразна невідповідність офіційних оцінок результативності реформ та їх сприйняття населенням України, яке у кращому разі просто не помічає результатів перетворень. А оскільки курс реформ тісно пов'язаний з проєвропейською орієнтацією країни, це створює потенціал дискредитації євроінтеграційного курсу України в очах широкого загалу населення. За таких умов може виникнути конфлікт неформальних інституційних засад (ментально-ціннісних орієнтацій), які формують довіру чи недовіру до тих чи інших політик.

²⁵² Еш Т., Ганн Дж., Лаф Дж., Луцевич О., Ніксі Дж., Шер Дж., Волчук К. Звіт Chatham House. Боротьба за Україну. – Лондон: Королівський інститут міжнародних відносин, 2017. – С. 56.

Таблиця 2. 2

Порівняння оцінок українських реформ: офіційна українсько-європейська позиція та думка українського суспільства

Сфери або напрями реформ, які вважаються успішними (за результатами урядового звіту)	Громадська думка, % загального числа опитаних			
	«Нічого не знаю про цю реформу»	Вплив реформи на особисте становище громадян		
		позитивний	впливу немає	Негативний
Реформа охорони здоров'я	77	10	33	57
Пенсійна реформа	-	-	-	-
Реформа державного управління	36	6	74	20
Децентралізація державного управління	58	23	58	20
Реформа державних закупівель	-	-	-	-
Реформа сфери охорони довкілля	-	-	-	-
Нові законодавчі норми, що стосуються приватизації та управління державними підприємствами	31	3	76	20
Удосконалення законодавства, що стосується національної безпеки	46	17	63	19
Реформа у сфері енергетики та ухвалення Енергетичної стратегії до 2035 р.	41	6	61	32

Джерело²⁵³

Таким чином, бачимо невідповідність між оцінками щодо ефективності впровадження реформ з боку української влади та населення. Ключовими факторами, які зумовлюють такий стан справ, на нашу думку, є специфіка внутрішньополітичного контексту, яка не передбачає тлумачення та інкорпорування нових норм і правил у суспільстві. У цьому контексті доцільно виокремити два рівні залежно від внутрішніх суб'єктів і структур, на яких проявляються особливості внутрішнього українського політичного контексту – рівень політичних еліт і рівень громадянського суспільства. Щодо першого, то загальне сприйняття, оцінка та бажання реалізувати євроінтеграційний курс України її політичною елітою є дуже суперечливими. А щодо громадянського

²⁵³ Переформатування європейської інтеграції: можливості і ризики для асоціації Україна-ЄС / В. Сіденко та ін. – Київ: Заповіт, 2018. – 214 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_pereformatuvannia_ievropeiskoi_intehratsii.pdf

суспільства, то воно все ще не відіграє своєї історичної ролі в комунікативному компоненті впровадження реформ.

Громадянське суспільство відіграло важливу роль в євроінтеграційних прагненнях та є рушійною силою, що вимагала від чиновників досягти сьогоднішніх угод України, зокрема Угоди про асоціацію, Угоди про ЗВТ та безвізовий режим. Євроінтеграційний рух України сприяв розвитку організацій, рухів, мереж, коаліцій, дослідницьких центрів та груп, які на національному та регіональному рівнях задіяні в інформуванні громадян про ЄС та різні аспекти євроінтеграції. Серед них, зокрема²⁵⁴:

- Українська мережа європейських клубів²⁵⁵.
- Українська асоціація Європейських студій²⁵⁶.
- Громадська ініціатива «Європа без бар'єрів»²⁵⁷.
- Рух «Ми – європейці»²⁵⁸.
- Громадська експертна рада при Українській частині Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС²⁵⁹.
- Українська Національна Платформа Форуму Громадянського Суспільства Східного Партнерства²⁶⁰.
- Мережа представників Програми «Молодь в дії»²⁶¹.
- Українська асоціація Європейських студій²⁶².

²⁵⁴ Стратегія розвитку мережі центрів європейської інформації України до 2014 року / Розробник: Мережа центрів Європейської інформації України за підтримки ГО «Агентство стійкого розвитку Луганського регіону» в рамках проекту «Розробка стратегії Мережі центрів європейської інформації України» та Програми «Європейська програма» міжнародного фонду «Відродження». – Київ, 2012. – С. 3.

²⁵⁵ Українська мережа європейських клубів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/in/39901.html>

²⁵⁶ Українська асоціація Європейських студій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/in/39897.html>

²⁵⁷ Громадська ініціатива «Європа без бар'єрів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://novisa.org.ua/>

²⁵⁸ Рух «Ми – європейці» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukraine-europe.eu/>; <http://www.facebook.com/#!/groups/euinua/>

²⁵⁹ Громадська експертна рада при Українській частині Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/themes/rada.html>

²⁶⁰ Українська Національна Платформа Форуму Громадянського Суспільства Східного Партнерства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/themes/EaP.html>

²⁶¹ Мережа представників Програми «Молодь в дії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yia.org.ua/common/kontakty.html>

²⁶² Українська асоціація Європейських студій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/in/39897.html>

- Громадянська Мережа ОПОРА²⁶³.
- Українська школа політичних студій²⁶⁴ та ін.

У наступних розділах ми більш детально зупинимося на аналізі діяльності зазначених ІГС та відстежимо їх роль у євроінтеграційному процесі України. Наразі хочемо констатувати, що саме інтеграція України до ЄС стала чинником зміцнення та інституалізації цих громадських організацій та багатьох інших.

Організації громадянського суспільства впливають на євроінтеграційну політику або безпосередньо (розв'язуючи такі проблеми, як бідність, нерівність і екологічна деградація), або опосередковано (залучаючи людей до демократичної участі індивідуально і колективно, взаємодіючи з політичними діячами та впливаючи на процес ухвалення політичних рішень).

ІГС працюють з урядовими агенціями, проводять неформальну адвокацію, здійснюють моніторингову політику і оприлюднюють результати, розробляють і оприлюднюють політичний аналіз і рекомендації, навчають і підвищують навички держслужбовців та тих, хто відповідає за ухвалення рішень, працюють та лобіюють (у країні або за кордоном) із міжнародними агенціями та іншими акторами для того, щоб вплинути на політику на місцях, підвищують загальне громадське усвідомлення через ЗМІ, освіту і навчання, організують заходи і громадські дебати, організують або заохочують протести²⁶⁵. Інституційні формати для залучення до процесу європейської та євроатлантичної інтеграції складаються з таких елементів:

- коаліції неурядових організацій, також дії, проекти і програми, особливо зосереджені на європейській інтеграції;
- коаліції, дії, проекти і програми, зосереджені на інших проблемах, що належать до європейської інтеграції.

Попри значні інституційні проблеми, за показником залучення громадянського суспільства Україна посідає високе місце порівняно з іншими

²⁶³ Громадянська Мережа ОПОРА [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.opora.org.ua

²⁶⁴ Українська школа політичних студій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.usps.org.ua>

²⁶⁵ Костенко А. М. Інституалізація громадянського суспільства в Україні / А. М. Костенко // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія. – 2018. – Випуск 22–23. – С. 218–225.

країнами регіону. Серед колишніх радянських республік вона здавна має одне з найвищих місць в Індексі сталості розвитку організацій громадянського суспільства. Після подій Євромайдану в Україні зросло залучення ІГС до політичних процесів, що в результаті сприяє зростанню тиску знизу на владу щодо проведення реформ і заповнення прогалін у функціях, що їх зазвичай забезпечує держава. Створено багато нових впливових організацій («КримSOS», «Восток-SOS», «Крила Фенікса», «Юридична Сотня»), які починали свою діяльність як мережі підтримки протестувальників під час Євромайдану.

У наступних підрозділах ми детально зупинимося на етапах інституалізації ІГС в Україні, наразі варто наголосити, що саме протестні рухи за європейську інтеграційну перспективу стали одним із чинників появи великої кількості громадських організацій, які сьогодні є потужними рушійними силами демократичних змін у нашій державі.

Після подій на Майдані та подальших політичних трансформацій спостерігається зростання впливу представників ІГС. Так, багато лідерів громадянського суспільства і волонтерів долучилися до політичних партій та були обрані в органи законодавчої та виконавчої влади в Україні. Також відбувається паралельне залучення представників ІГС до співпраці із владою, що сприяло створенню в міністерствах проектних офісів реформ. Ці фінансовані Заходом групи надавали допомогу та готували проекти нових стратегій та положень. Наприклад, Офіс реформ при Міністерстві оборони України залучив активістів до реформування матеріально-технічного, житлового та харчового забезпечення Збройних Сил України. Волонтери також брали участь у підготовці Стратегічного оборонного бюлетеня України²⁶⁶.

На національному рівні ІГС створюють коаліції для підвищення власної спроможності й підсилення впливу на владу. Так, було створено групу Реанімаційний пакет реформ (РІПР), що складається із 70 громадських організацій для тиску на нове керівництво країни та впровадження власного плану

²⁶⁶ Еш Т., Ганн Дж., Лаф Дж., Луцевич О., Ніксі Дж., Шер Дж., Волчук К. Звіт Chatham House. Боротьба за Україну. – Лондон : Королівський інститут міжнародних відносин, 2017. – С. 72.

реформування України. Інші активні групи створили такі коаліції, як «Громадське партнерство за прозорі місцеві бюджети», «Громадські ініціативи України», «Наші гроші», «Нова країна» тощо. Такі організації, як Центр протидії корупції та Transparency International відіграли значну роль у створенні нової антикорупційної інфраструктури, яка містить нові органи – Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) та Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК). А що стосується розбудови нової судової системи, українською інновацією було заснування Громадської ради доброчесності (ГРД), що була сформована з представників громадянського суспільства, освітньої та наукової спільноти; цей незалежний орган має перевіряти суддів на відповідність критеріям етики та професійної доброчесності²⁶⁷. Тож, як бачимо, євроінтеграційні процеси в Україні стали умовою та визначальним чинником, який стимулює не лише розвиток громадянського суспільства, а й створює можливості для їх реального впливу на демократичні перетворення.

Важливим аспектом євроінтеграційних процесів є стимулювання розвитку ІГС та їх можливостей не лише на національному, регіональному й локальному рівнях, а й на глобальному. Необхідність розвитку потенціалу ГО для взаємодії на міжнародному рівні пояснюється тим, що останнім часом в євроінтеграційних процесах має місце феномен «Втоми від розширення». Це поняття не нове. Ще у 1977 р. Ф. Міттеран зазначав: «Потрібно бути обережними, щоб не перетворити на загальний ринок просто зони вільної торгівлі²⁶⁸». У Євросоюзі зростає невдоволення впровадженням, масштабами та наслідками попередніх розширень. У багатьох державах ЄС різко знизився рівень суспільної згоди щодо можливості подальшої інтеграції нових членів. Підвищується рівень скепсису щодо можливості подальшого розширення, який зумовлений такими чинниками²⁶⁹:

²⁶⁷ Еш Т., Ганн Дж., Лаф Дж., Луцевич О., Ніксі Дж., Шер Дж., Волчук К. Звіт Chatham House. Боротьба за Україну. – Лондон : Королівський інститут міжнародних відносин, 2017. – С. 77.

²⁶⁸ ESI series: Beyond Enlargement Fatigue? [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журналу: http://www.esiweb.org/pdf/esi_document_id_74.pdf,

²⁶⁹ Гуцал С. А. Вплив процесу реформування ЄС на перспективи європейської інтеграції України // Стратегічні пріоритети. – № 2 (11). – 2009. – С. 241 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журналу: http://www.niss.gov.ua/book/StrPryor/11_2009/35.pdf

- поширення побоювань щодо загострення внутрішніх суперечностей в європейській політиці та ускладнення процесу ухвалення рішень;
- побоювання зменшення впливу нинішніх держав-членів ЄС та подальшого послаблення своїх позицій внаслідок приймання нових членів;
- зростання рівня незадоволення результатами розширення може призвести до загального розчарування процесом інтеграції.

Ситуація в ЄС останніми роками також погіршилася: нідерландський і британський референдуми свідчать про глибоку кризу легітимності Союзу, що не дозволяє чітко передбачити його майбутній внутрішній розвиток. У європейському інформаційному полі поширюються ідеї євроскепсису. Адже як суспільно-політичне явище Європейський Союз не може мати в громадській свідомості однозначних оцінок. Оптимістичне та скептичне бачення майбутнього Союзу знаходить своє відображення приблизно в однакових розмірах. Наслідки економічної кризи 2010 р. зумовили початок сучасного етапу єврокризи та нову хвилю євроскептицизму щодо подальшого розвитку євроінтеграційних процесів у рамках ЄС. А міграційний колапс 2015–2016 рр. лише поглибив реінтеграційні настрої всередині Європейського Союзу. Як наслідок, улітку 2015 року Грецією було покладено початок «параду плебісцитів», де порушувалися питання про вихід країни з Європейського Союзу.

Вexit запустила процес розроблення сценаріїв як самого виходу, так і подальшої співпраці Сполученого Королівства з Євросоюзом. Суперечки про майбутнє Європи ведуться на різних рівнях та у різних напрямках. Прибічники євроінтеграції звинувачують Великобританію в початку розвалу Європейського Союзу та попереджують про навалу негативних наслідків таких дій. Прихильники реінтеграції хвалять за сміливість зробити перший крок, необхідність якого вже давно назріла та є невідворотною. Підтвердженням цього може бути «парад європлебісцитів», що останнім часом набуває обертів. Якщо раніше проведення загальнодержавних референдумів у контексті ЄС обмежувалось основними конституційними питаннями, такими як зміни до установчих договорів, то на сьогодні питання, які виносяться на обговорення, є різними. Данія проголосувала в

грудні 2015 року проти прийняття політики юстиції та внутрішніх справ ЄС; в той час як уряд Греції в липні 2015 року шляхом проведення референдуму робив спробу ухилитись від умов третьої черги фінансової допомоги з боку ЄС; Нідерланди нещодавно (квітень 2016 року) вирішували питання скасування ратифікації Угоди про асоціацію України з ЄС та його державами-членами. І В. Орбан, угорський прем'єр-міністр заявив, що його країна буде проводити референдум з питання міграційної політики ЄС²⁷⁰.

Ще однією причиною поширення євроскептицизму серед населення ЄС є зростання розриву між консенсусом політичних еліт ЄС із приводу доцільності розвитку інтеграції і незадоволенням населення ефективністю загальноєвропейських інститутів. Тобто проблема «дефіциту демократії» в ЄС часто пов'язується із браком його легітимності, як «ставлення населення до діючих інститутів влади та обов'язкових правил, вироблених цими інститутами».

Брак легітимності, у свою чергу, пов'язується із недосконалістю механізму функціонування інституційної системи ЄС, яка проявилася в процесі поглиблення і розширення інтеграції²⁷¹. Так, П. Тейлор серед причин поширення євроскептицизму назвав те, що у XXI ст. в ЄС відчувається брак домінуючої мети, тому це об'єднання стає вже менш важливим для його держав-членів²⁷². Дослідник С. Хікс узагальнив передумови та наголосив на основних проблемах ЄС: політика глухого кута, брак легітимності, демократичний дефіцит²⁷³. Ж.-К. Піріс наголошував, що сьогодні ЄС стикається відразу з трьома викликами, що є причиною кризи – це криза єврозони, зменшення довіри до проекту європейської інтеграції та неефективна робота інститутів ЄС²⁷⁴. Тож, як бачимо, вищезазначені

²⁷⁰ Галан В. О. Шотландія, ЄС ТА Brexit: перспективи інтеграційного розвитку // Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики : зб. наук. статей за матеріалами наук. конф., м. Харків, 24 трав. 2016 р. / редкол. : А. П. Гетьман, І. В. Яковюк, В. І. Самощенко та ін. – Х. : Право, 2016. – С. 83.

²⁷¹ Яковюк І. В. Про особливості прояву принципу поділу влади в інституційній системі Європейського Союзу: постановка питання // Державне будівництво та місцеве самоврядування: зб. наук. пр. / ред. кол. : Ю. Битяк та ін. – Х. : Право, 2003. – № 5. – С. 17–27.

²⁷² Taylor P. The End of European Integration: Anti-Europeanism Examined / P. Taylor. – London: Routledge, 2007. – P. 2.

²⁷³ Hix S. What's Wrong with the European Union and How to Fix It / S.Hix. – 1st Edition. – Cambridge^ Polity Press, 2008. – P. 4.

²⁷⁴ Палагнюк Ю. В. Державна євроінтеграційна політика України: теорія, методологія, механізми: [монографія] / Юліана Вікторівна Палагнюк. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. – С. 21.

причини викликають зменшення популярності ідеї євроінтеграції як серед населення, так і серед політиків держав-членів Євросоюзу.

На нашу думку, зростання кількості членів ЄС неодмінно приводить до збільшення відмінностей у розумінні європейської інтеграції з боку урядових і громадських кіл, особливо в нових країнах-членах, унаслідок чого гальмується процес формування наднаціональних еліт та єдиної європейської ідеї²⁷⁵. Саме тому ІГС можуть стати зв'язуючою ланкою між владою та громадянами, яка знатна не лише уніфікувати підходи до євроінтеграційних процесів, а й доносити інформацію до міжнародних партнерів і громадян інших країн щодо позиції України й тим самим виконувати неофіційну дипломатичну функцію.

Сучасні підходи до аналізу інтеграційних процесів є швидше пошуком відповідей на нові виклики, перед якими опиняється ЄС. Практика показує, що інтеграційні кроки не можуть здійснюватися усіма країнами одночасно, а європейську інтеграцію як якісний процес не можна ототожнювати з міждержавною чи міжурядовою співпрацею. Оскільки інтеграційний процес розвивається під впливом різних мотивів, у багатьох напрямках, з різною інтенсивністю та глибиною, то державні механізми вже не здатні самотужки ефективно управляти процесом і оперативно реагувати на нові виклики. Тому стає зрозумілим, що залучення потенціалу громадянського суспільства є одним із ефективних механізмів подальшої успішної євроінтеграції.

2.2. Інституалізація громадянського суспільства в Україні

Сьогодні громадянське суспільство охоплює все ширший та більш динамічний діапазон організованих та неорганізованих груп, ІГС розмивають кордони між секторами, експериментують з новими організаційними формами, як онлайн, так і офлайн, демонструють власну роль як надавачів соціальних послуг, а їх сила й вплив зростають як на національному, так і глобальному рівні. З огляду

²⁷⁵ Костенко А. Зміна інтеграційної парадигми Європейського Союзу як спосіб розв'язання внутрішньо – європейських суперечностей / Андріана Костенко // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, соціологія, Філософія. – 2007. – Вип. 11. – С. 226.

на це важливим є питання дослідження особливостей інституалізації громадянського суспільства в Україні, аналіз його організаційної та фінансової спроможності, способів та механізмів впливу на європейські інтеграційні процеси.

Інституалізація – це процес визначення і оформлення організаційно-правових та політико-владних структур для задоволення суспільних потреб. Ми розглядаємо процеси інституалізації громадянського суспільства в Україні як через призму історичних передумов процесів демократизації, формування законодавчих основ їх функціонування, так і через розвиток системи громадських організацій, їх організаційної та фінансової спроможності, становлення традицій взаємодії ІГС із органами влади в процесі розроблення та реалізації євроінтеграційних реформ. Концептуальною основою нашого дослідження є також аналіз діяльності ІГС як на національному, так і локальному рівні.

За демократії громадянське суспільство є повноцінним суспільним інститутом з відповідними владоутворюючими ресурсами. Інституціоналізація ІГС відбувається у три етапи: на першому виникають потреби, задоволення яких вимагає спільних дій; на другому – формуються загальні цілі, суспільні норми (зокрема правові) для забезпечення взаємодії відповідних суб'єктів; на третьому – встановлюється система санкцій для забезпечення реалізації норм і правил поведінки влади²⁷⁶.

До часів «перебудови» на території України громадянське суспільство існувало у викривленій формі об'єднань громадян, які були керовані державою, управління такими організаціями максимально контролювалось владою. Первинна ж інституціоналізація ІГС відбувається у 1985–1996 рр., коли створюється багато національно-культурних, екологічних та політичних рухів національно-демократичного характеру: Культурологічний клуб у Києві, Товариство Лева у Львові, екологічний рух «Зелений світ», товариство захисту колишніх політичних в'язнів «Меморіал» та ін. Першопрохідцями в формуванні незалежного

²⁷⁶ Зеленько Г. І. Інституціоналізація громадянського суспільства у постсоціалістичних країнах (на прикладі країн Вишеградської групи та України) : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України. – Київ, 2007. – С. 12.

громадянського суспільства були також представники дисидентського руху ще за радянських часів, постчорнобильського екологічного руху та ветеранські організації «афганців». Українцям притаманні сильне почуття відсторонення від держави, низька довіра до влади, прихильність до «горизонтальних» соціальних зв'язків, а не до ієрархічних структур, важливість самовираження. Численні громадські рухи та організації відіграли значну роль у проголошенні та визнанні незалежності України, допомагаючи долати наслідки комуністичного режиму. Саме в середовищі ГС пропагуються ідеологічні гасла демократичних змін та формується громадська думка щодо спільних інтересів та необхідності у спільному захисті їх через створення асоціацій, об'єднань, спілок, кооперативів. У межах цього періоду виділяють два підетапи: перший — очікування щодо швидкого створення «держави добробуту» і ГС з високим рівнем життя, активною участю в політиці. Другий підетап супроводжується інституціональною невизначеністю та нестабільністю. Зі зміною політичного режиму починається поступова трансформація політичної системи, що ускладнюється відсутністю нормативно-правової бази, стагнаційними процесами в економіці, девальвацією цінностей. Наслідком цього стало призупинення процесу зростання кількості інститутів громадянського суспільства в соціальній та культурній сферах²⁷⁷.

Певна інституціональна стабільність ГС формується у 1996–2004 рр., у рамках якого також виділяють два підетапи. На першому відбувається законодавче закріплення інституціонального поля ГС, приймається низка законів щодо врегулювання відносин у політичній, економічній, соціальній, духовній сферах. На другому – ГС визначається як інститут, а його розвиток ухвалюється стратегічним пріоритетом державної політики у Законі України «Про основи національної безпеки України».

З 2004 року спостерігається активний сплеск реєстрації громадських організацій. Причиною створення переважної кількості ГО було бажання

²⁷⁷ Михайловська О. Г. Інституціоналізація громадянського суспільства в умовах політичної модернізації в сучасній Україні [Текст] : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Михайловська Оксана Георгіївна; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2009. – 231 с.

використати можливість вплинути на розвиток суспільства та громади. ГС поступово стає дієздатним актором політичних процесів. З'являється значна кількість громадських організацій, а міжнародні фонди активно долучаються до підтримки ГС шляхом фінансування проектів та грантів. Держава зі свого боку намагається взяти під контроль ІГС і обмежити їх вплив на формування громадської думки та державної політики. Після подій Євромайдану в Україні підвищилася пильність громадян та зросло залучення інститутів громадянського суспільства (ІГС) разом з появою нового волонтерського сектору. Наслідком цього стало зростання тиску знизу на владу щодо проведення реформ. Тож, упродовж останніх десятиліть спостерігались позитивні тенденції в інституційному розвитку українського громадянського суспільства.

У 2016 році затверджується «Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки», яка створює нові можливості для ІГС у напрямі розвитку воємодії із державою. Так, основними стратегічними напрямками Стратегії визначено²⁷⁸:

- створення сприятливих умов для формування та інституційного розвитку організацій громадянського суспільства;
- забезпечення ефективних процедур участі громадськості під час формування та реалізації державної, регіональної політики, вирішення питань місцевого значення;
- стимулювання участі організацій громадянського суспільства в соціально-економічному розвитку України;
- створення сприятливих умов для міжсекторальної співпраці.

Варто відзначити, що сприяння розвитку громадянського суспільства не передбачає жодного втручання органів державної влади у самоорганізацію громадян, визначення ними напрямів і способів громадської діяльності та управління ІГС.

²⁷⁸ Указ Президента України від 26 лютого 2016 р. № 68 «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>

Стратегією передбачено створення механізмів комунікації між громадським сектором, органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Наприклад, на Координаційну раду сприяння розвитку громадянського суспільства (далі – Координаційна рада) як консультативно-дорадчий орган при Президентові України покладено методичне забезпечення, моніторинг та оцінку реалізації цієї Стратегії.

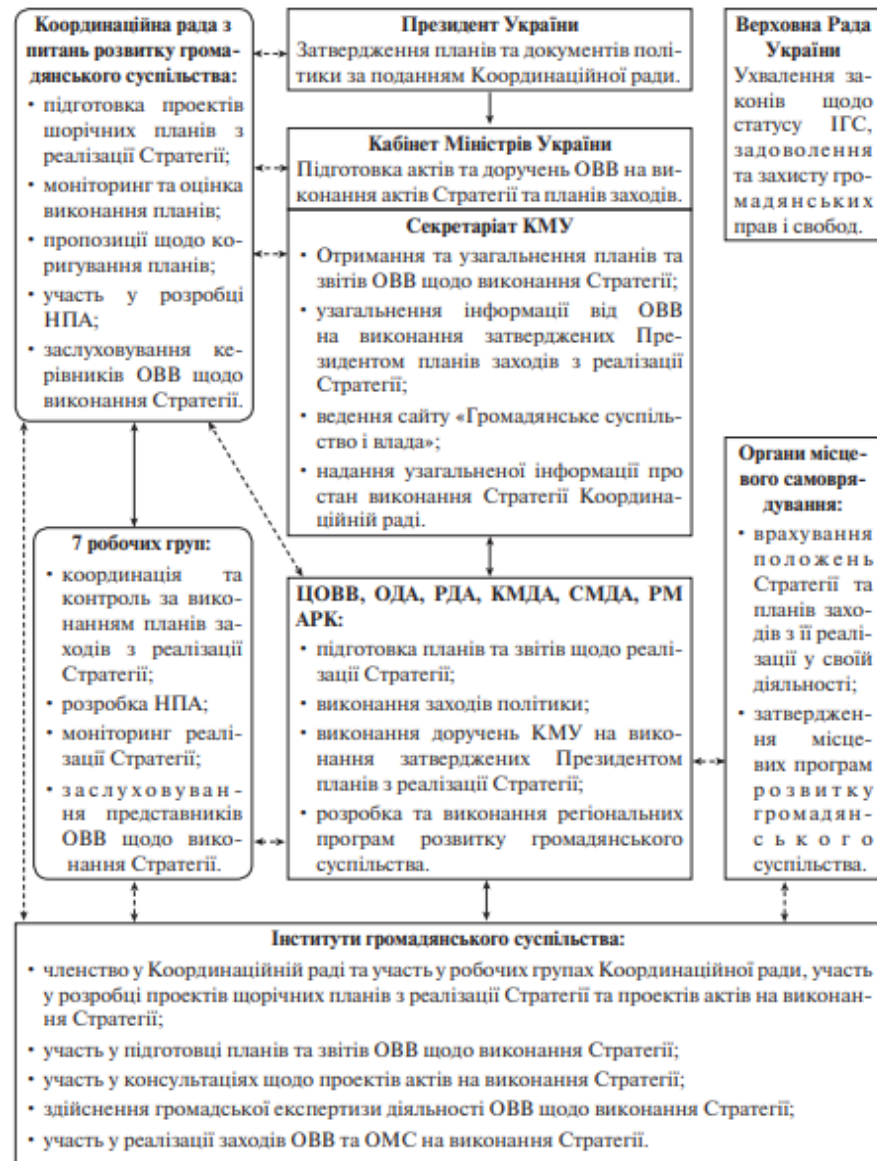

Рис. 2. 3. Виконавці державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства
Джерело²⁷⁹

²⁷⁹ Указ Президента України від 26 лютого 2016 р. № 68 «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>

Функції виконавців державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства покладено не лише на Координаційну раду з питань розвитку громадянського суспільства, а й на Президента України, Кабінет Міністрів України та його Секретаріат, Верховну раду України, центральні органи влади, обласні та районні державні адміністрації та органи місцевого самоврядування. На рис. 2. 3 зображено повноваження та механізми взаємодії між органами влади в напрямі сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні²⁸⁰.

У Стратегії, як і в інших нормативних документах, хоча і зустрічається категорія «громадськість», але вона не роз'яснена. Зокрема, в частині «Забезпечення ефективних процедур участі громадськості під час формування та реалізації державної, регіональної політики, вирішення питань місцевого значення передбачено унормування на законодавчому рівні: порядку проведення органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування консультацій з громадськістю щодо проектів нормативно-правових актів під час їх розроблення зі встановленням вичерпного переліку випадків, коли такі консультації не проводяться, та механізму запобігання порушенню вимог щодо обов'язковості таких консультацій; порядку ініціювання та проведення місцевих референдумів; сприяння запровадженню обов'язкових публічних консультацій у процесі підготовки проектів Державного бюджету України та місцевих бюджетів; визначення порядку здійснення громадської експертизи діяльності з надання адміністративних послуг, а також діяльності бюджетних установ, які надають соціальні послуги; створення ефективного механізму реалізації права громадян на звернення до органів місцевого самоврядування з електронними петиціями»²⁸¹ тощо.

Моніторинг за реалізацією плану заходів Стратегії покладено на Координаційну раду сприяння розвитку громадянського суспільства із залученням

²⁸⁰ Державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства / Укр. незалеж. центр політ. дослідж. : А. Красносільська, М. Лациба, А. Волошина, В. Купрій, Н. Чермошенцева, О. Ващук. – К. : Агентство «Україна», 2013. – 180 с.

²⁸¹ Указ Президента України від 26 лютого 2016 р. № 68 «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>

Національного інституту стратегічних досліджень, інших наукових установ, недержавних аналітичних центрів та незалежних експертів.

Нова «дорожня карта» інституційних реформ для ІГС на 2018 рік була ухвалена у травні 2018 року²⁸² і передбачила, серед іншого, спрощення та удосконалення механізму ліквідації громадських об'єднань зі статусом юридичної особи, розроблення законопроекту з питань захисту найменування та символіки ГО та міжнародних організацій, удосконалення механізму формування та діяльності громадських рад при органах виконавчої влади та запровадження онлайн-реєстрації громадських об'єднань і благодійних організацій через електронні сервіси Міністерства юстиції.

Аналіз ІГС, їх організаційну та фінансову спроможність нами буде здійснено через урахування таких індикаторів:

- 1) кількісні характеристики розвитку ІГС;
- 2) залученість членів, прихильників та волонтерів до діяльності;
- 3) забезпечення демократичного, підзвітного, прозорого внутрішнього врядування;
- 4) фінансова сталість та диверсифікація джерел фінансування;
- 5) удосконалення механізмів взаємодії із владою.

Запропоновані індикатори були розроблені авторкою із урахуванням окремих показників, що були визначені ПРООН²⁸³.

Така закономірність пов'язана із зростанням кількості офіційно зареєстрованих організацій, проте отримати об'єктивні дані хоча б щодо кількості громадських формувань в Україні вкрай складно. Така ситуація пояснюється відсутністю консенсусного підходу щодо зарахування тих чи інших інститутів до громадянського суспільства. Так, існують три основні інформаційні платформи, які акумулюють релевантні у цьому аспекті дані. По-перше, це Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України (ЄДРПОУ). По-друге, це Єдиний

²⁸² Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 297 «Про затвердження плану заходів на 2018 рік щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016-2020 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/297-2018-%D1%80>

²⁸³ Про організаційний розвиток простою мовою: посібник для практиків. – Київ, 2017. – С. 13.

державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (у його складі – Єдиний реєстр громадських формувань і Реєстр громадських об'єднань). По-третє, це щорічний статистичний бюлетень «Діяльність громадських об'єднань в Україні» (на основі державного статистичного обстеження)²⁸⁴. Статистичні дані щодо кількості громадських об'єднань Державної служби статистики України, Міністерства юстиції України, вітчизняних недержавних та міжнародних інститутів різняться між собою. Це можна пояснити принаймні двома причинами: методики ведення статистичного обліку громадських об'єднань, які застосовано зазначеними вище інститутами, є різними; формалізмом і фіктивністю, що має місце в ході реєстрації та звітування окремих громадських організацій²⁸⁵.

Органами юстиції в Україні зареєстровано близько 70 тис. громадських формувань. Із загальної кількості зареєстрованих в Україні громадських формувань 66 % становлять місцеві, всеукраїнські та міжнародні громадські організації, 0,3 % політичні партії, 31 % місцеві, всеукраїнські та міжнародні благодійні організації. Очевидно, що найвагоміша питома частка загалу зареєстрованих громадських формувань належить громадським організаціям. Із року в рік їх кількість збільшується.

Аналіз динаміки ІГС, що базується на даних Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄРДПОУ), засвідчує тенденцію до їх повільного зростання. Так, станом на кінець 2013 року було зареєстровано 60516 таких організацій; у 2014 р. вже 77286; 2015 р. – 64526, 2016 р. – 70321; 2017 р. – 75988; а у 2018 р. налічувалося аж 80461 громадських організацій.

Зростання кількості благодійних організацій останніми роками пов'язано з активізацією надання допомоги українським військовим та цивільним громадянам, які постраждали внаслідок бойових дій на сході України. Якщо у 2015 р.

²⁸⁴ Звонар В.П. Громадянське суспільство як агент соціально-економічного впливу в Україні // Демографія та соціальна економіка. – 2017. – № 2 (30). – С. 141 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dse.org.ua/archive/30/10.pdf>

²⁸⁵ Дубич К. Участь громадських організацій в публічному управлінні системою соціальних послуг // Державно-управлінські студії. – 2017. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dus.nayka.com.ua/?op=1&z=26>

благодійних організацій налічувалося 13579, то у 2016 р. – 15384, у 2017 р. – 16837, а у 2018 р. – вже 17726. У цей період спостерігається і збільшення кількості профспілок та їхніх об'єднань, об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ) тощо. Варто наголосити, що дані з 2015 року подаються без урахування територій тимчасово окупованих окремих районів Донецької та Луганської областей, анексованої АР Крим (включно з м. Севастополем). Динаміка кількості інститутів громадянського суспільства впродовж останніх років відображена в табл. 1, що складена автором на основі інформаційного запиту до Державної служби статистики України (від 19. 12. 2018).

Таблиця 2. 3

Інститути громадянського суспільства в Україні

Типи громадських організацій та об'єднань	Станом на:								
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
громадські організації	51567	55339	58010	60516	77286	64526	70321	75988	80461
профспілки та об'єднання профспілок	21940	23290	23348	25176	29274	25853	26321	27070	27601
благодійні організації	9604	10180	10721	11615	14999	13579	15384	16837	17726
об'єднання співвласників багатоквартирних будинків	10833	12660	13738	14865	16213	15719	17109	26080	27999

Джерело²⁸⁶

Бачимо, що стрімке зростання різних типів ІГС відбулося у 2014 році, що можемо пов'язати із зростанням їх фінансової підтримки з боку міжнародних міждержавних інституцій, неурядових організацій, національних урядів зарубіжних країн, тоді як державне фінансування майже не виділялося. Надалі ми детальніше зупинимося на аналізі зазначеного критерію, проте наразі варто наголосити, що сприятливими чинниками розвитку ІГС є не лише наявність нормативної бази їх функціонування, а й фінансова стабільність організацій. На зазначеному етапі таку фінансову стабільність здебільшого забезпечують саме міжнародні фонди.

²⁸⁶ Громадянське суспільство України: сучасні практики та виклики розвитку : аналіт. доповідь / за заг. ред. О. Корнієвського, Ю. Тищенко, В. Яблонського. – К. : НІСД, 2018. – С. 39.

Також із табл. 2. 3 можемо констатувати зменшення кількості ІГС у 2015 році, що пов'язано із неможливістю їх обраховувати на територіях тимчасово окупованих окремих районів Донецької та Луганської областей, анексованої АР Крим (включно з м. Севастополем). Стрімке ж відновлення кількості ІГС у період 2016–2018 років є результатом зростання їх фінансової підтримки з боку держави та місцевої влади, на чому ми зупинимося нижче.

Крім того, варто наголосити, що в цей період відбуваються суттєві зміни у структурі громадських організацій відповідно до їх спрямування та видів діяльності. Чинниками цього процесу є зміна соціально-професійної структури суспільства в результаті російської анексії Криму та неоголошеної гібридної війни проти України. Якщо до 2013 року найбільш розповсюдженими були фізкультурно-спортивні та оздоровчі організації, об'єднання ветеранів та людей з інвалідністю, організації професійної спрямованості, національних меншин, то наразі – стрімко зростає кількість організацій, діяльність яких спрямована на волонтерство та благодійність для військових та цивільних (внутрішньо переміщених осіб та осіб, які постраждали внаслідок бойових дій на сході України); правозахисних організацій та рухів; організацій (асоціацій) учасників і ветеранів АТО, діяльність яких спрямована, зокрема, і на адаптацію й інтеграцію ветеранів у місцеві громади, їхню медико-психологічну реабілітацію, вирішення соціально-побутових проблем. Загалом поява нових численних ГО – учасників бойових дій (ветеранів та учасників АТО/Операції Об'єднаних Сил (ООС)), біженців, внутрішньо переміщених осіб є реакцією на необхідність вирішувати специфічні проблеми цих соціальних груп. А наявність міжнародних та державних грантових програм і проектів сприяли не лише інституалізації таких організацій, а й створенню можливостей для надання реальної допомоги ВПО, проведення адвокаційних кампаній, антикорупційної діяльності, забезпечення відкритості й прозорості в діяльності органів державної влади та інших напрямів ²⁸⁷.

²⁸⁷ Громадянське суспільство України: сучасні практики та виклики розвитку : аналіт. доповідь / за заг. ред. О. Корнієвського, Ю. Тищенко, В. Яблонського. – К. : НІСД, 2018. – С. 39.

Євроінтеграційні реформи, які є результатом виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань, закріплених в Угоді про Асоціацію між Україною і ЄС, зумовили поширення громадських об'єднань, спрямованих на підтримку цих реформ. У наступних розділах ми більш детально зупинимося на діяльності таких ІГС, як коаліції громадських організацій «Реанімаційний Пакет Реформ», Гендерних центрів та організацій, Всеукраїнської мережі хабів громадянського суспільства тощо.

Поряд із офіційно зареєстрованими громадськими організаціями функціонує достатня кількість неінституалізованих громадських ініціатив, самоорганізованих груп (рухів) соціально активних громадян, ситуційно об'єднаних для вирішення соціально значущих питань. Ми не ставимо собі завданням вивчення діяльності неінституалізованих громадських рухів та ініціативи, тому детально на них зупинятися не будемо.

Аналізуючи позитивну динаміку зростання кількості ГО, не можна оминати увагою й негативні тенденції щодо поширення квазіорганізацій, що використовуються окремими політичними силами для лобіювання власної діяльності, організації псевдопротестів, маніпуляції громадською думкою та консультативно-дорадчими структурами при органах влади. Звичайно, кількісний аналіз розвитку ІГС не дозволить нам визначити реальний стан квазіорганізацій. Тому в подальшому ми спробуємо розділити громадські організації та квазіорганізації, аби оцінити реальний вплив ІГС на євроінтеграційні процеси.

Водночас таку ситуацію можна пояснити формальним характером існування певної частини офіційно зареєстрованих громадських об'єднань, відсутністю реальної роботи із залучення до їхньої діяльності пересічних громадян. Як зазначає В. Звонар, відображений у ЄДРПОУ юридичний факт існування громадського інституту в Україні необов'язково означає його практичне функціонування та реальність впливу. З цих міркувань статистичний бюлетень «Діяльність громадських об'єднань в Україні» є доволі інформативним джерелом. Адже його складено на основі звітів, наданих Держслужбі статистики власне громадськістю

відповідно до визначеної форми державного статистичного спостереження. Є підстави вважати, що звітують лише реальні організації²⁸⁸.

За офіційними даними, упродовж 2010–2015 рр. кількість організацій, керівні органи яких прозвітувати, становила 20–23 тис. одиниць. Про результати своєї діяльності вже за 2016 р. органам державної статистики прозвітувало 23237 керівних органів громадських організацій, а у 2017 р – 25988 організацій²⁸⁹. Тож, останніми роками спостерігається позитивна динаміка відкритості ГО, проте лише близько половини організацій взагалі надають звіти про свою діяльність.

Можемо констатувати, що звітність ГО не повною мірою відображає реальну ситуацію. Так, вважаємо дещо завищеними показники, що надають ГО щодо їх членів, зазначаючи цифру на рівні 25–36 млн осіб. За даними державної статистики, у 2015 році загальна кількість членів на обліку керівних органів громадських організацій, а також їх відокремлених підрозділів становила 25,7 млн осіб; у 2016 році налічувалось 24,4 млн осіб, а у 2017 році – 19,9 млн осіб²⁹⁰. Така динаміка не зовсім відповідає дійсності, адже різко денонсує із результатами соціологічних досліджень. За результатами загальнонаціонального дослідження, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова упродовж грудня 2018 року в усіх регіонах України, за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей, лише незначна частина громадян вважає себе залученими до активної громадської діяльності. Втім, упродовж 2013–2018 рр. цей показник був досить стабільним і тримався на рівні 8–10 %. Так само результати дослідження свідчать, що починаючи з 2013 року майже не зросло членство громадян у різних громадських об'єднаннях і було на рівні 15–17 %. Зазначені дані суттєво різняться

²⁸⁸ Звонар В.П. Громадянське суспільство як агент соціально-економічного впливу в Україні // Демографія та соціальна економіка. – 2017. – № 2 (30). – С. 141 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dse.org.ua/archive/30/10.pdf>

²⁸⁹ Доповідь «Діяльність громадських організацій в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publpolit_u.htm

²⁹⁰ Доповідь «Діяльність громадських організацій в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publpolit_u.htm

від показників, які надаються самими організаціями під час звітності до органів державної статистики.

Цікавою є взаємозалежність типу ГО від віку залучених громадян. Так, старші респонденти частіше є членами профспілки, що становить 8 % у віковій групі 40–60 років, а молодь віком 18–24 років є членами громадських організацій на рівні 7 %.

У 2018 році зріс відсоток тих, хто займався волонтерською діяльністю: з 12 % до 18 %. Після Революції гідності також істотно зросла кількість людей, які надавали грошову чи матеріальну допомогу конкретним людям чи організаціям – з 29 % у 2012 році до 47 % у 2015-му. Щоправда, далі цей відсоток дещо знизився: 42 % у 2016 році, 41 % – у 2017 р., 38,5 % у 2018 р. Водночас рівень залученості до благодійної діяльності нині все ж залишається вищим, ніж до Революції гідності. Так само громадські організації є серед лідерів тих інституцій, які користуються довірою з боку суспільства. 60 % респондентів зазначають, що ГО потрібні в їхніх містах чи селах і лише 18 % опитаних не відчувають такої потреби. Цей показник суттєво не змінюється вже з 2013 р²⁹¹.

Водночас позитивне ставлення до ГО, схвалення та сприйняття їх діяльності не означає зміни поведінки та проявів особистої активності громадян щодо вирішення суспільних проблем. Наразі на регіональному та локальному рівнях спостерігається незначне залучення громадян до діяльності ІГС і, власне, неінституційних рухів та ініціатив. На зазначеному аспекті ми не будемо зупинятися окремо, оскільки це не є предметом нашого дослідження. З огляду на викладене вище з'являються підстави для сумніву щодо точності статистичних даних про кількість та реальний стан функціонування українських громадських організацій. Іншими словами, результати здійсненого вище аналізу не дають змогу точно та достовірно встановити тенденції розвитку громадських організацій в Україні.

²⁹¹ Громадська активність громадян України /Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dif.org.ua/article/gromadska-aktivnist-gromadyan-ukraini>

Що стосується фінансової спроможності громадських формувань, то річний бюджет пересічної української громадської організації становить близько 50–60 тис. грн і основні надходження забезпечують переважно місцеві благодійники та іноземні донори²⁹².

Групою громадських організацій у 2010 році було підготовлено Білу книгу реформування системи державної фінансової підтримки діяльності інститутів громадянського суспільства, де пропонувалося систему заходів із запровадження «європейської» моделі фінансування інститутів громадянського суспільства. Зокрема, пропонувалося:

- переважно конкурсне фінансування діяльності інститутів громадянського суспільства;
- проведення конкурсів проектів для всіх типів інститутів громадянського суспільства;
- можливість отримання фінансування на адміністративні витрати;
- створення Національного фонду розвитку громадянського суспільства;
- спрощені процедури державних закупівель послуг і робіт для інститутів громадянського суспільства²⁹³.

Поступово Україна переходить на європейську модель підтримки розвитку ГС, проте цей процес проходить досить повільно та характеризується суперечностями.

²⁹² Петрушенко Ю.М. Шляхи удосконалення фінансової політики стимулювання діяльності громадських організацій в Україні // Механізми регулювання економіки. – 2014. – № 1. – С. 111.

²⁹³ Вінніков О. Ю. Державне фінансування організацій громадянського суспільства. Як запровадити європейські стандарти? / О. Ю. Вінніков, Д. С. Ковриженко, М. В. Лациба та ін. – К. : Україна, 2010. – 224 с.

Рис. 2. 4. Діаграма надходження коштів громадським організаціям
Джерело²⁹⁴

Так, у 2016 році для своєї діяльності громадські організації з різних джерел отримали 6,2 млрд грн, що на 2 % менше, ніж у 2015 р., а 2017 р. цей показник вже нараховував 7,3 млрд. грн. Основну частину становили надходження від благодійності – 56,7 % від загальної суми фінансування у 2016 р. та 52,3 % у 2017 р. Від членських внесків отримано 10 % у 2016 р. та 9,9 % у 2017 р. від господарської діяльності для виконання мети та напрямів діяльності ГО – 7,5 % у 2016 р. та 15,2 % у 2017 р.; з державного бюджету – 4,2 % у 2016 р. та лише 2,7 % у 2017 р.; місцевих бюджетів – 3,1 % у 2016 р. та 3,4 % у 2017 р., а з інших джерел – 18,5 % у 2016 р. та 16,5 % у 2017 р. (рис. 2.4).

Географічне охоплення – усі регіони України, крім тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях. Як бачимо, ІГС рідко отримують надходження від надання послуг. Членські внески все ще не є головним джерелом фінансування ОГС, оскільки члени не займаються регулярно організаційною діяльністю²⁹⁵.

Дані про джерела фінансування ГО свідчать про наявність двох основних груп утворень. Для першої групи характерною є модель роботи, за якої

²⁹⁴ Доповідь «Діяльність громадських організацій в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publpolit_u.htm

²⁹⁵ Костенко А. М. Фінансова спроможність організацій громадянського суспільства в Україні в контексті забезпечення інституційної спроможності / А. М. Костенко // Вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія, Соціологія, Право. – 2019. – №1.

фінансування із зовнішніх джерел є вагомим підтримуючим фактором діяльності, проте до 30 % фінансових коштів надходять від послуг, що надає організація, та інших її видів господарської діяльності. Для другого кластеру організацій типовою є модель переважного фінансування з коштів благодійних внесків та грантових коштів, через що подальший сталий розвиток таких утворень знаходиться під значним впливом факторів макросередовища²⁹⁶.

Таблиця 2.4

Надходження коштів за джерелами та регіонами
у 2017 році (тис. грн)

	Усього, у тому числі:	з деж. бюджету	з місц. бюджету	від членськ. Внесків	від благ. діяльності	від підпр. та організацій	від громадян	від нерезидентів
Україна	7271566,8	194032,2	249852,9	720475,7	3805913,6	1079589,9	340694,9	2385628,8
Вінницька	101513,3	305,8	16305,9	17132,0	57378,9	41005,1	3513,2	12860,6
Волинська	45956,2	232,4	5507,7	11186,2	21376,0	11188,2	5335,0	4852,8
Дніпропетровська	488506,0	542,9	13206,8	22248,4	431579,8	77653,8	32773,8	321152,2
Донецька	182913,0	166,5	2040,4	4074,2	168149,5	121259,2	2451,8	44438,5
Житомирська	15389,8	95,6	2671,6	1838,5	9641,9	4809,0	2954,8	1878,1
Закарпатська	339648,3	1487,0	5537,5	10967,9	300816,2	9431,7	8914,4	282470,1
Запорізька	101736,6	303,5	6892,2	23718,1	43597,4	35630,9	3360,2	4606,3
Івано-Франківська	72227,2	1224,0	15552,2	4824,4	25059,3	17042,5	7073,0	943,8
Київська	51814,2	165,7	7460,7	14852,4	23150,3	9676,4	3164,1	10309,8
Кіровоградська	32849,4	43,5	1861,2	2212,0	22202,4	15420,7	4443,8	2337,9
Луганська	73106,5	601,0	6700,1	11524,0	20179,8	13156,9	940,3	6082,6
Львівська	304020,2	3319,6	25795,6	50478,3	128652,5	46132,6	25821,0	56698,9
Миколаївська	72973,1	–	14361,7	8996,8	35585,9	15552,7	4164,5	15868,7
Одеська	528068,9	–	5731,3	78514,2	422918,6	124965,9	32051,2	265901,5
Полтавська	71170,6	576,4	13983,9	4216,4	40234,3	29846,8	4929,6	5457,9
Рівненська	59643,6	657,2	7770,9	7138,8	32878,4	6583,7	5253,5	21041,2
Сумська	47186,1	611,3	7458,5	8117,6	24808,4	11136,2	4345,0	9327,2
Тернопільська	27947,8	9,5	4466,3	2992,5	15380,8	10035,9	2972,3	2372,6
Харківська	464059,4	9,0	6007,0	63444,2	329119,2	83649,8	22108,9	223360,5
Херсонська	28522,7	300,7	3959,9	2424,2	18759,2	7257,8	2096,4	9405,0
Хмельницька	29752,9	732,8	2016,9	3495,4	18109,8	12164,1	4064,9	1880,8
Черкаська	38626,5	1176,4	5703,0	5009,2	23005,6	16958,2	3624,0	2423,4
Чернівецька	49806,9	–	4019,2	6194,6	30698,4	3780,8	2846,8	24070,8
Чернігівська	42266,3	–	3672,2	2884,0	27809,0	12443,0	2201,0	13165,0
м. Київ	4001861,3	181471,4	61170,2	351991,4	1534822,0	342808,0	149291,4	1042722,6

Джерело²⁹⁷

²⁹⁶ Горбовська О., Язвінська Н. Маркетингове управління громадськими організаціями // Економіка і суспільство. – 2018. – Вип. 15. – С. 261.

²⁹⁷ Доповідь «Діяльність громадських організацій в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publpolit_u.htm

Показовими є дані надходжень коштів за джерелами фінансування та за регіонами (табл. 4). З таблиці 4 бачимо, що лідерами за фінансуванням є ГО з м. Київ, а також ГО з Одеської, Дніпропетровської, Харківської, Закарпатської, Львівської, Донецької, Вінницької та Запорізької областей.

Серед зазначених лідерів найрозгалудженішою джерельною базою фінансування є у ГО м. Київ, що отримують підтримку як з державного бюджету, так і членських внесків, благодійної діяльності, від підприємств та організацій України, від громадян та від організацій нерезидентів. Диверсифікація джерел фінансування ГО м. Київ є свідченням як їх організаційної спроможності, фінансової стабільності, так і налагодженої роботи та взаємодії з різними суб'єктами діяльності. Також більшість ГО м. Київ мають національний характер та розгалуджену мережу регіональних осередків, що дозволяє їм реалізовувати проекти та програми на всеукраїнському рівні, що автоматично підвищує їх потенціал.

Досить потужну фінансову підтримку отримують організації з Одеської області, у такий спосіб забезпечуючи собі стале фінансування також з різних джерел, серед яких: з благодійної діяльності, від підприємств та організацій України та від організацій нерезидентів. Зі свого боку організації з Харківської, Дніпропетровської, Закарпатської та Донецької областей мають два потужних джерела фінансування. Зокрема, з Харківської, Дніпропетровської та Закарпатської областей – це з благодійної діяльності та від організацій нерезидентів, а з Донецької – це з благодійної діяльності та від підприємств та організацій України. Громадські організації з Львівської та Вінницької областей мають одне потужне джерело фінансування – з благодійної діяльності, а ГО із Запорізької – не мають такого джерела, а наповнюють бюджети з дрібніших джерел, що не може гарантувати їм організаційної стабільності. Переважна більшість громадських організацій з інших областей мають регіональний та локальний характер, а також незначне та несистемне фінансування. Така ситуація, звичайно, знижує їх організаційну спроможність, а також здатність стабільно функціонувати та напрацьовувати механізми впливу на органи державної влади та місцевого самоврядування. Також

можемо зробити висновок, що існує розрив між сталим фінансуванням ГО національного рівня й регіонального та локального. Організації регіонального й локального рівнів мають фінансові труднощі, проблеми з диверсифікацією джерел фінансування, а відповідно обмежені у здійсненні впливу на регіональну та місцеву владу.

Як бачимо, основним джерелом фінансування громадських організацій є гранти та програми технічної допомоги, що фінансувалися за рахунок інших країн (від нерезидентів). Україна залишається головною цільовою країною для міжнародних донорів з найбільшою часткою міжнародної донорської допомоги серед країн Східного партнерства. Фінансування для країни постійно збільшується, оскільки донори визнають виклики, які і надалі зберігаються щодо економічної та політичної стабільності України. За результатами моніторингу проектів проведеного Мінекономрозвитку, впродовж 2017 року в Україні реалізувалось 547 проектів міжнародної технічної допомоги (далі – МТД) загальною кошторисною вартістю 5,7 млрд дол. США²⁹⁸.

Рис. 2.5. Діаграма динаміки залучення міжнародної технічної допомоги
Джерело²⁹⁹

²⁹⁸ Інформація щодо міжнародної технічної допомоги, що надається Україні за результатами проведеного Мінекономрозвитку моніторингу проектів у другому півріччі 2017 року. – К., 2018.

²⁹⁹ Інформація щодо міжнародної технічної допомоги, що надається Україні за результатами проведеного Мінекономрозвитку моніторингу проектів у другому півріччі 2017 року. – К., 2018.

Найбільшими донорами для України є Сполучені Штати Америки (близько 370 млн дол. США щороку) та Європейський Союз (близько 310 млн євро щороку, які передбачають, зокрема, секторальну бюджетну підтримку). Інші донори – Канада, ФРН, Нідерланди, Швеція, Швейцарія, Японія, Данія, організації системи ООН, Світовий банк, ЄБРР.

Наявна підтримка з боку ЄС у здійсненні реформ в Україні складається з різних видів фінансової та технічної допомоги. ЄС створило низку унікальних механізмів підтримки³⁰⁰:

1. Група Європейської Комісії з підтримки України під керівництвом Петера Балаша³⁰¹, яка має забезпечувати основну координацію роботи Єврокомісії щодо підтримки України, залучення спеціалістів із країн-членів ЄС.

2. Консультативна Місія Європейського Союзу з реформи цивільного сектору безпеки (EUAM Ukraine) ставить перед собою завдання утвердження верховенства права в Україні. Місія була створена на прохання офіційного Києва. Вона стосується реформування міліції, Прикордонної служби та Служби безпеки, судової системи та прокуратури.

3. Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні³⁰² – проект, що надає допомогу в розробленні загальної стратегії реформ сектору юстиції. Ця ініціатива об'єднує більшість установ сфери правосуддя України для того, щоб розробити і впровадити загальну і колективну стратегію реформ.

4. «Європейський порядок денний реформ»³⁰³ – своєрідна дорожня карта надання підтримки ЄС, яка охоплює широкий спектр заходів, що містять пріоритетні напрями реалізації реформ Уряду України: від політичних, економічних питань до освітніх науково-технологічних. Представники ЄС у

³⁰⁰ Як Євросоюз міг би пришвидшити реформи в Україні? / Дослідження Інституту світової політики. – К., 2015. – С. 7.

³⁰¹ Support Group for Ukraine. Press Release, European Commission. – 2014. April 9. [Електронний рефурс]. – Режим доступу: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-413_en.htm

³⁰² Support to Justice Sector Reforms in Ukraine [Електронний рефурс]. – Режим доступу: <http://www.justicereformukraine.eu/about-us/project-description/> (accessed October 19, 2015)

³⁰³ Delegation of the European Union to Ukraine [Електронний рефурс]. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine/tech_financial_cooperation/index_uk.htm

деклараціях пов'язують надання макрофінансової допомоги із виконанням цього документа.

Окрема увага приділяється міжнародними партнерами фінансуванню проектів з громадянської освіти, серед яких³⁰⁴:

- Рада Європи, яка виділяє кошти на фінансування окремих заходів відповідно до двосторонніх рамкових угод з Міністерством освіти і науки України та Міністерством молоді і спорту України;

- програми Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), що мають угоди безпосередньо з Урядом України або працюють через відкриті конкурси та запити до неурядових організацій;

- агентства та програми ООН (ПРООН, ЮНІСЕФ, Фонд народонаселення ООН, Волонтери ООН);

- іноземні посольства, інші зарубіжні програми, що надають гранти українським ОГС.

Перелік програм, ініціатив, рамок підтримки України не є вичерпним, існує багато інших (зокрема і окремо від країн-членів ЄС), однак зазначені вище є найбільш помітними щодо реформування. Так, була відчутною підтримка Євросоюзу зусиль громадянського суспільства України, спрямованих на реформування державної служби, фінансування партій із державного бюджету. Експерти зазначають, що влада в Україні активізувала свої дії щодо цих напрямів реформування лише після рішучих заяв із боку ЄС. Звичайно, не виключений подальший саботаж щодо імплементації суттєвих ініціатив, а тому роль взаємодії тандему Євросоюзу і громадянського суспільства залишиться ключовою³⁰⁵.

Проаналізувавши карту залучення міжнародної допомоги³⁰⁶ (Додаток Д), бачимо, що всі доступні для участі програми/проекти та програмні документи з міжнародного розвитку спрямовані на допомогу з виконання Україною

³⁰⁴ Громадянське суспільство України: сучасні практики та виклики розвитку : аналіт. доповідь / за заг. ред. О. Корнієвського, Ю. Тищенко, В. Яблонського. – К. : НІСД, 2018. – С. 103.

³⁰⁵ Як Євросоюз міг би пришвидшити реформи в Україні? / Дослідження Інституту світової політики. – К., 2015. – С. 7.

³⁰⁶ Карта залучення міжнародної допомоги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/karta-dopomogi-26-06-2015.pdf>

міжнародних зобов'язань, стабілізацію соціально-економічної ситуації та посилення громадянського суспільства. Свого часу європейські уряди ухвалили низку основоположних принципів побудови схем фінансування ОГС³⁰⁷. Виокремимо серед них такі: прозорість, що ґрунтується на чітких процесах подання й розгляду заявок; об'єктивна оцінка ОГС – кандидатів на отримання фінансової допомоги за заздалегідь встановленими критеріями; вільна і справедлива конкуренція між ОГС з максимальним інформаційним висвітленням; звітність – відповідальне витрачання наданих коштів із дотриманням чітких правил звітування.

Щодо розвитку громадянського суспільства, то ЄС, зокрема, фінансує Проект «Підтримка Української регіональної платформи громадських ініціатив», спрямований на місцеві організації, зокрема ті, що знаходяться у сільських та віддалених місцевостях, Проект «Європейський інструмент з демократії та прав людини», «Інструмент стабільності». США також фінансує широкий спектр програм для інститутів громадянського суспільства. Так, це Програма «Відкритий світ», спрямована на зміцнення співробітництва та взаєморозуміння через обмін досвідом між фахівцями у різних галузях на міжнаціональному рівні; Проект «Зміцнення потенціалу громадянського суспільства України», де залучаються неурядові організації до надання соціальних послуг у регіонах; Проект «Громадяни в дії», в якому передбачено створення сприятливого середовища для діяльності громадянського суспільства в Україні»; Проект «Зміцнення потенціалу громадянського суспільства України» («Проект розвитку спроможності громадянського суспільства в Україні»); Проект «RADA: підзвітність, відповідальність, демократичність»³⁰⁸.

Експерти Української національної платформи Форуму громадянського суспільства Східного Партнерства (УНП ФГС СхП) за підтримки проекту

³⁰⁷ Детальний опис цих принципів наведено в праці експерта ОБСЄ Балажа Шатора «Міжнародні практики фінансування організацій громадянського суспільства», оприлюдненій у грудні 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.osce.org/ukraine/76889?download=true>.

³⁰⁸ Костенко А. М. Фінансова спроможність організацій громадянського суспільства в Україні в контексті забезпечення інституційної спроможності / А. М. Костенко // Вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія, Соціологія, Право. – 2019. - №1.

«Громадська синергія» проаналізували досягнення Спільного робочого документа «Східне Партнерство – 20 очікуваних досягнень до 2020 року: фокусуєтесь на головних пріоритетах та реальних результатах» та визначили наявні та потенційні перепони на шляху наближення до поставлених цілей 2020 року³⁰⁹. Так, у розділі «горизонтальні» досягнення (міжсекторального характеру) зазначено, що ціль щодо підсилених менеджерських якостей та технічних знань ІГС реалістична за умови підтримки організаційної спроможності стейкхолдерів та створення можливостей для експертного розвитку. Ця ціль є надзвичайно важливою з погляду підтримки сталого розвитку ГО, але водночас потрібно шукати й різні можливості для ресурсної підтримки такої сталості на регіональному рівні, сприяти ухваленню рішень, які б дозволяли фінансувати незалежні ГО з боку держави, при цьому зберігаючи незалежність їхньої діяльності. З огляду на це було рекомендовано для розвитку спроможності ГО та підтримки технічної експертизи в ключових секторах системно розвивати організаційну спроможність ГО, системи політик та внутрішньої регламентації, що може стати однією із наскрізних складових проектів допомоги, прозорості, підзвітності, підтримувати експертну діяльність паралельно з розвитком організації. На регіональному рівні задля підвищення спроможності органів місцевого самоврядування потрібно розвивати прозорі механізми співпраці з ГО на організаційному рівні, сприяти спроможності регіональної влади в підготовці та адмініструванні відповідних проектів-ініціатив шляхом навчання розроблення та реалізації проектів, запровадженні прозорих політик контролю над імплементацією з боку незалежних наглядових рад. Доцільно запроваджувати розвиток державних фондів для підтримки ініціатив ГО.

Інституційний розвиток громадських організацій, розроблення стратегічних планів, правил і процедур внутрішнього менеджменту, демократичне урядування та річне звітування є пріоритетом для більшості міжнародних програм технічної допомоги, що працюють в Україні. Підтримка організацій громадянського

³⁰⁹ Україна в координатах Східного Партнерства 2017–2020 рр. / Експертна оцінка Спільного робочого документа «Східне Партнерство – 20 очікуваних досягнень до 2020 р.: фокусуєтесь на головних пріоритетах та реальних результатах». – К., С. 10.

суспільства спрямована на забезпечення їх активної участі в демократичних змінах та підвищення їх ефективності в обстоюванні прав та інтересів громадян і здійсненні громадського контролю за діями влади. Оцінка стану громадянського суспільства та політики донорів в Україні свідчить про те, що практично всі кошти були призначені для підтримки конкретних видів діяльності та проектів, що іноді приводило до появи «проектно-залежного» підходу. Надання ІГС послуг значною мірою залежить від фінансування іноземних донорів. Як результат, ІГС більше дотримуються пріоритетів і вимог донорів, аніж потреб і запитів своїх цільових груп. Ситуація з диверсифікацією джерел фінансування ІГС суттєво не змінюється впродовж останнього десятиліття, хоча і з'являються нові тенденції³¹⁰. Для ефективної роботи з донорами вітчизняним ГО варто використовувати маркетингову методологію, що передбачає проведення більш детального дослідження з метою пошуку нових фондів, що готові надавати фінансування. Паралельно з цим необхідно провести детальний аналіз структури організації, тематичне спрямування її діяльності, особливості звітності про проведену роботу, що надають такі фонди. Отримана інформація допоможе визначитися, чи може претендувати певна громадська організація на підтримку фонду, якою має бути грантова заявка за формою та смисловим наповненням.

Рис. 2.6. Діаграма використання коштів громадськими організаціями

Джерело³¹¹

³¹⁰ Костенко А. М. Інституалізація громадянського суспільства в Україні / А. М. Костенко // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія. – 2018. – Випуск 22-23. – С. 218– 225.

³¹¹ Доповідь «Діяльність громадських організацій в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publpolit_u.htm

Цікавою є ситуація щодо витрачання коштів ГО. Найбільше коштів ІГС витрачають на благодійну діяльність, а також на оплату праці. Так, відповідно до даних статистики у 2016 році ІГС використано на благодійну діяльність – 32,4 % у 2016 р та 29,7% у 2017 р.; на оплату послуг – 23,4 % у 2016 р та 26,2% у 2017 р.; на оплату праці – 16,7 % у 2016 р та 17,5% у 2017 р.; інші витрати становили 12,6 % у 2016 р та 13,5% у 2017 р.; матеріальні витрати – 7,3 % у 2016 р та 6,5% у 2017 р. (рис. 2.6).

Як свідчить світова практика, розвиток демократичної держави передбачає побудову її відносин з громадянським суспільством на партнерських засадах. У цьому контексті йдеться про створення інституційно-організаційних, фінансових, правових, морально-етичних та інших можливостей, що мають трансформуватись у відповідні форми співпраці та механізми впливу громадськості на державну владу та систему місцевого самоврядування в Україні, а також про забезпечення спільної відповідальності за стан справ на центральному та місцевому рівнях.

Останніми роками спостерігається зниження обсягів підтримки з боку міжнародних донорів і технічної допомоги (особливо на місцевому рівні), оскільки іноземні донори тепер зосередилися на конкретних проблемах і потребують спеціалізованої експертизи. Проте позитивну динаміку мають надходження з державного та місцевих бюджетів. Переважна більшість регіонів нині здійснює фінансування розвитку громадянського суспільства. Деякі міста та обласні центри запровадили конкурси грантів, що фінансуються з місцевих бюджетів, для підтримки проектів ІГС.

Відповідно до звіту про виконання планів заходів з реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки (далі – Стратегія³¹²) Мінекономрозвитку у співпраці з інститутами громадянського суспільства розроблений проект постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення зміни до Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства,

³¹² Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/68/2016#n25>

для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка». Проектом, зокрема, передбачається удосконалення процедури проведення конкурсу місцевими органами виконавчої влади, розширення переліку організацій, щля яких з метою підтримки програм (проектів, заходів) застосовується конкурсна процедура, перегляд переліку документів, які подаються учасниками конкурсу тощо³¹³. Крім того, Мінсоцполітики у 2017 році працювало над розробленням пропозицій для місцевих органів виконавчої влади щодо проведення моніторингу надання соціальних послуг та запровадження незалежної оцінки якості надання соціальних послуг.

Так, за результатами звіту «Про виконання плану заходів за 2017 рік з реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016–2020 роки», в рамках якого, крім ефективності урядового Плану заходів, експерти також оцінили ефективність діяльності профільної Координаційної Ради при Президентові України та реалізацію Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на регіональному рівні, робота в цьому напрямку оцінена на 45 %³¹⁴. Більшість завдань не були виконані до кінця. Правове середовище у 2017 році погіршилось через запровадження електронного декларування для антикорупційних активістів та спроби встановити жорсткі вимоги щодо фінансової звітності для ГО. Одним із вагомих досягнень цього плану, наприклад, стало впровадження конкурсу проектів для ветеранських організацій. Це стало можливим завдяки тиску громадськості та взаємодії з окремими працівниками Міністерства соціальної політики.

У звіті наголошується на питанні «бар'єрів», з якими зустрічаються ІГС під час реєстрації і набуття неприбуткового статусу, підготовлені рекомендації щодо

³¹³ Звіт про виконання плану заходів на 2017 рік з реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva/nacionalna-strategiya-spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-v-ukrayini-na-2016-2020-roki/zviti-pro-vikonannya-planiv-zahodiv-z-realizaciyi-nacionalnoyi-strategiyi-spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-v-ukrayini-na-2016-2020-roki>

³¹⁴ Громадський альтернативний звіт про виконання плану заходів за 2017 рік з реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016–2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://euprostir.org.ua/stories/132504>

того, як процедури конкурсу проектів можуть бути більш гнучкими, прозорими та чесними. Аналітики зазначають, що найбільшим розчаруванням 2017 року стала робота Координаційної ради сприяння розвитку громадянського суспільства при Президентові України, оскільки засідання Координаційної ради відбулось лише один раз – у вересні 2017 року, коли громадськість намагалась переконати перших осіб держави не запроваджувати додаткову звітність для організацій громадянського суспільства та скасувати е-декларування антикорупційних активістів. Водночас робочі групи за напрямками: «участь ОГС у соціально-економічному розвитку» та «міжсекторальна співпраця» не збирались взагалі.

У межах проекту щодо механізмів ефективної реалізації Стратегії експерти ВГО «Асоціація сприяння самоорганізації населення»³¹⁵ в коаліції з 25 регіональними експертами провели комплексну оцінку: регіональних програм розвитку, планів заходів, діяльності координаційних рад, підрозділів з комунікацій ОДА, КМДА, аналіз сайтів облрад, ОДА, КМДА, експертних думок та надали рекомендації органам влади всіх рівнів.

Загальний обсяг фінансування регіональних програм сприяння розвитку громадянського суспільства по Україні станом на 01.01.2018 року становив 321 млн 825,0 тисяч гривень, однак результати аналізу цих програм свідчать про те, що в них відображено лише 53 % від усіх завдань Стратегії. Лише 15 з 25 областей виконали ці регіональні програми більш ніж на 50 %.

Найбільші суми фінансування передбачені в Київській міській програмі – 86 514,4 тис. грн та у Харківській обласній програмі – 68 910 тис. грн, найменші обсяги фінансування – у Тернопільській (612,0 тис. грн) та Кіровоградській (594,4 тис. грн) обласних програмах. У середньому на кожну регіональну програму приходиться по 12 713,8 тис. грн³¹⁶.

Проведене дослідження регіональних Програм та Планів заходів з реалізації у 2017 році Національної стратегії показало наявність багатьох успішних прикладів

³¹⁵ Асоціація сприяння самоорганізації населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://samoorg.com.ua/>

³¹⁶ Оцінка стану виконання Національної стратегії розвитку громадянського суспільства // Аналітичний дайджест «Асоціація сприяння самоорганізації населення». – 2018. – № 7.

підтримки та співпраці органів публічної влади з ІГС. Водночас було відзначено, що чимало завдань регіональних програм та планів мають декларативний характер, не містять конкретних дій, строків виконання та чітко визначених відповідальних виконавців, не підкріплені ресурсним та інформаційним забезпеченням. Крім того, зазначалося, що фінансова складова програм здебільшого відірвана від їх змістовної частини.

На регіональному рівні фінансова підтримка громадських організацій надається в першу чергу на підтримку молодіжних та дитячих громадських організацій, а також підтримку організацій інвалідів та ветеранів. Це пов'язано з вимогою ст. 91 Бюджетного кодексу України щодо внесення до видатків місцевих бюджетів видатків на програми місцевого значення щодо дітей, молоді, жінок, сім'ї та місцеві програми соціального захисту окремих категорій населення.

Підтримка організацій громадянського суспільства на регіональному рівні здійснюється в основному через конкурси, що проводяться підрозділами обласних державних адміністрацій, відповідальними за питання внутрішньої політики та комунікацію з громадянським суспільством. Очевидним рекордсменом у частині підтримки проектів, розроблених інститутами громадянського суспільства у сфері роботи з дітьми та молоддю, є Сумська область. Загальна сума коштів, яку виділено інститутам громадянського суспільства на реалізацію проектів переможців конкурсу за рахунок коштів обласного бюджету, у 2017 році становить 1,2 млн грн, у 2016 році було виділено 1 млн грн. У Сумській області також було визначено переможців конкурсу проектів, розроблених громадськими, благодійними організаціями, творчими спілками, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка за рахунок коштів обласного бюджету в 2016 році. Конкурс проводиться з метою розвитку інститутів громадянського суспільства області, підтримки їх ініціатив, сприяння впровадженню актуальних та суспільно-значущих проектів громадськості³¹⁷. Загальна сума коштів, яку було виділено у 2016 році

³¹⁷ Костенко А. М. Фінансова спроможність організацій громадянського суспільства в Україні в контексті забезпечення інституційної спроможності / А. М. Костенко // Вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія, Соціологія, Право. – 2019. - №1.

зазначеним громадським та благодійним організаціям, творчим спілкам на реалізацію проектів переможців конкурсу за рахунок коштів обласного бюджету, становить 160 тис. грн³¹⁸.

Загалом можемо зазначити, що конкурси громадських проектів, які наразі впроваджуються в усіх регіонах України, сприяють формуванню відповідальності та свідомості громадськості. Також варто враховувати, що ці конкурси малобюджетні, тому вони не тільки вирішують бюджетні проблеми, а й допомагають вирішити локальні, побутові проблеми (наприклад, установа дитячих майданчиків чи зупинок); іноді конкурси є непрозорими, незрозуміло, як обирають переможців; більшість ІГС не бажають брати участь у проведенні конкурсів, зважаючи на незначні обсяги фінансового забезпечення і складність в оформленні фінансової звітності за використання бюджетних коштів. Крім того, ІГС усе частіше використовують різні методи залучення коштів від громадян. До них належать Facebook, краудфандингові платформи, такі як Українська біржа благодійності, Спільнокошт, скриньки для пожертвувань та кампанії через SMS. Дослідження, проведене Українським форумом благодійників³¹⁹, виявило, що 2 % населення здійснило пожертвування різними способами. Найбільші пожертви були зроблені через Інтернет, а найбільшу кількість пожертвувань було зібрано через скриньки для пожертвувань. У 2013 році Національний банк України дозволив благодійним організаціям і фондам здійснювати пожертвування через банкомати, що дозволило зробити збір коштів більш прозорим.

Отже, ІГС поступово диверсифікують власні джерела фінансування, хоча сьогодні міжнародні донори залишаються головним джерелом підтримки громадського сектора, проте не єдиним. Спостерігається розширення фінансування з державного та місцевих бюджетів, а також залучення коштів бізнесу, благодійних внесків тощо.

³¹⁸ Існуючі механізми співпраці органів державної влади з організаціями громадянського суспільства в контексті реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні 2016-2020. – К.: – Ваіге, 2016. – 280 с.

³¹⁹ Українським форумом благодійників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ufb.org.ua/main.htm>

Важливим компонентом Стратегії є створення сприятливих умов для міжсекторальної співпраці. Чітко простежується тенденція до вироблення та реалізації спільних громадських ініціатив з різних напрямів (благодійні, волонтерські, правозахисні, медійні та ін. ініціативи) із залученням широкого кола учасників – представників громадських організацій, зокрема правозахисних, громадських експертів, наукових установ, недержавних науково-дослідницьких та аналітичних структур та ін. учасників. Сьогодні не лише правозахисні громадські організації, а й благодійні, медійні та інші організації почали відігравати важливу роль у виявленні проблем із дотриманням прав людини, наданні громадянам правової допомоги, оприлюдненні результатів громадських розслідувань і головне – контроль за виконанням Україною взятих на себе зобов'язань в контексті Угоди про асоціацію та втілення євроінтеграційних реформ. Одним із пунктів Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні є створення сприятливого середовища для діяльності громадських організацій та необхідність координації діяльності між ІГС, яка наразі так і не проводиться.

Як зазначалося, щороку Стратегія «втілюється» у планах з чітко визначеними заходами. Моніторингом їхнього виконання займаються як інститути громадянського суспільства, так і Національний інститут стратегічних досліджень. Так, за оцінками проекту «Громадяни в дії», який здійснює моніторинг, план заходів на 2017 рік був виконаний на 45 %. Зокрема, лише 4 заходи виконані повністю, 10 – виконані частково або перебувають у процесі виконання³²⁰.

Таким чином, Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки впливає на процес інституціоналізації громадянського суспільства, закріплює успішні приклади підтримки та співпраці органів публічної влади з ІГС. Проте відзначено, що чимало завдань регіональних програм та планів з реалізації Національної стратегії мають декларативний характер, не містять конкретних дій, строків виконання та чітко визначених відповідальних виконавців, не підкріплені ресурсним та інформаційним

³²⁰ Майстрюк С. Держава і громадянськість: чи вдасться змінити конфронтацію на партнерство? // Громадянське суспільство. – 2018. – №14(34). – С. 15.

забезпеченням. Така ситуація несприятлива на регіональному рівні для посилення ролі інститутів громадянського суспільства у здійсненні впливу на політичні процеси. Якщо на центральному рівні ІГС мають достатньо важелів впливу, то регіональні організації потребують підвищення їх організаційної спроможності.

Загалом за останні роки в напрямі розвитку інститутів громадянського суспільства в Україні відбулися позитивні зміни, зокрема:

- спрощено процедури реєстрації ГО;
- з'явилися державні та міські програми, конкурси проектів, бюджети участі;
- збільшився вплив ІГС на політику в державі та регіонах за рахунок участі у дорадчих органах та робочих групах та підвищення можливості їх впливати на ухвалення рішень влади³²¹.

У щорічному аналізі демократичних процесів у Центральній і Східній Європі та Євразійському регіоні Nations in Transit 2016, який проводить Freedom House, Україна посіла 18-те місце серед 29 країн. Рейтинг ґрунтується на семи показниках: процес виборів, розвиток громадянського суспільства, свобода ЗМІ, рівень демократії центрального уряду, рівень демократії місцевого правління, незалежність і робота системи правосуддя, корупція. Згідно з цими показниками найбільші проблеми України – у сфері корупції та системі правосуддя (оцінка 6 із 7 балів), найкраща ситуація – із розвитком громадянського суспільства (2,25 бала із 7, що відповідає європейському рівню). «Громадянське суспільство залишається найміцнішим елементом української демократичної модуляції», – наголошується у звіті Freedom House, де наголошується на активному залученні українського громадянського суспільства до боротьби з корупцією та участі в незалежних правозахисних кампаніях. У звіті також ідеться про те, що саме громадянське суспільство відіграє найвизначнішу роль у просуванні реформ в Україні. Загальна

³²¹ Громадянське суспільство в 2018-му: нові виклики, нові завдання/ Публічна дискусія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/13963398165a9eef1b022177.77359526.pdf>

оцінка України – 4,68 із 7 балів, що визначає її як країну з «перехідним урядом або гібридним режимом»³²².

Крім того, аналіз демонструє неоднорідність ІГС та відмінний потенціал національних, регіональних та локальних ГО. Так, якщо національні ГО важливим аспектом своєї діяльності вважають просування демократичних змін у країну, то регіональні та локальні – не вірять у свою здатність впливати на публічну політику. Також на національному рівні ІГС намагаються подолати роздробленість та створюють коаліції, тоді як на регіональному рівні – залишається не лише роздробленість ГО, а й крайня конкуренція й недовіра між собою. Проте більшість ГО досить активно присутні у ЗМІ, використовують соціальні мережі. На регіональному рівні ІГС частіше вдаються до застосування законодавства про доступ до публічної інформації, але є менше залученими до процесів публічних консультацій, ніж національні ІГС.

Водночас залишається чимало перешкод, які обмежують формування та діяльність громадянського суспільства в Україні:

- запроваджена система подання електронних декларацій для членів громадських рад та громадських організацій є інструментом тиску з боку влади;
- поширена практика використання неурядових організацій для легітимізації власних рішень;
- низька фінансова самодостатність ІГС та обмеженість їх фінансових джерел;
- відсутність механізмів мотивації щодо фінансової підтримки ГО з боку бізнесу, наприклад шляхом упровадження механізмів відсоткової філантропії;
- надання послуг ГО є помітнішим й ефективнішим на місцевому рівні, тоді як більша частина діяльності у сфері розроблення політик відбувається на національному рівні;

³²² Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні: аналіз. доповідь / [Яблонський В. М., Балакірева О. М., Бондар Т. В. та ін.]; за заг. ред. О. А. Корнієвського. – К.: НІСД, 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/AD_GromSuspilstvo_pp1-56_press-25fe8.pdf

- кількість коаліцій збільшується, але їх діяльність не скоординована та не усталена, не сформовано також дієвих процедур урядування та управління ними;
- небажання влади йти на співпрацю та упереджене ставлення до ІГС;
- слабкий зв'язок громадських організацій із населенням, відсутність солідарності, конфліктність, нездатність знаходити порозуміння;
- відсутність цілісної системи громадянської освіти, дієвого сприяння поширенню демократичних цінностей, громадянської свідомості;
- недостатній рівень системної підтримки діалогу органів влади із зацікавленими ІГС у різних сферах;
- низький рівень розвитку партисипативної демократії та активізації громад для вирішення власних проблем розвитку;
- наявність «кишенькових» громадських організацій (при органах влади, партіях, олігархах);
- недостатні можливості залучати громадян до діяльності ГО та слабкий зв'язок їх із широкою громадськістю.

Таким чином, ураховуючи особливості процесу інституалізації ІГС, основних перешкод щодо формування організаційної та фінансової спроможності ГО в Україні можемо надати такі рекомендації для ІГС, що дозволять підсилити їх спроможність та розширить можливості впливу на владу. Серед основних рекомендацій є:

- необхідність формалізації комплексу цілей, проведення стратегічних сесій та використання методів стратегічного аналізу для розуміння поточних суспільно-політичних процесів у країні;
- використання краундфандингу, диверсифікація джерел фінансування ГО за рахунок розширення співпраці із бізнесом, комерціалізації власних послуг та їх розширення, налагодження співпраці із органами державної влади та місцевого самоврядування, а також розширення співпраці із міжнародними організаціями та фондами;

- модифікація програм просування проектів, ідей та інформації дозволить розширити комунікації з цільовою аудиторією та збільшити кількість волонтерів ГО;

- визначення пріоритетів та концентрація на кількох ключових питаннях, як-от: справедливе судочинство, виборча реформа, професійне державне управління тощо;

- налагодження регіональним ІГС зв'язку з національними громадськими коаліціями з метою забезпечення обміну інформацією між національним та регіональним рівнями;

- налагодження взаємодії із політичними партіями для винесення важливих питань для обговорення у політичну площину, таким чином зменшуючи розрив між політикою та громадянами;

- налагодження взаємодії ІГС із бізнесом, що може допомогти знайти інноваційні технологічні рішення для ефективного врядування.

Отже, інституціоналізація громадянського суспільства є результатом ускладнення та диференціації соціально-політичної системи. Дієздатні інститути громадянського суспільства являють собою ефективний механізм, який дозволяє оптимізувати процеси, що відбуваються у політичній системі, підвищити її стійкість та адаптаційні можливості.

2.3. Механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства з державою

У нових умовах сучасного глобального розвитку держава втрачає одноосібну монополію на ухвалення рішень. Усе більшу роль поряд із державою відіграють недержавні структури, громадські рухи та ініціативи. Крім того, у громадянського суспільства виникають нові можливості та інструменти цифрових технологій і комунікацій. Сучасна доступність і масовість цифрового мобільного зв'язку, соціальні інтернет-мережі тощо стали потужним глобальним засобом розвитку горизонтальних соціальних інтеракцій, громадських мобілізацій і

самоорганізованих акцій. Іншою особливістю розвитку сучасного громадянського суспільства є актуалізація не лише масового протестного активізму, а передусім проблематики цивільності у різних її вимірах³²³. За цих обставин особливо актуалізується спрямованість громадських самоорганізованих ініціатив та рухів, їх орієнтація на концепцію суспільного блага.

Традиційна методологічна диспозиція про сильну державу та слабе громадянське суспільство є доволі спрощеною та схематичною у випадку з Україною. Суспільство і держава перебувають у тісному взаємозв'язку і не можуть існувати один без одного. Завдяки державі спільнота набуває цивілізованості і стає суспільством. Водночас держава не може існувати поза суспільством. Вона похідна від нього і покликана йому слугувати.

У розумінні ролі держави в суспільстві є дві крайні позиції – анархізм і етатизм. Анархізм відкидає державу взагалі як орган примусу і насильства між людьми. Етатизм, навпаки, перебільшує роль держави в суспільному житті. Етатизм – це засилля держави в економічному, соціальному, політичному і духовному житті суспільства. Практично він проявляється у централізації, концентрації і бюрократизації політичної влади, поширенні організаційно-контрольних функцій держави за межі оптимального співвідношення держави і суспільства.

Громадянське суспільство і держава – взаємообумовлені, онтологічно пов'язані між собою феномени. При цьому йдеться про те, що держава виступає як виконавець волі суспільства і з цією метою наділяється відповідними інструментами управління суспільними справами. Громадянське суспільство розташовується, образно кажучи, над державою, яка виконує його замовлення та відповідає на його запити³²⁴.

³²³ Степаненко В.П. Громадянське суспільство: дискурси і практики. – Київ : Інститут соціології НАН України, 2015. – С. 9.

³²⁴ Костючков С. Громадянське суспільство і держава: політико-правові та соціальні аспекти взаємодії // Наукові праці «Політологія». – Випуск 170, Том 182 . – С. 38– 41 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://studies.in.ua/pravo/2012_182_170_10.pdf

Держава відокремилась від суспільства на певній стадії його зрілості і залежить від рівня розвитку соціуму – яке суспільство, така й держава. У процесі розвитку суспільства, переходу його від нижчої стадії до вищої трансформується і держава, з удосконаленням суспільства держава стає більш демократичною, у ній здійснюється народовладдя, визрівають економічна свобода та свобода особистості, а з формуванням громадянського суспільства держава стає правовою.

Процес формування громадянського суспільства умовно поділяють на певні етапи. В основу такого поділу покладено співвідношення громадянського суспільства і держави та визначення місця громадянського суспільства у загальній структурі людського суспільства. Перший – переддержавний, зародився ще до моменту виникнення держави. Його метою є задоволення тогочасних потреб людей. Громадянське суспільство розглядається як найбільш якісний етап розвитку людського суспільства; держава є складовою громадянського суспільства. Другий – антидержавний, що розвивається у країні, де немає місця для повністю незалежної опозиції. Діяльність громадянського суспільства спрямована на послаблення державної влади. Ця мета, з погляду можновладців, звичайно сприймається як негатив, який необхідно викоринити. Громадянське суспільство є механізмом, що зв'язує особу, її інтереси, потреби і державу як політичну організацію суспільства. Третій – аполітичний, що передбачає повну відсутність необхідності в будь-якій державній владі; громадянське суспільство і держава розглядаються як окремі елементи суспільної структури. При цьому обидва утворення можуть розглядатись чи як рівноправні партнери, чи як нейтральні елементи стосовно один одного, чи як антагоністичні структури³²⁵.

До проблеми громадянського суспільства, його взаємодії з державою не можна підходити догматично. Її аналіз потребує конкретно-історичного підходу. У політичному житті, наприклад, громадянське суспільство забезпечує всім громадянам доступ до участі в державних і суспільних справах. Тут держава і громадяни зв'язані взаємною відповідальністю, при безумовному пріоритеті

³²⁵ Кіндратець О. Формування суспільства сталого розвитку: проблеми і перспективи / О.М. Кіндратець. – Запоріжжя: Вид-во Запорізької держ. інженерної акад., 2003. – 382 с.

демократично прийнятого закону і рівності всіх перед законом, тобто існує правова держава, в якій реалізовані громадянські права людини на рівні міжнародно визнаних норм:

- виключення будь-якої дискримінації за національно-етнічними, політичними, релігійними, статевовіковими ознаками;
- надійний законодавчий захист особистості і гідності громадянина: недоторканність його житла і майна, свободи вибору проживання, виїзду або в'їзду в країну, таємниці листування і телефонних розмов, свободи слова, преси, інформації;
- вільне самовизначення людини в її світогляді та духовних інтересах;
- всебічний захист громадянських прав з боку судових органів та громадських організацій³²⁶.

Єдність громадянського суспільства і держави виражається в збігу багатьох цілей і завдань. І формування правової держави, і створення громадянського суспільства мають одну спільну мету: соціальні інститути покликані служити людині, захищати її права та інтереси. Слід також розрізняти функції держави і функції громадянського суспільства. Основні відмінності між функціями держави і громадянського суспільства полягають у тому, що держава здійснює свої функції в державних інтересах, а громадянське суспільство – в інтересах суспільства. Відповідно розрізняються і їхні цілі (задоволення державного або громадського інтересу). Порівняно з функціями держави функції громадянського суспільства деполітизовані та суттєво менш формалізовані у своєму вияві.

Проте відмінності у функціях держави і громадянського суспільства не означають, що вони не перетинаються. До функцій держави належить також створення умов, необхідних для здійснення функцій громадянського суспільства. Існує, однак, і зворотний зв'язок: суспільство має дбати про державу, про її силу та авторитет. Таким чином, існує певний базисний набір функцій держави і громадянського суспільства, який може доповнюватися з появою нових напрямів

³²⁶ Щедрова Г. Громадянське суспільство та політична культура: теоретичний і прикладний аспекти: монографія / Галина Петрівна Щедрова. – Луганськ : Вид-во «Елтон-2», 2009. – С. 20–22.

діяльності. І якщо функції держави більш фундаментальні, стабільні, то функції громадянського суспільства мобільніші щодо «обслуговування» суспільних відносин.

Найбільш складні, багатоаспектні, глобальні соціальні проблеми детермінують виникнення спрямованих на їх вирішення функцій одночасно і держави, і громадянського суспільства, які можна назвати об'єднуючими, універсальними функціями (до таких належать, наприклад, антикорупційна та антинаркотична функції)³²⁷. Громадянське суспільство може і повинне надавати допомогу державі у здійсненні її функцій та одночасно контролювати (виконуючи свою базисну функцію контролю за діяльністю органів публічної влади) здійснення відповідної функції державою, за рахунок чого забезпечується її максимальна ефективність³²⁸. Функції є втіленням основних напрямів діяльності інститутів громадянського суспільства та їх впливу на суспільне життя.

У сучасній політичній науці сформувалися три підходи до співвідношення громадянського суспільства і держави³²⁹:

1. Держава і громадянське суспільство – збіжні (конвергентні) соціальні системи.
2. Держава і громадянське суспільство – такі, що розрізняються (дивергентні) соціальні системи, первинною (провідною) є держава, яка контролює громадянське суспільство.
3. Держава і громадянське суспільство – системи, що розрізняються, однак провідною є громадянське суспільство, а держава щодо нього виконує службову (підпорядковану) роль.

³²⁷ Лотюк О. Функції громадянського суспільства в умовах євроінтеграції // Вісник Конституційного Суду України. – 2014. – № 5. – С. 75.

³²⁸ Кипселиди Ю. Г. Антинаркотическая функция российского государства и гражданского общества: вопросы теории и практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства: история учений о праве и государстве» / Ю. Г. Кипселиди; науч. рук. Н. Н. Вопленко. – Волгоград, 2012. – С. 19–20.

³²⁹ Костючков С. Громадянське суспільство і держава: політико-правові та соціальні аспекти взаємодії // Наукові праці «Політологія». – Випуск 170. Том 182. – С. 38–41 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://studies.in.ua/pravo/2012_182_170_10.pdf

У функціонуванні громадянського суспільства роль цивілізованої держави полягає в тому, що воно³³⁰:

– є формою, яка організує громадянське суспільство і створює умови для його розвитку;

– є деякою мірою самостійною щодо громадянського суспільства і здійснює солідарні публічні інтереси усіх членів суспільства;

– установлює «правила гри», яких повинні дотримуватися громадяни та їх об'єднання, створює сприятливі умови для їхнього існування і розвитку;

– не втручається у приватну сферу сім'ї, побуту, культури (перший рівень громадянського суспільства), таке втручання може бути лише з метою забезпечення особистої чи громадської безпеки;

– надає необхідний захист громадянському суспільству, яке функціонує в межах її території, в тому обсязі, який забезпечує соціальну безпеку громадян;

– є засобом соціального компромісу громадянського суспільства, пом'якшує суспільні суперечності між різними соціальними групами;

– юридично забезпечує можливості громадянина бути власником, створювати громадські об'єднання, комерційні корпорації, брати активну участь у політичному житті суспільства;

– має межі регулювання відносин у суспільстві, які визначаються конституцією держави, стандартами в галузі прав і свобод людини, закріпленими в міжнародних актах.

– і громадянське суспільство, і держава функціонують для задоволення потреб та інтересів людини.

Зі свого боку держава не може прогресувати без вільного розвитку громадянського суспільства, яке контролює дії політичної влади, слабкість громадянського суспільства підштовхує державу до узурпації його прав, у результаті чого відбувається перерозподіл функцій держави і громадянського

³³⁰ Костючков С. Громадянське суспільство і держава: політико-правові та соціальні аспекти взаємодії // Наукові праці «Політологія». – Випуск 170. Том 182 . – С. 38–41 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://studies.in.ua/pravo/2012_182_170_10.pdf

суспільства. У такому разі держава, крім власних функцій, привласнює ще й функції громадянського суспільства, змушує його виконувати виключно державні рішення. Держава і суспільство існують у процесі безупинної взаємодії, взаємовпливу і взаємопроникнення, характер і вектор синергетики яких значною мірою залежать від рівня розвитку громадянського суспільства та його інститутів.

Однак слід зауважити, що між державою і громадянським суспільством є докорінні відмінності, зумовлені впливом комплексу історичних, соціальних, політичних чинників. Найсуттєвіша відмінність полягає у здатності та виключному праві держави ухвалювати закони та інші нормативно-правові акти та можливості застосовувати заходи державного примусу на підставах, передбачених законом.

Таке положення може стати джерелом протистояння держави та громадянського суспільства, що полягає в реалізації технологій використання громадських організацій або зацікавленості певних осіб та державних органів у формуванні таких суспільних інтересів і політичної культури, за яких можливе політичне маніпулювання.

Держава та інститути громадянського суспільства, за всієї різниці між ними, мають одну мету – консолідувати суспільство. Але механізми консолідації, як і механізми внутрішньої взаємодії, у них протилежні. ІГС об'єднують людей, забезпечуючи їм можливість вільно реалізувати власні інтереси, а держава – як спеціальний інститут – примусом.

Політизація деяких інститутів громадянського суспільства (церква, ЗМІ) обумовлена тим, що держава не забезпечує умов для їх нормального функціонування. Тому деякі інститути активно вступають у політичний процес. В умовах розвинутого громадянського суспільства та правової держави кожен інститут виконує тільки йому притаманні функції³³¹.

Незважаючи на це, сучасна держава прямо зацікавлена в широкому залученні потенціалу громадянського суспільства з огляду на його масовий демократичний

³³¹ Михайловська О. Держава і розвиток інститутів громадянського суспільства // Політичний менеджмент. – 2005. – № 3. – С. 108–114. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8774/10-mihaylovska.pdf?sequence=1>

характер. До того ж воно в деяких випадках свідомо відмовляється від частини своїх функцій (або редукує їх) на користь інститутів громадянського суспільства, зокрема – інституту місцевого самоврядування. За допомогою цього держава мобілізує та залучає значні матеріальні кошти і трудові ресурси, що дозволяють розвантажити державні структури, компенсувати недоліки їхньої діяльності, вирішувати конкретні завдання³³². Оптимізації механізму взаємодії держави і громадянського суспільства сприяє введення на підставі добровільності, громадянськості, єдності інтересів нових форм громадських об'єднань як реальних суб'єктів регулювання з визначальною роллю контролюючої функції.

Взаємодія ІГС із державою відбувається на різних етапах розроблення та реалізації політики. У цьому контексті варто розкрити зміст циклу розроблення політики. Так, у широкому значенні цикл розроблення політики передбачає процеси розроблення законів та політик, їх реалізацію та моніторинг їх впливу на практиці³³³. Це безперервний процес, який може бути структурований навколо трьох основних етапів: розроблення політики, реалізація політики та вивчення політики. Європейська комісія визнає важливість участі громадськості на всіх етапах та заявляє, що «якість політики ЄС залежить від забезпечення широкої участі в усьому політичному ланцюгу – від концепції до реалізації»³³⁴.

Упродовж усього циклу розроблення політики відповідно до належної практики необхідно забезпечити таке³³⁵:

- 1) інформування громадськості, забезпечення доступу до інформації щодо процесу розроблення політики та її змісту, її регулярне оновлення;
- 2) розроблення та дотримання прозорих, зручних процедур у процесі ухвалення рішень з метою заохочення участі громадськості;

³³² Костючков С. Громадянське суспільство і держава: політико-правові та соціальні аспекти взаємодії // Наукові праці «Політологія». – Випуск 170. Том 182 . – С. 38–41. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://studies.in.ua/pravo/2012_182_170_10.pdf

³³³ Фазі Елоді та Сміт Джеремі. Цивільний діалог, який сприяє роботі. Контактна група ГО. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://act4europe.horus.be/module/FileLib/Civil%20dialogue,%20making%20it%20work%20better.pdf>

³³⁴ Повідомлення Комісії: на шляху до посилення культури консультацій і діалогу. Загальні принципи та мінімальні стандарти проведення Комісією консультацій із зацікавленими сторонами. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52002DC0704>

³³⁵ Участь громадськості у процесі прийняття рішень. Огляд стандартів та практик у країнах-членах Ради Європи. – Страсбург, 2016. – С. 19.

3) активне залучення учасників до діалогу шляхом заслуховування їхніх пропозицій, реагування на їхні повідомлення та забезпечення зворотного зв'язку;

4) надання додаткових ресурсів (наприклад, грантів, адміністративних послуг та інших товарів або послуг) таким чином, щоб учасники могли робити конструктивні внески.

Цикл розроблення політики й реалізації політики складається з трьох етапів, на кожному з яких мають бути створені умови для долучення ІГС. Так, першим етапом є формулювання політики, який передбачає визначення порядку денного, підготовку проекту, ухвалення рішення. Етап розроблення політики, як правило, починається з ухвалення рішення про запровадження нової політики або внесення змін до існуючої політики. Про це може свідчити встановлення пріоритетів політики у формі політичного порядку денного органів державної влади загалом або в межах певного типу процесу стратегічного планування для конкретних галузей. У всіх випадках на розроблення політики можуть та повинні впливати інші прошарки суспільства, такі як бізнес-сектор та ГО. Крім того, державні органи можуть активно запрошувати ГО зробити власний внесок до їх порядку денного для уточнення ідей та потреб різних верств суспільства. До того ж у процесі розроблення конкретної політики або положення органи державної влади можуть вносити дані, отримані з різних рівнів та в результаті застосування різних методів участі (таких, як консультації, діалог, референдум тощо)³³⁶.

Другим етапом є реалізація політики. Він передбачає запровадження та поширення політики. На цьому етапі відбувається введення в дію та поширення ухваленої політики. Участь ІГС може відігравати декілька важливих ролей у ньому, але насамперед у реалізації політики або положень через власну діяльність можуть брати активну участь ГО та інші суб'єкти. Державні органи можуть також обрати їх як партнера для виконання закону або реалізації політики через прозорі процеси. Участь на цьому етапі може бути досягнута шляхом активного діалогу або встановлення партнерських відносин з ГО. Повинна дотримуватися чітка та

³³⁶ Костенко А. Сучасні механізми впливу інститутів громадянського суспільства на органи державної влади / А. М. Костенко // Регіональні студії. – 2018. – №15. – С. 23–27.

ефективна процедура відбору учасників формальної реалізації політики та положень з метою забезпечення прозорості та неупередженого підходу з боку органів державної влади³³⁷.

Третім етапом є вивчення політики, тобто її моніторинг та оцінювання. На цьому етапі здійснюються моніторинг та оцінювання ефективності та результативності політики. З огляду на зазначене може з'являтися інформація, необхідна для запуску нового циклу розроблення політики. Оцінка ефективності політики або положень через певний період часу є одним з найважливіших елементів моніторингу. ГО можуть відігравати важливу роль на цьому етапі, оскільки вони іноді можуть забезпечити здійснення швидкого та більш ефективного моніторингу наслідків, мають, ймовірно, прямий доступ до бенефіціарів. Державні органи можуть також взаємодіяти з ГО у процесі офіційного моніторингу та оцінювання в межах активного діалогу або встановлення партнерських відносин з ГО, або ж обираючи їх як офіційних постачальників послуг. Крім того, державний орган повинен визначити чіткий та ефективний порядок відбору осіб, які беруть участь у моніторингу та оцінюванні, якщо такі процеси здійснюються під керівництвом органу державної влади³³⁸.

Взаємодія ІГС із державою має двосторонній характер. З одного боку – процес залучення ГО до політичного процесу, а з іншого – вплив ІГС на владу. Так, процес залучення громадських неурядових організацій до політичного процесу державних структур передбачає три етапи. По-перше, це допомога у визначенні найбільш актуальних проблем для вирішення (узгодження шляхів подолання проблеми, визначення пріоритетності завдань). Другий етап – це політичне конструювання шляхів розв'язання проблеми (вибір найбільш правильного шляху з усіх можливих). Третій етап – це імплементація теорії в практику (безпосередне

³³⁷ Костенко А. М. Сучасні механізми впливу інститутів громадянського суспільства на органи державної влади / А. М. Костенко // Регіональні студії. – 2018. – №15. – С. 23–27.

³³⁸ Костенко А. М. Сучасні механізми впливу інститутів громадянського суспільства на органи державної влади / А. М. Костенко // Регіональні студії. – 2018. – №15. – С. 23–27.

вирішення проблеми). Крім того, визначають чотири можливі шляхи впливу громадських організацій на державну політику³³⁹:

1. Безпосередній вплив – розв’язання актуальних проблемних питань, які не можуть бути вирішені державою. Цей вплив має короткостроковий ефект, якщо не комбінується з одночасним впливом на зміну політики держави щодо цього питання.

2. Консультативний – спрямування державної політики у правильне русло. Громадські організації шукають шляхи представлення інтересів та проблем недостатньо репрезентованих груп через переговори з владними структурами – адвокати.

3. Інноваційний – розроблення та демонстрація нових шляхів вирішення проблем.

4. Наглядний – контроль за правильним виконанням державної політики.

На відміну від західних демократичних держав, де взаємодія між державою та інститутами громадянського суспільства віддзеркалює баланс сил та груп інтересів, що склався в результаті еволюції демократії, в сучасній Україні характер взаємовідносин держави й інститутів громадянського суспільства практично тільки зароджується. Поступово простежується зацікавленість держави до діяльності ІГС. Але ця зацікавленість доволі квола, бо держава ще не відчуває реальної користі від діяльності цих інститутів, а інститути, зі свого боку, не докладають достатніх зусиль, аби змінити ставлення до себе. Взаємовідносини між ними частіше будуються на необхідності спонсорувати діяльність громадських інститутів, хоча інститути вже могли б активніше лобювати інтереси окремих верств населення.

Як відомо, залучення ІГС до процесу ухвалення рішень є одним із принципів демократичного устрою, адже вони здійснюють неабияку роботу щодо обстоювання прав і свобод громадян, поінформованості населення загалом та висвітлення діяльності органів влади та місцевого самоврядування. Саме тому в

³³⁹ Сибіга І. Лобізм як механізм впливу неурядових організацій на державні структури України // Вісник Національної академії державного управління. Серія: Політологія і право. – 2009. – № 11. – С. 197–206. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2009-1-27.pdf>

червні 2007 року на Форумі Ради Європи з питань майбутнього демократії було вирішено створити Кодекс кращих практик участі громадськості. Цей документ повинен був охоплювати механізми участі неурядових організацій у процесі прийняття рішень та залучення громадянського суспільства до державної політики³⁴⁰. Створення документа було доручено Конференції міжнародних неурядових організацій Ради Європи. Конференція розробила Кодекс, зручний для користувача, структурований і прагматичний. Він визначає на європейському рівні низку загальних принципів, директив, інструментів і механізмів участі насамперед НУО у процесі ухвалення політичних рішень.

З-поміж іншого, у Кодексі пояснено, що таке рівні участі НУО на етапах ухвалення політичних рішень, які залежать від інтенсивності залучення НУО до конкретного політичного процесу. Така інтенсивність обумовлена можливостями організацій та зацікавленістю органів державної влади. Отже, виокремлено чотири рівні участі громадськості: інформація, консультація, діалог та партнерство³⁴¹.

Перший рівень – це інформація. Як зазначено в Кодексі, це основа для подальшого залучення ГО до процесу ухвалення рішення. Однією із форм інформування є громадські слухання, які є офіційним засіданням органу влади щодо проведення того чи іншого заходу чи розв'язання певної проблеми. Громадські слухання є також головним інструментом обговорення рішень, які приймає влада. Проте це не надто ефективний спосіб залучення, адже він передбачає тільки одержання актуальної інформації від органів державної влади. Тому на цьому рівні НУО не можуть реально втручатись у процес.

Другий рівень – консультація. Цей рівень полягає в тому, що органи державної влади залучають НУО для висловлення останніми своєї професійної думки з певного питання. Консультація передбачає й інформування органами державної влади НУО про поточний політичний процес. Щоправда, тільки задля отримання фахових коментарів від ГО. Консультування з громадськістю проходить

³⁴⁰ Кодекс кращих практик участі громадськості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.coe.int/t/ngo/Source/Code_Ukrainian_final.pdf

³⁴¹ Костенко А. М. Сучасні механізми впливу інститутів громадянського суспільства на органи державної влади / А. М. Костенко // Регіональні студії. – 2018. – №15. – С. 23–27.

у різних формах, серед яких: опитування громадської думки (інтерв'ю; телефонне інтерв'ю; опитування поштою, тощо); опитування експертів або ключових інформантів; споживачів послуг тощо. Ініціаторами комунікації на цьому рівні також є органи державної влади. Консультація здебільшого використовується впродовж складання проекту політики, моніторингу та повторного формулювання тощо.

Наступним, більш якісним рівнем є діалог. Концепція діалогу передбачає, що кожна сторона комунікації може бути ініціатором. Для глибшого розуміння діалогу Кодекс розрізняє два види: необмежений та конкретний діалоги. Необмежений діалог являє собою двостороннє спілкування, яке ґрунтується на взаємних інтересах та потенційно спільних цілях з метою забезпечення регулярного обміну думками. Формат такого діалогу варіюється від громадських слухань до спеціалізованих нарад між НУО та органами державної влади. На обговорення може бути винесено будь-яке політичне питання. На цьому етапі відбувається створення громадських дорадчих комітетів, які дозволяють:

- підвищити якісний і кількісний виміри участі громадськості в управлінні, налагодивши довіру між владою та ГС;
- залучити технічні навички та думки громадськості для розв'язання проблем;
- створити форум для обміну інформацією та розвитку діалогу;
- визначити джерела нових думок, ідей і альтернатив для розроблення та ухвалення рішень.

Позаяк політична дискусія необмеженого діалогу не може призвести до конкретного результату, конкретний діалог покликаний для вироблення спільної рекомендації, стратегії або законопроекту стосовно окремого політичного процесу. Такий діалог полягає в регулярних зустрічах та розробці основних політичних стратегій. Конкретний діалог використовується при встановленні порядку денного, складання проекту політики та повторного формулювання³⁴².

³⁴² Костенко А. М. Вплив інститутів громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси України : монографія / А. М. Костенко. – Суми : Сумський державний університет, 2018. – 411 с.

Завершальним та найефективнішим рівнем взаємодії є партнерство. Воно передбачає спільну відповідальність суб'єктів взаємодії на кожному етапі ухвалення політичних рішень. Як і рівень діалогу, партнерство передбачає спільні зустрічі представників НУО та органів державної влади для тісної співпраці. Партнерство унікальне тим, що НУО можуть бути наділені конкретними завданнями, і тим, що можливе створення органів для ухвалення спільних рішень. Особливої актуальності партнерство набуває під час установа порядку денного та здійснення політики³⁴³.

Крім перелічених рівнів взаємодії між ІГС та органами державної влади, Кодекс зосереджує увагу на етапах процесу ухвалення політичних рішень. Кодекс визначає шість таких етапів: установа порядку денного, складання проекту політики, ухвалення рішення, здійснення політики, моніторинг та повторне формулювання політики. Вони відображають політичний процес у динаміці. Кожному етапові характерні не всі, а лише деякі рівні взаємодії.

Першим у черговості є етап установа порядку денного. Переважно він визначається парламентом та/або урядом. Проте часто до нього долучаються й ГО шляхом проведення кампаній та лобювання окремих питань. Результатом такого втручання є нові політичні ініціативи.

Другим етапом є складання проекту політики. На цьому етапі важливо усвідомити, що органи державної влади володіють потужною та налагодженою практикою складання проекту політики. Тому тут роль ГО полягає у виявленні проблем, наданні варіантів рішень та обґрунтуванні наданих ними пропозицій. Поглиблені консультації та різні формати діалогу є доцільним рівнем взаємодії на цьому етапі.

Ухвалення рішень є наступним, третім етапом. Тут можливо безліч варіантів, оскільки цей етап повністю залежить від національного законодавства. У процесі аналізу ми орієнтуємося тільки на законодавчу діяльність та здійснення урядової політики, минаючи проведення загальнонаціонального чи місцевого референдумів.

³⁴³ Костенко А. М. Сучасні механізми впливу інститутів громадянського суспільства на органи державної влади / А. М. Костенко // Регіональні студії. – 2018. – №15. – С. 23–27.

Тож ГО повинні мати важелі для впливу та участі в ухваленні законопроектів. А тому органам державної влади, з огляду на позицію ГО, слід максимально виважено підходити до ухвалення рішення. Отже, консультація є найдоцільнішим рівнем співпраці.

Найбільш значущим, на думку укладачів Кодексу, є етап здійснення політики. Він передбачає посилену активність ГО, оскільки їхня основна робота спрямовується на отримання запланованого результату. Характерними рівнями взаємодії є доступ до інформації щодо очікувань і можливостей, а також активне партнерство.

П'ятим за черговістю є етап моніторингу. Він полягає в оцінці результатів політики. Якість проведеного моніторингу залежить від довершеності системи оцінки. Шостим, завершальним, етапом є повторне формулювання. Цей етап суттєво прив'язаний до результатів попереднього етапу, моніторингу, оскільки отримані результати часто ведуть до повторного формування політики. І останнє, відповідно, приводить до чергового етапу ухвалення рішення³⁴⁴.

Отже, ми розглянули визначені Кодексом рівні взаємодії між НУО і органами державної влади та етапи процесу ухвалення політичних рішень. Ці концепції допоможуть нам проаналізувати роль інститутів громадянського суспільства в контексті здійснення євроінтеграційної політики.

Паралельно ГО активно послуговуються й іншими методами здійснення впливу, іноді більш дієвими, ніж офіційно передбачені. Переважно це стосується акцій прямої дії: флешмобів, перфомансів, пікетів, мітингів та протестних походів. Незважаючи на змістовну схожість та спрямованість на аналогічні результати, вони відрізняються за своєю суттю. Флешмоб полягає в моментальній і блискавичній дії та використовується для висвітлення конкретних та всім зрозумілих проблем. Запорукою ефективності є часта повторюваність та географічна поширеність. Перфоманс – це маленька вистава. Зазвичай мета перфомансу є ширшою, ніж флешмобу, а тривалість більшою. Також заохочується залучення глядачів. Під час

³⁴⁴ Костенко А. М. Сучасні механізми впливу інститутів громадянського суспільства на органи державної влади / А. М. Костенко // Регіональні студії. – 2018. – №15. – С. 23–27.

пікету відбувається демонстрація з приводу конкретних дій влади. Успіх пікету визначає кількість залучених учасників. Тому надзвичайно важливо мобілізувати якнайширше коло людей. Мітинг проводять для висвітлення політичної проблеми, аналогічно іншим формам акцій прямої дії. Проте організація мітингу потребує врахування більшої кількості важливих умов. Наприклад, організаторам мітингу варто окреслити коло промовців, регламент акції та її тривалість. Також необхідно визначитися з ведучим мітингу, який буде скеровувати учасників в потрібне русло. Наступним та завершальним видом акцій є протестні заходи. Особливість таких заходів полягає в тому, що вони можуть застосовуватися як окремо, так і в сукупності з іншими акціями, зокрема як початок чи продовження мітингів. Це найбільш показовий різновид протесту, адже зі сторони колони, що організовано рухається вздовж наміченого шляху, наштотує на висновок про злагоджений характер протесту³⁴⁵. Найяскравіше акції прямої дії застосовувалися під час Євромайдану, дарма що лєвова частка акцій організовувалася не ІГС, а завдяки ініціативним групам в обмежених спільнотах. Проте, на нашу думку, кількість та якість організованих у період з березня 2014 р. до червня 2015 р. значно зросла.

Реалізація євроінтеграційного курсу України вимагає адаптації процедури вироблення державної політики до відповідних стандартів, продиктованих функціональними та ціннісними нормативами Європейського Союзу. Ураховуючи специфіку такого явища, як європейське управління, та основні положення політичної науки, звертається увага на такий аспект вироблення політики в ЄС, як участь інституцій громадянського суспільства³⁴⁶. Установлено, що вироблення європейської політики – це процес, що контролюється елітою. Недержавні організації втручаються в нього без залучення широкої громадськості до розгляду більшості політичних питань. Думка громадян представлена опосередковано,

³⁴⁵ Кобець Р., Кушніренко В. Читанка тренінгу «Ефективне залучення до законодавчого процесу».

³⁴⁶ Kostenko A. Mechanisms of cooperation between civil society and EU institution // Impact Mechanisms of Civil Society on European Integration of Ukraine. / A. Kostenko, V. Zavhorodnia. – LAP Lambert Academic Publishing, 2018. – 170 p. – P. 118–130.

кожна група інтересу спирається на власну представницьку еліту, яка сприяє досягненню задовільних результатів³⁴⁷.

Серед конкретних форм взаємодії органів державної влади та інституцій громадянського суспільства варто виділити такі, як: консультації з громадськістю, участь у спільно створених органах, спільні робочі групи тощо. Також на загальнодержавному та місцевому рівні інституції громадянського суспільства використовують доступ до публічної інформації (інформаційні запити), звернення до органів державної влади, участь в громадських слуханнях, проведення громадських експертиз, участь в реалізації політики через конкурси соціальних проєктів (так зване соціальне замовлення).

Подальша розбудова держави, як і громадянського суспільства в Україні, актуалізує завдання впровадження громадянської освіти, зокрема шляхом розширення у навчальних програмах загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладів курсів і тем з проблематики громадянського суспільства.

Громадська експертиза є ще одним інструментом громадянського суспільства, який передбачає оцінювання громадянським суспільством діяльності виконавчої влади, ефективності ухвалення і виконання її органами рішень, підготовку пропозицій щодо вирішення суспільно значущих проблем³⁴⁸. Органи виконавчої влади зобов'язані сприяти громадянському суспільству у проведенні експертизи. Експертні пропозиції обов'язкові до врахування владними органами під час підготовки програм соціально-економічного розвитку і формування бюджетів. Згідно з реєстром громадських експертиз, станом на 2016 р. громадські організації найчастіше оцінювали діяльність обласних держадміністрацій і центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом³⁴⁹.

³⁴⁷ Купрій В.О. Організації громадянського суспільства як суб'єкти вироблення державної політики : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.01 – теорія та історія державного управління. – Національна академія державного управління при Президентові України. – Київ, 2007. – С. 9.

³⁴⁸ Kostenko A. Mechanisms of cooperation between civil society and EU institution // Impact Mechanisms of Civil Society on European Integration of Ukraine . / A. Kostenko, V. Zavorodnia. – LAP Lambert Academic Publishing, 2018. – 170 p. – P. 118–130.

³⁴⁹ Реєстр громадських експертиз діяльності органів виконавчої влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/civex/lst/7

Громадське посередництво (медіація) – це інструмент, спрямований на залагодження конфліктів у процесі створення/споживання благ та спонукає учасників конфлікту взаємодіяти безпосередньо один з одним для подолання суперечок. Медіація не стала поширеним видом діяльності громадських організацій в Україні. Нечисленні громадські ініціативи відстоюють її принципи в системах правосуддя (судова медіація) та освіти (медіація ровесників) і в конкретних громадах (поширення ідеології партнерства).

Реалізуючи завдання за напрямом забезпечення пропозиції, ІГС надають безкоштовні/дешеві професійні соціальні, юридичні та інші послуги, максимально зорієнтовані на потреби конкретної цільової групи. На створення сприятливих умов для міжсекторальної співпраці спрямоване й упровадження в Україні партиципаторного бюджету (бюджету участі) – важливого інструменту прямої, електронної демократії, формування культури самоврядування та участі населення міста в процесі управління міськими фінансами. Така практика використовується у багатьох країнах світу, дає громадянам можливість брати участь у розподілі частини бюджетних коштів міста шляхом подання власних проектів та прямого голосування для визначення найкращих проектів³⁵⁰.

Успішним досвідом співпраці місцевих адміністрацій і громадських організацій можна вважати спільне вироблення та реалізацію проектів і програм розвитку громадянського суспільства у деяких регіонах, що дало змогу частково подолати взаємне відчуження. Характеризуючи динаміку активності громадянського суспільства відповідно до статистичного бюлетеня «Діяльність громадських об'єднань в Україні», відмітимо, що, наприклад, кількість здійснених громадськими організаціями масових заходів (семінари, лекції, конференції, збори тощо) змінювалася хвилеподібно. Кількість реалізованих соціальних проектів і виданих публікацій у цілому зросла³⁵¹.

³⁵⁰ Основні тенденції та проблеми реалізації «Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки» / Аналітична доповідь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/nac_strateg-36e4c.pdf

³⁵¹ Доповідь «Діяльність громадських організацій в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publpolit_u.htm

За результатами опитування громадських активістів серед найбільш ефективних способів впливу на владу опитані виокремлюють запит на об'єднання організацій та їхню активну роботу із ЗМІ. Найбільш ефективними вважають утворення сильних об'єднань (асоціацій, рухів) громадських організацій (37 %), активну взаємодію з засобами масової інформації (35 %) та публічне обговорення (круглі столи, слухання) нагальних суспільних проблем та вироблення власних пропозицій для їх вирішення (23 %). При цьому найменш ефективними опитані називають формальні механізми: звернення до вищих владних інстанцій, судових інстанцій та співпрацю з політичними партіями³⁵².

Отже, реалізуючи завдання за напрямом формування та реалізації попиту, громадянське суспільство створює і поширює запити на певні блага, формує стандарти щодо суті, якості та способів споживання цих благ. Крім того, воно транслює поведінкові настанови щодо «недостойних» (деструктивних) благ через освітні заходи та громадські ЗМІ. У контексті вищезазначеного важливо узагальнити функції організацій громадянського суспільства, пов'язаних з його роллю в процесі європейської інтеграції. Вони можуть бути класифіковані таким чином: пізнавальна функція; організаційна функція; інтегративна функція; функція лобіювання.

Пізнавальна функція полягає в тому, що через діяльність організацій громадянського суспільства урядові установи та інституції ЄС можуть отримувати інформацію про рівень сприйняття (чи несприйняття) їх поточної політики, так само як минулих та майбутніх рішень. Вони можуть отримати інформацію про недоліки в цих аспектах і їх джерела. У багатьох випадках організації громадянського суспільства також підкреслюють можливі негативні результати таких рішень. Пізнавальна функція також полягає в дослідженнях, що проводяться організаціями громадянського суспільства щодо їх власних членів – дослідження щодо важливих соціальних проблем, наприклад, через опитування думки, встановлюючи ієрархію потреб або проблем тощо.

³⁵² Громадянське суспільство в 2018-му: нові виклики, нові завдання/ Публічна дискусія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/13963398165a9eef1b022177.77359526.pdf>

Організаційна функція проявляється у тому, що індивідууми і групи з подібними прагненнями і цілями збираються і самоорганізуються, щоб артикулювати і досягати цих цілей. Тривалість такої організованої співпраці зазвичай коротка, залежно від того, як швидко досягається мета. Такі організовані дії відіграють важливу роль у здійсненні конкретної справи, яка об'єднує їх членів, але вони не мають на увазі будь-якого ширшого соціального контексту.

В об'єднаній Європі цю роль виконують організації громадянського суспільства, які є ключовими гравцями, не лише соціальної і культурної інтеграції, а й інтеграції до товариства людей з обмеженими можливостями та з різних причин виключеними з суспільства. Головними цілями інтегрованої функції є соціальна рівність, толерантність, тобто прийняття інших установок і передусім відхилення ксенофобії і націоналізму.

Функція лобіювання пов'язана з однією з найголовніших цілей діяльності організацій громадянського суспільства – захистом основних цінностей будь-якого демократичного суспільства: свободи, плюралізму, поваги прав усіх соціальних груп тощо³⁵³. Тому, діючи часто для вигоди власних членів, організації громадянського суспільства не можуть забути про ширший соціальний аспект цієї діяльності, зокрема про реалізацію громадянських прав.

Виділяють такі основні характеристики стану та спроможностей ІГС як учасників процесу вироблення євроінтеграційної політики³⁵⁴:

- ІГС не стали ще однією впливовою силою, через яку здійснюється вплив груп інтересів на державну політику у сфері євроінтеграції;

- ІГС забезпечують співіснування різних соціальних груп та їх законних інтересів. Водночас їх поява все ще не повною мірою є проявом бажання громадян до когось належати, у чомусь брати участь і таким чином щось змінювати. До того ж більшість громадян не сприймає ІГС як дієвий інструмент представлення своїх

³⁵³ Барановський Ф. Вплив громадянського суспільства на процес європейської та євроатлантичної інтеграції: український контекст // Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. – №3 (89). – С. 214–215.

³⁵⁴ Костенко А. М. Вплив інститутів громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси України : монографія / А. М. Костенко. – Суми : Сумський державний університет, 2018. – 411 с.

прав. Значна частина груп інтересів економічно активного населення не оформлена у вигляді професійних неурядових організацій;

- у діяльності ІГС все вагомніше значення мають заходи, пов'язані із впливом на вироблення євроінтеграційної політики; водночас не витісняючи інші види діяльності;

- потенціал українських ІГС як учасників процесу вироблення державної політики у сфері європейської інтеграції повною мірою ще не використовується; водночас цей потенціал постійно потребує підтримки.

Участь ІГС у процесі вироблення державної політики проявляється в спільнотах політики та визначається характером взаємовідносин з органами влади як головними учасниками цього процесу³⁵⁵. Трансформація України відбувається на всіх напрямках завдяки як активним групам громадян, так і добре організованим ІГС, які застосовують різноманітні інструменти просування демократичних змін. В одних випадках таке залучення до вироблення політики створюється центральною та місцевою владою, а в інших – воно передбачене законом, а в ряді випадків є неформальним.

Одним із факторів ефективності євроінтеграційної політики визначено створення багаторівневої системи відносин між органами державної влади та інститутами громадянського суспільства. А практичний досвід взаємодії держави та ІГС дозволяє виділити основні проблеми, що знижують ефективність зазначеної політики. Важливим у налагодженні співпраці між ІГС та владою для ефективної реалізації євроінтеграційних реформ є збалансоване функціонування безпосередньої та представницької демократії. В Україні спостерігається своєрідна криза представницької демократії, яка виявляється в зниженні легітимності влади, невизначеності владних повноважень, неконструктивності роботи парламенту тощо. Тому на сучасному етапі євроінтеграційних трансформацій необхідним є посилення механізмів безпосередньої участі громадян у суспільно-політичних

³⁵⁵ Купрій В.О. Організації громадянського суспільства як суб'єкти вироблення державної політики : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.01 – теорія та історія державного управління. – Національна академія державного управління при Президентові України. – Київ, 2007. – С. 10.

процесах. Особливо важливою в цьому контексті є роль ІГС, які можуть створити своєрідний баланс між прямою та представницькою демократією, унеможливити небажане переважання, з одного боку, стихійної безладності, з іншого – безвідповідального маніпулювання інтересами громадян та їх ігнорування.

ІГС в Україні виявляють свою здатність активно впливати на формування та реалізації євроінтеграційної політики. У наступних розділах ми зупинимося на аналізі прикладів такого впливу. Практична частина дисертації містить аналіз ролі інститутів громадянського суспільства в контексті євроінтеграційних процесів, який здійснено за допомогою авторської методики, що охоплює такі компоненти:

1. Мета аналізу – визначити стан та дієвість взаємодії ІГС (національних, регіональних та локальних) з органами державної влади та місцевого самоврядування у сфері здійснення євроінтеграційних реформ України та розроблення рекомендацій щодо підвищення спроможності ІГС за окремими механізми взаємодії.

2. Об'єкт оцінки – діяльність ІГС у сфері здійснення євроінтеграційних реформ за окремими механізми взаємодії.

3. Предмет оцінки – рівень стану та дієвості взаємодії ІГС з органами державної влади та місцевого самоврядування у сфері здійснення євроінтеграційних реформ України за окремими механізми взаємодії.

4. Механізми взаємодії: інформування, громадське консультування, діалог, партнерство, громадський контроль, громадська дипломатія.

5. Рівні оцінки: планування, дія, вплив/наслідки.

6. Методи, що застосовуються при проведенні оцінки:

- аналіз нормативно-правових актів, виданих органами влади для реалізації функції взаємодії з громадськістю в контексті проведення євроінтеграційних реформ;

- аналіз офіційних звітів, листів, протоколів зустрічей і засідань та статистичних даних;

- аналіз публічних звітів та відкритих даних відповідних громадських організацій;

- контент-аналіз офіційних веб-сайтів органів влади;
- аналіз результатів соціологічних досліджень щодо ставлення громадян до євроінтеграційних реформ; оцінки стану й ефективності реформ та механізмів взаємодії з боку представників влади та громадянського суспільства;
- аналіз звітів, індексів та рейтингів міжнародних урядових та неурядових організацій щодо рівня та стану залучення громадськості в Україні.

7. Індикатори оцінки взаємодії за окремими механізмами взаємодії та рівнями вміщують в себе:

7.1. Механізм інформування, який передбачає односторонні відносини, під час яких органи державної влади та місцевого самоврядування надають інформацію громадськості про розроблення, прийняття рішень та реалізацію своїх зобов'язань в контексті євроінтеграції. Ці відносини передбачають як надання інформації за ініціативою органу влади, так і надання її на вимогу громадськості. Аналіз механізму інформування передбачає три рівні аналізу – планування, дія та наслідок/вплив.

7.1.1. На рівні планування здійснити аналіз:

- наявності нормативно-правових і розпорядчих документів органів державної влади та місцевого самоврядування щодо інформування про діяльність влади, розроблення, прийняття рішень та реалізацію своїх зобов'язань в контексті євроінтеграції, доступу до публічної інформації, розпорядником якої є органи влади;
- змісту Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки на національному, регіональному та локальному рівнях;
- наявності та різноманітності каналів інформування громадськості з питань європейської інтеграції;
- доступу до відкритих баз даних про здійснення євроінтеграційних реформ, власником яких є органи влади на національному, регіональному та локальному рівнях.

7.1.2. На рівні дії здійснити аналіз:

- дотримання норми надання доступу до публічної інформації про здійснення євроінтеграційних реформ, розпорядником яких є органи влади на національному, регіональному та локальному рівнях;

- оперативного інформування громадськості з питань європейської інтеграції через різні канали комунікації;

- оприлюднення звітів про роботу органів влади, про використання коштів державного бюджету в контексті виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на національному, регіональному та локальному рівнях;

- інформування громадськості про сутність, зміст євроінтеграційних реформ;

- оприлюднення звітів виконання Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки на національному, регіональному та локальному рівнях;

- наповнення веб-сторінок ІГС, які працюють у сфері інформування населення з питань євроінтеграції;

- реалізації проектів ІГС щодо інформування громадськості з питань європейської інтеграції на національному, регіональному та локальному рівнях.

7.1.3. На рівні впливу/наслідків здійснити аналіз:

- етапу циклу вироблення політики, на якому відбувається інформування громадськості з питань європейської інтеграції;

- актуальності, затребуваності та доступності наданої чи оприлюдненої інформації органами влади щодо сутності та змісту євроінтеграційних реформ на національному, регіональному та локальному рівнях;

- співвідношення каналу комунікації, цільової групи та змісту інформації щодо європейської інтеграції;

- налагодження співпраці між різними суб'єктами інформаційної діяльності;

- координування комунікації європейської інтеграції в Україні, уникнення дублювання зусиль та планування масштабної інформаційної кампанії;

- підвищення рівня обізнаності громадян щодо Угоди про асоціацію Україна-ЄС та змісту євроінтеграційних реформ.

7.2. Механізм громадського консультування є процесом комунікацій між органами влади (національного, регіонального та локального рівнів) та громадськістю, за допомогою якого обидві сторони стають поінформованими про різні аспекти рішень та політики. Метою громадського консультування є отримання коментарів, зауважень, пропозицій від громадськості. Як правило, проведення консультацій ініціює саме орган влади.

7.2.1. На рівні планування аналізується:

- інституалізація процедур консультацій з громадськістю та їх стандартизація на національному, регіональному та локальному рівнях;
- урахування регламентом розроблення та ухвалення рішень процедур консультацій з громадськістю;
- наявність і відповідність плану консультацій з громадськістю;
- передбачуваність і прогнозованість процесу розроблення документів політики, проектів відповідних рішень.

7.2.2. На рівні дій аналізується:

- безпосереднє проведення консультацій з громадськістю на національному, регіональному та локальному рівнях;
- застосування різноманітних форм консультацій з громадськістю, які забезпечують реальну можливість впливати на процес ухвалення рішень на всіх етапах;
- використання онлайн-ових платформ для організації консультацій з громадськістю;
- розроблення рекомендацій та пропозицій, напрацьованих під час громадського консультування;
- наявність і відповідність механізмів зворотного зв'язку з громадськістю в процесі впровадження ухвалених рішень, реалізації чинної державної політики у сфері реалізації євроінтеграційних реформ.

7.2.3. На рівні впливу/наслідків аналізується:

- урахування результатів консультацій з громадськістю;
- урахування електронних петицій.

7.3. Механізм діалогу передбачає взаємодію між органами державної влади чи місцевого самоврядування та ІГС через робочі групи, експертні чи громадські ради в процесі вироблення проектів рішень, політик тощо.

7.3.1. На рівні планування аналізується:

- інституалізовані процедури сприяння діалоговим механізмам;
- інституалізація різноманітних консультативно-дорадчих органів;
- наявність і відповідність планів роботи консультативно-дорадчих органів.

7.3.2. На рівні дія аналізується:

- кількість та тематична спрямованість консультативно-дорадчих органів, їх репрезентативність та відкритість, прозорість їх діяльності;
 - дотримання принципу неупередженості у формуванні та діяльності консультативно-дорадчих органів;
 - кількість проведених громадських експертиз (у разі надходження запитів) та дотримання належних процедур сприяння їх проведенню;
 - практика розроблення та імплементації заходів за результатами розгляду експертних пропозицій;
 - оприлюднення матеріалів громадських експертиз на офіційних сторінках органів влади та передача їх відповідальним структурам державної влади та місцевого самоврядування;
 - практика застосування громадського моніторингу та оцінки реалізації державної політики у сфері.

7.3.3. На рівні впливу/наслідків аналізується:

- фактична впливовість консультативно-дорадчих органів на процес розроблення та ухвалення рішень органів влади;
- урахування експертних пропозицій у процесі вироблення рішень, впровадження політики, діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування;
- наявність успішних історій реального впливу консультативно-дорадчих органів на зміст рішень органів влади, формування та реалізацію державної

політики у відповідній сфері, на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці;

- наявність ухвалених рішень, розроблених політик, які є «спільним здобутком» органу виконавчої влади та консультативно-дорадчих органів, організацій громадянського суспільства.

7.4. Механізм партнерства є взаємодією, коли органи державної влади та місцевого самоврядування спільно із ІГС здійснюють взаємний обмін різного роду ресурсами (наприклад, делегування організаціям громадянського суспільства надання певного виду послуг, спільне проведення заходів тощо).

7.4.1. На рівні планування аналізується:

- інституалізація можливостей для конкурсних механізмів підтримки;
- наявність стратегії взаємодії з ІГС;
- наявність плану заходів щодо реалізації національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства

7.4.2. На рівні дії аналізується:

- наявність заходів, проектів реалізованих спільно, у партнерстві з ІГС;
- практика делегування органами влади здійснення ІГС певних заходів, послуг;
- практика допомоги з боку ІГС у здійсненні повноважень органу влади;
- практика замовлень певних послуг в ІГС.

7.4.3. На рівні впливу/наслідків аналізується:

- вплив партнерства з ІГС на якість політики, що впроваджується, надання послуг органом виконавчої влади;
- сталий характер (довгостроковість) партнерства.

7.5. Механізм громадського контролю є взаємодією органів влади та ІГС, спрямованою на підзвітність органів влади та належного виконання своїх обов'язків.

7.5.1. На рівні планування аналізується:

- інституалізація можливостей для здійснення механізмів громадського контролю;

- наявність планів звітування органами влади.

7.5.2. На рівні дії аналізується:

- наявність ініціатив ІГС у сфері громадського контролю;

- практика проведення моніторингових заходів у контексті виконання Угоди про асоціацію чи здійснення євроінтеграційних реформ.

7.5.3. На рівні впливу/наслідків аналізується:

- вплив інструментів громадського контролю на якість політики, що впроваджується, надання послуг органом виконавчої влади;

- сталий характер громадського контролю.

Можемо зробити висновок, що громадянське суспільство і держава взаємообумовлені та не можуть існувати один без одного. Держава, з одного боку, є виконавцем волі суспільства, відповідно вона наділена інструментами управління суспільними справами. А громадянське суспільство, з іншого боку, знаходиться над державою, яка виконує його замовлення та відповідає на його запити. Авторкою відмічено, що забезпечення ефективної взаємодії інститутів громадянського суспільства з державою можливе лише за умов залучення громадськості шляхом інформування, консультування, діалогу, партнерства та контролю на кожному з етапів політичного циклу (розроблення політики, реалізація політики та вивчення політики). Тому ефективність євроінтеграційної політики буде визначатися саме за таким принципом залученості.

Висновки до Розділу 2

Україна оголосила про своє бажання долучитися до європейських інтеграційних процесів з перших хвилин незалежності і сьогодні демонструє прихильність до набуття членства. Упродовж 2014–2017 років ратифікована Угода про асоціацію, яка є дорожньою картою реформ, що здатна забезпечити трансформацію політичної та соціально-економічної системи. Тобто європейська інтеграція насправді відіграє роль не просто зовнішньополітичного курсу, а є

внутрішньою політикою, яка здійснюється через реформи. Проте впровадження європейських реформ проходить повільно, про що свідчить хоча б те, що за період 2014–2018 років у законотворчій діяльності парламенту склались певні тенденції щодо використання положень Угоди та права ЄС, або навпаки – нехтування цими положеннями. Отже, важливим аспектом євроінтеграції України є розв'язання політичних внутрішньоукраїнських суперечностей, тобто створення надійних механізмів політичної стабільності, демократії та безпеки, розбудови демократичних інституцій в Україні.

Установлено, що впродовж останніх десятиліть спостерігаються позитивні тенденції в інституційному розвитку українського громадянського суспільства. Така закономірність пов'язана зі зростанням кількості офіційно зареєстрованих організацій, зростанням їх організаційної та фінансової спроможності та налагодження механізмів взаємодії в контексті проведення євроінтеграційних реформ. Діяльність ІГС спрямована на забезпечення їх активної участі у демократичних змінах та підвищення їх ефективності в обстоюванні прав та інтересів громадян і здійсненні громадського контролю за діями влади. Доведено, що громадянське суспільство відіграло важливу роль в євроінтеграційних прагненнях та стало рушійною силою, що вимагала від чиновників досягти сьогоднішніх угод України, зокрема Угоди про асоціацію, Угоди про ЗВТ та безвізовий режим. У цьому контексті ІГС працюють з урядовими агенціями, проводять неформальну адвокацію, здійснюють моніторингову політику і публікують результати, здійснюють і оприлюднюють політичний аналіз і рекомендації, навчають держслужбовців та тих, хто відповідає за ухвалення рішень, удосконалюють їх навички, працюють та лобіюють (у країні або за кордоном) із міжнародними агенціями та іншими акторами.

РОЗДІЛ 3.

ІНФОРМАЦІЙНО-КОНСУЛЬТАТИВНІ МЕХАНІЗМИ ВПЛИВУ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА ПОЛІТИКУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

3.1. Інформаційна діяльність інститутів громадянського суспільства з питань євроінтеграції

Незадоволеність громадськості від темпів та ефективності євроінтеграційних процесів України є результатом проведення суперечливої політики органів державної влади, а також поширення невиправданих очікувань у громадян щодо ЄС. Більшість громадян України підтримують євроінтеграційний курс, але водночас зізнаються, що не мають достатньої інформації про те, що відбувається у взаємодії з Європейським Союзом, які програми ЄС працюють в Україні, у чому полягає особливість реформ тощо. Роль громадянського суспільства щодо надання суспільству об'єктивної та неупередженої інформації про євроінтеграційний курс України, зміст та перебіг європейських реформ сприятиме формуванню компетентної проєвропейської громадської думки.

Механізм інформування є важливим компонентом державної політики. Як зазначалося в попередньому розділі, інформування передбачає односторонні відносини, за яких органи державної влади та місцевого самоврядування надають інформацію громадськості про розроблення, прийняття рішень та реалізацію політики. Як правило, цей механізм передбачає як надання інформації за ініціативою органу влади, так і надання її на вимогу громадськості. У контексті дослідження механізму інформування важливо з'ясувати зміст та особливості інформаційної кампанії, яка є складовим елементом інформування в контексті європейської інтеграції. Функцією інформаційних кампаній є не тільки інформування громадськості про ЄС, а й формування позиції щодо необхідності вступу та переваг членства ЄС. Процес демократизації потребує розширення участі громадян у розробленні та впровадженні політики держави. Саме тому в межах

нашого дослідження інформаційні кампанії розглядаються не стільки як процес висвітлення євроінтеграційного курсу в ЗМІ, скільки – інформаційні кампанії інститутів громадянського суспільства як суб'єктів інформаційної політики. До таких інформаційних заходів відносимо: круглі столи та конференції, дискусії та дебати, інформаційні акції та промоції, Дні Європи тощо. Тобто у цьому розділі аналізується інформаційна діяльність інститутів громадянського суспільства в контексті євроінтеграційних процесів, розглядаються форми та інструменти їх роботи та механізми взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування.

У більш ніж 20 нормативних актах зазначено про обов'язок органів влади «інформувати громадськість» або «залучати громадськість». Проте у цих актах або взагалі, або зовсім неоднозначно розкривається механізм реалізації цього обов'язку. У законодавстві переважно це зводиться до інформування через ЗМІ про діяльність органів публічної влади чи їх посадових осіб. Органи публічної влади для підготовки й внесення пропозиції до нормативних актів або програм враховують зауваження та пропозиції, які висловлюють громадські об'єднання чи громадяни. Це, власне, і є однією з можливостей участі громадян в управлінні державними справами. Втім відсутні критерії для визначення: чи належно й адекватно поінформовано, чи достатньо й ґрунтовно залучено громадськість.

Зокрема, як зазначає дослідниця Катерина Петренко, «ефективна взаємодія ГО та органів державної влади залежить від створення інституційних і процедурних можливостей для їх повноцінної діяльності. Прозорість відносин між органами державної влади та громадськими організаціями повинна будуватися на довірі громадськості до державних органів унаслідок зменшення корупції, ефективного використання коштів, державної фінансової підтримки ГО, закріплення в національному законодавстві європейських принципів та стандартів

взаємодії органів державної влади з ГО, а також забезпечення уніфікації та стандартизації правил і процедур відносин органів влади з громадянами»³⁵⁶.

Актуальність дослідження інформаційних кампаній зумовлена тим, що існує пряма кореляція між інформованістю людини та її здатністю поєднати політичні рішення (процеси) зі своїми особистими, персональними інтересами. Інформація дозволяє людині ухвалювати більш структуровані, раціональні, свідомі рішення щодо політики, а отже, і позиціонувати себе щодо певних процесів у країні, зокрема і євроінтеграції.

Інформаційна кампанія – це локалізована у просторово-часових координатах, змістовно концентрована діяльність з інформування³⁵⁷.

О. Левченко вважає, що інформаційну кампанію потрібно розглядати як сукупність узгоджених та взаємозв'язаних за метою, завданнями, об'єктами впливу і часом, які проводяться як послідовно, так і одночасно в кількох сферах. Вона має, як правило, довготерміновий перманентний характер і може посилюватися або згасати залежно від початку чи закінчення інформаційних операцій або окремих інформаційних акцій, які її складають³⁵⁸.

Інформаційні кампанії як комплекс взаємозв'язаних комунікативних дій характеризуються³⁵⁹:

- спрямованістю на встановлення контакту з аудиторією і подальший вплив на неї через передавання інформації;
- реалізованістю за допомогою різних каналів комунікації упродовж визначеного проміжку часу;
- спланованістю так, щоб доповнювати одне одного.

Тобто проведення інформаційної кампанії передбачає поєднання заходів у ЗМІ з діяльністю у громаді, підтриманою існуючими в ній структурами. Водночас

³⁵⁶ Петренко К. М. Особливості інституційної спроможності громадських об'єднань в Україні / К. М. Петренко // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2015. – № 4 (78). – С. 376–388.

³⁵⁷ Баровська А. Технології інформування населення з питань європейської інтеграції України / А. Баровська // Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України: матеріали 6-ї регіон. наук.-практ. конф. 14 трав. 2009 р., м. Дніпропетровськ / за заг. ред. Л. Прокопенка. – Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2009. – С. 40–42.

³⁵⁸ Левченко О. Форми ведення інформаційної боротьби: практичний підхід до понятійного апарату / О. Левченко // Наука і оборона. – 2013. – № 3. – С. 21–26.

³⁵⁹ Комунікування реформ: планування, реалізація, оцінка / за заг. ред. А. Кулакова, К. Паригіна. – К., 2016. – С. 31.

важливою складовою є її спрямованість на конкретний сегмент населення або на систему, яка має зазнати змін. Для того, щоб цільова аудиторія була зацікавлена в інформації, варто передбачити залучення до планування та проведення кампанії ключових фігур і груп, звернення до неформальних лідерів цільової групи. А ефективність кампанії залежить від частоти повторення провідної ідеї, використання позитивних образів і стилів при одночасному використанні різних засобів масової інформації, поєднання соціальної реклами з іншими заходами в межах кампанії.

Метою інформаційної кампанії є спонукання аудиторії до нових типів дій або уповільнення виконання прийнятих у суспільстві дій, що передбачає такі етапи: «незнання» → «знання» → «зацікавленість» → «бажання» → «переконаність» → «дія». Досягнення зазначеної мети можливе лише в тому випадку, коли аудиторія зацікавлена в отриманні інформації³⁶⁰.

У процесі одержання повідомлення із зовнішнього джерела увага людини активується тільки тоді, коли відомості становлять для неї інтерес. Лише за таких умов послідовність перцептивних дій (контакт → увага → розуміння → прийняття → збереження) буде повністю виконана, а бажаний для відправника повідомлення результат – збереження реципієнтом інформації для її подальшого використання – досягнутий³⁶¹.

Широке різноманіття завдань і результатів кампаній має три основні цілі: інформування; переконання; зміна поведінки.

За таким критерієм можна виділити:

- просвітницькі кампанії, мета яких – впливати на ресурси знань адресата;
- пропагандистські, спрямовані на зміну ціннісних пріоритетів;
- мобільні, спрямовані на вплив поведінки об'єкта інформаційної кампанії.

³⁶⁰ Воронюк Л. Проведення інформаційних євроінтеграційних кампаній в Україні // Наукові праці. Політологія. – 2011. – Випуск 163. – Том. 175. – С. 16–21. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukraci/politics/2011/175-163-4.pdf>

³⁶¹ Комунікування реформ: планування, реалізація, оцінка / за заг. ред. А. Кулакова, К. Паригіна. – К., 2016. – С. 33.

Ці кампанії зі свого боку визначають цільову аудиторію. Відповідно до масштабу цільової аудиторії виділяють: масові, спеціалізовані та вузько групові типи кампаній.

Відповідно до інструменту поширення інформації кампанії можуть бути³⁶²:

- медійними, коли для реалізації використовуються тільки засоби масової інформації;

- комунікативними, коли в процесі реалізації використовуються не тільки ЗМІ, а й інші комунікаційні ресурси – листівки, гучномовці, плакати;

- комплексними, коли для досягнення цілей використовуються спеціальні заходи: мітинги, протести, благодійні акції, виставки, концерти.

Основа кампанії – ідея, яку організатори прагнуть донести цільовій аудиторії. Найкраще сприймається те послання, на яке аудиторія очікувала, тому кампанія може мати кілька повідомлень для різних цільових груп. Зазвичай ідея трансформується у вигляді чіткого та зрозумілого ключового повідомлення, яке, у свою чергу, переноситься, крім вербальної, ще й на візуальну та кінестетичну площини. Найпоширеніший підхід до формулювання ключового повідомлення – модель AIDA³⁶³.

Підготовка і впровадження інформаційних кампаній – динамічний та мобільний процес, тому якщо вибране повідомлення недостатньо дієве, можна його трансформувати. Найсуттєвіші зміни ключового повідомлення – посилення емоційності, прив'язування до певної ситуації, підвищення довіри до джерела повідомлення, проведення супутніх акцій, що сприятимуть ефективності основного повідомлення³⁶⁴. Інформаційні акції та кампанії, які проводять недержавні організації, ефективні тоді, коли організації усвідомлюють мету такої діяльності, а також те, що одержання результату потребує тривалого часу.

³⁶² Воронюк Л. Проведення інформаційних євроінтеграційних кампаній в Україні // Наукові праці. Політологія. – 2011. – Випуск 163. – Том. 175. – С. 16–21. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2011/175-163-4.pdf>

³⁶³ Комунікування реформ: планування, реалізація, оцінка / за заг. ред. А. Кулакова, К. Паригіна. – К., 2016. – С. 36.

³⁶⁴ Почепцов Г. Психологические войны / Г. Почепцов. – Москва : Рефл-бук, 2000. – С. 175.

Як уже зазначалося, сьогодні європейська інтеграція повинна сприйматися не як зовнішня, а як комплексна внутрішня державна політика, спрямована на впровадження актуальних для українського суспільства реформ. Тому інформаційна кампанія з європейської інтеграції має висвітлюватися крізь призму внутрішньоукраїнських трансформацій. Тобто представлення переваг євроінтеграційного курсу повинно відбуватися через роз'яснення внутрішніх реформ³⁶⁵.

За результатами багатьох досліджень виявлені регіональні відмінності прихильності населення України до ідеї європейської інтеграції. Так, найнижчий рівень підтримки ЄС та ідентифікації себе з європейцями фіксують серед мешканців Донецька та Луганської області. Це означає, що інформаційна політика повинна бути диференційованою від одного регіону до іншого. На Донбасі завдання інформування буде мати першочергове значення, адже тільки через підвищення рівня обізнаності можна згодом перейти до фази переконання. На новому Сході і Півдні ситуація дещо інша, і з тією частиною населення, яка вже розчарувалася в євразійській перспективі, потрібно працювати за принципом переконання, тому що умовно ці громадяни займають наразі позицію посередині між двома напрямками – європейським і євразійським³⁶⁶.

Загальний аналіз медійного простору свідчить, що інформаційне поле в питаннях щодо Угоди про асоціацію та зону Вільної торгівлі – перенасичене. У той самий час одноманітність цієї інформації, примітивність викладу, масований «передрук» й цитування одних і тих самих джерел, причому таких, що мають низький рівень довіри аудиторії або взагалі є дискредитованими (наприклад, російські ЗМІ), формують інертну позицію громадян. Водночас інформація про співпрацю між Україною та ЄС подається відірвано від контексту Угоди та ЗВТ і досить узагальнено, незважаючи на те що євротематика циркулює в інформаційному просторі тривалий час, відсутність конкретних та зрозумілих

³⁶⁵Євроінтеграція України: досвід сусідів та перспективи об'єднання суспільства. Інформаційно-аналітичне видання. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dif.org.ua/uploads/pdf/1407765948_3132.pdf

³⁶⁶Євроінтеграція України: досвід сусідів та перспективи об'єднання суспільства. Інформаційно-аналітичне видання. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dif.org.ua/uploads/pdf/1407765948_3132.pdf

широкому загалу прикладів досягнутих результатів знижує інтерес цільової аудиторії до теми. ЗМІ ж фокусуються на політичній складовій Угоди, приділяючи недостатньо уваги економічному, правовому та іншим аспектам Угоди про асоціацію.

Як показали результати, в Україні представлені три категорії громадян різного рівня інформованості про Угоду³⁶⁷:

- високий рівень: чиновники, політики, експерти, дипломати, а також люди, що мають відношення до розроблення документів і подальшого їх упровадження;

- середній рівень: представники громадянського суспільства, журналісти, студентська молодь, а також представники наукового співтовариства, учасники проектів ЄС;

- низький рівень (практично в усіх регіонах країни) – широка громадськість, лідери думок, які не належать до експертного співтовариства, але яких після відповідної підготовки можна використовувати як месенджерів кампанії.

Оскільки соціально-економічна і політична ситуація в Україні така, що активність громадськості зростає і може безпосередньо вплинути на вибір Україною вектора розвитку, широка громадськість стає основною цільовою групою. Ураховуючи низький рівень інформованості такої цільової аудиторії з питань євроінтеграції (зокрема, про СА та ЗВТ), необхідно вжити заходів для збільшення кількості свідомих прихильників ЄС.

Іншими словами, інформаційна кампанія з питань євроінтеграції має оперативно висвітлюватися паралельними інформаційними потоками і розкривати як питання внутрішньої трансформації України, так і розвіювати стереотипи про сам Євросоюз, спосіб життя європейців, системи європейських цінностей тощо. Крім того, інформаційна кампанія повинна бути диференційованою відповідно до регіону України. Такі паралельні інформаційні потоки дозволять надавати реципієнтам інформацію відповідно до їх потреб та забезпечать передачу оперативної інформації на певному рівні знань реципієнтів. Стає цілком зрозуміло,

³⁶⁷ Угода про асоціацію ЄС-Україна: дослідження обізнаності цільових груп та стратегія комунікаційної кампанії. – К., 2013. – С. 15.

що лише консолідація зусиль різних суб'єктів інформування може забезпечити досягнення зазначених завдань³⁶⁸.

Варто наголосити, що саме на органи державної влади покладена основна відповідальність за інформування громадян щодо європейської інтеграції. Проте тут спостерігається брак методологічного і практичного розуміння інформаційних кампаній, особливо за умов стрімкої інформатизації всіх сфер та збільшення кількості джерел інформації в цільових групах. Тому суспільство та його інститути виявляються активнішими, сучаснішими та динамічнішими, ніж держава. Досі головну роль в інформуванні здійснюють неурядові організації, Представництво ЄС та представники країн-членів ЄС.

Під час реалізації євроінтеграційної стратегії України була прийнята і впроваджувалася низка державних програм. Зокрема, мета Державної програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2004–2007 рр. полягала, наприклад, у поліпшенні обізнаності населення України щодо ЄС, роз'яснення для українського суспільства переваг реалізації цілей державної політики у сфері європейської інтеграції, забезпечення широкої суспільної підтримки європейського вибору України тощо. Координація і контроль за виконанням Програми поклалися на КМУ, а КМУ мав утворювати міжвідомчу групу для забезпечення організації виконання Програми. Після завершення строку дії зазначеної Програми у 2007 р. КМУ схвалив нову Концепцію Державної цільової програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2008–2011 рр., у якій прогнозувалося, що тенденція зростання позитивного ставлення щодо вступу України до ЄС збережеться і надалі у разі подальшого проведення інтенсивної інформаційно-просвітницької роботи. Однак визнавалося, що в українському суспільстві не існувало стабільної проєвропейської більшості станом на 2007 р., що пов'язувалося з недостатнім рівнем інформування громадськості щодо напрямів і перспектив європейської інтеграції України³⁶⁹.

³⁶⁸ Костенко А. Інформаційно-комунікативні стратегії євроінтеграції в Україні / А. М. Костенко // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21, № 11. – С. 70–77.

³⁶⁹ Палагнюк Ю. Державні програми з питань європейської інтеграції України: основні напрямки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi->

Розпорядженням КМУ від 27 березня 2013 р. було схвалено Концепцію реалізації державної політики у сфері інформування та налагодження комунікації з громадськістю з актуальних питань європейської інтеграції України на період до 2017 р. У Програмі зазначалося, що рівень підтримки громадськістю членства України в ЄС був у межах 42–50 % з тенденцією до зниження. Тому визначалися чинники, що заважали ефективному виконанню попередніх двох Програм:

1) відсутність процедури проведення системного загальнодержавного соціологічного дослідження щодо європейської інтеграції;

2) відсутність належного фінансового забезпечення через те, що у попередні роки в державному бюджеті передбачалося недостатньо коштів на відповідні цілі і не використовувалася практика реалізації проектів у форматі державно-приватного партнерства, а також із залученням спонсорських коштів;

3) відсутність ефективної взаємодії та зв'язку між владою на всіх рівнях і суспільством;

4) використання застарілих методів інформування, а також неефективне застосування інформаційного ресурсу Євросоюзу;

5) інформаційній роботі на регіональному та місцевому рівні приділялася недостатня увага³⁷⁰. Отже, визнаючи певні упущення в реалізації попередніх двох Програм щодо інформування громадськості з питань європейської інтеграції України, були запропоновані нові підходи до імплементації поточної Програми.

Метою Концепції було визначено забезпечення стабільно високого рівня усвідомленої підтримки громадськістю державної євроінтеграційної політики України і реформ задля майбутнього членства в Євросоюзі. До того ж Концепція спрямована на забезпечення належного рівня обізнаності громадян України з особливостями процесу європейської інтеграції, змісту та завдань Угоди про

bin/irbis_nbuvcgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nzizvru_2014_2_35.pdf

³⁷⁰ Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері інформування та налагодження комунікації з громадськістю з актуальних питань європейської інтеграції України на період до 2017 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 березня 2013 р. – № 168-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/168-2013-%D1%80>

асоціацію між Україною та ЄС, що є новацією порівняно з попередніми Програмами.

Пропонувався також інноваційний підхід як у проведенні інформаційної кампанії, що передбачав налагодження активної комунікації між владою та суспільством, так і в питанні фінансування Концепції. Наприклад, ідея запровадження у роботі з інформування громадськості щодо європейської інтеграції комунікаційного елементу, як передбачалося, надасть можливість розділити відповідальність, у тому числі й фінансову, за виконання цієї роботи із зацікавленими неурядовими організаціями, міжнародними донорами і бізнес-структурами. Отож, на думку розробників програми, такий підхід відповідає сучасним тенденціям у ЄС та сприятиме економії державних коштів, адже Концепція не вимагає витрат з державного бюджету³⁷¹.

Ратифікація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (далі – Угода) поставила перед нашою державою нові завдання в частині інформування громадськості. Так, ст. 461–469 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС³⁷² передбачено створення спільних органів, зокрема Ради асоціації, Комітету асоціації, підкомітетів, Парламентського комітету асоціації та Платформи громадянського суспільства.

У ст. 443 Угоди зазначено, що сторони заохочують співробітництво з питань громадянського суспільства з метою досягнення таких цілей:

- посилення контактів та взаємного обміну досвідом між різними секторами ГС;
- залучення ОШС до реалізації Угоди, зокрема моніторингу її виконання;
- забезпечення кращої обізнаності та розуміння щодо України, ЄС.

³⁷¹ Палагнюк Ю. Державні програми з питань європейської інтеграції України: основні напрямки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nzizvru_2014_2_35.pdf

³⁷² Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

У ст. 469 визначено, що сторони сприяють проведенню регулярних засідань представників їхнього громадянського суспільства з метою інформування їх про виконання цієї Угоди та врахування їхнього внеску для її виконання.

Метою діяльності Платформи громадянського суспільства³⁷³ є інформування сторін про виконання Угоди та врахування їхнього внеску для її виконання. Платформа громадянського суспільства складається з представників громадянського суспільства України, з одного боку, і членів Європейського економічного і соціального комітету, з іншого боку, як форум для проведення ними засідань та обміну думками.

Від представників громадянського суспільства України до її складу входять 15 членів³⁷⁴ – представників різних секторів громадянського суспільства – громадських об'єднань, профспілок та організацій роботодавців, які затверджені Асамблеєю УС ПГС відповідно до Регламенту³⁷⁵:

- 6 координаторів робочих груп УС ПГС;
- 3 представники громадських об'єднань;
- 3 представники профспілок національного рівня;
- 3 представники організації роботодавців національного рівня.

Ст. 470 Угоди передбачено, що Платформа громадянського суспільства має бути поінформованою про рішення та рекомендації Ради асоціації; вона може надавати рекомендації Ради асоціації; а Комітет асоціації та Парламентський комітет асоціації здійснюють регулярні контакти з Платформою громадянського суспільства з метою отримання їхньої думки щодо досягнення цілей Угоди.

На сьогодні існує два інституційно визначених механізми скоординованої громадської участі. Крім Української сторони Платформи громадянського суспільства Україна – ЄС, ще діє Українська національна платформа Форуму громадянського суспільства Східного Партнерства.

³⁷³ Урядовий портал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/vikonannya-ugodi-pro-asociaciyu/dvostoronni-organi-asociaciyi-ukrayina-yes/platforma-gromadyanskogo-suspilstva>

³⁷⁴ Платформа громадянського суспільства (ПГС) Україна-ЄС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eu-ua-csp.org.ua/eu-ua-csp-members/>

³⁷⁵ Платформа громадянського суспільства (ПГС) Україна-ЄС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eu-ua-csp.org.ua/eu-ua-csp-members/>

Ці дві Платформи мають як спільні (спрямованість на успіх європейської інтеграції України), так і відмінні риси. Зокрема, змістовні акценти на Східному партнерстві і на Угоді про асоціацію, а також різні міжнародні інституційні партнери.

У 2016 році Європейська програмна ініціатива Міжнародного фонду «Відродження» (МФВ) за фінансової підтримки ЄС розпочала проект «Громадська синергія: посилення участі громадськості в євроінтеграційних реформах за допомогою Української сторони Платформи громадянського суспільства Україна-ЄС та Української національної платформи Форуму громадянського суспільства Східного Партнерства».

Очікується, що завдяки реалізації цього проекту Платформи здійснюватимуть активну, цілеспрямовану і результативну аналітичну, адвокаційну та інформаційно-просвітницьку діяльність, що матиме реальний вплив на політику. А також очікується, що Платформи координуватимуть свої дії задля більшої ефективності діяльності громадянського суспільства в євроінтеграційних процесах³⁷⁶.

Пріоритетами конкурсу є:

- виконання Угоди про асоціацію у конкретних сферах (зокрема, транспорт, енергетика, телекомунікації, соціальна політика тощо), з акцентом на гармонізації законодавства, відповідних інституційних змінах та комунікаціях із зацікавленими сторонами;

- реалізація конкретних цілей із наявного списку «20 очікуваних досягнень до 2020 року» ініціативи Східного партнерства;

- виконання угод України з ЄС про надання макрофінансової допомоги та бюджетної підтримки;

- участь України у програмах ЄС з акцентом на використанні можливостей для внутрішнього реформування та залученні до спільних європейських політик;

³⁷⁶ Костенко А. М. Інформаційно-комунікативні стратегії євроінтеграції в Україні / А. М. Костенко // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21, № 11. – С. 70–77.

- підвищення взаємної обізнаності та розвиток суспільного діалогу між Україною і країнами ЄС та Східного партнерства, розвиток транскордонної співпраці, питання міграційної політики.

Проект «Громадська синергія» надає підтримку в посиленні комунікаційної функції Платформ, зокрема, забезпечуючи постійне наповнення їхніх веб-сайтів та сторінок у соціальних мережах, готуючи щомісячні бюлетені, підтримуючи проведення прес-конференцій та інших заходів, орієнтованих на підвищення обізнаності суспільства з потребами та викликами євроінтеграційних реформ³⁷⁷. Також Проект забезпечує власну комунікаційну діяльність, що має на меті донесення інформації про роботу, що виконується в його межах, до ширших аудиторій.

Традиційно веб-сторінки є одним із основних джерел інформації в Україні про діяльність тієї чи іншої організації. Певний час ці комунікаційні інструменти Платформ були майже статичними, адже повсякденне наповнення сайтів потребує істотних зусиль. З появою постійних Секретаріатів та за підтримки комунікаційного менеджера Проекту динаміка наповнення веб-сторінок УНП та УС ПГС значно зросла. Зокрема, у 2017 році на веб-сторінці УНП опубліковано 144 інформаційні повідомлення (для порівняння: у 2014 році було лише 33 повідомлення, у 2015 р. – 66, у 2016 р. – 46)³⁷⁸.

Що стосується соціальних мереж, то наразі сторінка УС ПГС має 567 підписників – переважно молоду й активну аудиторію, що цікавиться можливостями, які відкривають євроінтеграційні реформи. УНП також має фейсбук-сторінку, де секретаріат регулярно розміщує новини про діяльність Платформи, а також про важливі події та можливості у сфері європейської інтеграції. Вона об'єднана із фейсбук-групою, що діяла з початку роботи УНП, і сукупно вони мають понад 1 500 підписників.

³⁷⁷ Костенко А. М. Вплив інститутів громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси України : монографія / А. М. Костенко. – Суми : Сумський державний університет, 2018. – 411 с.

³⁷⁸ Звіт проекту «Громадська синергія» за 2017 рік. – К. – С. 37.

На кінець 2017 року веб-сторінка «Громадської синергії» у фейсбуці мала 580 підписників, а середнє охоплення аудиторії за місяць становило близько 17 тисяч показів. Найбільш популярними матеріалами серед читачів є аналітичні дослідження з євроінтеграції та власні дайджести Проекту про головні події у відносинах України з ЄС, Східного партнерства та новин Євросоюзу: аналітична доповідь УНП «Україна в координатах Східного Партнерства 2017–2020 рр.» охопила 2 158 людей, звіт УС ПГС «Від цілей до результатів: виконання Угоди про асоціацію очима стейкхолдерів» – 2 382, а дайджест Проекту за 18–30 вересня – 6 133. Сторінка активно інформує про всі події, що відбуваються за його підтримки, конкурси та надає можливість ознайомитись з найбільш цікавими цитатами спікерів з наших заходів у реальному часі³⁷⁹.

Крім того, у рамках проекту готуються інформаційні бюлетені. Загалом за 2017 рік підготовлено та поширено 10 бюлетенів УС ПГС та 7 бюлетенів УНП. Зміст бюлетенів охоплює новини про події Платформ та їхніх робочих груп, результати реалізації проектів у рамках грантового компонента «Громадської синергії» (заходи, аналітика), анонси майбутніх подій. Бюлетені також містять інформацію про грантові можливості та конкурси на євроінтеграційну тематику, оголошені для українських громадських організацій. Крім того, бюлетень УНП висвітлює діяльність ФГС СхП – важливі рішення та адвокаційні ініціативи в рамках Форуму, результати засідань робочих груп та тематичних заходів, діяльність у межах його регрантингової схеми.

Двічі на місяць готується аналітично-інформаційний огляд головних подій з Європейського Союзу, євроінтеграції України та Східного партнерства. Дайджест також передбачає огляд досліджень, що виходили за підтримки Проекту, та найбільш цікавих публікацій з провідних аналітичних центрів світу, що стосуються європейської інтеграції, політики ЄС чи реформ в Україні та країнах регіону.

Постійним медіа-партнером Проекту є провідне профільне інтернет- видання «Європейська правда». На його сайті опубліковано 14 статей за матеріалами

³⁷⁹ Звіт проекту «Громадська синергія» за 2017 рік. – К. – С. 37.

досліджень, що виходили в рамках Проекту, зокрема спеціальну серію публікацій експертів УНП, у якій читачів знайомили з висновками окремих розділів дослідження «Україна в координатах Східного партнерства 2017–2020 рр.»³⁸⁰ Як бачимо, завдяки діяльності Платформ та за фінансової підтримки міжнародних донорів інститути громадянського суспільства здійснюють системну аналітично-інформаційну діяльність.

Ще одним прикладом планування та втілення комплексної інформаційної кампанії щодо євроінтеграції є реалізація Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки³⁸¹. Вона спрямована на промоцію євроінтеграційних реформ та заплановані урядом власні кампанії з інформування про зміст і цілі євроінтеграції. Стратегія була підготовлена громадськими експертами Незалежної асоціації телерадіомовників, Реанімаційного пакета реформ, ГО «Європейський Рух України», Інституту Євроатлантичного співробітництва, Association4U, Української національної платформи Форуму громадянського суспільства та Східного партнерства, Національного інституту стратегічних досліджень, Центру стратегічних досліджень та інших у співпраці з Урядовим офісом з питань європейської та євроатлантичної інтеграції Кабінету Міністрів України в рамках проекту «Точне відображення Угоди про асоціацію Україна – ЄС в українських медіа»³⁸².

Завданнями стратегії є:

- налагодження співпраці між «українськими державними інституціями – міжнародними організаціями – неурядовими організаціями – медіа»;
- координування комунікації європейської інтеграції в Україні, уникнення дублювання зусиль та планування масштабної інформаційної кампанії;
- підвищення рівня обізнаності українських медіа-професіоналів щодо Угоди про асоціацію Україна – ЄС та євроінтеграційної тематики.

³⁸⁰ Звіт проекту «Громадська синергія» за 2017 рік. – К. – С. 39.

³⁸¹ Розпорядження КМУ від 25 жовтня 2017 р. № 779-р «Про схвалення Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018-2021 роки». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/250383204>

³⁸² Проект «Точне відображення угоди про Асоціацію Україна-ЄС в українських медіа». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://internews.ua/projects/eu-ukraine/eu-ua-assosiation-media-project/>

Також у рамках плану втілення Стратегії передбачено створити веб-портал «Україна-ЄС»³⁸³, на якому поширюватиметься інформація про надання допомоги ЄС для України, про проведення конкурсів проектів та вимог до підготовки заявок та проектів, які можуть брати участь у таких конкурсах. Портал – це динамічна онлайн-платформа, де зібрана актуальна інформація про євроінтеграційні процеси в Україні. На сьогодні портал має дев'ять розділів, у яких міститься інформація щодо реформування країни завдяки імплементації Угоди про асоціацію та тій технічній допомозі, яку Україна отримує від Європейського Союзу. Євроінтеграційні новини розміщуються у рубриках «Прес-центр», «Історії успіху», «Аналітика та публікації». Портал також містить щотижневі «Євроінтеграційні дайджести», на які можна підписатись. Євроінтеграційний портал розроблений коштом ЄС у межах Проекту ЄС Association4U «Підтримка впровадження Угоди про асоціацію між Україною та ЄС».

У 2018 році передбачено утворення Координаційної ради з реалізації Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018-2021 роки. Тож, як бачимо, через затвердження та впровадження Стратегії робляться спроби на державному рівні координувати інформаційні кампанії з євроінтеграції між різними суб'єктами. Отже, наголосимо, що зазначена Стратегія розроблялася громадськими експертами за підтримки міжнародних фондів.

Водночас важливим питанням є втілення Стратегії на регіональному рівні. Місцеві органи влади у своєму розпорядженні мають достатньо інструментів для впливу на громадську думку. Проте досить часто спостерігається ігнорування місцевими посадовцями питань європейської інтеграції. Крім того, важливою умовою імплементації Стратегії на регіональному рівні є налагодження співпраці між місцевою владою та громадськими організаціями. Тому спробуємо оцінити рівень такої взаємодії при висвітленні питання євроінтеграції на місцевому рівні.

За результатами аналізу ролі облдержадміністрацій в інформуванні щодо європейського вибору на обласному рівні, який проводився Інститутом світової

³⁸³ Євроінтеграційний портал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eu-ua.org/>

політики в рамках «Ініціативи з розвитку аналітичних центрів України», яку виконує Міжнародний фонд «Відродження» (МФВ) у партнерстві з Фондом розвитку аналітичних центрів (ТТФ) за фінансової підтримки Посольства Швеції в Україні (SIDA)³⁸⁴ зазначено, що у місцевої влади відсутнє розуміння сутності та змісту процесу євроінтеграції. Це обґрунтовується тим, що щоріч гучніше відзначення Дня Європи подається місцевою владою як головне досягнення у процесі європейської інтеграції. До того ж на сайтах низки облдержадміністрацій інформація щодо святкування Дня Європи нерідко є єдиною актуальною новиною у сфері європейської інтеграції за рік. І лише кілька облдержадміністрацій дбають про систематичне інформування мешканців області щодо процесу євроінтеграції, більшість – ставляться до питання забезпечення доступу громадськості та ЗМІ до актуальної інформації з питань імплементації Угоди про асоціацію досить формально, а дехто взагалі його ігнорує.

Експертами рекомендовано здійснювати підвищення рівня знань та розуміння питань, пов'язаних з європейською інтеграцією на місцевому рівні не шляхом загальних тем (як-от: історія, структура ЄС чи відносини України з ЄС), а через конкретні приклади того, як європейська інтеграція покращує стандарти життя у громаді. Наголошується, що варто підкреслювати зв'язок між позитивними змінами в регіоні та впровадженням норм, практик та цінностей ЄС. Особливо це стосується таких сфер, як ефективне урядування, захист довкілля, надання державних послуг та ін. Лише завдяки власним «історіям успіху» на місцевому рівні європейська інтеграція почне сприйматися не як геополітичний вибір між Росією та ЄС, а як шлях підвищення рівня життя кожного українця³⁸⁵.

Тож, важливо з'ясувати, яким чином обласні адміністрації врахували оцінки та рекомендації експертів при формуванні та виконанні місцевих (обласних) планів заходів щодо реалізації Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на

³⁸⁴ Гайдай Д. Євроінтеграція та облдержадміністрації. Як промотують ЄС на регіональному рівні? Аналітична записка – Інститут світової політики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.dropbox.com/s/1frqqam13ziaxvq/policy_brif_oblasti%20%288%29.pdf?dl=0

³⁸⁵ Гайдай Д. Євроінтеграція та облдержадміністрації. Як промотують ЄС на регіональному рівні? Аналітична записка – Інститут світової політики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.dropbox.com/s/1frqqam13ziaxvq/policy_brif_oblasti%20%288%29.pdf?dl=0

2018–2021 роки та чи зуміли налагодити взаємодію з інститутами громадянського суспільства для проведення інформаційних кампаній з євроінтеграції. Адже налагодження ефективного обміну інформацією між неурядовими організаціями та підрозділами місцевої влади, відповідальними за євроінтеграцію, могло б суттєво підвищити комунікаційний потенціал останніх³⁸⁶.

У рамках нашого дослідження було проведено оцінку обласних планів заходів на 2018 рік щодо реалізації в областях Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки.

У публічному доступі нам вдалося знайти план обласних заходів щодо реалізації Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки лише для одинадцяти областей – Вінницької, Донецької, Житомирської, Івано-Франківської, Київської, Луганської, Миколаївської, Полтавської, Сумської, Тернопільської, Чернігівської областей.

Загалом плани заходів різних областей майже не відрізняються один від одного та є компіляцією відповідних статей з урядового плану заходів щодо реалізації в областях Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції. Так, половина планів (Тернопільської, Полтавської, Івано-Франківської, Київської та Вінницької областей) є загальними та складаються лише з чотирьох блоків, таких як: проведення інформаційної кампанії у галузі освіти, в економічній сфері, проведення в містах (як правило, лише в обласних) Днів культури країн ЄС та подання Держкомтелерадіо інформації про виконання плану заходів на 2018 рік з реалізації Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки у відповідній області. У цьому разі у Вінницькій області при плануванні зазначені лише відповідальні та не визначені ні конкретні терміни виконання, ні цільова аудиторія, ні джерела фінансування. У переважній більшості адміністрацій відсутнє розуміння необхідності при плануванні заходів урахувати цільову аудиторію. Загалом не внесли до плану критерій визначення цільової аудиторії такі області, як Київська, Миколаївська, Чернігівська та Вінницька, а Івано-

³⁸⁶ Костенко А. М. Інформаційно-комунікативні стратегії євроінтеграції в Україні / А. М. Костенко // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21, № 11. – С. 70–77.

Франківська, Полтавська, Житомирська, Тернопільська – у графі «цільова аудиторія» зазначили «населення області», що також передбачає відсутність у плануванні цільових заходів.

Конкретизацію цільової аудиторії та врахування її при плануванні заходів відображено у планах Донецької, Сумської та Луганської областей³⁸⁷. Так, наприклад, у Луганській області заплановано провести для активістів молодіжного руху обласний фестиваль молодих виконавців «Міжнародний день дружби» за рахунок коштів обласного бюджету. У Сумській області для учнівської та студентської молоді заплановано створення нових та активізацію роботи існуючих інформаційних центрів (пунктів) європейської та атлантичної інтеграції України, проте коштів на це не виділено; для відвідувачів офіційних сайтів – наповнення тематичного розділу веб-порталу, сайтів місцевих органів виконавчої влади Сумської області, сайтів районних державних адміністрацій, виконавчих комітетів міських рад, органів місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад інформацією про суть процесів, що відбуваються у сфері європейської інтеграції України – коштів також не передбачено. Донецька обласна державна адміністрація підготувала фаховий план заходів, виокремивши конкретні цільові аудиторії, джерела фінансування, строки виконання, комунікаційні канали тощо. Наприклад, для представників органів місцевого самоврядування заплановано проведення інформаційних днів з питань запровадження реформи місцевого самоврядування та децентралізації влади за кошти обласного бюджету; для представників об'єднаних територіальних громад – проведення семінару «Про Європейський тиждень місцевої демократії» (без виділеного фінансування); для представників органів місцевого самоврядування, органів виконавчої влади, експертного та наукового середовища, міжнародних організацій – проведення регіонального форуму «Децентралізація: сучасний стан та перспективи розвитку» за кошти обласного бюджету; для керівників навчальних закладів, педагогічної спільноти, громадськості – розміщення посилання на портал «Україна – ЄС» на сторінці

³⁸⁷ Костенко А. М. Інформаційно-комунікативні стратегії євроінтеграції в Україні / А. М. Костенко // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21, № 11. – С. 70–77.

відділу міжнародної інтеграції Донецького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти тощо. Загалом Донецька область демонструє продуману та фахову роботу в підготовці обласного плану заходів, застосовує конкретні індикатори оцінок ефективності плану, канали комунікації, що якісно відрізняє обласний план від більшості інших.

Лише у деяких доступних обласних планах передбачено залучення та налагодження взаємодії місцевої влади з інститутами громадянського суспільства³⁸⁸. Так, у планах заходів Сумської та Чернігівської ОДА передбачено залучення громадських організацій на всіх етапах реалізацій, зокрема за кошти проектів. У Миколаївській області спланували проведення у взаємодії з громадськими організаціями соціологічних досліджень щодо поінформованості громадськості про державну політику у сфері європейської інтеграції України та ставлення до вступу України в Європейський Союз; а також проведення громадських обговорень з питань реалізації Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки. Вінницька ОДА вирішила залучати громадські об'єднання, засоби масової інформації до здійснення заходів у рамках інформаційних кампаній щодо комунікації у сфері європейської інтеграції. У Донецькій та Луганській областях регіональні форуми та фестивалі проходять у співпраці з громадськими організаціями. Так само Полтавська ОДА залучає громадські організації до проведення Днів культури країн ЄС. Такі області, як Тернопільська, Житомирська, Івано-Франківська, Київська – не внесли до своїх планів механізми взаємодії з інститутами громадянського суспільства.

Частково реалізацію планів заходів обласних адміністрацій можна відстежити шляхом аналізу Інформації про виконання плану заходів на 2018 рік з реалізації Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки у II кварталі п. р. за 2018 р. Документ засвідчує, що незважаючи на плани, області

³⁸⁸ Костенко А. М. Інформаційно-комунікативні стратегії євроінтеграції в Україні / А. М. Костенко // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21, № 11. – С. 70–77.

звітують лише про проведення в містах (обласних центрах) Днів культури країн ЄС³⁸⁹.

Тож, можемо стверджувати, що за останній рік відбулися певні зрушення в питанні розробки планів заходів інформаційних кампаній з висвітлення євроінтеграційних процесів та є спроби залучення та взаємодії громадських організацій. Проте звітування обласних адміністрацій проходить часто формально, і акцент робиться лише на культурно-мистецьких заходах у рамках відзначення Дня культури країн ЄС³⁹⁰.

Незважаючи на певне ігнорування з боку місцевої влади інформаційних кампаній, інститути громадянського суспільства самотужки проводять таку роботу на місцевому та всеукраїнському рівнях. За такої умови зазначений вид роботи є здебільшого системним і не зводиться лише до масових розважальних заходів. ІГС реалізують власну інформаційну діяльність шляхом співпраці. Прикладом такої співпраці є діяльність Центрів європейської інформації (ЦЕІ)³⁹¹. ЦЕІ є спільними проектами бібліотек і громадських організацій. ЦЕІ в Україні відкривалися спочатку за підтримки Представництва ЄС, а пізніше – й Міжнародного фонду «Відродження».

В Україні, за даними порталу Представництва ЄС в Україні (2015 р.), було відкрито 21 ЦЕІ у вищих навчальних закладах 19 міст України: Дніпропетровськ, Київ, Луцьк, Севастополь, Сімферополь, Тернопіль, Харків, Херсон, Чернівці, Суми, Одеса, Донецьк, Біла Церква, Вінниця, Острог, Маріуполь, Миколаїв, Івано-Франківськ і Львів. ЦЕІ пропонують користувачам публікації та матеріали офіційних установ ЄС, а також періодичні видання, журнали ЄС та інші матеріали, що стосуються діяльності ЄС, життя та соціальних стандартів, освіти в країнах ЄС, питань співпраці України та ЄС тощо. У ЦЕІ також надають доступ до електронних

³⁸⁹ Костенко А. Вплив інститутів громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси України : монографія / А. М. Костенко. – Суми : Сумський державний університет, 2018. – 411 с.

³⁹⁰ Костенко А. Інформаційно-комунікативні стратегії євроінтеграції в Україні / А. М. Костенко // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21, № 11. – С. 70–77.

³⁹¹ Центри європейської інформації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lib.sowa.com.ua/Europe/Posibnyk_EU_Information_2016.pdf

баз даних, які містять офіційні документи, що приймаються Європейською Комісією, Європейським Парламентом та іншими офіційними установами ЄС³⁹².

На базі ЦЄІ проводять інформаційні заходи для студентів і викладачів з актуальних питань діяльності ЄС, його відносин з Україною, презентації освітніх програм ЄС для студентів і молодих науковців. Консультанти ЦЄІ надають допомогу у пошуку матеріалів та інформації³⁹³.

У 2005–2008 рр. за ініціативи та підтримки Міжнародного Фонду «Відродження» була створена Мережа ЦЄІ України. Члени Мережі ЦЄІ України дають таке визначення ЦЄІ: «Це регіональний інформаційно-просвітницький ресурсний центр з питань європейської інтеграції»³⁹⁴. Місія Мережі ЦЄІ України – сформувати в Україні суспільство, яке базується на європейських цінностях. Члени Мережі узгоджують напрями та організаційні аспекти роботи, налагоджують співпрацю між ЦЄІ, обмінюються досвідом та інформаційними ресурсами, реалізують мережеві проекти, працюють над стандартами діяльності центрів, сприяють підвищенню професійного рівня працівників.

Регіональні ЦЄІ покликані надавати такі основні послуги³⁹⁵:

- збирання, обробка, зберігання літератури та інших матеріалів з питань європейської інтеграції;
- забезпечення відкритого доступу до літератури та інших матеріалів з питань європейської інтеграції у друкованому та електронному вигляді, надання їх у користування;
- доступ до Інтернету;
- довідково-бібліографічне обслуговування, інформування та консультування з питань європейської інтеграції та діяльності ЄС.

Як бачимо, співпрацюючи з бібліотеками, громадські організації мають можливість здійснювати систематичну роботу, відповідати потребам конкретної

³⁹² Центри європейської інформації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lib.sowa.com.ua/Europe/Posibnyk_EU_Information_2016.pdf

³⁹³ Інформаційні центри ЄС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/more_info/eu_information_centres/index_uk.htm

³⁹⁴ Про Мережу центрів європейської інформації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrcei.org/about>.

³⁹⁵ Про Мережу центрів європейської інформації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrcei.org/about>.

цільової аудиторії та безпосередньо навчати використовувати знання про ЄС як інструмент для розв'язання життєвих проблем.

Проте аналіз сайтів регіональних ЦЄІ свідчить, що активна діяльність мережі відбувалася до 2016 року, а потім їх інформаційна робота згорнулася. Так, у середині 2016 року на переважній більшості регіональних сайтів мережі ЦЄІ інформація перестала оновлюватися. І лише три Центри європейської інформації: м. Херсон³⁹⁶, м. Хмельницький³⁹⁷ та м. Луцьк –мають актуальну інформацію на своїх сайтах.

Ще однією формою інформаційної діяльності інститутів громадянського суспільства є робота у форматі євроклубів. Євроклуби – це різновид дитячих та молодіжних громадських об'єднань, що мають багатопрофільний характер, можуть існувати як самостійно, так і у загальноосвітньому навчальному закладі.

Євроклуб – це форма добровільної організації молоді, що сприяє творчій реалізації та громадянській освіті її членів, залученню молоді до участі в європейських ініціативах, інформуванню з питань європейської інтеграції. Ідея створення шкільних європейських клубів належить Маргариті Белард – національному координатору програми «Європейський вимір в освіті» (Португалія, 1972 рік). Перші українські євроклуби були засновані в 1995 році за прикладом подібних організацій в Європі. За даними блогу, євроклуби в Україні³⁹⁸, станом на 2009 рік в Україні молодь у віці від 11 до 18 років об'єднана діяльністю близько 1 000 молодіжних євроклубів, переважно шкільних³⁹⁹.

Реальну підтримку розвитку євроклубів в Україні надавали Представництво Європейської Комісії в Україні, Міжнародний фонд «Відродження», Польсько-Американсько-Українська Ініціатива про Співпрацю (ПАУСІ), Фонд ім. Стефана Баторія, Міністерство закордонних справ Польщі. Організаційно євроклуби можуть бути оформлені як офіційно зареєстровані відповідно до чинного

³⁹⁶ Центр європейської інформації м. Херсон. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ks.ukrcei.org/>

³⁹⁷ Центр європейської інформації м. Хмельницький. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://km.ukrcei.org/>

³⁹⁸ Євроклуби в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euroclubs.org.ua/p/blog-page.html>

³⁹⁹ Подчерняєва Н. Діяльність євроклубу загальноосвітнього навчального закладу як однієї з форм дитячого громадського об'єднання. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oaji.net/articles/2017/927-1518097567.pdf>

законодавства неурядові організації. Тоді клуб діє на підставі Статуту, може мати власні банківські рахунки, печатку тощо. У переважній більшості європейські клуби, що набувають статусу окремої неурядової організації, створюються студентами вищих навчальних закладів або лідерами громадських організацій.

Євроклуби, що виникають при загальноосвітніх школах, не реєструються як окремі неурядові організації. Вони створюються і діють на підставі Статуту, розробленого за участю вчителів, дирекції, учнів і батьків та затвердженого директором установи. Така організаційна форма діяльності євроклубу може бути реалізована і у вищих навчальних закладах за участю ректорату, органів студентського самоврядування, кафедр тощо.

Метою діяльності євроклубів є:

- розширення знань про Європу, країни Європейського Союзу;
- інформування про євроінтеграційні процеси та співпрацю України та Європейського Союзу;
- сприяння вихованню європейської свідомості, пропагування спільних європейських цінностей;
- налагодження співпраці української молоді з ровесниками з країн Європи;
- створення сприятливих умов для самореалізації учнівської молоді;
- вироблення нового стилю відносин, поведінки, мислення.

Серед основних завдань євроклубів виділяють:

- вивчення історії, культури, звичаїв та традицій як країн Європейського Союзу, так і України як невід'ємної частини європейської цивілізації;
- установлення зв'язків з молоддю країн Європи через програми молодіжних обмінів та листування, виконання спільних проектів;
- удосконалення навичок самостійного здобування та критичного аналізу інформації;
- організація різноманітних заходів з метою поширення інформації про Європейський Союз, європейську спільноту;
- розвиток духу партнерського співробітництва та взаємодопомоги;
- мотивація до вивчення іноземних мов.

Формами роботи євроклубів є⁴⁰⁰:

- регулярні засідання членів євроклубів та обговорення актуальних питань, пов'язаних з відносинами між Європейським Союзом та Україною;
- місцеві/регіональні/всеукраїнські молодіжні практичні семінари і конференції;
- проведення виставок фотографій, малюнків, плакатів, конкурсів, випуск інформаційних матеріалів (стінгазет, європейських куточків у класах і бібліотеках) на теми, пов'язані з Європою та Європейським Союзом;
- організація тренінгових занять, рольових ігор, квестів, акцій, проектів;
- літературні та мистецькі вечори, на яких учасники знайомляться із творчою спадщиною відомих європейських авторів;
- інформаційні кампанії, спрямовані на місцеву громадськість (зустрічі, лекції, вистави, вікторини);
- публікація та розповсюдження літератури на європейську тематику;
- зв'язки з європейськими партнерами та молодіжні обміни;
- конкурси (на кращий малюнок, наукове дослідження);
- робота з молодшими членами (дітьми з початкової та середньої школи).

Інформація про діяльність євроклубів висвітлюється в інтернет- виданнях, у періодичних виданнях регіонів України та зарубіжжя. Майданчиком для спілкування євроклубівців є сайт «Євроклуби в Україні»⁴⁰¹, де публікуються новини про діяльність євроклубів, відбувається обговорення ініціатив, здійснюється обмін досвідом тощо. Знову ж таки бачимо, що активність на сайті знижується у середині 2017 року. Інформація про заходи не поновлюється, проте можна знайти контакти євроклубів у різних областях України.

Отже, євроклуб – це форма самоорганізації молодих людей. Участь у євроклубі сприяє їх творчій активності, залученню до участі в європейських ініціативах, громадській діяльності, інформуванню з питань європейської

⁴⁰⁰ Костенко А. Роль євроклубів у проведенні інформаційних кампаній з питань євроінтеграції / А. М. Костенко // *Politicus*. – 2019. – №1.

⁴⁰¹ Євроклуби в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.euroclubs.org.ua

інтеграції та реалізації проектів неформальної освіти серед однолітків. І хоча не вдалося налагодити спільний майданчик для спілкування євроклубівців, де б публікувалися актуальні новини про діяльність євроклубів, відбувалися обговорення їх ініціатив, обмін досвідом тощо, проте сьогодні євроклуби активно працюють в навчальних закладах України і певна частина з них оформлені як громадські організації.

Чи не єдиною загальноукраїнською тематичною інформаційною кампанією можемо вважати Дні Європи в Україні, яка проходить в багатьох містах. Активно залучаються до проведення Днів Європи як органи державної влади та місцевого самоврядування, так і громадський сектор. Інформаційна кампанія побудована за класичною моделлю, яка передбачає широке залучення аудиторії через сегментованість заходів, що розраховані на різного глядача. Наприклад, для молоді влаштовують концерти європейських та українських виконавців, молодіжні ігри. Для людей старшого віку працюють інформаційні центри в наметовому містечку, де кваліфіковані фахівці надають інформацію про Європейський Союз, його членів, переваги вступу України до цієї організації. У павільйонах країн-учасниць ЄС усі бажаючі можуть отримати інформацію про дані країни, їх культуру, економіку та шлях до вступу у Європейський Союз⁴⁰².

Належну прозорість у діяльності влади, як стверджують громадські експерти, «можна забезпечити тільки завдяки всебічному розвитку в Україні інформаційних систем і програмних сервісів на основі відкритих даних... Джерелами цих відкритих даних у першу чергу, на їх думку, повинні стати державні інформаційні ресурси (реєстри), об'єднані між собою в рамках загальнонаціональної системи .../взаємодії»⁴⁰³.

⁴⁰² Ібрагімова І. Інформаційне суспільство та взаємодія влади з громадськістю: вимоги ефективності // Вісн. НАДУ. – 2004. – № 1. – С. 36–42.

⁴⁰³ Лук'янов О. Відкриті дані як каталізатор українських економічних реформ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.prostir.ua/?blogs=vidkryti-dani-yak-katalizator-ukrajinskyh-ekonomichnyh-reform>

Прогрес у розвитку відкритих даних український фахівець із новітніх інформаційних технологій (ІТ) О. Краковецький⁴⁰⁴ вбачає у розробленні та функціонуванні ІТ-ресурсів, до яких належать⁴⁰⁵:

- єдиний державний веб-портал відкритих даних data.gov.ua (перша версія порталу була розроблена українськими волонтерами з організації Socialboost за підтримки міжнародних організацій і компанії Microsoft; на сьогоднішній день веб-портал переданий на баланс Державного агентства з питань електронного урядування);

- система державних закупівель ProZorro (розробка цієї системи на базі програмного забезпечення з відкритим кодом була здійснена у партнерстві влади, бізнесу і громадськості та адмініструвалася антикорупційною громадською організацією Transparency International Ukraine);

- офіційний веб-портал публічних фінансів України Є-data (офіційний державний інформаційний портал у мережі Інтернет, на якому оприлюднюється інформація про використання публічних коштів та втілюється ідея «Прозорого бюджету»);

- веб-сервіс «Пошуково-аналітична система 007», що створений за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» на основі відкритих даних зі сфери державних фінансів (надає можливість пошуку, аналізу та візуального представлення інформації про те, як держава використовує кошти платників податків).

Крім того, було запущено портал Open Aid Ukraine⁴⁰⁶, на якому можна відслідковувати основні позики та гранти, які надають Україні. Міністерство юстиції відкрило 13 публічних реєстрів, де громадяни мають доступ до інформації про зареєстровані компанії, ІГС, організації у сфері масової інформації та рішення судів, а також можуть побачити імена осіб, звинувачених у корупційних злочинах.

⁴⁰⁴ Краковецький О. Про стан розвитку відкритих даних в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://site.ua/alex.krakovetskiy/4667-pro-stan-rozvitku-vidkritih-danih-v-ukrayini/>

⁴⁰⁵ Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні: аналіт. доповідь / за заг. ред. О. Корнієвського. – К.: НІСД, 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/AD_GromSuspilstvo_pp1-56_press-25fe8.pdf

⁴⁰⁶ Open Aid Ukraine. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://openaid.gov.ua/>

Новий закон про забезпечення прозорості власності ЗМІ вимагає повного публічного розкриття інформації про власників корпоративних прав у медіа-компаніях. Водночас запровадження системи електронного декларування доходів та активів чиновників підняло планку прозорості в публічному секторі на новий рівень.

Варто згадати, що ще під час Євромайдану громадянське суспільство України взяло на себе роль провідного комунікатора, поширюючи інформацію щодо подій, які відбувались в Україні. Так, «Євромайдан SOS» – «самоорганізована група активістів громадського суспільства та правозахисників, юристів, журналістів та інших небайдужих громадян різних професій» – очолювала комунікацію з громадськістю кілька місяців після Євромайдану. Фінансований донорами Український кризовий медіа-центр (УКМЦ) виконував провідну функцію урядової комунікації. УКМЦ інформував міжнародну спільноту щодо подій в Україні, одночасно надаючи інформацію людям у Криму та уражених війною східних областях, а також внутрішньо переміщеним особам із зон конфлікту. Нині УКМЦ забезпечує безперервне звітування щодо процесу реформ через Українську робочу групу з комунікації реформ. Отже, інститути громадянського суспільства є активними учасниками та суб'єктами інформаційних кампаній щодо європейської інтеграції. Ураховуючи багатовимірний характер сучасного ЄС, ІГС беруть участь не лише в організації та проведенні масових заходів, спрямованих на різні цільові групи, висвітлюють ці заходи у ЗМІ та соціальних медіа, а й обговорюють та готують документи щодо планування інформаційних кампаній як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні; залучають кошти міжнародних проектів на реалізацію інформаційних кампаній щодо євроінтеграції; сприяють прозорості влади.

Запропоновані в дисертації індикатори оцінки взаємодії ІГС з органами державної влади та місцевого самоврядування дозволяють нам визначити роль ІГС у інформуванні громадскості стосовно євроінтеграційних процесів України. Зокрема, на рівні планування можемо констатувати про:

1) наявність широкого спектру нормативно-правових і розпорядчих документів органів державної влади та місцевого самоврядування, що регламентують питання інформування громадськості в контексті євроінтеграції.

2) Стратегія комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки представлена на національному, регіональному та локальному рівнях та розроблено відповідні плани заходів щодо її реалізації.

3) доступність різноманітних каналів інформування громадськості з питань європейської інтеграції, які охоплюють інтернет-ресурси (офіційні сайти, соціальні мережі), ЗМІ (друковані, радіо та телебачення), роздаткові матеріали.

4) часткова доступність до відкритих баз даних, власником яких є органи влади, оскільки сайти складно облаштовані, а на регіональному та локальному рівнях відсутня велика кількість інформації.

На рівні дії спостерігається:

1. Часткове дотримання норми надання доступу до публічної інформації про здійснення євроінтеграційних реформ, розпорядником яких є органи влади на національному, регіональному та локальному рівнях. Громадські ініціативи сприяли збільшенню прозорості органів влади. Тепер можна ефективніше перевіряти інформацію, забезпечуючи підзвітність влади через надання ЗМІ інформації про стан реформ. Проте процес надання доступу до публічної інформації часто ініціюється саме ГС. Тому розроблення і впровадження їх за участю ініціатив з прозорості влади є ще одним прикладом впливу громадськості на процеси формування та реалізації державної, регіональної та локальної політики.

2. Інформування громадськості з питань європейської інтеграції через різні канали комунікації є не таким оперативним, проте з появою низки проектів за участі ГС спостерігається позитивна динаміка наповнення офіційних сайтів органів влади.

3. аналіз оприлюднених звітів про роботу органів влади в контексті виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС свідчить про формальний та несистемний підхід до її реалізації, особливо на регіональному та локальному рівнях. Насамперед це стосується Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021

роки, плани виконання якої на регіональному та локальному рівнях часто відсутні або розроблені за принципом копіювання заходів попередніх років. У більшості випадків не визначено цільової аудиторії та фінансування. Заходи часто реалізуються ІГС у рамках міжнародних проектів. Координація дій між ІГС та владою відсутня.

4. Такі мережі ІГС, як Євроклуби, ЦЄІ, Платформа громадянського суспільства, Українська національна платформа Форуму громадянського суспільства Східного Партнерства тощо ведуть активну інформаційну роботу на власних веб-сторінок, де висвітлюють не лише останні новини про проекти та заходи, а й актуальну інформацію про ЄС, євроінтеграційні процеси та різні аспекти реформ.

5. Більшість проектів щодо інформування громадськості з питань європейської інтеграції реалізуються ІГС за фінансової підтримки міжнародних партнерів та фондів. З державного, регіонального та місцевого бюджетів такі проекти майже не підтримуються. Є випадки фінансової підтримки лише окремих заходів та ініціатив, серед яких, наприклад, Дні Європи.

На рівні впливу/наслідків можемо зробити висновки, що:

1. Інформування громадськості з питань європейської інтеграції має несистемний характер, незважаючи на перевантаження інформаційного простору. З метою підвищення рівня знань та розуміння питань, пов'язаних з європейською інтеграцією на місцевому рівні, варто висвітлювати зазначені питання не шляхом загальних тем, а через конкретні приклади того, як європейська інтеграція покращує стандарти життя у громаді. Крім того, варто підкреслювати зв'язок між позитивними змінами в регіоні та впровадженням норм, практик та цінностей ЄС. Особливо це стосується таких сфер, як ефективне урядування, захист довкілля, надання державних послуг та ін. Лише завдяки власним «історіям успіху» на місцевому рівні європейська інтеграція почне сприйматися не як геополітичний вибір між Росією та ЄС, а як шлях підвищення рівня життя громадян.

2. Загальний аналіз медійного простору свідчить, що інформаційне поле в питаннях щодо Угоди про асоціацію та ЄС – перенасичене. У той самий час

одноманітність цієї інформації, «передрук» й цитування одних і тих самих джерел формують пасивну позицію громадян. Інформація про співпрацю між Україною та ЄС подається відірвано від контексту Угоди і є досить узагальненою.

3. Часто відсутнє співвідношення каналу комунікації, цільової групи та змісту інформації щодо європейської інтеграції.

4. Відсутня координація зусиль з питань інформування громадськості з європейської інтеграції, що пов'язано із використанням застарілих методів інформування, а також неефективним застосуванням інформаційного ресурсу Євросоюзу; браком методологічного і практичного розуміння інформаційних кампаній.

5. Хоча і спостерігається підвищення рівня обізнаності громадян щодо Угоди про асоціацію Україна-ЄС та змісту євроінтеграційних реформ, проте він є неоднорідним. Виявлені регіональні відмінності прихильності населення України до ідеї європейської інтеграції та ставлення до євроінтеграційних реформ.

Загалом можемо зазначити, що ІГС мають доступ до нових каналів впливу на інформаційну політику. Через різноманітні громадянські платформи ІГС розробляють порядок денний у галузі інформування громадськості з питань євроінтеграції, реалізації європейської реформ та виконання Угоди про асоціацію Україна – ЄС. Інформаційна діяльність ІГС на місцевому рівні є складнішою. Адже місцеві ІГС мають менший досвід взаємодії із органами влади та обмежені інформаційні та фінансові ресурси. Крім того, місцева влада питання євроінтеграції часто відносить на другий план та не зацікавлена співпрацювати з ІГС. Місцеві інформаційні кампанії дають можливість урахування територіальних відмінностей щодо сприйняття європейської інтеграції мешканцями різних регіонів України та забезпечення для громадян зворотного зв'язку, врахування суспільних настроїв та переконань людей. Тому при формуванні регіональних планів інформаційної кампанії варто акцентувати увагу на підвищенні спроможності місцевих ІГС.

Найбільш поширеними формами інформаційних кампаній, які застосовуються ІГС, є кампанії з формування обізнаності, безпосередньо

інформаційні кампанії та освітні кампанії. Практика вже чинних кампаній свідчить, що аудиторії подобаються динамічні пояснювальні елементи

Аналіз інформаційних кампаній свідчить про спробу налагодити комунікацію між владою та громадянським суспільством при плануванні та реалізації інформаційних кампаній з євроінтеграції. Така взаємодія дозволяє впроваджувати інтегровані комунікаційні технології, які забезпечують поєднання різних видів комунікації та конкретних повідомлень у цілісну систему та мінімізують потужність інформаційного шуму та небезпеки пересичення, викликаних невпорядкованими та нескоординованими діями.

Взаємодія між ІГС та органами влади в контексті інформаційної діяльності вимагає доступ ІГС до публічної інформації. Проте саме в цьому аспекті спостерігається низка проблем, особливо на локальному рівні. Це зокрема:

- нерегульованість практик звітування посадовців і депутатів органів місцевого самоврядування (ОМС). Відсутність зрозумілого та уніфікованого порядку звітування депутатів призводить до ігнорування або довільного трактування депутатами відповідної норми закону;

- невиконання норми закону про регулярне звітування міського голови та виконавчих органів (управлінь) перед територіальною громадою. У багатьох громадах виконавчі органи місцевих рад порушують звітну дисципліну, а тексти звітів багатьох виконавчих органів є відсутніми у вільному доступі;

- складність сайтів ОМС та низький рівень їх технічного оснащення.

Отже, оскільки спостерігається пряма кореляція між інформованістю людини та її здатністю поєднати політичні рішення (процеси) зі своїми особистими, персональними інтересами, то ключовим аспектом інформаційної кампанії щодо євроінтеграції має бути розуміння цільових аудиторій та рівень їх інформованості та врахування у відповідних документах, таких як Концепції реалізації державної політики у сфері інформування та налагодження комунікації з громадськістю з актуальних питань європейської інтеграції України на період до 2017 р., Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки. Зазначені документи є механізмом розподілу відповідальності за проведення інформаційної

політики з питань європейської інтеграції (зокрема й фінансової) між органами державної влади та зацікавленими неурядовими організаціями, міжнародними донорами і бізнес-структурами. У зв'язку з цим зростає роль таких громадських інституцій, як Платформа громадянського суспільства, Центри європейської інформації, євроклуби, завданнями яких є інформування про євроінтеграційні процеси в Україні, робота з різними цільовими групами, з одного боку, та налагодження комунікації між владою та громадянським суспільством при плануванні та реалізації інформаційних кампаній з євроінтеграції – з іншого.

3.2. Механізми громадського консультування в процесі інтеграції України до ЄС

Критично важливою проблемою сьогодення є низький рівень довіри громадян до влади, а відповідно і до реформ. Громадянське суспільство частково здатне подолати проблему недовіри, підтримуючи співпрацю з реформаторами в органах законодавчої та виконавчої влади та створюючи безпечні і більш інклюзивні «громадські місця» для обговорення реформ, аби громадяни могли краще оцінювати політики і надати свої відгуки про них. Адже просте поширення інформації «згори вниз» не приносить бажаних результатів, саме тому налагодження комунікації між владними інституціями та громадськістю є ключовим елементом подолання недовіри та забезпечення сталої підтримки реформ з боку громадян. Консультації з громадськістю дозволяють підвищити ступінь прозорості, прогнозованості, обґрунтованості рішень, розширити доступ громадян до інформації, забезпечити більш ефективне використання публічних фінансів тощо.

Механізм громадського консультування – це спосіб спрямувати в позитивному напрямі соціально активну частину населення, яка на добровільних

засадах бере участь у суспільно-політичному житті⁴⁰⁷. Крім того, такий механізм спрямований на попередження громадського обурення результатами діяльності органів держави та запобігання конфронтації суспільства й публічної влади. Ця діяльність визнає рівноправне становище громадськості у відносинах із владою при формулюванні проблем, пропонуванні політичних альтернатив та налагодженні політичного діалогу, хоча відповідальність за кінцеві рішення залишається за владними структурами.

У більшості європейських країн спостерігається тенденція до розширення участі громадян у громадських консультаціях як на центральному, так і місцевому рівні та передбачається комплексний аналіз позицій зацікавлених сторін. В Україні консультації з громадськістю – це часто набір окремих заходів (як правило, разових) з публічного обговорення проектів тих чи інших нормативно-правових актів, тобто фактично визначених варіантів вирішення певної проблеми. Основним нормативно-правовим актом, який регулює механізм проведення консультацій з громадськістю в Україні, є Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики⁴⁰⁸.

Термін «консультування» означає звернення до когось за порадою або думкою з певного питання. Воно передбачає запрошення громадськості до висловлення своїх думок, коментарів, поглядів та відгуків щодо конкретного документа чи порядку денного. Консультація – це двосторонній зв'язок, у якому громадяни забезпечують зворотний зв'язок із центральною чи місцевою владою.

Громадські консультації – це процес комунікацій між органами державної влади та громадянами (зацікавленими сторонами), за допомогою якого обидві сторони стають поінформованими про різні перспективи та пропозиції урядової політики і які надають можливість громадянам впливати на зміст рішень, що їх ухвалюють органи державної влади. Цей процес також можна розглядати як

⁴⁰⁷ Костенко А. М. Громадянське консультування як діалоговий механізм в євроінтеграційних процесах України / А. М. Костенко // Гілея: науковий вісник. – 2018. – Вип. 138(3). – С. 67–70. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2018_138%283%29__13

⁴⁰⁸ Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF>

постійний діалог між різними зацікавленими сторонами, спрямований на отримання всієї необхідної інформації, оцінку наявних варіантів політики й наслідків упровадження кожного з них, забезпечення об'єктивної зваженої перспективи для кожної зацікавленої сторони⁴⁰⁹. Громадське консультування – це також комунікація, під час якої органи влади оприлюднюють проекти своїх рішень з метою отримання коментарів, зауважень, пропозицій від громадськості, або проводять консультації з громадськістю щодо ходу реалізації рішень, політик, які вже впроваджуються, або впровадження яких завершилося. Як правило, проведення консультацій ініціює орган влади.

Можна розглядати процес консультування з погляду потреб, які він може задовольнити. Хоча уряд і громадськість мають різні інтереси й потреби, однак мета, поставлена в рамках проведення консультацій, залишається спільною: кращі державні програми й послуги завдяки кваліфікованому та впливовому залученню громадян до процесу вироблення урядових рішень.

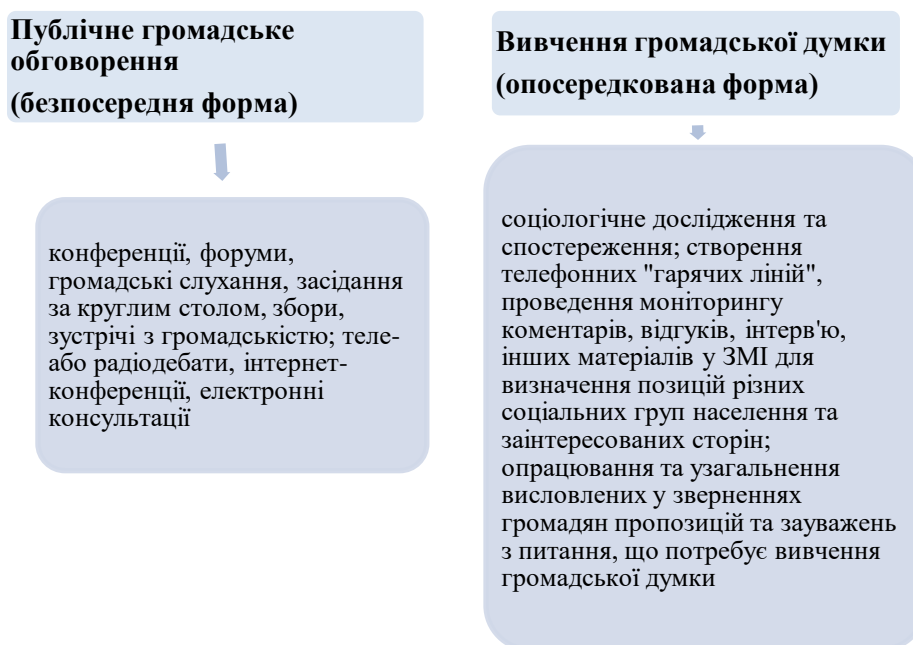

Рис. 3.1. Форми консультацій із громадськістю

Джерело: складено авторкою

⁴⁰⁹ Посібник щодо проведення публічних консультацій. – К.: Київська типографія, 2004. – 69 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://icps.com.ua/assets/uploads/images/files/manual_on_public_consultations_icps_.pdf

Виокремлюють дві групи форм проведення консультацій з громадськістю – безпосередня та опосередкована (рис. 3.1)⁴¹⁰. До безпосередніх форм консультування з громадськістю відносять: конференції, семінари, форуми, громадські слухання, круглі столи, збори, зустрічі з громадськістю, роботу громадських приймалень, теле- або радіодебати, дискусії, інтернет-конференції тощо. Опосередкованими формами консультацій з громадськістю є соціологічні дослідження та спостереження, створення «телефонних гарячих ліній», проведення моніторингу коментарів, відгуків, інтерв'ю, інших матеріалів у ЗМІ для визначення позицій різних соціальних груп, опрацювання та узагальнення пропозицій та зауважень громадян тощо.

Отже, через механізм консультування влада отримує зворотний зв'язок від громадян шляхом добровільного висловлення думок або за запитом. Під час організації і проведення консультацій органи влади віддають перевагу опосередкованим, а не прямим формам консультацій, адже підготовка і проведення безпосередніх консультацій – клопітка та тривала процедура, яка вимагає значних організаційних зусиль.

Можна ідентифікувати три основних типи консультації з громадськістю:

- консультації зі створеними органами, наприклад тристоронні комітети;
- консультації зі спеціальними консультативними групами;
- повідомлення громадськості публікуються в Інтернеті та подаються для громадського коментування, яке може сприяти поточним консультаціям.

Спробуємо з'ясувати організаційні особливості проведення безпосередніх та опосередкованих форм консультацій з громадськістю та визначити переваги й недоліки кожної з форм.

Публічне громадське обговорення є однією із безпосередніх форм консультацій. Воно проходить у вигляді: конференцій, форумів, громадських

⁴¹⁰ Костенко А. Громадянське консультування як діалоговий механізм в євроінтеграційних процесах України / А. М. Костенко // Гілея: науковий вісник. – 2018. – Вип. 138(3). – С. 67-70. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2018_138%283%29__13

слухань, засідань за круглим столом, зборів, зустрічей з громадськістю, а також у вигляді теле- або радіодебатів, інтернет-конференцій, електронних консультацій.

Найбільш розповсюдженими інструментами є конференції, форуми, громадські слухання, засідання за круглим столом, збори, зустрічі з громадськістю. Зазначені форми передбачають збори представників організацій, груп для обговорення та роз'яснення певних питань. Їх організація передбачає презентацію найбільш актуальних громадських проектів і різноманітних громадських ініціатив та може використовувати неформальні частини для привернення уваги громадськості. Участь у заходах повністю залежить від ініціативи громадянина. Інформація гнучка; вона є відповіддю на індивідуальний запит.

До переваг такої форми консультацій можемо віднести те, що між представниками влади та громадськості відбувається «прямий» діалог, де кожна зі сторін має можливість безпосередньо почути всі думки, навести свої аргументи та спробувати знайти консенсус⁴¹¹. Проте одним із недоліків таких «живих» дискусій є необхідність залучення професійних модераторів для того, щоб захід не перетворився на «балаган». Крім того, їх проведення як консультаційного заходу з громадськістю спричиняє значні затрати ресурсів, як людських, так і фінансових та часових.

На відміну від більшості публічних заходів з громадського обговорення проведення громадських слухань нормативними документами про діяльність органів місцевого самоврядування, згідно з якими територіальна громада має право проводити громадські слухання – зустрічатися з депутатами відповідної ради та посадовими особами місцевого самоврядування, під час яких члени територіальної громади можуть заслуховувати їх, порушувати питання та вносити пропозиції щодо питань місцевого значення, що належать до відання місцевого самоврядування.

⁴¹¹ Костенко А. Громадянське консультування як діалоговий механізм в євроінтеграційних процесах України / А. М. Костенко // Гілея: науковий вісник. – 2018. – Вип. 138(3). – С. 67-70. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2018_138%283%29__13

Отже, громадські слухання – це офіційне засідання міської (селищної, сільської, районної) ради, органу місцевої влади чи місцевого самоврядування, на якому депутати та посадові особи знайомляться з думками, враженнями, зауваженнями та пропозиціями мешканців міста (села, селища, району) з проблеми чи заходу, які орган влади намагається реалізувати. Громадські слухання є, мабуть, найдавнішим та найефективнішим засобом залучення громадськості до процесу управління державою. У багатьох містах вони стали дуже популярною формою спілкування влади та населення, дієвим інструментом залучення громадськості до вирішення нагальних проблем.

Упродовж періоду з лютого 2014 р. до червня 2015 р. відбулося 12 парламентських слухань, присвячених таким темам: військово-медична доктрина України; перспективи запровадження Європейським Союзом безвізового режиму для громадян України; роль, значення та вплив громадянського суспільства на формування етнонаціональної політики єдності в Україні; зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС, об'єкт «Укриття» та перспективи розвитку зони відчуження; шляхи стабілізації банківської системи України; обороноздатність України у XXI столітті; стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави; законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні; соціальне забезпечення дітей з порушенням психофізичного розвитку; забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків; Тарас Шевченко як постать світового значення, а також – Загальноукраїнський круглий стіл національної єдності⁴¹².

До того ж за цей період було проведено 15 слухань у комітетах з найбільш актуальних соціально-економічних та правових питань. Загалом можна стверджувати, що механізм парламентських та комітетських слухань працює, свідченням чого є десятки успішно проведених заходів. Прикладом успішної співпраці є проведення Комітетом євроінтеграції 3 травня 2015 року слухань на тему «Посилення ролі євро регіонів у здійсненні транскордонної співпраці

⁴¹² Заславський О. Участь громадськості у законодавчому процесі // Часопис «Парламент». – 2015. – № 3. – С. 13.

України». Участь у слуханнях взяли народні депутати, представники єврорегіонів «Карпати – Україна», «Буг», «Дністер», «Верхній Прут», «Нижній Дунай», «Слобожанщина», представники місцевих органів влади, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та інфраструктури, МЗС, Урядового офісу з питань європейської інтеграції, Українська школа політичних студій, науковці та партнери з Німеччини. За результатами комітетських слухань було розроблено проект рекомендацій Верховній Раді України, Кабінету Міністрів, органам центральної і місцевої влади, керівництву єврорегіонів. Крім того, учасники слухань рекомендували провести парламентські слухання з теми «Посилення ролі єврорегіонів у здійсненні транскордонного співробітництва».

Проте, незважаючи на значну кількість проведених комітетських слухань, регулярно їх проводять не більше третини комітетів, тоді як решта або не організовують комітетські слухання взагалі, або не наповнюють веб-сайти оновленою інформацією. Це свідчить про недостатню відкритість парламентських комітетів.

Щодо парламентських слухань, то тут також незадовільною є ситуація з упровадженням результатів. Проведений Апаратом та Головним організаційним управлінням Верховної Ради України аналіз практики реалізації парламентських слухань засвідчив той факт, що лише третина доручень виконується повністю, інша третина частково, а ще третина зовсім не виконується. Значною мірою, як зазначається в «Методичних рекомендаціях щодо проведення парламентських слухань та слухань у комітетах Верховної Ради України сьомого скликання», це пов'язано з недостатнім рівнем контролю з боку парламентських комітетів⁴¹³.

У багатьох експертів цілком обґрунтовано викликає застереження практика завчасної (до проведення парламентських слухань) підготовки проекту рекомендацій. Сам проект рекомендацій на парламентських слуханнях, як правило, не обговорюється (лише може розповсюджуватися) і ніколи не голосується. За підсумками обговорення проект рекомендацій подається (часто через кілька

⁴¹³ Заславський О. Участь громадськості у законодавчому процесі // Часопис «Парламент». – 2015. – № 3. – С. 14.

місяців) до ВР України, яка ухвалює його більшістю від свого конституційного складу у вигляді постанови.

Такі інструменти безпосереднього консультування як теле- або радіодебати, інтернет-конференції, електронні консультації є спробою охоплення широких верств населення. Варто наголосити, що інформація завжди впливала на оновлення життя, розвиток суспільства, зокрема на політичне життя, обумовлюючи пошук нових підходів, рішень. Найсуттєвішу роль у формуванні й поширенні громадської думки відіграють засоби масової інформації – сукупність сучасних каналів зв'язку (преса, телебачення, радіомовлення, кіно, відео, Інтернет тощо), за допомогою яких поширюється різноманітна інформація в суспільстві. Середній споживач інформації, за статистикою, проводить перед телевізором і слухає радіо приблизно 4 години щоденно. Формуючи громадську думку, засоби масової інформації, з одного боку, акумулюють досвід і волю мільйонів, а з іншого – впливають не тільки на свідомість, а й на вчинки, групові дії людей⁴¹⁴. За допомогою комунікації через ЗМІ представники влади можуть отримати зворотний зв'язок щодо питання чи проблеми, яка обговорюється.

Сьогодні найбільш поширеним інструментом консультування є електронне. Органи державної влади та місцевого самоврядування зобов'язані розміщувати нормативні документи та проекти рішень на своїх сайтах та давати змогу вносити пропозиції до них. Перевагами зазначеного механізму є те, що він передбачає отримання відкритої відповіді на важливе запитання. Документи також можуть розсилатися потенційно зацікавленим особам (зазвичай представникам активних громадських груп чи інших організацій), при цьому вони повинні встигнути надати свої коментарі до попередньо встановленого кінцевого терміну. Недоліками механізму є низький рівень зацікавленості з боку громадськості працювати системно над нормативними документами та складність сайтів органів влади для пошукової роботи.

⁴¹⁴ М. Т. Дзюба. Роль засобів масової інформації в формуванні громадської думки // Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. – Київ, 2008. – С. 77 – 81.

Діалог здійснюється через Internet у режимі реального часу між працівниками органів влади, які ведуть обговорення, і громадянами у стислі терміни, зазвичай упродовж 1–2 годин. Обмін думками проходить таким чином, що надруковане одним учасником повідомлення одразу з'являється на екранах інших учасників.

Опосередкованою формою консультування є вивчення громадської думки шляхом проведення соціологічних опитувань та спостережень; створення телефонних «гарячих ліній», проведення моніторингу коментарів, відгуків, інтерв'ю, інших матеріалів у друкованих та електронних ЗМІ; опрацювання та узагальнення висловлених у зверненнях громадян пропозицій та зауважень з питання, що потребує вивчення громадської думки.

Консультування громадськості шляхом соціологічних досліджень є поширеним механізмом визначення його ставлення до широкого спектру соціальних і політичних питань. Переваги такого інструменту в тому, що він є висококонтрольованим способом отримання відповіді (державою від громадян) на конкретне запитання і складної вибірки та його нескладно провести⁴¹⁵. Проте відповіді закриті або обмежені, немає особистісного контакту із громадянами, є можливість виникнення суб'єктивізму у формулюванні питань чи програми досліджень.

З метою апробації опитування як опосередкованої форми консультування нами було проведено соціологічне дослідження щодо оцінки рівня підтримки адміністративно-територіальної реформи в Україні депутатами місцевих рад. Варто наголосити, що реформа децентралізації в Україні передбачає одночасне реформування інституту місцевого самоврядування, адміністративно-територіального устрою та державної регіональної політики та є однією з важливих компонентів євроінтеграційних реформ. Завершення адміністративно-територіальна реформи потрібне для приведення повноваження і відповідальності громад до спільного знаменника. Проте без консолідованої позиції органів

⁴¹⁵ Костенко А. М. Громадянське консультування як діалоговий механізм в євроінтеграційних процесах України / А. М. Костенко // Гілея: науковий вісник. – 2018. – Вип. 138(3). – С. 67-70. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2018_138%283%29__13

місцевого самоврядування в цілому та депутатів місцевих рад зокрема завершення зазначеної реформи не виглядає можливим. За таких обставин вивчення ставлення депутатів місцевих рад до адміністративно-територіальної реформи дозволить не лише оцінити потенційні ризики щодо просування реформи децентралізації, а й виробити механізми протидії зазначеним ризикам. Протягом жовтня-грудня 2018 року серед депутатів міських рад міст Львова, Полтави, Кременчуга, Сум та Ужгороду, а також суміжних до зазначених міст сільських рад проблемною лабораторією «Центр соціально-гуманітарних аспектів регіональних досліджень» Сумського державного університету спільно із Полтавським обласним фондом «Фонд розвитку громад «Ініціатива» проводилося дослідження щодо оцінки депутатами адміністративно-територіальної реформи в Україні. Опитування проводилося в межах проекту Центру політико-правових реформ «Посилення ролі громадянського суспільства у забезпеченні демократичних реформ і якості державної влади» за підтримки Європейського Союзу. Всього було опитано 503 депутати. Теоретична похибка вибірки не перевищує 3%.

Форма дослідження – опитування за допомогою закритої анкети. Депутатам розсилалася електронна версія анкети через пошту та соціальні мережі, а також частина народних обранців пройшло опитування через телефонні інтерв'ю. В якості інструментарію використовувалася спеціально розроблена анкета. Дослідження проводилося у два етапи. На першому етапі були розроблені програма та інструментарій, сформована база для розсилки, а також проведено відповідний інструктаж інтерв'юерів. На другому етапі проведено польові роботи (збір інформації, перевірка роботи інтерв'юерів, вибракування анкет), комп'ютерна обробка, сформовані таблиці і підготовлено звіт.

Результати дослідження засвідчили посередній рівень поінформованості депутатів міських та сільських рад щодо змісту адміністративної реформи. Так, на запитання «Оцініть, будь ласка, міру Вашої обізнаності щодо змісту адміністративної реформи (децентралізації влади) в Україні?» 39,9% депутатів обрали варіант «достатньо добре знаю про стан справ» і ще 37,95% – «обізнаний/на з основних питань».

Рис. 3.2. Оцінка обізнаності щодо змісту адміністративної реформи

Джерело: складено авторкою

Лише 9,9% опитаних зазначають, що вони обізнані повною мірою про зміст адміністративної реформи (децентралізації влади), а 5,28% зізналися, що взагалі не знають про що йде мова.

Основними джерелами інформації для народних обранців є нормативно-правові акти та Інтернет. На запитання «З яких джерел Ви отримуєте інформацію про хід реалізації адміністративної реформи (децентралізації влади) в Україні?», 22,55% депутатів зазначили з нормативно-правових актів, а 19,63% з Інтернету. Ще достатньо поширеними джерелами інформації є наукові статті (14,84%) та соціальні мережі (12,03%). Меншою мірою депутати дізнаються про хід реформи з центрального телебачення (7,01%), виступів відомих урядовців, політиків та експертів у телешоу та аналітичних публікацій в журналах (по 5,96% кожна), інформаційних матеріалів в газетах (5,14%). Респонденти могли обрати до трьох варіантів відповіді.

Рис. 3.3. Джерела інформування про хід реалізації адміністративної реформи
Джерело: складено авторкою

Тобто, можемо припустити, що депутати, ознайомившись із нормативною базою реформи, намагаються сформулювати своє ставлення та політичну позицію із загальних коментарів та оцінок, які знаходять в Інтернеті та соціальних мережах. Таким чином, в регіонах відсутні реальні наукові прорахунки та обґрунтування щодо позитивних та негативних наслідків реформи, а відповідно відсутні альтернативні варіанти її коригування та впровадження в конкретному місті.

На запитання «Що Ви знаєте про реформу з децентралізації?» депутати могли обрати усі можливі варіанти, серед яких зазначили: передача повноважень на місця (16,7%), збільшення (перекладання) відповідальності (13,53%), передача додаткових фінансових ресурсів для виконання повноважень (13,47%), укрупнення сільських, селищних рад (13,04%). Нижчі позиції набрали меншої підтримки: можливість вирішення місцевих проблем (9,57%), оптимізація системи управління на місцях (9,2%), покращення якості управління (8,29%) та підвищення якості надання послуг населенню (7,92%).

Рис. 3.4. Що знають про реформу децентралізації

Джерело: складено авторкою

Тобто в підтвердження висловленої вище гіпотези про достатньо посередню поінформованість депутатів міських та сільських рад, можемо бачити, що народні обранці досить поверхово та однобоко сприймають адміністративну реформу і розглядають її більшою мірою з позиції передачі як повноважень та фінансів. А оскільки, народним обранцям не вистачає наукового та методичного супроводу реформи, то мало хто з них сприймають реформу як інструмент підвищення якості послуг населенню, можливостей вирішення місцевих проблем, тощо. Тобто реформа меншою мірою сприймається як інструмент задоволення потреб місцевого населення.

Народні обранці міських та сільських рад демонструють високий рівень підтримки адміністративної реформи та реформи децентралізації. На запитання «Як Ви вважаєте, потрібна чи не потрібна адміністративна реформа та децентралізація влади?» 69,3% зазначають «безумовно потрібна», ще 24,4% – «скоріше потрібна». Біля 5% опитаних депутатів не змогли сформулювати власну позицію стосовно адміністративної реформи та реформи децентралізації.

Можемо констатувати, що на рівні місцевих рад відсутнє політичне протистояння реформі децентралізації, а її гальмування, пов'язані більшою мірою

із намаганням з одного боку «загравати із виборцями» (тому депутати моніторять соціальні мережі) та відсутністю науково-обґрунтованої інформації про можливості реформи та її наслідків для власного міста й села. Тобто тих аргументів, які б депутати могли використовувати у спілкуванні із своїми виборцями.

Рис. 3.5. Потрібна чи не потрібна адміністративна реформа

Джерело: складено авторкою

Серед основних перспектив для розвитку міста у зв'язку з проведенням реформи респонденти зазначають: збільшення ресурсів для розвитку міста, в тому числі людських, фінансових (18,79%); збільшення повноважень для розвитку (16,35%); збільшення місцевого бюджету (16,27%) та територіальний розвиток (розширення меж) (13,83%).

Меншої підтримки набрали перспективи, пов'язані з: розширення можливостей, покращення якості управління (8,4%); оперативність прийняття рішень (7,03%); покращити рівень життя населення (6,72%) та активізація громади (6,42%).

В підтвердження попередніх результатів бачимо, що однобоке сприйняття реформи впливає так само і на однобоке сприйняття депутатами перспектив для міста. Народні обранці більшою мірою розцінюють зазначені перспективи як збільшення доходів і недооцінюють такі чинники як покращення якості управління та рівня життя населення.

Що стосується загроз для міста у зв'язку з проведенням реформи, то респонденти зазначають: збільшення витрат місцевого бюджету на відновлення інфраструктури об'єднаних сіл (22,63%); пасивність та необізнаність населення (16,53%); збільшення витрат на надання послуг (медицина, освіта, ЖКГ, культура тощо) (13%) та утруднення виконання повноважень міською радою (12,68%). Лише біля 14% депутатів міських та сільських рад не вбачають жодних загроз.

Складається враження, що депутати недооцінюють такі загрози як: конфлікт між сільським та міським населенням (7,22%), неефективність системи управління (неготовність до здійснення розширених повноважень) (6,58%) та соціальна напруга в місті (3,53%).

Зазначений вище депутатами розподіл загроз може свідчити про їх небажання витратити кошти на розбудову саме сільської інфраструктури, а також недооцінювання власного низького рівня компетентності у прийнятті рішень та необхідності зняття соціальної напруги між міським та сільським населенням.

Під час опитування, депутати могли самостійно визначити можливості (позитивні наслідки) для розвитку села у разі об'єднання з обласним центром, серед яких зазначили: збільшення бюджетів та фінансування; виділення коштів на актуальні проблеми; розвиток інфраструктури села; створення умов для успішності села; розвиток інфраструктури; поява робочих місць і зменшення виїздів людей із села у пошуках роботи.

На запитання «Які Ви бачите загрози (негативні наслідки) для розвитку села у разі об'єднання з обласним центром?» депутати зазначили: неможливість впоратися з наданими повноваженнями; недостатнє фінансування містом; реверсна дотація; урбанізоване використання земельних ділянок; неспроможність міста фінансувати село; місцевий феодалізм; залежить від міста.

Як бачимо, говорячи про позитивні сторони для села від реформи децентралізації, депутати зазначають «стандартний перелік» таких наслідків. Тоді як говорячи про негативні наслідки для села, акцентують увагу на широкому спектрі таких результатів.

Отже, як бачимо, соціологічне дослідження є достатньо ефективним інструментом вивчення не лише громадської думки, але й представників влади, що дозволяє здійснювати всебічний моніторинг проведення євроінтеграційних реформ.

Створення телефонних «гарячих ліній», проведення моніторингу коментарів, відгуків, інтерв'ю, інших матеріалів у друкованих та електронних засобах масової інформації спрямовані на визначення позицій різних соціальних груп населення та зацікавлених сторін. Моніторингові інструменти дозволяють владі отримати відповідь на конкретне запитання, контакт віч-на-віч з громадянами відсутній, інформація передається через медіа. Утім за такого механізму важливим є відокремлення фактів від коментарів та розуміння переважання негативних оцінок.

Опрацювання та узагальнення висловлених у зверненнях громадян пропозицій та зауважень з питання, що потребує вивчення громадської думки є не надто поширеними інструментами. Хоча варто розуміти, що пропозиції можуть містити корисні управлінські ідеї, а скарги – свідчити про необхідні зміни в урядовій політиці. З розвитком інформаційно-комунікаційних технологій набули поширення електронні поштові скриньки – адреси електронної пошти, на які громадяни можуть абсолютно вільно надсилати коментарі з певних проблем, проєктів, політик тощо. Зазначений механізм сприяє кращому розумінню і визначенню недоліків, підвищує довіру до системи звернень громадян⁴¹⁶. Поряд з цим є ризик отримання недостовірної інформації; труднощі у визначенні масштабів охоплення проблемою; відображення позиції лише окремої частини суспільства.

Як бачимо, кожен із зазначених механізмів консультування з громадськістю має ряд своїх переваг та недоліків. Отже, органам державної влади та місцевого самоврядування доцільно комбінувати механізми для отримання повної та об'єктивної інформації.

⁴¹⁶ Костенко А. М. Громадянське консультування як діалоговий механізм в євроінтеграційних процесах України / А. М. Костенко // Гілея: науковий вісник. – 2018. – Вип. 138(3). – С. 67–70. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2018_138%283%29__13

У практичній площині вибору належного формату заходів публічних громадських обговорень, а також їх організації є деякі труднощі. Наприклад, у діяльності органів виконавчої влади найчастіше консультації з громадськістю, з-поміж усіх передбачених форматів, організуються засобами електронного консультування. Проте їх ефективність є дуже низькою, зокрема щодо обговорення проектів концепцій, планів дій, концептуальних положень проектів нових нормативно-правових актів, які у разі їх прийняття можуть мати істотний вплив на відповідну сферу суспільних відносин⁴¹⁷. Тому подібні питання доцільно обговорювати в іншому форматі, зокрема засідань конференцій, круглих столів, у яких беруть участь експерти з цих питань.

Також є випадки підміни органами державної влади консультацій з громадськістю іншими публічними заходами, що не мають на меті отримання зворотного зв'язку, а проводяться лише для підготовки формальної звітності та створення видимості ефективної роботи. До таких заходів належать прес-конференції, брифінги, презентації, тренінги, семінари, що інколи помилково сприймаються як проведення публічного громадського обговорення.

Практика проведення консультацій з громадськістю показує, що залучення громадян до обговорення державної чи місцевої політики позитивно впливає на якість рішень і є вигідним як для органів влади, так і для громадськості.

Необхідними елементами консультації⁴¹⁸ є:

- правильний вибір зацікавлених сторін для забезпечення широкого та корисного внеску;
- необхідно вводити мінімальний час для зовнішньої консультації;
- системи для забезпечення того, щоб рекомендації для виборів їм відповідали;
- розуміння ролі учасників.

⁴¹⁷ Удосконалення консультацій з громадськістю. Пропозиції громадськості та влади. Фінальний аналітичний звіт / за ред. К. С. Ковриженко; Всеукр. громад. організація «Комітет виборців України». – К. : КВУ, 2012. – С. 71.

⁴¹⁸ Взаємодія державної влади з громадянським суспільством/ неурядовими організаціями Інформація, консультація та активна участь. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.volyn-cppk.com.ua/files/file/vzaemodia_DV_Z_GS.pdf

Високий рівень громадського залучення є характеристикою усіх країн ЄС. Тому цілком очевидно, що однією з умов європейської інтеграції України є гарантування нашою державою участі в ухваленні політичних рішень на різних рівнях – національному, регіональному та місцевому всім громадянам. Консультативні інструменти є складовою зазначеної політики.

Представництво Європейського Союзу в Україні також демонструє відкритість і розпочало громадські консультації з ключовими зацікавленими сторонами, аби визначити пріоритети допомоги Україні на 2018–2020 роки⁴¹⁹. Передбачено проведення консультацій з представниками бізнесової спільноти, громадянського суспільства та всіх політичних фракцій і комітетів Верховної Ради України. Для цього Представництвом ЄС в Україні створено спеціальний веб-сайт, на якому українські громадяни також можуть висловити свої думки про те, як ЄС може підтримувати Україну в побудові сильнішої економіки, сильнішого урядування та сильнішого суспільства.

Державні інституції різного рівня також упроваджують механізм консультування з громадськістю. На урядовому порталі розміщено посилання на орієнтовні плани консультацій з громадськістю на сайтах органів виконавчої влади⁴²⁰. Так, у 2016 р. запрацював портал громадського обговорення законопроектів, розроблений за ініціативи Управління комп'ютеризованих систем Апарату Верховної Ради України та за підтримки Програми USAID РАДА. Його завдання – залучати громадян до законотворчого процесу через ознайомлення, коментування та висловлення зауважень і пропозицій до законопроектів, які запропоновані для обговорення в режимі онлайн⁴²¹.

Протягом 2016 р. були створені відповідні сервіси для електронних петицій на офіційних веб-сайтах Президента України, Верховної Ради України та Кабінету

⁴¹⁹ Візьміть участь у громадських консультаціях щодо майбутньої допомоги ЄС Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://openaid.gov.ua/uk/new_posts/8

⁴²⁰ Орієнтовні плани консультацій з громадськістю на сайтах органів виконавчої влади. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/konsultaciyi-z-gromadskistyuu/oriyentovni-plani-konsultacij-z-gromadskistyuu-na-sajtah-organiv-vikonavchoyi-vladi>

⁴²¹ Запрацював портал громадського обговорення законопроектів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.prostir.ua/?news=zapratsyuvav-portal-hromadskoho-obhovorennya-zakonoproektiv>

Міністрів України⁴²². Найбільшу кількість електронних петицій у 2016 р. було подано Президенту України. Натомість створення відповідних сервісів на місцевому рівні відбувається вельми повільно. Наприкінці 2016 р. їх мали лише 17 % органів місцевого самоврядування⁴²³.

Разом із тим перспективними кроками є посилення взаємодії держави та громадянського суспільства в процесах публічної політики, а саме: імплементація сучасних інструментів електронної демократії на рівні місцевого самоврядування, формування інформаційно-комунікативних можливостей громадської участі в розвитку громад. Так, за даними експертів, у 2018 р. до єдиної системи місцевих петицій приєдналися більше 140 громад. Відповідні нові форми партисипативної демократії ще потрібно розвивати для зменшення викликів у запровадженні, зокрема, продукування визначеної та прозорої процедури реагування влади на петиції громадян, створення чіткої регламентації всіх питань розгляду петицій, вирішення питань щодо електронної ідентифікації особи через альтернативні сервіси, які створили деякі міські ради на власних сайтах, а також недопущення експлуатації можливостей електронних петицій політичними силами у власних інтересах⁴²⁴.

Громадські консультації можуть сформувати репрезентативну громадську думку. Одним із позитивних прикладів можна назвати консультації, застосовані організацією «Центр UA» щодо виборчої реформи. ГО «Центр UA» провели численні дискусії у регіонах щодо сильних і слабких сторін чинної виборчої системи, а також того, чому виборча реформа має значення для подальшої демократизації. Це дало змогу отримати позицію громадян щодо напряму, в якому

⁴²² Електронні петиції [Електронний ресурс] / Офіційне інтернет-представництво Президента України П. Порошенка – Режим доступу: <https://petition.president.gov.ua/>; Електронні петиції. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://itd.rada.gov.ua/services/Petitions/>; Електронні петиції [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України – Режим доступу: <https://petition.kmu.gov.ua/>

⁴²³ Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні: аналіт. доповідь / за заг. ред. О. А. Корнієвського. – К.: НІСД, 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/AD_GromSuspilstvo_pp1-56_press-25fe8.pdf

⁴²⁴ Громадянське суспільство України: сучасні практики та виклики розвитку : аналіт. доповідь / за заг. ред. О. А. Корнієвського, Ю. А. Тищенко, В. М. Яблонського. – К.: НІСД, 2018. – С. 14.

має розвиватися реформа, і ця позиція була публічно представлена в документі, відомому як «зелена книга»⁴²⁵.

Проведений ученими НІСД моніторингу офіційних веб-сайтів міністерств засвідчив високий рівень впровадження на рівні е-консультацій таких інструментів електронної участі, як: електронні звернення, соціальні мережі та форми для зворотного зв'язку із громадянами⁴²⁶. Водночас меншою мірою міністерства вдаються до проведення електронних консультацій з громадськістю: відповідні рубрики на своїх веб-сайтах мають 2/3 міністерств. Міністерства переважно не оприлюднюють або ж публікують вибірково та не в повному обсязі звіти за результатами проведених електронних консультацій з громадськістю.

Низький рівень упровадження міністерствами таких інструментів електронної участі, як онлайн-опитування (їх проводить тільки чверть міністерств) та онлайн-форуми (відповідна рубрика є на веб-сайті лише одного міністерства). Достатньо пасивно органами центральної влади використовується й інструмент телефонних «гарячих ліній». Так, за результатами громадського моніторингу якості роботи Урядової телефонної «гарячої лінії» і телефонних «гарячих ліній» (ТГЛ) центральних органів виконавчої влади в Україні (далі – ЦОВВ), який проводився коаліцією громадських організацій на чолі з Одеським суспільним інститутом соціальних технологій та ВГО «Асоціація сприяння самоорганізації населення» виявлено⁴²⁷:

- Низка ЦОВВ має не по одній ТГЛ, а по дві й більше, окремі з них мають повний перелік номерів телефонів для звернення, що може плутати суб'єктів звернень, особливо в ситуаціях, коли цей суб'єкт нечітко уявляє сферу спеціалізації кожної із таких «гарячих ліній».

⁴²⁵ Центр УА. «Зелена книга». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://centreua.org/wp-content/uploads/2016/05/Equal-Access-to-Politics-Green-Paper.pdf>.

⁴²⁶ Джига Т. В. Розвиток механізмів електронної участі в Україні. [Електронний ресурс] / НІСД. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/elektr_uchast-ea01e.pdf

⁴²⁷ Коли належно запрацюють телефони «гарячих ліній» органів виконавчої влади? Аналітичний звіт за результатами громадського моніторингу роботи та рейтингування телефонних «гарячих ліній» уряду та центральних органів виконавчої влади в Україні / А.С. Крупник, О.Є. Калашнікова, В.В. Кіщенко. – Одеса: ПП «Євродрук», 2015. – 128 с.

- Рівень інформування громадян про роботу Урядової ТГЛ та ТГЛ ЦОВВ через їх офіційні сайти, сайти обласних державних адміністрацій, Київської міської державної адміністрації, сайт Державної установи «Урядовий контактний центр», крім інформування через газету «Урядовий кур'єр» та сайт УКЦ, є недостатнім.

- Ситуація із реєстрацією звернень здебільшого засвідчила, що оператори ТГЛ без особливого бажання реєструють звернення, які надходять по телефону, переважно шукаючи різноманітні варіанти для уникнення реєстрації. Така ситуація може свідчити про те, що зниження якості роботи ТГЛ КМУ та ЦОВВ обумовлене прагненням певних посадових осіб уникати контактів із споживачами адміністративних та соціальних послуг у сфері власної відповідальності та небажанням вирішувати по суті питання, що виникають.

- Неналежним виявився і стан інформування громадян про результати розгляду їх звернень на ТГЛ. Серед 274 звернень офіційно зареєстровано було лише 5 звернень, що склало 2 %. Утім тільки в одному випадку заявник отримав письмову відповідь.

- Рівень реагування з боку КМУ та ЦОВВ на звернення осіб на «гарячі лінії» цих органів влади є низьким та не забезпечує на практиці вирішення порушених у зверненнях проблем. Єдиним винятком у цьому разі можна вважати Урядову ТГЛ, яка за реагуванням на звернення вигідно відрізняється від ТГЛ ЦОВВ⁴²⁸.

Таким чином, доводиться констатувати, що навіть попри розширення механізмів консультування з громадськістю експерти зазначають про формалізовану «суб'єктність» громадськості, брак контролю й підзвітності. Однак ефективній взаємодії органів публічного управління з громадськістю заважають інерція з боку державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування та службовців органів місцевого самоврядування, імітація ними діалогу з інституціями громадянського суспільства.

⁴²⁸ Костенко А. Громадянське консультування як діалоговий механізм в євроінтеграційних процесах України / А. М. Костенко // Гілея: науковий вісник. – 2018. – Вип. 138(3). – С. 67–70. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2018_138%283%29__13

Аналізуючи роль ІГС із застосування механізмів громадського консультування в контексті євроінтеграційних процесів, можемо констатувати такі тенденції.

На рівні планування:

1) досить поширеною є закріплення процедур консультацій з громадськістю та їх стандартизація на національному, регіональному та локальному рівнях;

2) наявність регламентів при органах державної влади та місцевого самоврядування при розробленні та ухваленні рішень процедур консультацій з громадськістю. Також представники влади та інститутів громадянського суспільства загалом позитивно оцінюють положення проведення консультацій з громадськістю на національному, регіональному та локальному рівнях;

3) часткова наявність планів консультацій з громадськістю, сайти або не наповнюють, або не оновлюють інформацію про проведення консультацій. Так само часто планування проведення консультацій з громадськістю не відповідає дійсності, що свідчить про недостатній рівень прозорості у плануванні консультацій з громадськістю. Інформаційне наповнення веб-сайтів багатьох центральних та місцевих органів влади є недостатнім. Роль веб-сайтів органів влади та ЗМІ в інформуванні громадськості про проведення консультацій є другорядною. Розміщення на веб-сайтах органів влади інформації, пов'язаної з проведенням консультацій із громадськістю, є незручним для користувачів; пошук такої інформації суттєво ускладнений переобтяженістю структури більшості сайтів та розміщенням інформації про консультації у декількох рубриках відразу;

4) передбачуваність і прогнозованість процесу розроблення документів політики, проектів відповідних рішень – на низькому рівні, оскільки проект рекомендацій, як правило, не обговорюється і часто не голосується.

5) представники ІГС загалом добре обізнані з положеннями законодавства, яким визначено порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики та способами участі у консультаціях.

На рівні дій загалом можна стверджувати, що механізм консультування з громадськістю є:

1) поширеною практикою проведення на національному, регіональному та локальному рівнях, свідченням чого є велика кількість успішно проведених заходів та досліджень щодо врахування думки громадськості з євроінтеграційних реформ, хоча загальна кількість консультацій з громадськістю, які проводяться органами влади, загалом є невисокою;

2) основними ініціаторами консультацій з громадськістю є як відповідні органи влади, так і громадських рад. Проте роль представників ІГС та інших суб'єктів в ініціюванні консультацій є невисокою, хоча можливість ініціювання консультацій окремими інститутами громадянського суспільства прямо передбачена законодавством;

3) органи влади не завжди виконують вимоги щодо проведення консультацій з громадськістю в частині залучення до консультацій усіх зацікавлених сторін;

4) поширеними є застосування різноманітних форм консультацій з громадськістю, зокрема як безпосередніх (конференції, семінари, форуми, громадські слухання, круглі столи, збори, зустрічі з громадськістю, робота громадських приймалень, теле- або радіодебати, дискусії, інтернет-конференції тощо), так і опосередкованих (соціологічні дослідження та спостереження, створення «телефонних гарячих ліній», проведення моніторингу коментарів, відгуків, інтерв'ю, інших матеріалів у ЗМІ для визначення позицій різних соціальних груп, опрацювання та узагальнення пропозицій та зауважень громадян тощо);

5) найбільш поширеним інструментом консультування є електронне консультування через офіційні сайти, соціальні мережі, сервіси для електронних петицій, портали громадського обговорення, що спрямовані на ознайомлення, коментування та висловлення зауважень і пропозицій до проектів рішень. Тобто при організації і проведенні консультацій органи влади віддають перевагу опосередкованим, а не прямим формам консультацій;

6) у процесі громадського консультування відбувається розроблення рекомендацій та пропозицій, активно надаються зауваження, проте вони часто мають незавершений характер;

7) органи державної влади та місцевого самоврядування не надають зворотного зв'язку громадськості щодо наданих рекомендацій, пропозицій та зауважень у сфері реалізації євроінтеграційних реформ;

8) окремі категорії питань, які згідно із законодавством в обов'язковому порядку повинні виноситись на консультації з громадськістю, на практиці на консультації не виносяться. Це стосується, зокрема, звітів про витрачання бюджетних коштів. Інші категорії питань виносяться на консультації не в усіх випадках.

На рівні впливу/наслідків встановлено, що механізм громадського консультування:

1) меншою мірою забезпечує врахування результатів консультацій з громадськістю, що свідчить про низьку їх ефективність. Найчастіше враховуються пропозиції технічного характеру, пропозиції, які не змінюють суті винесеного на консультації проекту рішення, а також незначна частина змістовних пропозицій;

2) не гарантує врахування результатів електронних петицій, хоча й спостерігається високий рівень упровадження таких інструментів, як: електронні звернення, соціальні мережі та форми для зворотного зв'язку із громадянами;

3) відсутній дієвий механізм забезпечення виконання громадського консультування;

4) поширена практика архівування або видалення інформації, пов'язаної з проведенням консультацій, значно ускладнює моніторинг виконання законодавства, яке регулює порядок консультацій між органами влади та громадськістю.

Отже, консультації з громадськістю не є дуже ефективними, основними причинами чого є передусім небажання органів влади враховувати пропозиції учасників консультацій, відсутності належного інформування про проведення консультацій, корупції та низькій якості пропозицій, які вносяться інститутами громадянського суспільства.

3.3. Діалогові інструменти інститутів громадянського суспільства

Демократизація відносин держави та суспільства передбачає створення атмосфери довіри і злагоди, зокрема й на основі суспільного діалогу між структурами публічної влади, громадянами та громадськими інститутами, що представляють їх інтереси. Ефективна взаємодія держави і громадянського суспільства є однією з важливих передумов розвитку демократії. Успішність цієї взаємодії зумовлюється постійним діалогом, удосконаленням практики взаємовідносин, активною участю громадян у державних справах.

У сучасному розумінні діалог є певним аналогом суспільної дипломатії як процедури з переговорів з підсумковою домовленістю. У політиці діалог перетворюється на норму цивілізованої співпраці та демократичної взаємодії сторін, які можуть бути різними за поглядами та функціонально-структурними характеристиками, але визнають право на існування інших альтернативних поглядів, думок, переконань, цінностей. Діалог у сфері політичних відносин завжди займає особливе місце в політичному житті європейської спільноти, будучи розумною альтернативою насильству, війні, тероризму, революціям, повстанням, бунтам та іншим проявам політичного екстремізму, радикалізму, нон-толерантності й нетерпимості. За такої умови під діалогом у політиці розуміють не розмову двох і більше осіб за тематикою політичної проблематики, а певну конфігурацію взаємодії, переговорний процес і партнерство, що будуються на принципах дискурсивної рівноправності між суб'єктами політичної комунікації, що прагнуть до взаєморозуміння і досягнення взаємовигідного результату, що враховує широкий спектр існуючих думок та інтересів.

На сьогодні суспільний діалог – це передусім вільний, перманентний та рівнозначний обмін ідеями та поглядами між державою і громадянським суспільством. Діалогові форми участі – це комплексна та інституційна робота, за якої найбільш стабільних та довготривалих результатів можна досягти шляхом створення спільних рад. Така робота передбачає двосторонню комунікацію, що ґрунтується на взаємних інтересах та потенційно спільних цілях, з метою

забезпечення регулярного обміну думками⁴²⁹. Тобто це рівень взаємодії, під час якої органи державної влади та місцевого самоврядування залучають представників ІГС до робочих груп, експертних рад тощо в процесі вироблення проектів конкретних нормативно-правових актів, рішень, політик. Зазначений механізм передбачає, що представники ІГС є повноправними співучасниками процесу вироблення рішень, оскільки результатом такої взаємодії є спільне рішення. Діалог може бути ініційований як органами влади, так і ІГС.

Серед завдань з налагодження системного діалогу органів державної влади та місцевого самоврядування із ІГС є: організація комплексного стратегічного планування щодо діяльності двох сторін; вироблення принципів співпраці, а на їх основі розробка механізмів та реалізація взаємодії; налагодження дорадчого способу спілкування; збір, систематизація та аналіз інформації про роботу органів влади та характеру звернень окремих громадян, сумісне вироблення пропозицій щодо пріоритетів діяльності; організація всебічного висвітлення діяльності органів влади та сприяння популяризації результатів роботи. Тобто діалог є основною формою співпраці між владою та ІГС і повинен приводити до результатів, узгоджених сторонами. Діалогові механізми можуть передбачати⁴³⁰:

- постійне проведення громадських слухань та форумів за участю зацікавлених сторін (замість розгляду конкретних питань);
- міжгалузеві ради за участю громадських організацій щодо конкретних питань;
- контакт представників основних органів влади з громадськими організаціями;
- проведення заходів, спрямованих на розвиток потенціалу та підвищення обізнаності та участі громадськості.

⁴²⁹ Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішення CONF/PLE(2009)CODE1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.parlament.org.ua/upload/docs/Code%20of%20good%20practice%20for%20Civil%20part%20in%20decisionmaking%20process%20-%20ukr.pdf>

⁴³⁰ Участь громадськості у процесі прийнятті рішень. Огляд стандартів та практик у країнах – членах Ради Європи. – Страсбург, 2016. – С. 30.

Серед комплексу консультативно-дорадчих структур, до яких входять представники аналітичних центрів та неурядових організацій, можна виділити:

- колегії при центральних органах виконавчої влади;
- громадські ради;
- експертні ради (Експертна рада з формування державного замовлення на випуск книжкової продукції Держкомтелерадіо України та ін.);
- робочі групи, експертні групи, міжвідомчі робочі групи;
- спеціалізовані ради (наприклад Музейна рада при Міністерстві культури);
- дорадчі комітети (наприклад, представники 14 всеукраїнських громадських об'єднань інвалідів увійшли до складу Дорадчого комітету при Урядовому уповноваженому з прав інвалідів в липні 2013 р.)⁴³¹.

Діалогові механізми забезпечуються на національному рівні через парламентські, президентські та урядові консультативно-дорадчі структури; на рівні центральних органів виконавчої влади та місцевих державних адміністрацій через міністерські, відомчі, комітетські консультативно-дорадчі структури та структури на рівні місцевих державних адміністрацій; на рівні місцевого самоврядування через консультативно-дорадчі структури при зазначених органах. Реальна постійно діюча ефективна система взаємодії публічної адміністрації з ІГС має бути багаторівневою. Саме тому забезпечення участі громадськості в процесі формування державно- управлінських рішень треба розглядати як на кожному рівні окремо, так і через організованих посередників цього процесу – насамперед, наприклад, мережі Громадських рад при органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування⁴³².

Підвищенню впливу громадськості на процеси формування та реалізації державної, регіональної та місцевої політики, вирішення питань місцевого

⁴³¹ Участь громадян у процесі розробки та ухвалення владних рішень: шлях України до європейських стандартів. – 2013. – Київ. http://www.usps.org.ua/news-466-vidbuvsya_seminar_uchast_gromadyan_u_protsezi_rozrobki_ta_uhvalennya_vladnih_rishen_shlyah_ukraini_do_evropeiskih_standartiv.html

⁴³² Розвиток громадянського суспільства в Україні: минуле, сучасність, перспективи : [колективна монографія / за заг. ред. О. М. Руденко, С. В. Штурхецького]. – Острог : ІГСУ, Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – С. 135

значення, у забезпеченню цієї політики від антикорупційного сегменту має сприяти робота громадських рад та інших консультативно-дорадчих органів при органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування. Така робота, позбавлена формалізму та заангажованості на певні політико-економічні групи, надає цим органам публічного статусу центрів акумуляції громадської активності, адвокаційної діяльності, сприяння громадським ініціативам, установам потужного громадського контролю. Однією з ключових відмінностей між консультативними групами є їх можливість ухвалювати рішення.

Консультативну роль ІГС можуть виконувати також і через діяльність у громадських радах, які діють при різноманітних органах державної влади та місцевого самоврядування. Громадські ради – це консультативно-дорадчі інституції, які утворюються з метою представництва громадськості та врахування їх інтересів у діяльності цих органів, врахування громадської думки у забезпеченні умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації політики⁴³³.

Громадські ради (ГР) як консультативно-дорадчі органи при центральних та місцевих органах виконавчої влади і органах місцевого самоврядування створені з метою підвищення ефективності та якості державного управління, забезпечення науково-методологічної складової їх нормативно-творчої діяльності, врахування громадської думки при прийнятті управлінських рішень, підтримки постійного діалогу з громадськістю. Обов'язкове створення громадських рад було передбачене постановою Кабінету Міністрів України⁴³⁴ для органів влади – місцевих державних адміністрацій, територіальних підрозділів центральних органів виконавчої влади тощо. Згідно з табл. 5 можемо визначити основні вимоги до формування ГР.

⁴³³ Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. Сурмін, В. Бакуменко, А. Михненко та ін.; за ред. Ю. Ковбасюка, В. Трощинського, Ю. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – С. 121.

⁴³⁴ Постанова «Деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», якою було затверджено Типове положення про громадську раду при центральному, місцевому органі виконавчої влади.

Таблиця 3.1

Громадські ради

Характеристики громадської ради	Вимоги Типового положення
Постійно діючий орган	Строк повноважень складу громадської ради – два роки.
Колегіальний орган	Основною формою роботи громадської ради є засідання, що проводяться у разі потреби, але не рідше одного разу на квартал.
Виборний орган	Склад громадської ради формується на установчих зборах шляхом рейтингового голосування за кандидатури, які добровільно заявили про бажання брати участь у роботі громадської ради та внесені інструментами громадянського суспільства.
Консультативно-дорадчий орган	Подає органу виконавчої влади обов'язкові для розгляду пропозиції.

Джерело: складено авторкою.

Взаємовідносини органів виконавчої влади і громадської ради мають бути врегульовані двома актами: по-перше, регламентом органу виконавчої влади та, по-друге, положенням громадської ради і, частково, її регламентом⁴³⁵.

Відповідно до нормативно-правових актів через громадські ради в обов'язковому порядку проводяться обговорення:

- проектів нормативно-правових актів, які стосуються прав, свобод і законних інтересів громадян;
- проектів державних і регіональних програм економічного, соціального й культурного розвитку, рішень щодо ходу їх виконання;
- звітів головних розпорядників коштів Державного бюджету України про витрачання бюджетних коштів за минулий рік;
- періодичної інформації про роботу Кабінету Міністрів України, центральних і місцевих органів виконавчої влади.

⁴³⁵ Державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства. Методичні рекомендації / Укр. незалеж. центр політ. дослідж. : А. О. Красносільська, М. В. Лациба, А. В. Волошина, В. О. Купрій, Н. М. Чермошенцева, О. Л. Ващук. – К. : Агентство «Україна», 2013. – С.38.

Рис. 3.6. Функції громадських рад

Джерело: складено авторкою

Тобто громадські ради створюються не тільки як механізм впливу громадськості на вироблення державної політики, а і як додатковий експертно-інформаційний ресурс для органів виконавчої влади. Завдяки цьому громадські ради мають можливість суттєво підвищувати рівень довіри громадян до влади й запобігати протистоянню суспільства чинній владі через незадоволення політикою чи обмеженням громадянських свобод.

Виконання громадською радою функції експертного центру для органів виконавчої влади значною мірою залежить від того, наскільки орган інформує її про заплановану та поточну нормопроектну роботу.

У зв'язку з вищевикладеним основні завдання ГР при органах виконавчої влади України можна окреслити таким чином⁴³⁶:

- представлення інтересів громадськості в її співпраці з органом виконавчої влади;
- проведення громадської експертизи проектів рішень;
- науково-методологічний супровід діяльності органів виконавчої влади;

⁴³⁶ Розвиток громадянського суспільства в Україні: минуле, сучасність, перспективи : [колективна монографія / за заг. ред. О. М. Руденко, С. В. Штурхецького]. – Острог : ІГСУ, Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – С. 138.

– виконання дорадчих функцій під час обговорення та прийняття конкретних рішень органом виконавчої влади, а також здійснення моніторингу реалізації зазначених рішень;

– забезпечення співпраці з органом виконавчої влади щодо організації та проведення публічних громадських обговорень з основних напрямів його діяльності;

– опрацювання та узагальнення результатів проведених консультацій з широким колом громадськості;

– організація проведення громадського обговорення проектів нормативно-правових актів за напрямами діяльності органів влади;

– узагальнення рекомендацій, матеріалів звернень окремих громадян та їх експертно-науковий аналіз;

– сприяння відкритості, доступності інформації та підзвітності громаді роботи органу виконавчої влади.

Важливим у розгляді проблеми взаємодії ІГС із органами влади шляхом діалогових механізмів є врахування мети і діяльності громадських консультативно-дорадчих органів, серед яких можна виокремити:

- представницькі (представляють та узгоджують інтереси різних груп громадськості, налагоджують обмін думками між представниками таких груп та органами державної влади або органами місцевого самоврядування);

- експертні (надають експертну, консультаційну та інформаційну допомогу органам державної влади або органам місцевого самоврядування);

- залучені до виконання владних повноважень (виконують функції мобілізації та самоорганізації, їх безпосереднього залучення до формування і реалізації політики);

- апеляційні (забезпечують незалежний «арбітраж» у спірних питаннях, що виникають між громадянами або громадянами та посадовими особами);

- органи громадського контролю (виконують функцію незалежного контролю і нагляду за діяльністю органів державної влади та органів місцевого самоврядування).

З урахуванням зазначеної типології пропонується розглянути приклади діяльності громадських рад в Україні, які здійснюють вплив на євроінтеграційну політику шляхом упровадження реформ та центральному та регіональному й локальному рівнях. Громадські ради не є новим явищем, вони з'явилися в 2000 роках, проте мали умовні повноваження. Після Майдану розпочався новий етап у житті громадських рад. Громадськість долучається до застосування санкцій до чиновників і посадовців. Це реальний вплив на державні органи. Утім залишаються невирішеними питання, наприклад, порядку обрання, повноважень тощо. Однією з перших розпочала свою роботу Рада підприємців України при Кабінеті Міністрів України. Головною метою діяльності Ради стало забезпечення ефективної співпраці підприємницьких структур з урядом України та іншими органами державної виконавчої влади в реалізації державної політики розвитку підприємництва та формуванні ринкової інфраструктури. За час свого існування Рада підприємців стала дієвим механізмом донесення проблем та інтересів підприємців до вищих органів виконавчої влади⁴³⁷.

Громадські ради при органах виконавчої влади активно втручаються в нещодавно ще закриту систему владних структур, підтримуючи стан готовності управлінців до модернізації суспільства. Координація діяльності громадських рад при органах виконавчої влади формально зосереджена у відповідному структурному підрозділі Кабінету Міністрів України, але, як показує досвід, вона не виходить за межі формальних дій і звітувань. Так, за інформацією із сайту Урядового портал, Секретаріатом Кабінету Міністрів проаналізовано інформацію 80 органів виконавчої влади (18 міністерств, 37 інших центральних органів виконавчої влади, 24 обласних, Київської міської державних адміністрацій про їх взаємодію з громадськими радами. Станом на кінець I кварталу 2018 року громадські ради діяли при 77 органах виконавчої влади⁴³⁸: 16 міністерствах (крім Міністерства з питань тимчасово окупованих територій, Міністерства

⁴³⁷ Влада і суспільство: діалог через громадські ради: монографія / Шайгородський Ю. Ж., Андрійчук Т. С., Дідух А. Я.; за заг. ред. Шайгородського Ю. Ж. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2011. – С. 15.

⁴³⁸ Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/gromadski-radi/informacijno-metodichni-materiali>

інфраструктури); 38 інших центральних органах виконавчої влади (крім Нацполіції, Українського інституту національної пам'яті, Фонду державного майна України); 22 обласних та Київській міській державних адміністраціях (крім Житомирської та Запорізької облдержадміністрацій). Упродовж I кварталу 2018 року відбулися установчі збори з оновлення складу громадських рад при 4 органах виконавчої влади (Держпраці, Держархбудінспекції, Нацдержслужбі та Луганській облдержадміністрації).

У I кварталі 2018 року:

- 39 громадських рад провели по 1 засіданню, що відповідає періодичності, визначеній Типовим положенням про громадську раду при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній, Київській та Севастопольській міській, районній, районній у м. Києві та Севастополі державній адміністрації, затвердженим постановою Кабінету Міністрів від 3 листопада 2010 року № 996 (далі – Типове положення);

- 21 громадська рада провела по 2 засідання;

- 3 громадські ради провели по 3 і більше засідань (при МВС, Міненерговугілля, Дніпропетровській облдержадміністрації).

Утім, 10 громадських рад не проводили засідань упродовж кварталу (при Мінрегіоні, Укртрансбезпеки, Держгеокадастрі, Держпраці, Держагентстві з питань електронного урядування, Держрибагентстві, Державній інспекції навчальних закладів, Антимонопольному комітеті, Львівській та Черкаській облдержадміністраціях).

69 органів виконавчої влади (з 73, при яких упродовж звітнього періоду діяла громадська рада та які надали інформацію про її діяльність упродовж звітнього періоду) поінформували про те, що упродовж I кварталу 2018 року виносили на громадське обговорення проекти нормативно-правових актів або питання, що стосуються діяльності органу виконавчої влади. Водночас громадським радам надавали зазначені матеріали для обговорення 49 органів виконавчої влади. Лише 16 органів виконавчої влади зробили це у повному обсязі (Міністерство внутрішніх справ, Міністерство інформаційної політики, Мінмолодьспорту, Мін'юст,

Укрдержархів, Держгеокадастр, Державна служба надзвичайних ситуацій, Укравтодор, Держагентство з питань електронного урядування, Державна інспекція навчальних закладів, Вінницька, Закарпатська, Івано-Франківська, Миколаївська, Одеська, Полтавська облдержадміністрації). Розглянули всі проекти нормативно-правових актів або питання, пов'язані з діяльністю органу виконавчої влади, матеріали щодо яких були надані органом, і до всіх надали пропозиції 12 громадських рад (при Міністерстві інформаційної політики, Мінкультури, Міноборони, Укрдержархіві, Держлікслужбі, Укравтодорі, Держагентстві України з управління зоною відчуження, Держархбудінспекції, Держаудитслужбі, Адміністрації Держспецзв'язку, Донецькій та Кіровоградській облдержадміністраціях). Розглянули всі проекти нормативно-правових актів або питання, пов'язані з діяльністю органу виконавчої влади, матеріали щодо яких були надані органом, але не до всіх надали пропозиції 9 громадських рад (при МВС, Мінсоцполітики, Мінфіні, Державній службі надзвичайних ситуацій, Держенергоефективності, Держкомтелерадіо, Пенсійному фонді, Вінницькій та Хмельницькій облдержадміністраціях). Розглянули деякі проекти нормативно-правових актів або питання, пов'язані з діяльністю органу виконавчої влади, матеріали щодо яких були надані органом, і надали до них пропозиції 7 громадських рад (при Міненерговугіллі, Державній регуляторній службі, Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській, Сумській, Чернівецькій облдержадміністраціях). Не розглядали впродовж кварталу на своїх засіданнях проекти нормативно-правових актів або питання, що стосуються діяльності органу виконавчої влади, але надали відповідні пропозиції 5 громадських рад (при Міністерстві освіти і науки України, Державіаслужбі, Черкаській, Чернігівській обласних та Київській міській держадміністраціях). Також не розглядали впродовж кварталу жодного проекту нормативно-правового акта або питання, що стосується діяльності органу виконавчої влади, незважаючи на те що орган виконавчої влади надавав відповідні матеріали, та не надавали відповідних пропозицій громадські ради при 12 органах виконавчої влади (при Мінмолодьспорті, Мін'юсті, Держгеокадастрі, Держфіксальній службі, Держводагентстві, Держагентстві з

питань електронного урядування, Держінспекції навчальних закладів, Антимонопольному комітеті, Нацдержслужбі, Миколаївській, Одеській, Тернопільській облдержадміністраціях). Не надавали громадським радам проекти нормативно-правових актів 24 органи виконавчої влади (зокрема Державна міграційна служба, Держстат, Держлісагентство та Держрибагентство, які впродовж I кварталу 2018 року взагалі не виносили на громадське обговорення проекти нормативно-правових актів або питання, що стосуються їх діяльності). Водночас Мінприроди, МЗС, Держспоживслужба та Київська облдержадміністрація поінформували про те, що відповідними громадськими радами розглядалися проекти нормативно-правових актів або питання, що стосуються діяльності органу виконавчої влади, готувалися відповідні пропозиції, хоча орган виконавчої влади у звітному періоді не звертався до громадської ради з пропозиціями розглянути такі акти чи питання.

Упродовж I кварталу 2018 року 22 громадські ради проводили такі заходи або її представники брали участь у заходах, організованих органами виконавчої влади, інститутами громадянського суспільства тощо:

- 7 громадських рад при міністерствах (при Мінагрополітики, МВС, Мінкультури, Міноборони, Міністерстві освіти і науки, Мінрегіоні, Мін'юсті);

- 6 громадських рад при інших центральних органах виконавчої влади (при Укрдержархіві, Укртрансбезпеки, Держфінмоніторингу, Держслужбі у справах ветеранів війни та учасників АТО, Держархбудінспекції, Держенергоефективності);

- 9 громадських рад при місцевих державних адміністраціях (при Вінницькій, Івано-Франківській, Кіровоградській, Львівській, Полтавській, Тернопільській, Харківській, Чернівецькій, Чернігівській обласних держадміністраціях). Співпраця громадських рад з органами виконавчої влади України різностороння, але часто має формальний характер. Системність діалогу потребує наявності реальних інструментів впливу ГР як на рішення так і його виконання. Тоді як насправді часто навпаки відбувається нав'язування ГР готових рішень, переважання управлінських механізмів та суб'єктивних чинників. З іншого боку, діяльність ГР при органах

виконавчої влади здебільшого ґрунтується на ентузіазмі її активних членів, а ефективність роботи залежить від небайдужості тих людей, які входять до складу ради.

Важливим напрямом в антикорупційній діяльності громадського сектору є діяльність рад громадського контролю (громадські ради при органах влади, Громадська рада доброчесності та ін.). Успішний приклад функціонування та взаємодії з державним антикорупційним органом демонструє Рада громадського контролю НАБУ (РГК), яка діє з 2015 р. Її формування відбувається на засадах відкритого та прозорого конкурсу шляхом інтернет-голосування на сайті НАБУ, яке триває 12 годин. Потім за рейтинговою системою добирають перших 15 переможців, які стають членами РГК. Подати кандидатуру можуть лише ІГС, статутна діяльність яких пов'язана із запобіганням та протидією корупції⁴³⁹.

Члени РГК НАБУ 23 травня 2018 р. відзвітували про рік своєї роботи, зокрема про участь у конкурсних і дисциплінарній комісіях, адвокатовані зміни в роботі НАБУ та системний моніторинг судових процесів за провадженнями НАБУ-САП. Так, за останній рік представники РГК взяли участь у 100 засіданнях і 900 співбесідах із кандидатами на різні посади, провели понад 430 додаткових ретельних перевірок кандидатів. Як результат, за цей період до складу НАБУ було дібрано 118 нових працівників⁴⁴⁰. Також за останній рік РГК вдалося домогтися покарання п'яти і звільнення одного службовця за дисциплінарні порушення⁴⁴¹.

Громадська рада при НАЗК (утворена в квітні 2017 р.)⁴⁴². Прозора та ефективна організація процесу обрання Громадської ради при НАЗК відбулася завдяки допомозі «Реанімаційного Пакету Реформ»⁴⁴³. Як пише громадський

⁴³⁹ Історія створення Ради громадського контролю при НАБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rgk-nabu.org/uk/diyalnist-rhk/istoriya-stvorenniya>

⁴⁴⁰ Що зробила РГК за рік? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://shtab.net/news/%D1%89%D0%BE-%D0%B7%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D0%BB%D0%B0-%D1%80%D0%B3%D0%BA-%D0%B7%D0%B0-%D1%80%D1%96%D0%BA/>

⁴⁴¹ Рік роботи НАБУ: чиста репутація та майже жодних результатів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dw.com/uk/%D1%80%D1%96%D0%BA-%D1%80%D0%BE%D0%B1...D1%96%D0%B2/a-43902676>

⁴⁴² При НАЗК розпочала роботу Громадська рада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nazk.gov.ua/news/pry-nazk-rozpochala-robotu-gromadska-rada>

⁴⁴³ Конкурс з формування Громадської ради при Національному агентстві з питань запобігання корупції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/provedennya-konkursiv/konkurs-z-formuvannya-gromadskoyi-radi-prinacionalnomu-agentstvi-z-pitan-zapobigannya-korupciyi>

експерт Г. Канєвський, одне з проектів рішень НАЗК у певних випадках дозволяло закривати публічний доступ до реєстру декларацій: «Оскільки подібна норма не чітко виписана, Агентство фактично мало отримати можливість зловживати таким правом на закриття публічного доступу до реєстру на невизначений час. Громадська рада оперативно заблокувала запропонований проект рішення і повернула на доопрацювання»⁴⁴⁴.

У 2017 р. в Україні було утворено ще один незалежний правоохоронний орган – Державне бюро розслідувань (ДБР). У березні 2018 р. створено Раду громадського контролю при ДБР. Громадські експерти «Реанімаційного Пакету Реформ» та Громадської організації «Автомайдан» заявили, що РГК при ДБР була створена з порушеннями⁴⁴⁵. Методику добору працівників до РГК вони визнали необ'єктивною та поставили під сумнів її ефективність⁴⁴⁶. Громадськість закликала змінити правила обрання РГК при ДБР за зразком РГК НАБУ (шляхом інтернет-голосування).

У 2017 р. розпочато формування нового складу Верховного Суду України. Вперше до оцінювання кандидатів на посади суддів долучилася громадськість у складі Громадської ради доброчесності (ГРД), що була сформована ще у 2016 р. з представників ГС, освітньої та наукової спільноти. Завданням цього органу є перевірка суддів на відповідність критеріям етики та професійної доброчесності. За результатами її роботи, 109 кандидатів, які отримали висновки про невідповідність критеріям доброчесності, не пройшли. Втім, 25 кандидатів із негативними висновками все ж таки були обрані суддями Верховного Суду України⁴⁴⁷.

У березні 2018 р. ГРД заявила про припинення участі у процесі кваліфікаційного оцінювання суддів. Причиною такого рішення стали зміни в регламенті Вищої кваліфікаційної комісії суддів (ВККС), що стосуються висновків

⁴⁴⁴ Канєвський Г. Чи потрібна громадська рада при малоефективному НАЗК?[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/kanevskiy/58ef47cb1b722/>

⁴⁴⁵ Громадянське суспільство України: сучасні практики та виклики розвитку : аналіт. доповідь / за заг. ред. О. А. Корнієвського, Ю. А. Тищенко, В. М. Яблонського. – К. : НІСД, 2018. – С. 75.

⁴⁴⁶ Рада громадського контролю при ДБР створена з порушеннями, ефективність під сумнівом – експерти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.radiosvoboda.org/a/29137290.html>

⁴⁴⁷ Реанімаційний Пакет Реформ. Річний звіт 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tpr.org.ua/richni-zvity/>

ГРД. Зокрема, ВККС визначила, що висновки ГРД мають бути підписані всіма членами Ради, а також можуть бути подані у ВККС за 10 днів до співбесіди з відповідними суддями. На думку членів ГРД, це ускладнює їхню роботу, оскільки щодня вони вимушені проводити співбесіди із 150-200 суддями, а деякі члени ГРД перебувають у різних містах. Ще одна поправка, внесена до регламенту ВККС, визначає, що інформація від ГРД повинна містити посилання на достовірні та надійні джерела. У протилежному випадку ВККС залишила за собою право вважати цю інформацію анонімною та не брати до уваги⁴⁴⁸.

Як бачимо, що сам факт створення громадських рад та проведення їх засідань ще не є свідченням ефективності її роботи – реального впливу на ухвалення рішень органом або посадовою особою, при якому вона створена. ІГС вважають роботу в громадських радах та інших дорадчих органах при державних установах переважно малоефективною⁴⁴⁹. Фактично впливовість громадської ради визначається рівнем зацікавленості виконавчих органів або міських голів у результатах, які вона продукує, та в урахуванні результатів роботи консультативного органу. Незважаючи на значну кількість створених громадських рад, виявлено низку проблем у частині їх діяльності. Рівень ефективності роботи громадських рад часто знижується внаслідок затягування процесу їх формування, через негативні прецеденти використання громадських рад в інтересах окремих посадових осіб та політичних сил, що суперечить їх функціональному призначенню та дискредитує такий формат взаємодії⁴⁵⁰.

Показовим прикладом такої дискредитації може бути бійка, що сталася 21 січня 2017 р. між кандидатами під час обрання членів громадської ради, яка працюватиме при Міністерстві з питань тимчасово окупованих територій і внутрішньо переміщених осіб України. «Театралізована вистава під назвою

⁴⁴⁸ Букіккіо просить Громадську раду доброчесності зняти бойкот кваліфікації суддів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2472421-bukikio-prosit-gromadsku-radu-dobrocesnosti-znati-bojkot-kvalifikacii-suddiv.html>

⁴⁴⁹ Громадянське суспільство в Україні: рівень розвитку, активності, благодійності (загальнонаціональне опитування) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://dif.org.ua/uploads/pdf/13963398165a9eef1b022177.77359526.pdf>

⁴⁵⁰ Костенко А. Діалогові механізми взаємодії органів влади та громадянського суспільства в контексті євроінтеграції / А. М. Костенко // Гілея: науковий вісник. – 2019. – Вип. 144

«Установчі збори громадської ради при Мінсоцполітики» – так громадськість охарактеризувала проведення у квітні 2017 р. установчих зборів для обрання нового складу громадської ради при цьому міністерстві⁴⁵¹. Про свою стурбованість непрозорістю формування Ради громадського контролю при НАБУ заявили представники громадської організації «Філософія Серця», оприлюднивши в травні 2017 р. у ЗМІ відповідне звернення до НАБУ.

Ще одним негативним прикладом, який викликав викликала зауваження західних партнерів (Венеційської комісії та Міжнародного валютного фонду) та вітчизняних громадських організацій до законопроекту про Антикорупційний суд, стало саме повноваження експертів Громадської ради блокувати затвердження недобросовісних суддів⁴⁵². Так, серед рекомендацій голови місії МВФ для України Рон ван Родена було зазначено, що роль Громадської ради міжнародних експертів у виборі суддів Антикорупційного суду має стати вирішальною, а не лише консультативною, а також ішлося про те, що важливо передбачити участь Громадської ради добросовісності у виборі суддів цієї інституції відповідно до механізму, передбаченого для інших суддів Законом України «Про судоустрій і статус суддів»⁴⁵³.

Недолік громадських рад полягає в тому, що більшість в них становлять представники влади, точніше політичної партії (підконтрольній їй громадській організації), яка контролює відповідний державний орган, що фактично перетворює їхню роботу на формальність. Однією із причин такої ситуації є пасивність громадськості або відсутність в активістів практичного досвіду роботи в таких органах. Велика кількість громадських організацій, представлених у радах, також заважає конструктивній роботі. Окрім того, громадські діячі не завжди є фахівцями конкретних, вузько спеціальних питань.

Загалом при формуванні громадських рад існували такі виклики, як-от:

⁴⁵¹ Петровський В. Кишенькова громадськість для органів влади // Дзеркало тижня. Україна. – 2017. – 15 квітня – № 14. – С. 123.

⁴⁵² Патиківський Ю. Гроші через суд // Україна Молода. – 2018. – № 6. – 17 січ. – С. 9.

⁴⁵³ Що вимагає МВФ: повний текст листа з Вашингтона на Банкову [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.euointegration.com.ua/articles/2018/01/15/7076112/>

- порушення процедур формування представницького складу громадських рад;
- порушення кількісних обмежень складу громадських рад;
- використання представниками різних громадських організацій членства у дорадчо-консультативних органах для отримання бюджетних коштів на розвиток їхніх організацій;
- протидія органів державної влади діяльності громадських рад.

Очевидно, що ці виклики вимагають перегляду ролі та принципів формування таких консультативно-дорадчих структур в подальшому. Отже, основою ефективного впливу громадських рад на участь у формуванні державної політики є залучення членів рад на професійній добровільній основі⁴⁵⁴. Зважаючи на непоодинокі випадки порушення принципів відкритості та прозорості при формуванні складу громадської ради та її використанні у подальшому в інтересах окремих посадових осіб або політико-економічних груп, які не викликають довіри до подібного виду взаємодії між державою та громадськими організаціями, видається слушним такий висновок виконавчого директора Міжнародного фонду «Відродження» Є. Бистрицького: «Вся система виконавчої влади в Україні в радянські часи і за останні роки була побудована як адміністративно-командна система. Спорадичні зустрічі з громадськістю, форуми, дискусії, різні, навіть партійні, комітети – все одно там переважає якась точка зору, що прийнятна для влади, чи то виконавча влада, чи політична влада»⁴⁵⁵.

Щоб уникнути подібного (спорадичних консультацій з громадськими організаціями при формуванні та прийнятті державних рішень), на думку Є. Бистрицького, потрібно впровадити системний процес роботи влади з тими, кого

⁴⁵⁴ Гонюкова Л. Основні напрямки співпраці влади та громадян і необхідні для цього умови // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2015. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=819>

⁴⁵⁵ Перший Форум громадянського суспільства Києва – можливість переходу на стратегію партнерства. – 2017. – 24 травня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.prostir.ua/?focus=forum-spivpratsi-ta-rozvytku-hromady-m-kyjeva-mozhlyvist-perehodu-na-stratehiyu-partnerstva>

називають «стейкхолдерами», представниками різних інтересів, щоб виробити скоординоване рішення в тому чи тому напрямі⁴⁵⁶.

Конкретні інструменти реального впливу громадських рад знаходяться ще на етапі формування та апробації. Інформованість суспільства вкрай важлива на етапі підготовки нормативно-правового акту, і в цьому зв'язку виникає питання взаємодії громадських рад із засобами масової інформації з метою розширення кола їх впливу.

До механізмів більш ефективного залучення громадських рад до діяльності органів влади, на нашу думку, варто зарахувати⁴⁵⁷:

- надання права громадським радам здійснювати науково-дослідницьку діяльність щодо всебічного аналізу й експертизи нормативно-правової бази та практичної діяльності відповідного органу влади із можливістю залучення компетентних джерел;

- сприяння відкритості та неформальності в роботі громадських рад з боку керівництва органу влади;

- можливість подання рекомендацій громадських рад на розгляд колегії відповідного органу державної влади та участі голови громадської ради з правом голосу;

- право одержання участі у проведенні аналізу діяльності самого органу виконавчої влади;

- право залучення широких кіл громадськості до обговорення питань з компетенції громадських рад та взаємодії за допомогою комунікативних заходів із залученням засобів масової інформації.

У контексті сучасних перетворень та реформаторських настроїв як у суспільстві, так і в рядах політичної еліти, необхідно згадати про новоутворену Президентом України консультативно-дорадчу структуру – Національну раду

⁴⁵⁶ Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні: аналіг. доповідь / за заг. ред. О. А. Корнієвського. – К.: НІСД, 2017. – С. 36.

⁴⁵⁷ Розвиток громадянського суспільства в Україні: минуле, сучасність, перспективи : [колективна монографія / за заг. ред. О. М. Руденко, С. В. Штурхецького]. – Острог : ІГСУ, Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – С. 140.

реформ⁴⁵⁸, до складу якої ввійшли державні та громадські лідери, а також представники ділових кіл, перед якими було поставлено завдання досягти консенсусу щодо ключових реформ та моніторити їхній прогрес.

До складу Національної ради реформ входять: Президент (Голова), Прем'єр-міністр, спікер Верховної Ради, Глава НБУ, представник дорадчої ради, міністри КМУ, голови комітетів Верховної Ради та 4 представники громадянського суспільства. Завданнями ради такі:

- визначає пріоритетні реформи;
- забезпечує консенсус щодо реалізації реформ;
- координує зусилля з реформування;
- здійснює моніторинг реалізації реформ;
- розглядає пропозиції щодо планів реалізації реформ.

Наразі важко сказати, чи буде ця структура дієвою чи ні, і які перешкоди чекають її ініціаторів та учасників на шляху до реалізації поставленої амбітної мети. Однак однозначно на позитивні оцінки заслуговує один із ключових принципів діяльності Національної ради реформ – консультації з експертним середовищем та забезпечення прозорості діяльності державної влади. Крім того, позитивним моментом є і запровадження прозорого конкурсу серед неурядових організацій щодо делегування своїх представників у Національну раду. У засобах масової інформації було чітко розписано вимоги до кандидатів, пакет необхідних документів і строки подання.

Ще одним прикладом консультативно-дорадчого органу при Президентові України є Координаційна рада сприяння розвитку громадянського суспільства, яка була створена в листопаді 2016 року для реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки. До складу Координаційної ради ввійшли як представники Кабінету Міністрів України, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, наукових установ, так і представники організацій громадянського суспільства, чисельність яких становить

⁴⁵⁸ Національна рада реформ Режим доступу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reforms.in.ua/>

64 % від загальної кількості членів ради. За участю організацій громадянського суспільства затверджується річний План заходів щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки з урахуванням результатів публічного громадського обговорення плану заходів на відповідний рік щодо реалізації Стратегії, моніторингу та оцінки виконання такого плану, а також розробки проектів законів про Державний бюджет України щодо коштів, необхідних для фінансування виконання планів заходів⁴⁵⁹.

Також завданням Координаційної ради є формування сприятливого середовища для посилення ролі громадянського суспільства, залучення потенціалу його організацій до процесів формування та реалізації державної, регіональної політики, вирішення питань місцевого значення, механізмів сприяння розвитку в Україні громадянського суспільства.

Консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України є Офіс реформ КМУ⁴⁶⁰, який був створений у грудні 2016 року. Він утворений з метою забезпечення на належному рівні організації та координації впровадження реформ, зокрема щодо планування відповідних заходів, проведення моніторингу та аналізу стану їх виконання. Відповідно до Постанови КМУ від 11 жовтня 2016 р. № 768⁴⁶¹ Офіс здійснює таку діяльність:

1) готує пропозиції щодо планування реформ у відповідних сферах та подає їх на розгляд Прем'єр-міністра України;

2) бере участь у розробленні проектів нормативно-правових актів з питань упровадження реформ, зокрема стратегічних та програмних документів Кабінету Міністрів України із зазначених питань, а також планів заходів;

⁴⁵⁹ Існуючі механізми співпраці органів державної влади з організаціями громадянського суспільства в контексті реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні 2016–2020. – К.: – Ваіте, 2016. – С. 10.

⁴⁶⁰ Офіс реформ КМУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/uryad-ta-organi-vladi/ofis-reform-kabinetu-ministriv-ukrainu>

⁴⁶¹ Постанови КМУ від 11 жовтня 2016 р. № 768 «Про утворення Офісу реформ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/768-2016-%D0%BF>

3) здійснює, зокрема із залученням провідних вітчизняних та іноземних учених, фахівців, експертів, опрацювання проектів планів заходів, проектів актів законодавства та готує відповідні пропозиції і рекомендації;

4) забезпечує інформування міністерств та інших центральних органів виконавчої влади з питань розроблення проектів галузевих планів заходів, надає таким органам консультативно-методичну допомогу;

5) готує пропозиції з питань організації підготовки та впровадження реформ, які подає Прем'єр-міністрові України, міністрам, керівникам центральних органів виконавчої влади;

6) проводить моніторинг та аналіз стану здійснення міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади заходів щодо впровадження реформ у відповідних сферах;

7) розробляє пропозиції та рекомендації з питань визначення механізмів здійснення заходів щодо впровадження реформ, які подає міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади;

8) готує пропозиції та рекомендації щодо актуалізації заходів із впровадження реформ, строків їх здійснення і механізмів проведення реформ у відповідних сферах, які подає міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади для опрацювання під час підготовки відповідних проектів планів заходів;

9) бере участь у плануванні та проведенні моніторингу міжнародної допомоги, залученої для підтримки реформ у відповідних сферах;

10) здійснює на постійній основі співпрацю з Національною радою реформ шляхом обміну інформацією про хід підготовки та впровадження реформ, опрацьовує пропозиції Національної ради реформ щодо коригування напрямів та пріоритетів реформ, завдань і строків виконання, передбачених планами заходів;

11) взаємодіє на постійній основі із проектними офісами реформ, утвореними міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади з метою забезпечення на належному рівні організації та координації впровадження реформ,

зокрема щодо планування відповідних заходів, проведення моніторингу та аналізу стану їх виконання;

12) готує щомісяця та щокварталу доповіді про хід впровадження реформ і подає їх Прем'єр-міністрові України;

13) проводить аналіз практики застосування законодавства, готує пропозиції щодо його вдосконалення;

14) забезпечує інформування громадськості та міжнародної спільноти про стан організації підготовки та впровадження реформ;

15) виконує відповідно до актів законодавства інші функції.

При цьому саме в Угоді значна увага приділяється діалоговим механізмам між державними інституціями та ІГС. Зокрема, Угодою (ст. 461–469) передбачено створення спільних органів, зокрема Ради асоціації, Комітету асоціації, підкомітетів, Парламентського комітету асоціації та Платформи громадянського суспільства. Крім того, політичний діалог та діалог з питань політики на найвищому рівні між Сторонами відбувається на рівні самітів за участю Президента України та керівництва Європейського Союзу.

Рада асоціації здійснює моніторинг та контроль виконання Угоди та періодично переглядає функціонування Угоди у межах її цілей. Також, Рада асоціації може розглядати важливі питання, що виникають в рамках цієї Угоди, та будь-які інші двосторонні або міжнародні питання, що становлять взаємний інтерес. Комітет асоціації надає допомогу Раді асоціації під час виконання нею своїх обов'язків, має у своєму складі представників Сторін, головним чином, на рівні вищих посадових осіб, головування в ньому здійснюється по черзі представником України і представником ЄС.

Відповідно до ст. 466 Угоди Комітетові асоціації надають допомогу підкомітети. Постановою Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2014 р. № 700⁴⁶² «Питання підготовки та проведення засідань окремих двосторонніх

⁴⁶² Постанова Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2014 р. № 700 «Питання підготовки та проведення засідань окремих двосторонніх органів асоціації між Україною та ЄС». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/700-2014-%D0%BF>

органів асоціації між Україною та ЄС» визначено, що від України членами Ради асоціації є члени Кабінету Міністрів, а Комітету асоціації – заступники міністрів з питань європейської інтеграції, заступник Міністра економічного розвитку і торгівлі – Торговий представник України, заступники керівників інших центральних органів виконавчої влади, до повноважень яких належать питання виконання Угоди про асоціацію.

Парламентський комітет асоціації є форумом для членів Верховної Ради України і Європейського Парламенту для проведення засідань та обміну думками.

У ст. 444 Угоди про асоціацію зазначається, що сторони сприяють діалогу та співробітництву між учасниками громадянського суспільства з обох сторін як невід’ємної частини відносин між Україною та ЄС шляхом :

- посилення контактів та взаємного обміну досвідом між ОГС;
- сприяння процесу інституційної розбудови та консолідації ОГС (лобістська діяльність, неформальне спілкування, візити, семінари);
- сприяння поінформованості українських представників щодо організації в рамках ЄС консультацій та діалогу між соціальними та громадськими партнерами з метою інтеграції громадянського суспільства до політичного процесу в Україні.

Відповідно до звіту Платформи громадянського суспільства у 2017 році громадські експерти провели консультації з органами державної влади та українським парламентом, а також підготували звіт з оцінкою прогресу виконання Угоди про асоціацію за окремими сферами⁴⁶³.

Практика участі громадськості у законодавчому процесі через консультативно-дорадчі органи при комітетах Верховної Ради України не достатньо поширена. Часто якість роботи залежить від ініціативи, фахового рівня залучених експертів і готовності працівників комітетів співпрацювати з представниками громадянського суспільства. Часто трапляється так, що робота робочих груп може не враховувати всієї палітри громадських побажань повною

⁴⁶³ Звіт Української сторони Платформи громадянського суспільства про моніторинг реалізації Україною положень Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом
http://ipq.org.ua/upload/files/files/03_Novyny/2018.01.23_zvit/Zvit_final.pdf

мірою. Так, наприклад, відбулося з ухваленням закону про статус внутрішньо переміщених осіб у 2014 році. Незважаючи на тісну співпрацю з громадськими організаціями, закон було ухвалено у версії, і він абсолютно не задовольняв громадські об'єднання та міжнародні організації. Хоча згодом ситуацію було змінено після вето Президента⁴⁶⁴.

Однією із форм консультативно-дорадчих структур при центральних органах виконавчої влади також можна вважати й Колегії міністерств та агенцій. Започаткування формату колегій як консультативно-дорадчих структур при органах виконавчої влади було формалізовано у 2005 році.

Функціями колегій є:

- обговорення і ухвалення рішення щодо перспектив і найважливіших напрямів діяльності відповідного міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, місцевої держадміністрації;

- розгляд пропозицій щодо вдосконалення законодавства, а також формування та реалізації державної політики у відповідній галузі (сфері діяльності), регіоні, на території;

- розроблення пропозицій щодо вдосконалення діяльності міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, їх територіальних органів, місцевої держадміністрації, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери їх управління;

- розгляд результатів роботи міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, їх територіальних органів, місцевої держадміністрації тощо.

Аналіз роботи колегій демонструє брак залучення ІГС, «мозкових центрів» до роботи колегій, у їх складі переважають представники органів влади. Експерти мають обмежений доступ загалом до діяльності цих дорадчих структур, зокрема спостерігаються:

- недостатність поширення інформації про роботу колегій;

- не завжди в публічному режимі розміщено плани роботи колегій;

⁴⁶⁴ Заславський О. Участь громадськості у законодавчому процесі // Часопис «Парламент». – 2015, № 3. – С. 15.

- брак звітів про реалізацію політики, рішення у процесі роботи колегій;
- нечіткі критерії запрошення до складу колегій представників ГО, експертів;
- превалювання у складі Рад організацій, які не спеціалізуються у своїй діяльності на політиці інституту влади⁴⁶⁵.

На обласних рівнях також створені дорадчі органи з питань сприяння розвитку громадянського суспільства, до складу яких входять представники відповідних місцевих державних адміністрацій, депутатів відповідних місцевих рад, представників територіальних органів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, а також представники організацій громадянського суспільства, кількість яких становить не менше половини складу таких дорадчих органів. Ці дорадчі органи розробляють та забезпечують як затвердження регіональних цільових програм сприяння розвитку громадянського суспільства, так і розроблення, громадські обговорення та затвердження щорічних регіональних планів заходів щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки.

З метою надання цільової підтримки на конкурсних засадах для фінансування програм, проектів та заходів організацій громадянського суспільства, спрямованих на реалізацію Стратегії, опрацьовується питання щодо створення фонду розвитку громадянського суспільства. Натомість на місцевому рівні цей механізм взаємодії влади з інститутами громадянського суспільства все ще перебуває на стадії формування. Важливе значення водночас має особиста позиція керівників органів влади. На місцевому рівні спостерігається обмежена кількість експертів у різних галузях з боку представників громадського суспільства, а також відсутність системної їх роботи як через супротив місцевої влади, так і через недостатню мотивацію⁴⁶⁶.

⁴⁶⁵ Заславський О. Участь громадськості у законодавчому процесі // Часопис «Парламент». – 2015, № 3. – С. 22.

⁴⁶⁶ Костенко А. Діалогові механізми взаємодії органів влади та громадянського суспільства в контексті євроінтеграції / А. М. Костенко // Гілея: науковий вісник. – 2019. – Вип. 144.

Аналіз механізмів діалогу з громадськістю згідно із запропонованими індикаторами дозволяє дійти таких висновків. На рівні планування можемо стверджувати, що:

1) на національному, регіональному та локальному рівнях широкий спектр інституалізованих процедур, що сприяють діалоговим механізмам. На національному рівні вони забезпечені через парламентські, президентські та урядові консультативно-дорадчі структури; на рівні центральних органів виконавчої влади та місцевих державних адміністрацій через міністерські, відомчі, комітетські консультативно-дорадчі структури та структури на рівні місцевих державних адміністрацій; на рівні місцевого самоврядування через консультативно-дорадчі структури при зазначених органах;

2) на офіційних сайтах органів державної влади та місцевого самоврядування наявні плани роботи відповідних консультативно-дорадчих органів, проте аналіз звітів їх діяльності та відгуки членів свідчать про часту невідповідність запланованої та реальної роботи.

На рівні дії бачимо, що:

1) прозорість та репрезентативність діяльності консультативно-дорадчих органів є досить низькою, оскільки наявні часті випадки порушення процедур формування представницького складу та кількісних обмежень складу;

2) членство у дорадчо-консультативних органах інколи є способом отримання бюджетних коштів на розвиток ГО, а також контролю з боку влади за діяльністю органу шляхом введення представників квазіорганізацій;

3) дещо позитивна практика розроблення та імплементації заходів за результатами розгляду експертних пропозицій поширеною є у антикорупційній діяльності;

5) на офіційних сторінках органів влади часто відсутні матеріали громадських експертиз.

На рівні впливу/наслідків діяльності консультативно-дорадчих органів фіксуємо:

1) малоефективність реального впливу на ухвалення рішень органом або посадовою особою, при якому створені відповідні органи;

2) експертні пропозиції часто не враховуються органами влади в процесі вироблення рішень, впровадження політики, діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування;

3) проте наявні успішні історії імплементації результатів роботи консультативно-дорадчих органів на зміст рішень органів влади, формування та реалізацію державної політики у відповідній сфері, на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Отже, в Україні діалогові механізми достатньо ефективно працюють на рівні органів центральної влади. Це часто пов'язано із підтримкою таких громадських інституцій міжнародними донорами, формування міжнародними організаціями та партнерів вимог, критеріїв та завдань для зазначених консультативно-дорадчих органів.

Таким чином, у межах розділу ми систематизували комунікативні інструменти інститутів громадянського суспільства в контексті європейської інтеграції шляхом аналізу проведення громадських слухань (парламентських, зокрема в Комітеті з євроінтеграції); теле- або радіодебатів, Ітернет-конференцій, електронних консультацій; консультування громадськості про євроінтеграційний курс шляхом соціологічних досліджень; ефективність телефонних «гарячих ліній» органів центральної влади тощо. Визначили, що кожен із зазначених механізмів консультування з громадськістю має свої переваги та недоліки, тому органам державної влади та місцевого самоврядування доцільно комбінувати механізми для отримання повної та об'єктивної інформації. Крім того, нами було проаналізовано інструменти діалогових форм участі – колегії при центральних органах виконавчої влади; громадські ради; експертні ради; робочі групи, експертні групи, міжвідомчі робочі групи; спеціалізовані ради; дорадчі комітети. Авторці вдалося визначити особливості їх роботи і результативність та акцентувати на головних недоліках та недопрацюваннях. Зокрема, вивчено досвід роботи Національної ради реформ при Президентові України, Офісу реформ при КМУ, Платформи громадянського

суспільства, до складу яких увійшли державні й громадські лідери, а також представники ділових кіл, перед якими було поставлено завдання досягти консенсусу щодо ключових європейських реформ та моніторити їхній прогрес.

Зазначені інформаційно-комунікативні інструменти дозволяють ІГС не лише отримати інформацію щодо реальний стан справ у євроінтеграційній політиці, проведенні європейських реформ, а й безпосередньо брати участь у діалозі з метою покращення та підвищення рівня ефективності цієї політики. Проте інформаційно-комунікативні інструменти є лише опосередкованими механізмами впливу на євроінтеграційну політику нашої держави з боку ІГС. Більш впливовими та результативними є взаємодія між ІГС та органами влади у формі партнерства та контролю. Зазначені форми будуть розглянуті у наступному розділі.

Висновки до Розділу 3

Авторкою встановлено, що більшість громадян України підтримують євроінтеграційний курс, але водночас зізнаються, що не мають достатньої інформації про те, що відбувається у взаємодії з Європейським Союзом, які програми ЄС працюють в Україні, у чому полягає особливість реформ тощо. Тому проведення інформаційної кампанії є важливою складовою європейських інтеграційних процесів. Доведено, що існує пряма кореляція між інформованістю людини та її здатністю поєднати політичні рішення (процеси) зі своїми особистими, персональними інтересами.

Описано інформаційну діяльність комунікаційно-інформаційних інструментів Платформи громадянського суспільства, особливості реалізації Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки, зокрема на регіональному рівні. Проведено оцінку обласних планів заходів на 2018 рік щодо реалізації у областях Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки та зафіксовані зрушення в питанні розроблення планів заходів інформаційних кампаній з висвітлення євроінтеграційних процесів та спроб залучення та взаємодії громадських організацій. Втім звітування обласних

адміністрації проходить часто формально, і акцент робиться лише на культурно-мистецьких заходах у рамках відзначення Дня культури країн ЄС.

Установлено, що налагодження комунікації між владними інституціями та громадськістю є ключовим елементом публічного управління, оскільки консультації з громадськістю дозволяють посилити рівень довіри громадян до владних інститутів, підвищити ступінь прозорості, прогнозованості, обґрунтованості рішень, розширити доступ громадян до інформації, забезпечити більш ефективне використання публічних фінансів тощо. Найбільш поширеним інструментом консультування є електронне консультування, проте спостерігається низький рівень зацікавленості з боку громадськості працювати системно над нормативними документами та складність сайтів органів влади для пошукової роботи.

Зафіксовано впровадження механізмів консультування з громадськістю на різних рівнях державних інституцій. Так, проаналізовано роботу порталу громадського обговорення законопроектів, розробленого за ініціативи Управління комп'ютеризованих систем Апарату Верховної Ради України та за підтримки Програми USAID ПАДА; сервісів для електронних петицій на офіційних веб-сайтах Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, здійснено моніторинг офіційних веб-сайтів міністерств. Крім того, описано діяльність Національної ради реформ, Координаційної ради сприяння розвитку громадянського суспільства, Офісу реформ КМУ, Колегій міністерств та агенцій, до складу яких увійшли державні й громадські лідери, а також представники ділових кіл, перед якими було поставлено завдання досягти консенсусу щодо ключових реформ та моніторити їхній прогрес.

Зазначені інформаційно-комунікативні інструменти дозволяють ІГС не лише отримати інформацію щодо реального стану справ у євроінтеграційній політиці, проведенні європейських реформ, а й безпосередньо брати участь в діалозі з метою покращення та підвищення рівня ефективності цієї політики. Проте інформаційно-комунікативні інструменти є лише опосередкованими механізмами впливу на євроінтеграційну політику нашої держави з боку ІГС.

РОЗДІЛ 4.

СПІВПРАЦЯ МІЖ ІНСТИТУТАМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВОЮ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО КУРСУ

4.1. Партнерство між інститутами громадянського суспільства та державою у впровадженні європейських реформ

Активна участь громадськості в управлінні, що передбачає партнерство між органами влади та інститутами громадянського суспільства, є ще не досить поширеним явищем. Йдеться не просто про врахування думок громадян органами влади, а про співпрацю та здійснення спільних обов'язків на всіх етапах процесу ухвалення рішень. Партнерство передбачає, наприклад, визначення порядку денного, переліку питань, розроблення документів, ухвалення рішень та їх виконання, делегування конкретного завдання громадському сектору. Тобто організації можуть наділятися завданнями та функціями з боку держави для задоволення потреб конкретних цільових груп. Такий формат роботи охоплює представників громадськості, які займають місце за столом поруч із представниками державних органів. Тобто партнерство розглядається як чинник політичної та соціальної стабільності, формування нових цивілізованих відносин між владою та ІГС, заснованих на консенсусі інтересів.

Партнерство передбачає спільну відповідальність суб'єктів взаємодії на кожному етапі ухвалення політичних рішень. Особливої актуальності партнерство набуває під час розроблення політики (визначення порядку денного) або реалізації політики. Інструментами й механізмами партнерства є:

- спільне розроблення документів: активна участь у підготовці частин законодавчого процесу;
- спільне ухвалення рішень, таких як складання бюджету за участю громадськості;

- стратегічне партнерство, за умовами якого громадські організації та державні органи створюють партнерство для реалізації політики.

Отже, партнерство передбачає делегування повноважень та відповідальності від органів державної влади та місцевого самоврядування до ІГС як на національному, так і на регіональному та локальному рівнях. Останні мають відповідати за якість та ефективність наданих послуг та звітувати перед органами влади щодо фінансових витрат.

Зазначена модель взаємодії закріплює за ІГС першочергове значення, а владне регулювання та втручання набувають форми резервних повноважень. Управлінський процес у такій моделі вибудовується відповідно до принципу субсидіарності, а важливою умовою успішності функціонування такої моделі є відкритість та прозорість процедур прийняття рішень. Залучення ІГС до безпосередньої реалізації заходів та програм у межах здійснення державної чи регіональної політики у різних сферах має низку переваг порівняно з їх реалізацією силами органів державної влади. Інститути громадянського суспільства⁴⁶⁷:

- найбільш наближені до цільових груп, на які спрямовані програма, послуги, допомога, тому краще знають проблеми й потреби цих цільових груп;

- можуть залучити додаткові ресурси для реалізації програми (послуги), а отже, можуть надати послуги більшій кількості людей або підвищити якість послуг без додаткових витрат з боку держави;

- не мають на меті отримання прибутку, всі надходження спрямовують на виконання цілей та завдань організації, тобто можуть забезпечити кращу ціну послуг;

- надають послуги, які не можуть ефективно забезпечити комунальні установи або комерційні організації;

⁴⁶⁷ Державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства. Методичні рекомендації / Укр. незалеж. центр політ. дослідж. : А. О. Красносільська, М. В. Лациба, А. В. Волошина, В. О. Купрій, Н. М. Чермошенцева, О. Л. Ващук – К. : Агентство «Україна», 2013. – 180 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ucipr.org.ua/publicdocs/state_policy_CSO2013.pdf

- є більш гнучкими та менш бюрократичними, що дозволяє швидко та якісно надавати відповідні послуги. Саме за допомогою ІГС держави можуть отримувати найкращі послуги на економічно вигідних умовах.

З огляду на описані нами інструменти та механізми партнерства спробуємо оцінити, наскільки кожен із зазначених інструментів застосовується українськими ІГС у контексті впровадження євроінтеграційних реформ.

Так, прикладом партнерства між ІГС та комітетами Верховної Ради України є доопрацювання законопроекту «Про місцевий референдум». У 2012-2013 роках громадська організація Лабораторія законодавчих ініціатив (ЛЗІ) активно працювала над доопрацюванням деяких положень ухваленого у першому читанні законопроекту про місцевий референдум. Упродовж цього часу експерти ЛЗІ вели комунікацію з Комітетом з питань державного будівництва та місцевого самоврядування. Результатом співпраці стало проведення 13 березня 2013 року в стінах Верховної Ради України круглого столу, присвяченого проблемі місцевого референдуму в Україні та недосконалості законопроекту⁴⁶⁸.

За результатами круглого столу ухвалено рішення про формування робочої групи з доопрацювання законопроекту із залученням провідних асоціацій органів місцевого самоврядування, неурядових організацій, науковців, експертів. Експерти ЛЗІ також увійшли до цієї робочої групи. Найбільш показовим результатом є те, що приблизно 80-90 % громадських рекомендацій, напрацьованих експертами ЛЗІ до законопроекту, були подані депутатами у вигляді правок.

Однак на етапі опрацювання у робочій групі всіх унесених до другого читання пропозицій почали виникати проблеми. По-перше, склад робочої групи сягав майже півсотні людей, а за змістовної дискусії постатейно (і за періодичності засідань один раз на 1-2 місяці) процес затягнувся на кілька місяців. По-друге, експертний рівень учасників дуже різнився, що призводило до кількаразового обговорення одних і тих самих положень законопроекту. У результаті було вирішено утворити більш фахову і менш репрезентативну робочу групу, яка на

⁴⁶⁸ Заславський О. Участь громадськості у законодавчому процесі // Часопис «Парламент». – 2015, № 3. – С. 13.

початку 2014 року вкотре опрацювала законопроект. Однак у зв'язку з об'єктивними обставинами політичної кризи і через відсутність політичної волі суб'єктів законодавчої ініціативи це питання досі залишається невирішеним⁴⁶⁹.

Тож, бачимо, що для ефективного партнерства вагоме значення мають склад та чисельність робочої групи як з боку ІГС, так і з боку влади. Тому важливо дотримуватися балансу між представництвом, яке б забезпечувало репрезентативність, та кількістю групи.

Ще одним прикладом партнерства, але вже на рівні уряду, є міжнародна Ініціатива «Партнерство «Відкритий Уряд»⁴⁷⁰. Україна приєдналася до цієї ініціативи в 2012 році. Уряд розробив План дій Партнерства на 2014–2015 роки для 16 ОГС як партнерів у конкретних законотворчих заходах і для вироблення політики заходів. План дій охоплює також регіональні органи влади. Зобов'язання в Плані дій передбачають сприяння залученню громадянського суспільства в управлінні державних установ, а також розроблення закону про громадські консультації.

З метою координації роботи органів виконавчої влади та провідних громадських експертів Кабінет Міністрів України утворив Координаційну раду з питань реалізації в Україні цієї Ініціативи. Водночас зобов'язання в межах Ініціативи мають відображати чотири основні принципи відкритого уряду:

- прозорість: інформація про діяльність уряду є відкритою, всеосяжною, своєчасною, вільно доступною для громадськості і такою, що відповідає основним стандартам відкритих даних;

- участь громадян: уряд залучає громадян до участі в обговореннях, що сприяє ухваленню рішень, які враховують громадську думку, є більш інноваційними та ефективними;

- підзвітність: наявність правил, норм і механізмів, які змушують урядові структури до обґрунтування своїх дій, здійснення діяльності відповідно до

⁴⁶⁹ Заславський О. Участь громадськості у законодавчому процесі // Часопис «Парламент». – 2015, № 3. – С. 13.

⁴⁷⁰ Урядовий портал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/partnerstvo-vidkritij-uryad>

визначених для них вимог, реагування на критику, прийняття відповідальності за невідповідність дій законам або зобов'язанням;

- технології та інновації для прозорості та підзвітності: уряд ураховує важливість надання громадянам відкритого доступу до технологій, а також усвідомлює роль нових технологій у просуванні інновацій та важливість розширення можливостей використання технологій громадянами.

У 2015 році для розроблення рекомендацій щодо вдосконалення українського законодавства на основі міжнародних практик залучення інститутів громадянського суспільства до процесу ухвалення рішень при Міністерстві юстиції була утворена робоча група, яка підготувала концепцію законопроекту про публічні консультації. До складу робочої групи ввійшли експерти-представники громадянського суспільства, залучені Координатором проектів ОБСЄ в Україні. Концепція була презентована під час проведення Координатором проектів ОБСЄ в Україні у партнерстві з Секретаріатом Кабінету Міністрів та Мін'юстом п'яти регіональних круглих столів на тему «Громадянське суспільство та держава: обговорення концепції законопроекту про публічні консультації». Участь у круглих столах взяли понад 300 представників місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, засобів масової інформації з усіх областей України⁴⁷¹.

Тож, запропонований механізм роботи є достатньо ефективним, оскільки напрацьована значна кількість законопроектів у різних сферах. Результативність роботи обумовлена не лише форматом партнерства, а й графіком. Засідання Координаційної ради проходять із певною періодичністю, виділяється достатньо часу для опрацювання та підготовки документів, проводяться контрольні обговорення у розширеному форматі.

Варто наголосити, що не лише органи влади є ініціаторами партнерства. Часто таку ініціативу проявляють й ІГС. Так, Реанімаційний Пакет Реформ (РПР)

⁴⁷¹ Існуючі механізми співпраці органів державної влади з організаціями громадянського суспільства в контексті реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні 2016–2020. – К.: – Ваїте, 2016. –280 с.

– найбільша коаліція провідних громадських організацій та експертів України, які об'єдналися заради просування та імплементації реформ в Україні⁴⁷². РПР функціонує як координаційний центр для 83 неурядових організацій та 22 експертних груп, які розробляють, просувають і контролюють реалізацію реформ, а кількість учасників платформи постійно зростає.

Щоб десятки громадських організацій могли спільно і ефективно працювати, коаліцією розроблено Хартію РПР – тобто правила, які регулюють діяльність самої платформи, а також внутрішні відносини та управління між учасниками коаліції. Крім того, РПР створили стратегію, місію та спланували свою діяльність. Місія РПР – об'єднати зусилля для розроблення та реалізації реформ в Україні. Стратегічне завдання – консолідувати зусилля громадськості, зробити її суб'єктом творення політики, просувати та контролювати впровадження реформ, а також пояснювати ці трансформації українському суспільству та міжнародній спільноті.

Серед пріоритетів діяльності РПР на 2016–2017 роки – сім ключових напрямів: судова і антикорупційна реформи, децентралізація, реформа публічної адміністрації та правоохоронних органів, зміна виборчого законодавства, ключові трансформації в економіці. Партнерські відносини РПР побудував із провідними посольствами та міжнародними організаціями, що дозволило досягти вагомих результатів у ключових напрямках змін та прискорити реформи.

Так, за результатами звіту у 2017 році⁴⁷³ вдалося:

- за адвокаційної та комунікаційної підтримки ухвалити Проект Закону 4738-д про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» та деяких інших законів України щодо здійснення моніторингу закупівель; Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» на засадах належного урядування SIGMA та підзаконних актів до нього (Закон заветований Президентом і досі «висить» у парламентському комітеті держбудівництва); Закон № 7275 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав

⁴⁷² Реанімаційний Паке́т Рефо́рм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rpr.org.ua/about-us/>

⁴⁷³ Річний звіт 2017 / Реанімаційний Паке́т Рефо́рм. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2016/11/Richnyj-zvit-Reanimatsijnoho-Paketu-Reform-2017.pdf>

учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами при провадженні досудового розслідування», який відомий як закон «Маски-шоу стоп»; Розпорядження Кабінету Міністрів щодо заходів із продовження пенсійної реформи; Постанови НБУ щодо валютної лібералізації; Указ Президента про призначення членів Ради НБУ – створено Раду НБУ; Закон № 6614 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» з урахуванням правок експертів РПР; Закон України № 6604 «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо забезпечення державних фінансових гарантій надання медичних послуг та лікарських засобів»; Закон України № 6327 «Про державні фінансові гарантії надання медичних послуг та лікарських засобів»; Зміна в Бюджетний кодекс щодо можливості органам місцевого самоврядування фінансувати молодіжні центри; Положення про молодіжні центри та положення про експертну раду при молодіжних центрах; Постанова «Про внесення змін до Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг», яка передбачає механізми впровадження благодійних телекомунікаційних повідомлень;

- за адвокаційної та комунікаційної підтримки групи: запущено Єдиний реєстр заявок на відшкодування ПДВ; схвалено Стратегію розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року (№ 504-р); прийнято Наказ Мінфіну щодо публікації агрегованої інформації ДФС; ініційовано та розпочато пілотний проект із застосування цифрових РРО; створено Державне бюро розслідувань; розпочалася імплементація положень закону «Про прокуратуру», які регулюють діяльність Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів;

- експерти долучилися до підготовки до другого читання окремих положень законопроекту «Про Вищу раду правосуддя»; адвокації впровадження вимог щодо прозорості конкурсу до Верховного Суду; розроблення законопроекту «Про внесення змін до Закону України «Про третейські суди»; підготовки пропозицій до проектів нових редакцій процесуальних кодексів; розроблення Законопроектів щодо удосконалення районного рівня адміністративно-територіального устрою; щодо забезпечення повсюдності місцевого самоврядування та передачі в

управління об'єднаних територіальних громад земель за межами населених пунктів; щодо спрощення процедури розроблення та затвердження перспективних планів формування територій громад областей; Стратегії розвитку малого та середнього підприємництва (МСП) для чотирьох областей; Рекомендацій до вдосконалення чинної системи моніторингу та оцінки розвитку МСП; Законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо запровадження європейських стандартів захисту прав власності та економічних інтересів громадян та інвесторів»; Дорожньої карти пенсійної реформи, яка стала підставою для розпорядження Кабінету міністрів «Щодо заходів із підготовки до запровадження другого рівня пенсійної системи із 1 січня 2019 року»; законопроекту № 6534-д «Про внесення змін до підпункту 133.4.1 пункту 133.4 ст. 133; Податкового кодексу України щодо оподаткування недержавних пенсійних фондів»; Законопроекту № 6677 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування»; Концепції пенсійної реформи та ін.

Як бачимо, РПП знайшов дієвий механізм партнерства з владою через співпрацю та взаємодію із міжнародними донорами. У межах співпраці представники РПП виносили проблемні питання на обговорення з іноземними партнерами і таким чином отримували підтримку ззовні.

Досить успішним прикладом партнерства є створення системи публічних закупівель ProZorro, яка була розроблена представниками ГС – трейдерами фондового ринку, експертами цифрового маркетингу, консультантами з менеджменту, інвестиційними банкірами та активістами Transparency International. Започаткував ініціативу експерт у сфері систем цифрової торгівлі О. Стародубцев, а підтримав її П. Шеремет, який, ставши міністром економіки і торгівлі, проголосив реформу публічних закупівель своїм найвищим пріоритетом. Міжнародний валютний фонд також зробив реформування системи закупівель умовою фінансування за своєю рамковою програмою для України.

Розробники використали програмне забезпечення з відкритим кодом як для захисту від зловживання, так і для посилення довіри до системи. Девіз платформи

– «всі бачать все». Позитивним прикладом партнерства стало те, що у липні 2015 р. Міністерство оборони України вже провело перше тестування системи, провівши закупівлі на суму майже 10 тис. дол. ProZorro швидко продемонструвала свою здатність заощадити кошти, придбати товари кращої якості та допомогти уряду диверсифікувати постачальників. За шість місяців пілотної фази рівень цін на державні закупівлі впав на 17 %, забезпечивши економію в 9 млн дол⁴⁷⁴. Тобто ProZorro утворив альянс між бізнесом, громадянським суспільством та урядом. Для забезпечення сталих результатів реформи закупівель кілька менеджерів ProZorro з недержавного сектору перейшли на державну службу. Відтак вони лобіювали в парламенті ухвалення нового закону, який би зобов'язував використовувати ProZorro в усіх публічних закупівлях – і на національному, і на регіональному рівнях.

Як бачимо, партнерство між бізнесом, державою та ІГС може принести швидкі структурні зміни. Приватний сектор, особливо малі та середні підприємства та галузь інформаційних технологій, так само прагнуть підзвітності держави, як і ІГС, що може стати основою для такого партнерства.

Партнерство між ІГС та владою в Україні відбувається і на місцевому рівні⁴⁷⁵. До таких прикладів можемо віднести впровадження партиципаторного бюджету (бюджету участі) – важливого інструменту електронної демократії та формування активної громади, що залучає мешканців міста до управління міськими фінансами.

Партиципаторний бюджет дає змогу безпосередньо жителям впливати на розподіл частини певного відсотка бюджетних коштів на їх розсуд. Механізм участі громадськості в бюджетному процесі передбачає:

- участь у заходах, що проводяться місцевою радою, її комісіями та комітетами;
- надання письмових пропозицій і запитів щодо формування місцевого бюджету та використання бюджетних коштів;

⁴⁷⁴ Еш Т., Ганн Дж., Лаф Дж., Луцевич О., Ніксі Дж., Шер Дж., Волчук К. Звіт Chatham House. Боротьба за Україну. – Лондон : Королівський інститут міжнародних відносин, 2017. – С.75

⁴⁷⁵ Костенко А. М. Вплив інститутів громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси України : монографія / А. М. Костенко. – Суми : Сумський державний університет, 2018. – 411 с.

- надсилання письмових запитів місцевим радам, їх виконавчим органам, місцевим фінансовим органам, розпорядникам бюджетних коштів;
- здійснення громадського моніторингу використання бюджетних коштів;
- участь в оцінюванні ефективності бюджетних програм;
- громадські бюджетні слухання та місцеві ініціативи⁴⁷⁶.

Громадяни, які брали участь у формуванні бюджету участі, скористалися технічною підтримкою неприбуткових організацій, як-от SocialBoost, яка надала програмне забезпечення десяткам міст, зокрема Києву, Кропивницькому, Львову та Одесі. Проте суми, розподілені через бюджет участі, наразі зовсім незначні. У Києві така сума становить лише 0,15 % загального бюджету, але все одно це допомагає громадянам більше цікавитися справами міста та висловлювати свою думку. У Львові близько 15 % мешканців відвідали спеціальний веб-сайт партисипативного бюджетування, а 14 % проголосували за ті чи інші проекти⁴⁷⁷.

У контексті запобігання та протидії корупції головним завданням має бути налагодження партнерства із владою та ГС. Показовим прикладом може бути урядово-громадська ініціатива «Разом проти корупції». Ініціатива виявляє корупційні схеми на рівні міністерств та спільно з експертами шукає способи їх блокування шляхом внесення змін до нормативних документів, запровадження інформаційних технологій, внесення змін до процедури діяльності органу влади. До реалізації проекту залучено понад 400 експертів, що представляють різні організації: «Реанімаційний Пакет Реформ», Transparency International Україна, IDLO, «Проектний офіс реформ», «Делойт», ЕВА, АСС, громадські ради при міністерствах та понад 70 громадських організацій⁴⁷⁸. Ініціатива передбачає проведення 83 антикорупційних заходів за напрямками діяльності міністерств:

⁴⁷⁶ Партисипаторний бюджет – 2015: перший український досвід 4 міст [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://urbanua.org/dosvid/ukrayinskiyryklady/184>

⁴⁷⁷ Еш Т., Ганн Дж., Лаф Дж., Луцевич О., Ніксі Дж., Шер Дж., Волчук К. Звіт Chatham House. Боротьба за Україну. – Лондон: Королівський інститут міжнародних відносин, 2017. – С.77

⁴⁷⁸ Урядово-громадська ініціатива «Разом проти корупції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://deccorruption.org.ua/partners/uryadovo-gromadska-initsiatyva-razomproty-koruptsiyi/info/>

медицина, сервісні центри МВС, енергетика, економіка, аграрний сектор, охорона довкілля, оборона, соціальна сфера, транспорт, будівництво та ін.⁴⁷⁹

Ще одним механізмом партнерства є впровадження партиципаторного бюджету на регіональному та локальному рівнях. Механізм було започатковано з 2015 р. за підтримки Фондації ПАУСІ в рамках Проекту «Партиципаторний бюджет – можливості для підвищення громадської активності і встановлення належного партнерства з органами влади» у чотирьох містах (Черкаси, Чернігів, Полтава та Луцьк). Проект реалізується в рамках Польсько-Канадської Програми Підтримки демократії, співфінансованої з програми польської співпраці на користь розвитку Міністерства закордонних справ РП та канадського Міністерства закордонних справ, торгівлі та розвитку (DFATD).

Хоча методика запровадження та принципи роботи однакові в усіх містах, але в кожному місті бюджет реалізується по-різному та різними інструментами. Партиципаторний бюджет у Чернігові в 2016 р. становив 1 % від власних доходів міста (4,8 млн грн); у Черкасах бюджет прийнято як міську цільову програму «Громадський бюджет», розраховану на 5 років (0,7 % доходів 5 млн грн щорічно та 50 тис. грн додатково щорічно для популяризації проекту); у Луцьку Програму розробили на 3 роки та вирішили щорічно виділяти 500 тис. грн, до 50 тис. грн. – на ініціативу, у Полтаві партиципаторний бюджет на 2017 р. становить не менше 0,1 % від загального обсягу міського бюджету⁴⁸⁰.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що, незважаючи на початковий етап упровадження бюджету в Україні та певні досягнуті позитивні результати, виникає потреба, пов'язана із розширенням реальної участі громадян у бюджетному процесі, що спонукає до такого.

Партнерство між ІГС і органами державної влади та місцевого самоврядування у сфері соціально-економічного розвитку реалізується шляхом участі ІГС у публічних закупівлях з метою надання публічних послуг. Це стало

⁴⁷⁹ Громадськість допомагає державним органам боротися з корупцією [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ti-ukraine.org/news/hromadskist-dopomahaе-derzhavnyumorhanam-borotysya-z-koruptsieu/>

⁴⁸⁰ Глущенко Ю.А. Партиципаторний бюджет як інноваційний інструмент управління на місцевому рівні // Вісник НАДУ при Президентіві України (Серія «Державне управління»). – 2017. – № 4. – С. 104.

можливим завдяки вступу України до Світової організації торгівлі, виконання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом та низки нових редакцій національних законів про окремі види ІГС, запобігання корупції та електронне урядування дозволили змінити загальні умови участі ІГС у публічних закупівлях⁴⁸¹. Зокрема, у квітні 2016 року набув чинності новий закон «Про публічні закупівлі», а в серпні 2016 року електронні публічні закупівлі стали обов'язковими для всіх замовників. Звіти про укладені договори на суму не менше 50 тис. грн публікуються в системі електронних закупівель.

Необхідно зазначити, що термін «публічні послуги» набагато ширший за значенням від «державних послуг», оскільки, на відміну від державних послуг, суб'єктом надання яких є виключно держава, їх можуть надавати як державні, так і недержавні структури. Таким чином, можна констатувати, що публічні послуги – це послуги, які можуть надавати як державні органи, так і органи місцевого самоврядування та будь-які інші органи, якщо держава делегує їх виконання і забезпечує відповідними ресурсами їх надання. Йдеться не тільки про кошти Державного бюджету, що надаються місцевому самоврядуванню на реалізацію переданих державою повноважень, а й про власність територіальних громад, яка також впливає на наповнення місцевих бюджетів і дозволяє органам місцевого самоврядування не лише виявляти ініціативу, а й надавати більш якісні послуги населенню. Тому можна підсумувати, що публічні послуги означають юридично й соціально значущі дії в інтересах суспільства, держави й громадян. Особливістю публічних послуг є наявність для них регламентів, зумовлених державою, і державний нагляд за їхнім наданням⁴⁸².

Згідно з даними системи ProZorro⁴⁸³ у 2016 році 42 громадські організації виграли 121 пропозицію на загальну суму 9 926 тис. грн. Щоправда, переважну

⁴⁸¹ Kostenko A. Mechanisms of cooperation between civil society and EU institution // Impact Mechanisms of Civil Society on European Integration of Ukraine . / A. Kostenko, V. Zavorodnia. – LAP Lambert Academic Publishing, 2018. – 170 p. – P. 118-130.

⁴⁸² Існуючі механізми співпраці органів державної влади з організаціями громадянського суспільства в контексті реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні 2016–2020. – К. : Ваіге, 2016. – С. 57.

⁴⁸³ ProZorro. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://prozorro.gov.ua/>

частину публічних закупівель (72 %) громадські організації проводили через власні підприємства: на 13 таких підприємств припала 91 пропозиція на загальну суму 7 142 тис. грн. При цьому 41 пропозицію на загальну суму 2 747 тис. грн виграло одне підприємство в Дніпропетровській області, яке було також єдиним переможцем надпорогових закупівель у цій вибірці. У Додатку наведена таблиця участі ОГС у публічних закупівлях станом на січень 2017 року, яка підготовлена за даними системи ProZorro. Участь ІГС у публічних закупівлях є прикладом як потужності організацій, так і їх здатності виконувати конкретні послуги на державному та регіональному рівнях.

Експерти зазначають, що ІГС України потребують систематичного інформування та консультаційної і правової допомоги щодо їх участі в процедурах публічних закупівель. Особливу увагу пропонується звернути на запобігання встановленню замовниками кваліфікаційних критеріїв та інших вимог до учасників, які є дискримінаційними щодо ІГС або мають значні корупційні ризики.

Необхідно вивчити досвід застосування преференцій у публічних закупівлях (зокрема, для підприємств громадських організацій інвалідів та «соціальних застережень» у публічних закупівлях у країнах ЄС) для розроблення стимулювальних заходів для участі ІГС у публічних закупівлях.

Інформування ІГС про можливості, які забезпечують міжнародні договори у сфері публічних закупівель. Наприклад, Україна приєдналася також до Угоди про державні закупівлі (GPA) Світової організації торгівлі, що відкриває можливості українських ІГС брати участь також у публічних закупівлях за межами України, наприклад, у межах транскордонної співпраці.

Участь у допорогових закупівлях та процедурах конкурентного діалогу, зокрема щодо консультаційних послуг, досліджень та розроблення програмних продуктів, має практичний пріоритет. Участь ІГС у заходах громадського контролю, а також недержавного моніторингу та оцінки публічних закупівель значно підвищить ефективність закупівель і знизить рівень корупційних порушень

у цій сфері⁴⁸⁴. Соціальні послуги також є інструментом партнерства між владою та ІГС. Зростаюча роль ІГС у політичних, соціальних та економічних перетвореннях у країні відкриває нові можливості як для органів влади, так і для системи надання соціальних послуг.

Проте повільне та несистемне проведення реформ, неефективність роботи виконавчих органів влади, неякісність, обмежений перелік та обсяг державних послуг разом з відсутністю достатнього фінансування не дає можливості налагодити ефективне та якісне надання соціальних послуг. Водночас тенденцією останніх років є залучення організацій громадянського суспільства до процесу надання соціальних послуг. Наразі держава в партнерстві з громадянами та ОГС намагається вирішувати нагальні проблеми, виявляти та максимізувати існуючі можливості, зменшувати відстань між органами влади та пересічними громадянами. Усе більше місця в цих процесах займають ОГС, які стають важливими партнерами для влади.

Щодо співвідношення соціальних послуг з державними і публічними, то їх послуги виокремлюють за тією сферою, в якій вони надаються. Це сфери охорони здоров'я, культури, освіти, науки, що само по собі вже свідчить про їх загальнозначущу спрямованість і ставить їх в один ряд із публічними послугами. Дійсно, соціальні послуги мають усі ознаки публічних і за своєю суттю є публічними, але критерієм виділення (на відміну від державних послуг) є не коло суб'єктів, що їх надають, а сфера, в якій вони реалізуються.

Законодавством визначено такі види соціальних послуг: соціально-побутові; психологічні послуги; соціально-педагогічні; соціально-медичні; соціально-економічні; юридичні; послуги з працевлаштування; інформаційні. Утім перелік видів послуг є невичерпним і передбачає також інші види. Громадські, благодійні, релігійні організації, які є видами організацій громадянського суспільства, цілком підпадають під категорію надавачів соціальних послуг. Крім того, даючи

⁴⁸⁴ Існуючі механізми співпраці органів державної влади з організаціями громадянського суспільства в контексті реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні 2016–2020. – К. : Ваіте, 2016. – 280 с.

можливість згаданим організаціям надавати соціальні послуги, закон чітко визначає вимогу, за якою такі організації у своїх статутних документах мають передбачати перелік соціальних послуг, категорії осіб, яким вони надаються. Також організації мають надавати такі послуги з дотриманням державних стандартів як за плату, так і безоплатно. Отже, громадська чи благодійна організація, яка позиціонує себе як суб'єкт надання соціальних послуг, повинна передбачати у своїх статутних документах відповідні норми про це, мати у своєму штаті чи залучати на договірних основах відповідної підготовки працівників для надання соціальних послуг⁴⁸⁵.

Загалом варто зазначити, що в Україні механізми партнерства між ІГС та органами державної влади та місцевого самоврядування є на стадії розвитку. З огляду на це результат залежить від обох партнерів. Аналіз механізму партнерства на основі індикаторів оцінки свідчить про досить обмежений його вплив. На рівні планування відмічаємо:

1) наявність механізмів конкурсної підтримки ІГС з боку органів державної влади та місцевого самоврядування;

2) прийнята Національна стратегія розвитку ІГС, яка спрямована на координацію зусиль та налагодження партнерства у сферах євроінтеграційних процесів;

3) наявні плани заходів щодо реалізації національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства, проте ці плани часто дублюються та мають формальний характер.

7.4.2. На рівні дія спостерігаємо:

1) проведення низки заходів, проектів, реалізованих спільно чи у партнерстві з ІГС. Такі проекти є більш ефективними і мають сталі результати;

⁴⁸⁵ Існуючі механізми співпраці органів державної влади з організаціями громадянського суспільства в контексті реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні 2016–2020. – К. : Ваіте, 2016. – С. 69.

2) при проведенні конкурсів підтримки проектів ІГС за рахунок коштів державного чи місцевого бюджету частими випадками є непрозорість процедури та порушення принципів доброчесності;

3) практика делегування органами влади здійснення організаціями громадянського суспільства певних заходів, дій є малопоширеною, тоді як ІГС активно долучаються до волонтерської допомоги у здійсненні повноважень органів влади. Частішою така практика є на національному рівні;

4) практика замовлень певних послуг в ІГС є не надто поширеною, оскільки механізми соціального замовлення лише апробуються окремими органами влади.

На рівні впливу/наслідків партнерство має:

1) обмежений вплив на якість політики, що впроваджується, надання послуг органом виконавчої влади;

2) характер партнерства є швидше фрагментарним, ніж довготривалим.

Сучасні тенденції та інтенсивність розвитку суспільства створюють нові передумови для налагодження комунікації, в яких на зміну протистоянню приходять конструктивний діалог і порозуміння. Налагодження партнерських відносин дає можливість залучити якомога більше необхідних ресурсів, а отже – охопити широкий спектр соціальних, економічних, природоохоронних, інформаційно-комунікаційних та інших завдань, подолати умовні та реальні бар'єри й ефективно вирішувати важливі суспільні завдання. Співпраця органів влади й місцевого самоврядування з організаціями громадянського суспільства є ознакою демократичного суспільства, у якому його потреби лежать в основі державної політики. Зі свого боку громадянське суспільство сприяє підконтрольності держави суспільству, налагодженню публічного взаємозв'язку громади й органів влади на засадах відкритості, публічності й партнерства.

Отже, партнерство є однією із дієвих форм громадської участі, яка передбачає спільну відповідальність суб'єктів взаємодії на кожному етапі ухвалення політичних рішень. Ми наголошуємо, що механізм партнерства набуває особливого значення на етапі розроблення політики (визначення порядку денного) або реалізації політики. У розділі нами описано такі інструменти й механізми

партнерства: спільне розроблення документів: активна участь у підготовці частин законодавчого процесу, спільне прийняття рішень, таких як складання бюджету за участю громадськості; стратегічне партнерство, за умовами якого громадські організації та державні органи створюють партнерство для реалізації політики. Як приклад, наведена робота в межах ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд», діяльність Реанімаційного Пакета Реформ, упровадження партиципаторних бюджетів та соціального замовлення на місцевому рівні. Проте наразі механізми партнерства між ІГС та органами державної влади та місцевого самоврядування є досить обмеженими і перебувають на стадії розвитку.

Якщо механізми партнерства ще потребують часу для розвитку, то інструменти громадського контролю досить поширені серед інститутів громадянського суспільства та широко використовуються на центральному та місцевому рівнях реалізацій євроінтеграційної політики.

4.2. Форми громадського контролю в контексті політики євроінтеграції

Громадський контроль – порівняно нова для України форма громадської активності, яка використовується для безпосереднього спостереження громадськими організаціями, ініціативними групами та особами за дотриманням прав і законних інтересів громадян установами та органами державної влади, місцевого самоврядування, а також недержавними інституціями, що виконують публічні функції. Механізм контролю громадянського суспільства за діяльністю органів влади є однією з форм здійснення народовладдя, інструментом захисту й забезпечення прав і свобод особистості.

Громадський контроль є впливом громадян та їх організації на органи влади з метою забезпечення законності їхніх дій, підвищення ефективності управлінської діяльності, врахування при її здійсненні тих інтересів осіб і груп, на які управлінські рішення впливають безпосередньо.

Незалежний і дієвий громадський контроль може здійснюватися лише в демократичних країнах, коли держава забезпечує базовий рівень громадянських і

політичних прав (право на свободу та особисту недоторканність; свободу думки, совісті та релігії; свободу поглядів та самовираження; право на справедливий судовий розгляд). Усі суб'єкти громадського контролю виступають від імені громадськості.

Громадський контроль спрямований на⁴⁸⁶:

- запобігання порушенню прав людини;
- усунення зловживань, порушень законодавства;
- привернення уваги органів влади та громадськості до наявних проблем і стимулювання їх вирішення;
- підвищення якості надання послуг державними та недержавними інституціями;
- підвищення публічності та прозорості органів влади та місцевого самоврядування.

Варто відрізнити громадський контроль від інших форм громадської активності. До специфічних принципів здійснення громадського контролю доцільно віднести:

- попереднє інформування суб'єктом громадського контролю у встановленому законом порядку відповідні органи та організації про намір проведення, терміни та зміст будь-яких контрольних заходів;
- сприяння діяльності суб'єктів громадського контролю з боку органів державної влади, інших державних організацій та органів місцевого самоврядування, зокрема надання інформації і необхідних пояснень за запитом щодо предмета контролю, забезпечення доступу в установи і організації тощо;
- обов'язковий розгляд органами державної влади, іншими державними організаціями та органами місцевого самоврядування переданих їм матеріалів за результатами громадського контролю та офіційне повідомлення суб'єктам громадського контролю результатів розгляду і ухвалених на його підставі рішень;

⁴⁸⁶ Костенко А. М. Технології громадського контролю в контексті євроінтеграції / А. М. Костенко // Вісник Прикарпатського університету. Політологія. – 2018. – №12. – С. 215–220.

– широке оприлюднення матеріалів за наслідками громадського контролю, а також результатів розгляду цих матеріалів органами державної влади, іншими державними організаціями та органами місцевого самоврядування у ЗМІ та мережі Internet, зокрема в офіційних джерелах відповідних установ і організацій.

На практиці основними суб'єктами громадського контролю є:

- окремі особи та неформальні об'єднання громадян;
- громадські організації (моніторингові чи так звані сторожові; правозахисні, екологічні, організації споживачів тощо);
- засоби масової інформації (телевізійні канали, друковані та електронні засоби, бюро журналістських розслідувань тощо).

Основними групами об'єктів громадського контролю є:

- органи державної влади. Прикладами публічних органів є Верховна Рада, Президент, Кабінет Міністрів і його структури в регіонах, обласні державні адміністрації тощо;
- органи місцевого самоврядування. Це можуть бути міські, селищні, сільські, районні, обласні ради;
- державні та комунальні підприємства, установи, організації, що надають публічні послуги. Спільною рисою усіх цих структур є те, що вони виконують управлінські функції від імені народу і витрачають бюджетні кошти, отримані від платників податків, а тому вони зобов'язані бути підконтрольними людям.

Таким чином, об'єктом громадського контролю є діяльність (бездіяльність) органів державної влади та місцевого самоврядування, а також діяльність (бездіяльність) недержавних інституцій, які виконують соціальні завдання, так звані публічні функції⁴⁸⁷.

Громадський контроль охоплює цілий набір різних форм, які можуть бути застосовані залежно від цілей, завдань. Форми громадського контролю – це зовнішнє вираження змісту громадського контролю, засобів та способів його реалізації інститутами громадянського суспільства чи окремими особами з метою

⁴⁸⁷ Костенко А. М. Технології громадського контролю в контексті євроінтеграції / А. М. Костенко // Вісник Прикарпатського університету. Політологія. – 2018. – №12. – С. 215–220.

забезпечення ефективного здійснення загальнодержавних справ, вирішення суспільно значущих завдань, захисту й забезпечення прав і свобод людини, задоволення потреб та інтересів суспільства в цілому⁴⁸⁸. Основними формами громадського контролю в сучасних умовах є: громадська експертиза, громадський аудит, громадське розслідування, громадський моніторинг.

Однією з поширених форм громадського контролю є громадська експертиза. Термін «експертиза» означає дослідження фахівцем (експертом) питань, вирішення яких вимагає спеціальних знань. Поняття експертиза має міжгалузевий характер. Громадська експертиза – це форма громадського контролю, змістом якої є дослідження, аналіз, оцінювання незалежними громадськими експертами діяльності органів державної влади та її результатів з метою надання експертних висновків та рекомендацій щодо їх удосконалення.

Громадська експертиза передбачає залучення незалежних експертів з метою оцінки державних рішень, процедур, реалізацій державної політики. Результати громадської експертизи передбачають встановлення відповідності тим пріоритетам громадянського суспільства, які виражають потреби, інтереси більшості населення⁴⁸⁹.

Здійснення громадської експертизи передбачає такі кроки:

- мотивація щодо проведення експертизи;
- підготовка громадської думки;
- офіційне рішення органу влади щодо здійснення експертизи;
- створення групи незалежних громадських експертів;
- проведення підготовчої роботи як з боку влади, так і з боку громадськості;
- безпосереднє проведення громадської експертизи;
- ухвалення відповідного рішення (висновки) експертів за результатами експертизи;

⁴⁸⁸ Kostenko A. Civil control over implementation of the commitments under the EU-Ukraine association agreement / A. Kostenko // Humanitarian Vision. – 2019. – №1.

⁴⁸⁹ Наливайко Л.Р. Громадська експертиза як форма громадського контролю: проблеми теорії та практики // Університетські наукові записки. – 2014. – № 2. – С. 30.

- забезпечення та здійснення контролю за виконанням результатів експертизи.

Громадська експертиза може бути проведена в чотири основні етапи, кожен з яких має власний внутрішній поділ на складові:

- 1) планування проведення громадської експертизи;
- 2) проведення громадської експертизи;
- 3) формування експертних пропозицій та розгляд результатів громадської експертизи органом влади;
- 4) контроль за врахуванням результатів громадської експертизи.

Громадська експертиза – єдиний вид громадського контролю, що запроваджено в Україні як технологію зворотного зв'язку влади із громадою. «Громадська експертиза діяльності органів виконавчої влади (далі – громадська експертиза) є складовою механізму демократичного управління державою, який передбачає проведення інститутами громадянського суспільства оцінки діяльності органів виконавчої влади, ефективності ухвалення і виконання такими органами рішень, підготовку пропозицій щодо розв'язання суспільно значущих проблем для їх урахування органами виконавчої влади у своїй роботі»⁴⁹⁰.

Метою громадської експертизи є підвищення ефективності державної політики через урахування думки громадськості щодо проблем та причин, які їх породжують, шляхів їх вирішення. Предметом громадської експертизи є окремі проекти рішень, а також рішення органів виконавчої влади або система заходів (рішень) щодо реалізації органами виконавчої влади державної політики у відповідних сферах.

Загальна схема сприяння органом виконавчої влади проведенню громадської експертизи.

⁴⁹⁰ Постанова Кабінету Міністрів України від 5 листоп. 2008 р. № 976 «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: kmu.gov.ua/

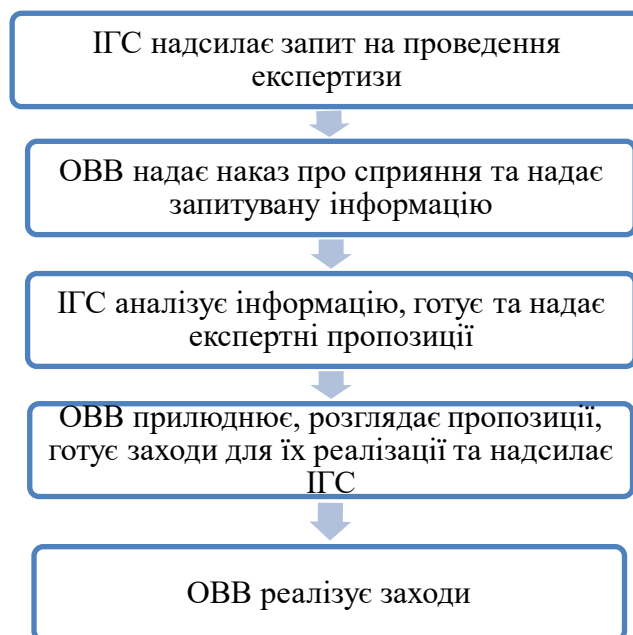

Рис. 4.1. Сприяння органом виконавчої влади проведенню громадської експертизи⁴⁹¹

Джерело: складено авторкою.

Ще однією досить поширеною практикою громадського контролю є громадська антикорупційна експертиза нормативно-правових актів (НПА). Метою зазначеного інструменту є викривання та попередження корупціогенних ризиків ще на етапі створення (чи вдосконалення) «правил гри». Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» № 1700-VII від 14 жовтня 2014 року⁴⁹² антикорупційна експертиза визначається як «діяльність із виявлення в нормативно-правових актах, проектах нормативно-правових актів положень, які самостійно чи у поєднанні з іншими нормами можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією». По суті, антикорупційна експертиза спрямована на виявлення у нормативних актах так званих корупціогенних чинників, під якими розуміють здатність окремого нормативного припису чи їх сукупності самостійно чи у взаємодії з іншими нормами сприяти вчиненню корупційних правопорушень.

⁴⁹¹ Державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства. Методичні рекомендації / Укр. незалеж. центр політ. дослідж. : А. Красносільська, М. Лациба, А. Волошина, В. Купрій, Н. Чермошенцева, О. Ващук. – К. : Агентство «Україна», 2013. – 180 с.

⁴⁹² Закон України «Про запобігання корупції». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/page>

Громадські об'єднання та громадяни можуть проводити громадську антикорупційну експертизу самостійно через такі інструменти громадського контролю, як: звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також їх посадових і службових осіб, згідно з яким вони можуть надавати свої експертні пропозиції в порядку, передбаченому Законом України «Про звернення громадян» № 393/96-ВР від 2 жовтня 1996 року⁴⁹³; запит (в усній, письмовій чи іншій формі (поштою, факсом, телефоном, електронною поштою)) до державних розпорядників публічної інформації, за допомогою якого вони можуть отримувати нормативно-правові акти та їх проекти відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації» № 2939-VI від 13 січня 2011 р.⁴⁹⁴.

Директор з наукового розвитку Центру політико-правових реформ М. Хавронюк виокремлює такі антикорупційні заходи: перевірка електронних декларацій; моніторинг способу життя декларантів; спеціальна перевірка кандидатів на певні посади; перевірка на доброчесність; антикорупційна та інша експертиза законів і законопроектів; контроль за проведенням закупівель та продажем державного майна; контроль за забезпеченням відкритості інформації; контроль за відкритістю діяльності органів державної влади⁴⁹⁵. Об'єктом моніторингу та контролю може бути широке коло суб'єктів: структури виконавчої влади, Парламент України та окремі народні депутати, органи судочинства, політичні партії та ін.

Як приклад можемо навести запит на проведення громадської експертизи стану дотримання прав людини у реалізації Міністерством інформаційної політики України повноважень із формування та реалізації державної політики у сфері інформаційного суверенітету, державного іномовлення в Україні та інформаційної безпеки з боку Громадської спілки «Українська Гельсінська спілка з прав людини». За результатами експертизи було зроблено висновки, що робота міністерства в

⁴⁹³ Закон України «Про звернення громадян». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=393%2F96-%E2%F0>

⁴⁹⁴ Закон України «Про доступ до публічної інформації». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2939-17>.

⁴⁹⁵ Хавронюк М. Роль громадськості в заходах щодо запобігання корупції. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.slideshare.net/UCULawSchool/ss-87333050>

2015–2017 роках не мала істотних негативних наслідків для прав людини⁴⁹⁶. Воно не стало інструментом тиску на журналістів або джерелом «темників». Певні ознаки негативних наслідків для прав людини можна знайти в обмежувальних заходах у контексті зміцнення інформаційної безпеки, але міністерство практично не було до них причетним. Однак це не знімає з порядку денного потреби активного моніторингу роботи міністерства на предмет прав людини, оскільки архітектура інформаційної безпеки лише вибудовується і є ризик виконання міністерством функцій, що будуть йти всупереч свободі слова. Також було зауважено, що важливим чинником залишається окупація частини південних і східних територій України Російською Федерацією та підконтрольними їй збройними утвореннями. Будь-які ініціативи уряду, спрямовані на просування демократичних змін у країні, створення сприятливих умов для реалізації прав та свобод людини обмежуються лише територією, підконтрольною урядові, і не впливають на ситуацію в Криму та ОРДЛО. Уряд України, зокрема МПП, має вкрай обмежені можливості покращити катастрофічну ситуацію з правами людини на цих територіях. За результатами експертизи організація розробила та подала рекомендації до Міністерства.

Проведення громадськими об'єднаннями самостійних експертиз наразі є найбільш уживаною формою цього інструменту громадського контролю. Так, лише з вересня 2013 по серпень 2014 року Центром політичних студій та аналітики у співпраці з Центром політико-правових реформ, Українським інститутом публічної політики (на замовлення Комітету Верховної Ради з питань боротьби з організованою злочинністю та корупцією (сьогодні це – Комітет з питань запобігання і протидії корупції)) було здійснено експертизу близько 200 парламентських законопроектів та 250 актів Кабінету Міністрів, у яких було виявлено десятки актів, що мали корупційні ризики⁴⁹⁷.

⁴⁹⁶ Висновок за результатами проведення громадської експертизи діяльності Міністерства інформаційної політики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://mip.gov.ua/files/pdf/Civic%20expertise%20Ministry%20of%20Information%20policy_Final%20\(1\).pdf](https://mip.gov.ua/files/pdf/Civic%20expertise%20Ministry%20of%20Information%20policy_Final%20(1).pdf)

⁴⁹⁷ Різновиди корупції та кроки до ефективного урядування. [Електронний ресурс] // Центр політичних студій та аналітики. – Режим доступу: <http://cpsa.org.ua/wp-content/uploads/2014/10/Робоча-панель-new-PE3.compressed.pdf>

Іншою формою громадського контролю є громадське розслідування – це метод збору інформації, що полягає у роботі з численними джерелами, ретельному їхньому аналізі, порівнянні, пошуку суперечностей та прихованої інформації з метою оприлюднення відомостей, що становлять суспільний інтерес. Іншими словами, це проведення дослідження фактів і обставин, пов'язаних з діяльністю органу державної влади, органу місцевого самоврядування, державної установи та ін., що спричинила порушення прав і законних інтересів громадян.

Суб'єкт громадського контролю створює комісію громадського розслідування з можливим залученням до неї представників органів державної влади та/або місцевого самоврядування, але таких представників у комісії має бути меншість, наприклад не більше третини від її складу. До комісії громадського розслідування не входять особи, посадові обов'язки яких безпосередньо стосуються предмета громадського розслідування або які особисто беруть участь у подіях, що стали предметом громадського розслідування. Працюючи на засадах відкритості, комісія може залучати до своєї роботи будь-яких громадян або організації за їх згодою. За результатами проведеного розслідування комісія складає висновок, якість якого перевіряє суб'єкт громадського контролю⁴⁹⁸. Далі цей висновок передається до органів державної влади вищого рівня чи контролюючих державних органів. Специфічним різновидом громадського розслідування можна вважати журналістське розслідування.

Прикладом може бути громадське антикорупційне розслідування щодо обмеження конкуренції при проведенні державних закупівель, нераціональне використання державних коштів тощо. Це матеріал, підготований громадськими активістами щодо зловживань при використанні державних коштів.

Громадський аудит не часто використовується інститутами громадянського суспільства. У ширшому розумінні – це оцінка організації, системи, проекту, продукту, події чи особи на відповідність до стандартів. Аудит може бути юридичним, фінансовим чи технічним, коли він стосується відповідних стандартів.

⁴⁹⁸ Костенко А. Технології громадського контролю в контексті євроінтеграції / А. М. Костенко // Вісник Прикарпатського університету. Політологія. – 2018. – №12. – С. 215– 220.

У вузкому сенсі аудит стосується фінансових звітів чи рахунків або, більш загально, фінансового керівництва⁴⁹⁹. Отже, «аудит» означає перевірку, ревізію (балансу, звітності тощо) для підтвердження повноти, достовірності й точності складання звітності (тобто аналізується в основному бухгалтерська звітність).

Громадський аудит визначаємо як систему відкритого зовнішнього контролю за діяльністю органів публічної влади з питань дотримання/розвитку суспільних цінностей та управління суспільними ресурсами, що здійснюється незалежними інститутами на замовлення/за участю суб'єктів громадянського суспільства, які по-різному взаємодіють з владними структурами з метою забезпечення законної, ефективної, результативної та прозорої діяльності та вироблення рекомендацій щодо модернізації державного управління⁵⁰⁰.

Базуючись на попередньому досвіді моніторингу та адвокації реформ у рамках візової лібералізації, ГО «Європа без бар'єрів» розробила методологію дослідження, що дозволяє відстежити якість упроваджуваних змін після безвізу, готовність місцевих органів влади до продовження реформування на місцях та готовність представників центральної влади проводити якісну комунікацію необхідних змін заради руху вперед.

За результатами роботи групи експертів із 6 областей України під координацією ГО «Європа без бар'єрів» проведено громадський аудит нових напрямів державної політики, що були започатковані в рамках візової лібералізації та знайшли своє продовження в Угоді про Асоціацію, зокрема щодо видачі нових ідентифікаційних документів (біометричні паспорти та ID-картки), упровадження підходу інтегрованого управління кордонами (умови перетину кордону, зокрема боротьба з корупцією), управління міграцією та політики притулку (виконання Закону України «Про зовнішню трудову міграцію» та забезпечення прав біженців) і протидії дискримінації (виконання Національної стратегії у сфері прав людини)⁵⁰¹.

⁴⁹⁹ Політичні рекомендації щодо удосконалення зовнішнього аудиту місцевих бюджетів в Україні. – Страсбург, 2011.

⁵⁰⁰ Обушна Н. Публічний аудит: поняття та сутність // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2016. – № 4(31). – С. 28. [Електронний ресурс.] – Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2016/2016_04\(31\)/5.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2016/2016_04(31)/5.pdf)

⁵⁰¹ Аудит реформ: громадський аналіз змін у регіонах після візової лібералізації / під ред. К. Кульчицької та І. Сушко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://europewb.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Zvit-ostatochnyj.pdf>

Під час аудиту мережею громадських організацій було надіслано більше 500 запитів та опрацьовано більше 1 000 офіційних відповідей від обласних державних адміністрацій, районних державних адміністрацій, місцевих виконавчих комітетів міст обласного значення, Державної міграційної служби, Державної прикордонної служби, Національної поліції та громадських організацій. Це дозволило сформулювати точкові рекомендації для органів влади у кожній області залежно від стану впровадження досліджуваних реформ.

Найбільш поширеним і часто використовуваним механізмом контролю є громадський моніторинг – плановий та систематичний збір інформації про конкретну проблему чи діяльність публічних органів, який проводиться за встановленою схемою (методологією) з метою досягнення позитивних змін. Тобто це оцінка ефективності та результативності діяльності органу державної влади, органу місцевого самоврядування, державної установи та інших, що проводиться суб'єктом громадського контролю шляхом збору і аналізу відкритої інформації про цю діяльність упродовж певного періоду. Після завершення терміну моніторингу суб'єкт громадського контролю готує звіт з рекомендаціями щодо усунення виявлених недоліків, що передається до органів державної влади вищого рівня чи контролюючих державних органів⁵⁰².

У словниках термін «моніторинг» тлумачиться як безперервне стеження за яким-небудь процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату⁵⁰³; регулярне спостереження, збір і аналіз інформації з метою вивчення будь-яких процесів⁵⁰⁴ тощо. У науковій літературі моніторинг визначається як регулярне відслідковування процесу, явища за відповідною методикою, з метою

⁵⁰² Kostenko A. Civil control over implementation of the commitments under the EU-Ukraine association agreement / A. Kostenko // Humanitarian Vision. – 2019. – №1.

⁵⁰³ Грицяк І. Правова та інституційна основи Європейського Союзу : підручник / І. Грицяк, В. Говоруха, В. Стрельцов; за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого, О. Рудіка, Л. Прокопенка, В. Стрельцова. – Х. : Вид-во ХарРі НАДУ «Магістр», 2009. – С. 538.

⁵⁰⁴ Грицяк І. Інституційна система Європейського Союзу в Договорі заснування Конституції для Європи / І. Грицяк // Державне управління в Україні: реалії та перспективи : зб. наук. пр. / за заг. ред. В. Лугового, В. Князева. – К. : Вид-во НАДУ, 2005. – С. 255.

одержання більш повної та докладної інформації про нього і прийняття на підставі цього обґрунтованого рішення⁵⁰⁵.

Моніторинг як форма громадського контролю тривалий час широко використовується інститутами громадянського суспільства в різних сферах суспільного життя: політиці, економіці, освіті, охороні здоров'я тощо.

За попереднім аналізом громадський моніторинг може здійснюватися шляхом:

- відслідковування процесу здійснення урядової політики, динаміки та тенденцій, а також стану справ у відповідних сферах за наперед визначеними критеріями;
- репрезентативного опитування представників інститутів громадянського суспільства;
- збирання та накопичення іншої інформації, наприклад аналізу матеріалів ЗМІ та ін.

Такий складний системний процес передбачає високий рівень самоорганізації суспільства, інакше кажучи, зрілість громадянського суспільства. Отже, становлення системного громадського моніторингу залежить від стану розвитку громадянського суспільства.

Метою громадського моніторингу має стати виявлення питань, які потребують оперативного вирішення. Моніторинг діяльності органів влади має здійснюватися за визначеними критеріями, серед яких можуть бути⁵⁰⁶:

- ефективність функціонування та діяльності органів виконавчої влади;
- результативність ухвалених рішень органів виконавчої влади;
- відповідність рішень органів виконавчої влади суспільним потребам, викликам та очікуванням;

⁵⁰⁵ Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішення CONF/PLE(2009)CODE1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.parlament.org.ua/upload/docs/Code%20of%20good%20practice%20for%20Civil%20part%20in%20decisionmaking%20process%20-%20ukr.pdf>

⁵⁰⁶ Костенко А. Технології громадського контролю в контексті євроінтеграції / А. М. Костенко // Вісник Прикарпатського університету. Політологія. – 2018. – №12. – С. 215–220.

- відповідність рішень органів виконавчої влади стратегічним пріоритетам, визначеним у Посланні Президента України та інших стратегічних документах;
- стабільність і послідовність функціонування та діяльності органів виконавчої влади;
- професіоналізм, компетентність при ухваленні рішень органами виконавчої влади;
- виконавча дисципліна в діяльності органів виконавчої влади;
- відкритість та прозорість процесу ухвалення управлінських рішень;
- залучення громадськості до процесу формування та ухвалення рішень органів виконавчої влади;
- урахування позиції органів місцевого самоврядування при ухваленні рішень органами виконавчої влади;
- дотримання принципу політичної нейтральності при ухваленні рішень органами виконавчої влади та ін.

У моніторинговому процесі за виконанням Україною взятих на себе зобов'язань в рамках Угоди про асоціацію між ЄС та Україною активну роль відіграє громадянське суспільство. Звіт «Від цілей до результатів: виконання Угоди про асоціацію очима стейкхолдерів»⁵⁰⁷ підготовлений Українською стороною Платформи громадянського суспільства Україна – ЄС за підтримки проекту «Громадська синергія». Моніторинг присвячений оцінці реалізації органами державними влади України упродовж січня 2015 – березня 2017 рр. положень 8 сфер Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС⁵⁰⁸.

Оцінювання здійснювалось у формі аналізу та обговорення за участю різних стейкхолдерів. В основі методології лежав підхід т. зв. «дерева цілей», моделювання необхідних рішень та заходів, які необхідно ухвалити або здійснити уповноваженим виробникам державної політики задля повної реалізації

⁵⁰⁷ Звіт УС ПГС «Від цілей до результатів: виконання Угоди про асоціацію очима стейкхолдерів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eu-ua-csp.org.ua/csp-activity/analytics/102-zvit-us-pgs-AA-2017/>

⁵⁰⁸ Kostenko A. Civil control over implementation of the commitments under the EU-Ukraine association agreement / A. Kostenko // Humanitarian Vision. – 2019. – №1.

відповідних частин і положень Угоди про асоціацію – з подальшим ретроспективним зіставленням з ними рішень і заходів, що були ухвалені та реалізовані впродовж січня 2015 – березня 2017 рр., за такими критеріями: фактичної наявності, адекватності, повноти та відкритості.

Результати показують, що методологічний підхід побудови «дерева цілей» добре підходить для планування належного, повного та ефективного виконання неоднорідно прописаних положень Угоди про асоціацію. Цей підхід може бути застосований і у випадках чітко прописаних безпосередньо в основному тексті Угоди завдань імплементації (захист прав споживачів), і у випадках стислого посилання у тексті Угоди на додатки зі списками директив ЄС, з якими слід гармонізувати національне законодавство (протидія дискримінації), і разі відсутності «жорстких» зобов'язань (положення Угоди на кшталт «Сторони співпрацюють», як у випадку професійно-технічної освіти). Експерти запропонували спектр рекомендацій за результатами проведеного моніторингу⁵⁰⁹:

1. Належним чином поставитися до планування повної та ефективної імплементації положень Угоди про асоціацію, зокрема т. зв. «м'яких» зобов'язань (де немає вимог гармонізації законодавства з правовими актами ЄС).

2. Провести аудит («скрінінг») поточного українського законодавства на предмет відповідності положенням міжнародного та європейського права. Звернутися до сторони ЄС за допомогою у реалізації цього завдання, а також залучити представників стейкхолдерів та українських недержавних експертів.

3. Налагодити інформування стейкхолдерів органами влади про процес розроблення рішень, проведення заходів та їх результати.

4. Запровадити систематичний моніторинг прогресу планованих реформ включно з моніторингом ефективності впровадження нових законодавчих норм після їх ухвалення.

5. Провести аналіз українського та міжнародного досвіду практичної реалізації державних стратегічних документів (у сферах управління водними

⁵⁰⁹ Костенко А. Вплив інститутів громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси України: монографія / А. Костенко. – Суми : Сумський державний університет, 2018. – 411 с.

ресурсами, протидії дискримінації, підтримки інновацій та науки, інформаційного суспільства, захисту прав споживачів).

6. Запровадити програми підготовки кадрів необхідної спеціалізації та провести навчальні заходи з підвищення кваліфікації службовців та працівників (у сферах басейнового управління, захисту прав споживачів, запобігання дискримінації).

7. Закласти у бюджет фінансові інструменти та кошти, необхідні для імплементації Угоди. Забезпечити необхідну фінансову та організаційну підтримку діяльності Національної ради України з питань розвитку науки і технологій, Національного фонду досліджень, наукової програми супроводу впровадження басейнового управління, рад професійно-технічної освіти. Здійснити аудит дослідницької інфраструктури державних наукових установ та ВНЗ.

Ще одним прикладом системної моніторингової діяльності є діяльність громадської мережі «Опора».⁵¹⁰ Це одна з провідних неурядових та позапартійних всеукраїнських організацій громадського контролю та адвокації у сфері виборів, парламентаризму, освіти, управління спільною власністю, енергоефективності, місцевого самоврядування, а також всеосяжного впровадження принципу відкритих даних.

Ще одним інструментом є контрольна перевірка – одинична перевірка діяльності органу державної влади, органу місцевого самоврядування, державної установи суб'єктом громадського контролю за ініціативою останнього або на підставі звернень громадян⁵¹¹.

У міжнародній практиці (переважно у США і Західній Європі) уже досить довго існує окремий тип громадських організацій, які займаються тільки громадським контролем і називаються *watchdogs* (сторожові собаки), а те, чим вони займаються, – *watchdog activity* (сторожова діяльність). Саме вони є тими, хто здійснює систематичний громадський контроль за діяльністю публічних установ –

⁵¹⁰ ОПОРА [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oporaua.org/pro-nas>

⁵¹¹ Костенко А. Технології громадського контролю в контексті євроінтеграції / А. М. Костенко // Вісник Прикарпатського університету. Політологія. – 2018. – №12. – С. 215–220.

як державних, так і комерційних. В Україні лише формується сектор сторожових організацій, напрацьовується методологія та формуються стандарти роботи.

Найбільш відомими серед наявних сторожових організацій є міжнародні Amnesty International⁵¹², Transparency International⁵¹³, WWF⁵¹⁴, Human Rights Watch⁵¹⁵, Democracy Watch⁵¹⁶, CEE Bankwatch Network⁵¹⁷. Цікавим прикладом у цьому переліку є CEE Bankwatch Network. Особливість цієї мережі неурядових організацій у тому, що вона здійснює громадський контроль за діяльністю міжнародних фінансових установ, таких як Міжнародний валютний фонд, Європейський банк реконструкції та розвитку, Європейський інвестиційний банк та ін.

В Україні також з'явився широкий спектр ГО, які працюють у сфері громадського контролю, зокрема в антикорупційному напрямі. Нижче спробуємо проаналізувати діяльність таких організацій та визначити їх роль у антикорупційній боротьбі, яка є необхідною умовою в євроінтеграційному поступі України.

Transparency International Україна (ТІ Україна) є однією з перших в нашій державі організацій, яка системно займається проблемою боротьби з корупцією в органах державної влади. На сайті організації зазначено, що її місією є зниження рівня корупції в Україні шляхом сприяння прозорості, підзвітності та доброчесності публічної влади і громадянського суспільства⁵¹⁸. Тобто ТІ Україна взяла на себе роль проведення інформаційних кампаній національного рівня, які мають сприяти зниженню толерантності суспільства до корупції, усвідомлення громадянами її небезпеки та негативних наслідків.

За результатами аналізу звітів ТІ Україна впродовж 2014–2016 рр. провела комунікаційні кампанії: «Прокинься! Корупція вбиває!», «Вони б не мовчали»,

⁵¹² Amnesty International [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.amnestv.org

⁵¹³ Transparency International [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.transparencv.org

⁵¹⁴ WWF [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.wwf.org

⁵¹⁵ Human Rights Watch [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.hrw.org

⁵¹⁶ Democracy Watch [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.democracvwatch.org

⁵¹⁷ CEE Bankwatch Network [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bankwatch.org

⁵¹⁸ Transparency International Україна. Про нас. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ti-ukraine.org/about/>

«Корупція має бути помічена», «Я не даю», «Вимагаємо створити антикорупційний суд».

Ще однією потужною ГО, яка працює у антикорупційній сфері, є Центр протидії корупції (ЦПК). За результатами аналізу сайту ЦПК, головними напрямками її діяльності є контроль та виявлення корупційних схем під час державних закупівель. Тобто зазначена організація займається безпосередньою контролюючою діяльністю. Аналіз звіту організації свідчить, що їй вдалося розірвати державні контракти з корупційною складовою в держструктурах на суму близько 1,9 млрд грн⁵¹⁹, у результаті чого було розпочато 150 кримінальних справ⁵²⁰.

ЦПК також активно працює в напрямі розроблення та лобіювання антикорупційного законодавства, завдяки чому було створено антикорупційні органи – НАБУ, САП, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів⁵²¹.

Наступною організацією є Громадська організація «Антикорупційний штаб», яка ставить собі за мету виявлення корупційних схем, розкрадання бюджету й ресурсів місцевих громад, інших корупційних порушень можновладців з метою притягнення їх до відповідальності⁵²². Тож, бачимо, що зазначена ГО працює не лише на національному рівні, а й на регіональному і локальному, значну увагу звертаючи на корупцію на рівні громад. За даними цієї організації, на державних закупівлях у 2017 р. компанії, афілійовані з народними депутатами, отримали тендерів на 4,1 млрд грн – це 12,5 тис. закупівель, причому на 423 народних депутата припадає 2,4 тис. компаній, пов'язаних з ними особисто або з їхніми

⁵¹⁹ Антикорупційні громадські організації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://akp.pravalyudyny.org/about-corruption/anticorruption/antikoruptionsijni-gromadskiorganizatsiji/24-tsentr-protidiji-koruptionsiji.html>

⁵²⁰ Хто в Україні очолює антикорупційний рух? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ua-energy.org/uk/posts/khto-v-ukraini-ocholiuie-antykuptionsiyni-rukhn-pereliknaibilshykhantykuptionsiynikh-proektiv>

⁵²¹ Про корупцію. Центр Протидії Корупції. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://akp.pravalyudyny.org/about-corruption.html?start=21>

⁵²² Антикорупційний штаб. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://shtab.net/about-ua/>

родичами. При цьому 94 % тендерів, під час яких перемогли депутатські компанії, пройшли без конкурсів⁵²³.

Серед проектів «Антикорупційного штабу» – ініціатива «Приховані інтереси», спрямована на виявлення незаконних статків та конфліктів інтересів чиновників, яка є базою даних про фірми, що прямо чи опосередковано пов'язані з депутатами Київради, посадовцями Київської міськдержадміністрації та районних адміністрацій міста. На веб-сайті організації можна проаналізувати будь-який документ – стенограму чи порядок денний засідання міської ради – та виявити, за наявності, певні збіги між базою даних і цим документом⁵²⁴.

Серед ГО, які здійснюють аналітичну роботу та виробляють антикорупційні політики, є Центр політико-правових реформ, який проводить громадську антикорупційну експертизу суспільно значущих законопроектів, і Центр політичних студій та аналітики «Ейдос», до структури якого входить відділ боротьби з корупцією (працює над упровадженням та дослідженням проблематики доступу до публічної інформації, використання публічних коштів, роботи місцевих рад, процесу прийняття рішень у них та доступу громадян до участі в цих процесах)⁵²⁵.

Отже, систематизація та аналіз основних форм громадського контролю, а саме громадська експертиза, громадське розслідування, громадський аудит, громадський моніторинг, контрольна перевірка, дозволили авторці провести оцінку реалізації органами державними влади України впродовж січня 2015 – березня 2017 рр. положень 8 сфер Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС шляхом громадського моніторингу та в результаті підготувати рекомендації органам державної влади. Визначені нами індикатори свідчать, що на рівні планування:

⁵²³ Больше всего госзакупок в 2017 г. выиграли компании нардепов от «Воли народа», Опоблока и «БПП» – «Антикоррупционный штаб». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://interfax.com.ua/news/press-conference/508733.html>

⁵²⁴ Княжанський В. У пошуках прихованих інтересів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/u-poshukah-pryhovanyh-interesiv>

⁵²⁵ Громадянське суспільство України: сучасні практики та виклики розвитку : аналіт. доповідь / за заг. ред. О. Корнієвського, Ю. Тищенко, В. Яблонського. – К. : НІСД, 2018. – С. 74.

1) механізмів громадського контролю є інституалізованим і в нормативно-правових актах закріплений широкий спектр можливостей для його здійснення;

2) на офіційних сайтах органів державної влади та місцевого самоврядування наявні плани щодо надання ними звітів.

На рівні дій спостерігається:

1) наявність великої кількості ініціатив ІГС у сфері громадського контролю, проте більшість з них підтримуються міжнародними фондами та грантами;

2) значно поширеними є заходи громадського контролю у сфері проведення моніторингових заходів у контексті виконання Угоди про асоціацію чи здійснення євроінтеграційних реформ, антикорупційних заходів.

На рівні впливу/наслідків громадського контролю визначається:

- вплив інструментів громадського контролю на якість політики, що впроваджується, надання послуг органом виконавчої влади;

- такий вплив не має сталого характеру.

Поряд з цим варто наголосити, що ІГС використовують широкий спектр механізмів громадського контролю з метою оцінки дій та рішень влади в контексті євроінтеграції. Проте часто рекомендації ІГС ігноруються органами державної влади та місцевого самоврядування. Це пояснюється і відсутністю усталеної традиції взаємодії між ними, і слабкістю самих ІГС, і небажанням влади прислухатися до рекомендацій. З огляду на це ІГС часто виходять з ініціативою до міжнародних партнерів і таким чином через зовнішній вплив намагаються вплинути на процес реформ.

4.3. Громадська дипломатія як чинник впливу на процеси європейської інтеграції України

Роль громадської дипломатії як порівняно нового способу взаємодії між державами світу у процесі розвитку інформаційного суспільства є беззаперечною. Засоби громадської дипломатії широко використовують розвинуті країни. Незважаючи на гостру необхідність формування позитивного іміджу України за

кордоном та численні факти використання громадської дипломатії іноземними державами щодо населення України, дослідженню цього питання у нашій державі приділяється недостатня увага.

Залежно від суб'єкта здійснення заходів можна виокремити два основні види «нетрадиційної» дипломатії:

1) діяльність, що здійснюється державою, під її керівництвом чи за державні кошти в межах зовнішньої політики держави для реалізації національного інтересу – громадська/публічна дипломатія;

2) діяльність, що здійснюється різноманітними фізичними і юридичними особами, інститутами громадянського суспільства незалежно від держави в інтересах держави, суспільства чи усього людства – громадянська, народна дипломатія.

Подібне розмежування не означає їхньої абсолютної відокремленості одна від одної⁵²⁶. Зокрема, у сучасній політичній термінології з'явилося поняття «нова громадська дипломатія»⁵²⁷, яке не зводиться лише до одностороннього донесення урядовими структурами необхідної інформації до цільової іноземної аудиторії.

Ми розуміємо громадську дипломатію як неофіційну зовнішньополітичну і внутрішньополітичну діяльність незалежних безпосередньо від урядів фізичних і юридичних осіб, неурядових організацій, рухів і інститутів, що спрямована на збереження миру, розвиток і поліпшення міждержавних відносин, на розвиток дружби, взаєморозуміння і співпраці між різними народами⁵²⁸. Натомість її метою є встановлення постійних контактів між інститутами громадянського суспільства різних країн, розвиток міжнародних мереж і участь у їхній діяльності за умов послаблення державного контролю та створення атмосфери довіри і рівноправності⁵²⁹.

⁵²⁶ Mueller Sherry. The Nexus of U.S. Public Diplomacy and Citizen Diplomacy // Routledge handbook of public diplomacy / edited by Nancy Snow, Philip M. Taylor. – New York; London : Routledge, 2009. – P. 101.

⁵²⁷ Най Джозеф С. Нова публічна дипломатія / Най Джозеф С. // День, 2010. – № 28.

⁵²⁸ Kostenko A. Conceptual framework for studying European integration // Impact Mechanisms of Civil Society on European Integration of Ukraine. / A. Kostenko, V. Zavorodnia. – Lambert Academic Publishing, 2018. – P. 11– 22.

⁵²⁹ Сухорольський П., Місюк І. Поняття та сутність громадської дипломатії // Грані. – 2011. – № 1 (75). – С. 180.

Основними акторами громадської дипломатії є різного роду ІГС, які мають такі загальні особливості: формально, офіційно засновані; неурядові; не є суб'єктами міжнародного права; не розподіляють прибуток; базуються на принципі самоврядності; широко використовують працю добровольців; суспільно корисні або діють у руслі основних завдань громадської дипломатії (тобто прагнуть до світу, дружби, взаєморозуміння і співпраці між народами). До таких акторів належать: неурядові організації, зокрема міжнародні неурядові організації, суспільні, національні і релігійні об'єднання (зокрема парламентські), політичні партії, внутрішньодержавні регіони, юридичні та фізичні особи, що беруть участь в міжнародній діяльності і розділяють основні цілі громадської дипломатії. Згідно з визначенням громадської дипломатії і основних умов її здійснення акторами громадської дипломатії не можуть бути громадські організації, які повністю фінансуються урядом або будь-якою міжнародною організацією⁵³⁰.

Основними чинниками, які найсуттєвіше вплинули на формування громадської дипломатії, можна вважати поширення нових технологій та збільшення кількості і значущості міжнародних неурядових акторів. Щодо першого, то саме на початку 2000-х років з'являється стійка тенденція збільшення кількості інтернет-користувачів у країнах, які розвиваються.⁵³¹ Природним розвитком Інтернету стало поширення технологій Web 2.0, що відзначаються активною участю користувачів у створенні веб-контенту. Також важливо згадати масове розповсюдження мобільних телефонів, які у 2010 р. перетворилися на багатофункціональні пристрої із широкими комунікаційними можливостями. Унаслідок цього колишня здатність звичайного активіста за допомогою СМС творити міжнародні новини у більшості країн уже вийшла на якісно новий рівень⁵³². Сьогодні нікого не дивує, коли пересічна особа здійснює живу відеотрансляцію із залученням багатотисячної аудиторії. Так само, як і те, що

⁵³⁰ Медведева Т. И. Гражданская (народная) дипломатия и ее роль в российско-японском политическом диалоге : автореф. дис... канд. полит. наук : 23.00.04. – М., 2007. – С. 12–13.

⁵³¹ Global ICT Developments [Електронний ресурс] / International Telecommunication Union. – Режим доступу: <http://www.itu.int/ITU-D/ict/statistics/ict/>.

⁵³² Arsenault A. Public Diplomacy 2.0 / Amelia Arsenault // Toward a New Public Diplomacy / edited by Ph. Seib. – New York: Palgrave Macmillan, 2009. – P. C. 137.

звичайний малюнок чи домашнє відео можуть викликати цілком непередбачувану масову реакцію. У світовому політичному вимірі ці технології ведуть до формування множинних ідентичностей, накладення юрисдикцій та зменшення значення територіальної належності⁵³³.

Іншим важливим чинником трансформації громадської дипломатії є зростання кількості та ролі недержавних акторів на міжнародній арені. Серед них особливо помітні неурядові організації, міжнародні ЗМІ та транснаціональні корпорації. Зростання кількості НУО наприкінці 1990-х років перетворилося на глобальне явище, яке навіть отримало назву «революція асоціацій»⁵³⁴. Не останню роль у цьому процесі відіграли нові технології. Міжнародні НУО з мережевою формою організації стали настільки впливовими, що досягли здатності конкурувати з державними структурами у виконанні певних суспільних функцій⁵³⁵. Вони долучаються до творення міжнародної політики, а їхня позиція має вагоме значення для формування іміджу міжнародних акторів.

Нині держави змушені конкурувати з мережевими неурядовими суб'єктами, яким властиві такі переваги, як гнучкість, надійність, адаптивність, здатність швидко розростатися та миттєво реагувати на події міжнародного життя⁵³⁶. Натомість держави можуть протиставити цьому значні фінансові та організаційні ресурси, визнану легітимність, владні повноваження та значний досвід. У минулому уряди розглядали власну громадськість із активною незалежною позицією як перешкоду або ускладнення для стратегій громадської дипломатії. Сьогодні ж значний потенціал такої громадськості є для них очевидним⁵³⁷.

⁵³³ Zaharna R. S. *Battles to Bridges: U. S. Strategic Communication and Public Diplomacy after 9/11* / Rhonda S. Zaharna. – New York: Palgrave Macmillan, 2010. – P. 87–88.

⁵³⁴ Zaharna R. S. *Battles to Bridges: U. S. Strategic Communication and Public Diplomacy after 9/11* / Rhonda S. Zaharna. – New York: Palgrave Macmillan, 2010. – P. 84–85.

⁵³⁵ La Porte T. *The Legitimacy and Effectiveness of Non-State Actors and the Public Diplomacy Concept*. [Електронний ресурс] / Teresa La Porte // *Public Diplomacy Theory and Conceptual Issues*. – 2012. – Режим доступу: <http://uscpublicdiplomacy.org/sites/uscpublicdiplomacy.org/files/legacy/publications/perspectives/CPDPerspectivesEUPower.pdf>

⁵³⁶ Zaharna R. S. *Battles to Bridges: U. S. Strategic Communication and Public Diplomacy after 9/11* / Rhonda S. Zaharna. – New York: Palgrave Macmillan, 2010. – P. 89–90.

⁵³⁷ Андрущенко Т. Громадська дипломатія як засіб подолання ціннісного розколу цивілізації // *Нова парадигма*. – 1998. – Випуск 98. – С. 151.

У такій трансформації міжнародних відносин, у їх транснаціоналізації та очевидному перенесенні акценту багатьох міжнародних процесів на недержавний сектор чітко простежується стале зростання впливу недержавних інститутів та організацій не лише в межах окремих регіонів, а й у глобальному просторі, в усіх, без винятку, вимірах міжнародної взаємодії⁵³⁸.

З іншого боку, кожен новий гравець «на полі ГД» може не тільки підсилити, а й знівелювати урядові меседжі⁵³⁹. Достатньо лише згадати приклади підтримки позицій та ідей Дж. Ассанджа чи Е. Сноудена низкою незалежних американських організацій. Усе це створює додаткові труднощі для держав щодо реалізації зовнішньополітичних інтересів. Те саме стосується і нових технологій, які мають великий потенціал для впливу та роботи з цільовими аудиторіями. Утім, не можна забувати, що результат упровадження ІКТ у цій сфері часто буває непередбачуваним. Те, що на початкових етапах інформаційної кампанії здається безсумнівною перевагою, згодом може успішно використати противник і тим самим зашкодити цілям ГД.

Дипломатія, колись переважно одновимірний процес на рівні окремих урядів, сьогодні є багатогранною діяльністю, в якій помітнішу роль починає відігравати громадська думка. Безумовно, політика ще формується у приватних, конфіденційних бесідах між професійними дипломатами, багато в чому так само, як і 200 років тому, але практично жодна політична ініціатива не може увінчатись успіхом без суспільної підтримки.

Для кращого розуміння можливостей нової громадської дипломатії варто розглянути конкретні моделі і приклади її втілення, зокрема із застосуванням технологій Web 2.0. На основі застосування підходів стратегічного управління Ц. Чжан пропонує модель використання соціальних медіа у громадській дипломатії, яка передбачає чотири стадії. Перша стадія – поява інформаційного приводу та його вірусне поширення. Привід може виникати незалежно від

⁵³⁸ Чернявська Л. Н. Суб'єктність міжнародних неурядових організацій у світовій політиці : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / Л. Н. Чернявська. – К., 2007. – С. 3.

⁵³⁹ Zaharna R. S. Battles to Bridges: U. S. Strategic Communication and Public Diplomacy after 9/11 / Rhonda S. Zaharna. – New York: Palgrave Macmillan, 2010. – P. 86.

учасників ГД або спеціально створюватися державою чи громадськістю. Ним можуть бути відеоролик, фотографія в Інтернеті або ж масові протести чи вчинок високопосадовця. Наступна, т. зв. проактивна стадія характеризується долученням впливових акторів, наприклад, держав чи великих традиційних медіа, які аналізують ситуацію та вживають цілеспрямованих заходів з метою використання і укріплення сприятливих для них вірусних тенденцій. На третій, реактивній, стадії у зв'язку з втручанням у процес протилежної сторони, якій не вигідні зазначені тенденції, виникає конфлікт. Завершальна стадія характеризується згасанням інтересу до теми. У цей час учасники ГД продовжують комунікацію та займаються побудовою тривалих відносин. Крім того, вони моніторять інформаційний простір, зважаючи на можливість подальшого розвитку процесу в новому циклі⁵⁴⁰.

Яскравим прикладом застосування нової громадської дипломатії з боку Заходу є частування протестувальників на Євромайдані заступником держсекретаря США В. Нуланд та відповідна реакція медіа- та інтернет-користувачів в Україні та Росії. Вдалими мемами, які за підтримки українських посадовців, ЗМІ та демократично налаштованих росіян поширює українська громадськість з метою протидії російській пропаганді, є «колоради», «путлер», «намкрыш» та ін.⁵⁴¹

Так, науковці виділяють три виміри громадської дипломатії⁵⁴²:

1) як лобістську діяльність – це форма короткострокової комунікації з метою здійснення необхідного впливу державою на прийняття певного рішення за кордоном. За допомогою громадської дипломатії можна переконати цільову аудиторію, а саме тих, хто ухвалює рішення (наприклад, парламентаріїв або членів уряду іншої держави), змінити їхню позицію на свою користь;

2) як міжнародні зв'язки з громадськістю – це форма комунікації з метою досягнення середньострокових цілей. Має ширше підґрунтя, ніж лобіювання,

⁵⁴⁰ Zhang J. A Strategic Issue Management (SIM) Approach to Social Media Use in Public Diplomacy / Juyan Zhang // American Behavioral Scientist. – 2013. – Vol.57. – №. 9. – P. 1326.

⁵⁴¹ Сухорольська І. Нова громадська дипломатія та особливості її реалізації в сучасних умовах // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку, випуск. – 2015. – № 27. – С. 142.

⁵⁴² Гуцал С. Публічна дипломатія як сучасний пріоритет зовнішньої політики держави // Стратегічні пріоритети. – 2010. – №3 (16). – С. 108.

виходить за рамки політичної доцільності та зачіпає, наприклад, економічні або культурні питання;

3) як процес просування національного іміджу або бренду – це найбільш комплексний та складний вимір, спрямований на створення або перетворення та просування позитивного міжнародного іміджу держави. Відомі яскраві приклади: іміджева кампанія Іспанії після падіння диктатури Франко з метою приєднання до клубу європейських демократичних держав; кампанія Великої Британії «Крута Британія», покликана модернізувати консервативніші образи країни у світі тощо⁵⁴³.

Для успішного здійснення цих завдань вітчизняні ІГС налагоджують контакти з неурядовими організаціями та асоціаціями громадянського суспільства країн-членів ЄС, є з'єднувальною ланкою між ними, європейськими інституціями і широкою громадськістю за допомогою інтерактивного підходу та засобів низового діалогу.

Суб'єктами міжнародного лобіювання українських ІГС є як окремі лобісти (наймані для лобіювання конкретних питань державами, міжнародними організаціями, ТНК, фірмами або штатні фахівці зі зв'язків з громадськістю транснаціональних корпорацій), так і організовані групи – PR: агентства чи фірми, що спеціалізуються у цій галузі. Практика показує, що ефективнішим є коаліційне лобіювання, оскільки кожне рішення владних інституцій стосується кількох груп інтересів⁵⁴⁴.

Основним механізмом діяльності ГД є мобілізація міжнародної громадської думки. Важливою є роль ІГС у доведенні до відома держав і міжурядових організацій світової громадської позиції щодо висунутих ними договірних ініціатив.

Особливе місце у проекті Східного партнерства займає Форум громадянського суспільства, який продемонстрував себе як повноправний партнер в інституційних відносинах з Європейською Комісією та національними урядами.

⁵⁴³ Tenscher Jens. Politische Kommunikation in internationalen Beziehungen: монографія / J. Tenscher, H. Viehrig . – Berlin: Lit, 2007. – P. 220–224.

⁵⁴⁴ Trends in Grassroots Lobbying: Consultant Q&A. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://advertising.about.com/gi/dynamic/offsite.htm?site=http%3A%2F%2Fwww.campaignline.com%2F>.

Представники Керівного комітету та різних робочих груп Форуму регулярно беруть участь у міжнародних конференціях, круглих столах та інших заходах, а також організують міжнародні фонди та аналітичні структури з питань Східного партнерства. Завдяки цьому механізму, така ініціатива краще представляє інтереси громадськості країн-учасниць Східного партнерства, які можуть враховуватися під час прийняття рішень. Головним досягненням Форуму, на думку його організаторів, є те, що багато організацій громадянського суспільства повірили, що вони можуть впливати на міждержавні процеси в рамках Східного партнерства і можуть використати цю ініціативу не лише для європейської інтеграції, але також з метою покращення ситуації в своїх країнах⁵⁴⁵.

Діалог між громадянським суспільством і ЄС, представленим Делегацією та посольствами держав-членів, є постійним процесом. ІГС отримують запрошення на заплановані та спеціальні зустрічі щодо українсько-європейської політики та відносин. Представників громадянського суспільства завжди заохочують знайомитися з європейськими делегаціями та брюссельськими високопосадовцями, які відвідують країну. Аналітиків з громадянського суспільства щомісячно запрошуюють для проведення брифінгів перед заступниками голів місій ЄС. Місцеві ІГС отримують консультації в рамках Плану дій щодо лібералізації візового режиму, діалогів з питань прав людини та підготовки різноманітних політичних брифінгів і оцінок делегацією ЄС. Експерти громадянського суспільства вже давно надають власну аналітику та незалежні оцінки поточної євроінтеграційної політики в Україні та її подальших кроків. У звіті щодо співпраці ЄС з українськими ІГС зазначено, що делегація консулюється з ІГС щодо всієї поточної і планованої діяльності в різних напрямках, зокрема: до місцевих ІГС зверталися щодо пріоритетів і цілей програм, що стосуються громадянського суспільства, наприклад EIDHR та конкурсу заявок Інституту підтримки громадянського суспільства і програми «Недержавні організації та місцева влада».

⁵⁴⁵ Величко В. Форум громадянського суспільства як нововведення в рамках Східного партнерства: досвід перших двох років. [Електронний ресурс] / В. Величко. – Режим доступу до ресурсу : <http://eu.prostir.ua/view/247777.html>

Також відбулися консультації з представниками громадянського суспільства стосовно програми на 2014–2020 рр., під час яких були визначені конкретні ролі, які вони можуть відігравати в кожному з ключових секторів. У 2013 році конкурс проектних заявок Інституту підтримки громадянського суспільства зосереджувався на залученні учасників ГС до політичного діалогу з державною владою щодо запровадження певних стратегій у таких секторах економіки, як енергетика, навколишнє середовище, управління державними фінансами, міграція та розвиток регіонів. Також зазначено, що ІГС, що діють у сфері охорони навколишнього середовища, утримали статус «спостерігача» та регулярно беруть участь у зустрічах спільної моніторингової групи щодо програми галузевої бюджетної підтримки для навколишнього середовища. У березні 2013 року організації, що працюють у галузі охорони навколишнього середовища, представили свою доповідь «Громадська оцінка національної екологічної політики за 2012 рік». Доповідь містить понад 200 рекомендацій та висвітлює всі аспекти політики у сфері навколишнього середовища. Низка рекомендацій, а саме щодо гармонізації правової бази, були використані Делегацією під час підготовки Щорічної програми дій.

Крім того, в доповіді наголошено, що ІГС займають провідну роль у проекті Migreso, що фінансується ЄС, проводячи аналіз потреб і наявних прогалин у міграційній політиці України, Молдови та Білорусі. До ІГС часто звертаються як до зацікавлених сторін під час запровадження галузевої бюджетної підтримки для інтегрованого управління кордонами. Їхня основна роль – перевірка реальних досягнень урядових реформ у цьому секторі⁵⁴⁶.

Показовим прикладом є діяльність мережі ГО, що увійшли до РПР. Мета громадської дипломатії РПР – забезпечувати ефективну адвокацію громадського порядку денного шляхом залучення міжнародних партнерів України до підтримки реформ, а також сприяти громадським організаціям – учасницям РПР у міжнародній адвокації та комунікації.

⁵⁴⁶ Дорожня карта ЄС для взаємодії з громадянським суспільством 2014–2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cd-platform.org/attachments/article/1636/Ukraine_Civil_Society%20Roadmap_2014_UKR.pdf

Основними їх інструменти роботи є:

- організація зустрічей експертів РПР з іноземними високопосадовцями в Україні та за кордоном;
- сприяння участі представників РПР у міжнародних конференціях, навчальних поїздках і семінарах;
- забезпечення участі міжнародних партнерів у публічних заходах РПР та заходах організацій-учасниць коаліції;
- проведення дипломатичних сніданків з пріоритетних питань реалізації реформ;
- регулярне інформування міжнародних партнерів про перебіг ключових реформ через розсилки RPR Weekly Updates та RPR Alarms;
- підготовка та публікація аналітики про успіхи українських реформ;
- співпраця з англомовними та іноземними виданнями.

Згідно звіту мережі протягом 2014-2018 року завдяки механізму громадської дипломатії РПР спільно із партнерами досягли значних успіхів з імплементації євроінтеграційних реформ, зокрема вдалося:

- Створення незалежної системи органів розслідування високопосадової корупції – Національного антикорупційного бюро та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (Центр протидії корупції).

- У 2016 році Україна запровадила електронну систему декларування активів, доходів і витрат державних чиновників та політиків. За півтора року було подано понад 1,93 млн щорічних декларацій (Центр протидії корупції, Центр «Ейдос», Transparency International Україна).

- З 1 серпня 2016 року всі державні надпорогові закупівлі відбуваються через систему ProZorro. За 39 місяців роботи системою скористалося 32,23 тис. державних замовників. Потенційна економія для держави – понад 50,15 млрд грн. Окрім того, з листопада 2016 року працює й електронна торгова система ProZorro.ПРОДАЖІ, яка станом на травень 2018 року допомогла продати майна на 8,2 млрд грн. (Transparency International Україна).

- Започаткування системи прозорості публічних фінансів шляхом створення Єдиного порталу використання публічних коштів. Станом на травень 2018 року на сайті опубліковано 84,3 млн транзакцій та зареєстровано 30,4 млн договорів та актів, 59% усіх розпорядників та одержувачів бюджетних коштів мають зареєстровані службові кабінети на порталі (Центр «Ейдос»).

- Розробка законодавчої бази та супровід об'єднання територіальних громад, суттєве розширення їхніх фінансових та управлінських можливостей. Станом на травень 2018 року створено 731 ОТГ, де проживає 6,4 млн осіб. Починаючи з 2014 року, державна підтримка на розвиток та розбудову інфраструктури зросла у 39 разів – з 0,5 млрд до 19,37 млрд грн. (Інститут громадянського суспільства, Український незалежний центр політичних досліджень).

- Наближення цін на газ для споживачів до ринкових, що відкрило шлях початку побудови ринкових відносин у галузі (Громадянська мережа ОПОРА, DiXi Group, Всеукраїнська агенція інвестицій та сталого розвитку, Асоціація «Енергоефективні міста України», Українська мережа енергетичних інновацій Greencubator, Національний екологічний центр України, Асоціація з енергоефективності та енергозбереження).

- Популяризація енергозбереження в Україні та запровадження програми «теплі кредити». З жовтня 2014 до квітня 2018 рр. програмою «тепліх кредитів» на загальну суму понад 5 млрд грн скористалося понад 400 тис. сімей, у тому числі 1 454 ОСББ (Громадянська мережа ОПОРА, DiXi Group, Всеукраїнська агенція інвестицій та сталого розвитку, Асоціація «Енергоефективні міста України», Українська мережа енергетичних інновацій Greencubator, Національний екологічний центр України, Асоціація з енергоефективності та енергозбереження).

- Ухвалення пакету законів у сфері енергоефективності та реєстрація Фонду енергоефективності як ключової структури, що покликана реалізовувати державну підтримку в цій сфері для житлового сектору (Громадянська мережа ОПОРА, Центр екологічних ініціатив «Екодія», Асоціація «Енергоефективні міста України», Національний екологічний центр України, Асоціація з енергоефективності та енергозбереження).

- Підтримка реформи НКРЕКП, зокрема участь у розробці законопроекту, запуск нового складу Регулятора, моніторинг процесу відбору нових членів (DiXi Group, Громадянська мережа ОПОРА, Асоціація «Енергоефективні міста України», Національний екологічний центр України).

- Запровадження системи комерційного обліку теплової енергії та водопостачання (Громадянська мережа ОПОРА, Асоціація «Енергоефективні міста України», Національний екологічний центр України).

- Запуск та презентація онлайн-ресурсів, зокрема карти енергосектору (<http://map.ua-energy.org/>) – платформи, де можна отримати інформацію про український енергетичний сектор у форматі відкритих даних, а також інтерактивного інструменту «Зима близько», що показує стан накопичення вугілля на вітчизняних ТЕС (DiXi Group).

- Передача функцій закупівлі ліків від Міністерства охорони здоров'я до визнаних міжнародних організацій (ПРООН, ЮНІСЕФ, Crown Agents), як наслідок – понад 60% ліків закуповуються напряму у виробників, зросла конкуренція, зменшилися закупівельні ціни, у підсумку економія становить понад 373,6 млн грн. (Пацієнти України, Центр протидії корупції).

- Відкриття державних баз даних про власників нерухомого майна, земельних ділянок та транспортних засобів. Закріплення на законодавчому рівні нової для країн ЄС практики обов'язкового розкриття інформації про кінцевого бенефіціарного власника (контролера) юридичної особи у відкритому державному реєстрі (Центр протидії корупції).

- Запущено Суспільне мовлення шляхом реформування 31 державної телерадіокомпанії на умовах гарантій редакційної, кадрової та фінансової незалежності. Також щороку до 1 квітня (починаючи з 2016 року) телеканали та радіостанції України оприлюднюють інформацію про своїх кінцевих бенефіціарів. За 2016–2017 рр. 148 з понад 700 державних та комунальних газет переведено в приватну власність (Центр демократії та верховенства права, Детектор медіа, Платформа прав людини).

- Медіа-галузь зробила перші кроки у співрегулюванні: підписано меморандуми між найбільшими медіа-групами щодо спільних правил висвітлення тематики суїциду та сексуального насильства над дітьми. Ліквідовано Національну експертну комісію з питань захисту суспільної моралі (Центр демократії та верховенства права, Детектор медіа, Інтерньюз-Україна).

- Участь у розробці конституційних та законодавчих змін для судової реформи, зокрема задля очищення системи від недоброчесних суддів (ініціювання створення нового Верховного Суду, запровадження декларацій доброчесності і родинних зв'язків суддів, право вести вільний відеозапис засідань). Запровадження участі громадськості у формуванні суддівського корпусу, зокрема створення і підтримка Громадської ради доброчесності (Центр політико-правових реформ, Фондація DEJURE).

- Забезпечення законодавчої бази для функціонування електронних петицій до органів влади та місцевого самоврядування. Станом на серпень 2018 року сервіс петицій впроваджено в органах державної влади та понад 300 громадах. Більше ста міст запровадили громадський бюджет (участі), сукупний розмір якого за 2016-2018 рр. сягнув понад 1 млрд грн. Сервісами е-демократії вже скористалося більше 1,5 млн українців (Центр розвитку інновацій).

- Протидія політичній корупції шляхом започаткування системи прозорості та підзвітності партійних фінансів, впровадження механізму державного фінансування політичних партій (Центр «Ейдос», Центр політико-правових реформ, Центр UA).

- У 2015 році запроваджено систему електронного адміністрування ПДВ, яка суттєво обмежила діяльність конвертаційних центрів і податкових майданчиків (Інститут соціально-економічної трансформації).

- У 2017 році запущено електронний реєстр відшкодування ПДВ з прозорими й однаковими для всіх підходами, що ліквідувало корупцію при відшкодуванні на суму від 15 до 30 млрд грн. (Інститут соціально-економічної трансформації).

- Ухвалення нової редакції закону про Конституційний Суд України відкрило шлях до практичної реалізації інституту конституційної скарги, а також надало

можливість громадськості моніторити відбір кандидатів на посаду судді КСУ (Центр політико-правових реформ).

- На законодавчому рівні засуджено тоталітарні режими та заборонено пропаганду їхньої символіки. 25 районів, 987 населених пунктів, а також інші об'єкти топоніміки позбулися назв, які вшановували комуністичний тоталітарний режим і його діячів. Відновлено понад 300 історичних назв. Відкрито вільний доступ до архівів радянських репресивних органів (Центр досліджень визвольного руху).

- Запроваджено нову систему оцінки впливу на довкілля відповідно до європейських стандартів, що містить Єдиний електронний реєстр та ґрунтується на прозорих процедурах для бізнесу та можливостях участі для громадськості. 3 грудня 2017 року до Реєстру внесено 669 повідомлень про плановану господарську діяльність (МБО «Екологія-Право-Людина», Бюро екологічних розслідувань, МАМА-86).

- У 2015 році ухвалено новий Закон «Про державну службу», з належним розмежуванням політичних, адміністративних та патронатних посад, виключно конкурсним призначенням на усі посади державної служби. У 10 пілотних міністерствах створені директорати політики і директорат стратегічного планування та європейської інтеграції (Центр політико-правових реформ, Творчий центр ТЦК).

- Запровадження комплексної системи розшуку, управління та реалізації арештованих та конфіскованих активів злочинного походження. Супровід обрання на відкритому конкурсі керівника та формування Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, отриманими від корупційних та інших злочинів (Центр протидії корупції, Transparency International Україна, Центр «Ейдос»).

- Активна участь у виконанні антикорупційних заходів Плану дій візової лібералізації з Європейським Союзом (Центр протидії корупції, Transparency International Україна, Інститут світової політики, Європа без бар'єрів, Інститут

євроатлантичного співробітництва, Центр «Ейдос», Центр політико-правових реформ).

- У 2017 році створено Державне бюро розслідувань, яке має перебрати на себе функцію досудового розслідування від органів прокуратури. Також створені і почали роботу Рада прокурорів та Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів, які відповідають за відбір, просування по службі та притягнення до дисциплінарної відповідальності працівників прокуратури (Центр політико-правових реформ, StateWatch, Асоціація українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів).

- У 2018 році ухвалено закон про валюту, який замінив архаїчний декрет «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» 1993 року та суттєво лібералізував валютне законодавство. Закон усуває перепони для відкриття європейського ринку українським фінансовим організаціям та відкриває Україну для європейських компаній, які надають фінансові послуги (Центр економічної стратегії).

- Децентралізація повноважень у сферах реєстрації місця проживання, нерухомості та бізнесу. Тепер ці послуги надаються органами місцевого самоврядування в Центрах надання адміністративних послуг. Адвокаційна, методологічна, тренінгова підтримка створення Центрів надання адміністративних послуг. Усього відкрито 767 центрів (Центр політико-правових реформ).

- Ухвалено пакет законів, які уможливили СМС-благодійність без сплати податків (100% коштів надходять до адресата). З липня 2018 року перші благодійні організації отримали короткі номери та запустили пілотні проекти зі збору коштів за допомогою СМС (Український форум благодійників).

Важливим напрямком роботи української ІГС є сприяння євроінтеграційним процесам та налагодження співпраці з міжнародними фондами для досягнення зазначеної мети. Так, Міжнародний фонд «Відродження» реалізує та координує такі програми в цьому аспекті:

- Проект громадського моніторингу виконання Плану дій Україна-ЄС, що здійснюється Українським центром економічних та політичних досліджень ім. О.

Разумкова у співпраці з іншими провідними українськими незалежними аналітичними центрами. Результатом проекту є незалежна комплексна оцінка дій влади щодо проведення в Україні політичних, правових, економічних і соціальних реформ.

- Проекти громадської оцінки виконання Державних програм інформування громадськості з питань європейської та євроатлантичної інтеграції (Центр Разумкова) та Державної програми підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції. (Фундація польсько-української співпраці ПАУСІ).

- Програма підтримки збільшення прозорості переговорного процесу та посилення переговорних позицій України у її домовленостях з ЄС щодо укладання нової угоди шляхом консультування з юридичних питань експертами Української асоціації європейських студій членів переговорної делегації України; проведення тематичних круглих столів з експертами та представниками груп інтересів у таких сферах, як розвиток громадянського суспільства, верховенство права і права та свободи людини, енергетика, візи та міграція, інтелектуальна власність, інформаційне суспільство.

- Проведення Школи європейської інтеграції (проект Української асоціації європейських студій). Мета Школи – підвищення спроможності громадянського суспільства впливати на процеси європейської та євроатлантичної інтеграції України через поглиблення теоретичних знань та розвиток практичних навичок.

- Створення та діяльність 24 Центрив європейської інформації на базі обласних наукових універсальних бібліотек. Кожен ЦЄІ має спеціалізовану літературу, комп'ютери з доступом до Інтернет, консультантів, які допомагають відвідувачам у пошуку інформації. Крім того, на базі ЦЄІ регулярно проводяться різноманітні інформаційно-просвітницькі заходи, спрямовані на популяризацію знань про європейську та євроатлантичну інтеграцію України.

- Створення Інтернет-порталу проєвропейського громадянського суспільства України «Європейський простір», який є найпопулярнішим ресурсом з питань європейської інтеграції в Україні з середнім щоденним рівнем відвідувань не

менше 400 осіб. Портал є інтерактивним віртуальним майданчиком для спілкування представників української проєвропейської громадськості і ресурсним центром для широкого поширення інформації з усіх аспектів європейської інтеграції України.

- Створення та офіційна реєстрація Української асоціації європейських студій (УАЄС), яка є академічним об'єднанням дослідників Європейського Союзу та викладачів європейських студій у вищих навчальних закладах України.

- Створення Мережі проєвропейських організацій України, засновниками якої стали 40 організацій з 18 регіонів України, які затвердили Статут, План дій Мережі та обрали керівні органи на Установчому форумі Мережі.

- Започаткування діалогу експертів і представників Національних фондів Інституту відкритого суспільства Азербайджану, Вірменії, Грузії, Молдови й України для обміну досвідом щодо участі громадських організацій у реалізації та моніторингу Європейської політики сусідства, зокрема Планів дій, у рамках яких вищезазначені країни співпрацюють з ЄС.

Цікавим прикладом громадської дипломатії є налагодження співпраці між українськими молодіжними ІГС та європейськими. Головним завданням яких полягало у встановленні взаємозв'язків з молоддю України та розповсюдження цінностей західного суспільства. Такі європейські організації як Європейський молодіжний парламент, AIESEC, європейська програма «Молодь в дії» та інші є здебільшого аполітичними, однак, ключовою їхньою метою є об'єднання молоді у світі, формування нових зв'язків, що зумовлюватиме поліпшення міжнародних відносин та врегулювання конфліктних ситуацій. Зокрема, AIESEC – потужна міжнародна молодіжна організація – об'єднує навколо себе молодих фахівців та студентів з 124 країн світу та більш ніж 2400 університетів. Організація формує молодіжний кадровий резерв, який отримує навички проектного менеджменту, роботи у команді, має змогу стати керівником чи спікером у національних та

міжнародних конференціях, отримуючи досвід під час роботи над різними проектами. В Україні ця організація представлена у 22 містах⁵⁴⁷.

Міжнародна програма соціальних стажувань GlobalCitizen та Міжнародна програма професійних стажувань GlobalTalent дають змогу українській молоді відвідувати країни світу, проходити різноманітні тренінги, навчання, обмін досвідом. Це все поглиблює міждержавні зв'язки, що безумовно сприятиме інтеграції України до ЄС.

Особливо активну діяльність розгорнув Європейський молодіжний парламент, завданням якого є координація та розробка молодіжної політики у країнах Європи. Створена в Україні у 2002 р., організація поставила за завдання сприяти європейській інтеграції, розбудувати громадське суспільство, встановлювати зв'язки з іншими європейськими молодіжними рухами та сформувати позитивний імідж держави⁵⁴⁸. Упродовж 2004–2010 рр. квота українських делегатів на міжнародних сесіях зросла від 4 до 8–9 делегатів. Члени організації переконані, що співпраця на всеєвропейському рівні дозволить прискорити євроінтеграційні процеси, шляхом формування молодіжної політики, проведення конференцій, семінарів та з'їздів серед молоді.

Ще одним напрямом міжнародної діяльності цієї організації є проведення молодіжних самітів NGO G20. У Києві 25–26 травня 2013 р. з ініціативи Європейського молодіжного парламенту було організовано Третій Саміт NGO G20, метою якого було налагодження та посилення співпраці між молодіжними організаціями України, шляхом організації спільних проектів за п'ятьма обраними напрямками: підвищення культурного рівня України, молодіжне підприємство та співпраця з бізнесом, розвиток громадського руху, розвиток освіти і науки, євроінтеграція та Україна на міжнародній арені⁵⁴⁹. Таким чином, українська молодь

⁵⁴⁷ Мокрій О.-М. Молодіжні громадські організації та їх міжнародне співробітництво. 2014. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/17307/1/208-211.pdf>

⁵⁴⁸ Європейський молодіжний парламент. URL: <http://eyp-ua.org/ua/>

⁵⁴⁹ Європейський молодіжний парламент – Україна. Річний звіт 2013. URL: <http://www.eyp-ua.org/images/AR2013UKR.pdf>

ставала ініціатором вирішення ключових проблем України, шляхом залучення європейського досвіду.

Досить ефективними формами громадської дипломатії є підготовка альтернативних міжнародних доповідей громадськими організаціями. Цікавим прикладом є підготовка Національного альтернативного звіту до Пекінської платформи дій, що працюють в сфері гендерної рівності. В останні роки Україна здійснила помітні кроки в антидискримінаційній політиці та реалізації гендерних перетворень. Зокрема, громадські експерти та експертки проводять моніторинг прав жінок та гендерної рівності на галузевому, місцевому та національному рівні та готують рекомендації до паралельного звіту українських жіночих та феміністичних організацій з виконання Україною Пекінської декларації та Платформи дій. Підготовка альтернативного звіту ініційовано громадськими організаціями у співпраці із Секретаріатом Уповноваженої ВРУ з прав людини та Представництвом Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні. Оскільки Пекінська декларація та Платформа дій є ключовим міжнародним документом з питань прав жінок, і зараз всі країни світу готують свої національні огляди, з викладом успіхів та прогалів 25 річчя її імплементації. Україна теж долучена до цього процесу, свій огляд вже підготував та оприлюднив Уряд; зараз Національний паралельний звіт завершують НУО за інформацією, поданою численними жіночими та феміністичним громадськими організаціями.

Так, як бачимо, представники громадянського суспільства України та ЄС систематично проводять засідання двосторонньої Платформи громадянського суспільства з метою здійснення незалежної оцінки виконання Угоди про асоціацію та розроблення рекомендацій Уряду України та інституціям ЄС для прискорення її імплементації. Поряд з цим українські ІГС рідко практикують інструменти громадської дипломатії, частіше вони не самостійно використовують зазначені інструменти, оскільки їх залучають міжнародні організації та інші держави до висвітлення інформації про стан справ у нашій державі.

ІГС, взаємодіючи із міжнародними партнерами, забезпечують розширення варіативності та гнучкості політики держав, пропонують такі варіанти дій і рішень,

які раніше не розглядалися і не аналізувалися, допомагають міжнародним партнерам краще зрозуміти сутність і особливості тієї сфери діяльності, за яку вони несуть відповідальність, а також зрозуміти завдання, що потребують вирішення, з точки зору громадян.

Організаційні завдання вирішуються і поза межами традиційних міжурядових каналів, на самостійно створених аренах разом з іншими неурядовими організаціями. У такому разі міжнародні неурядові організації виконують функцію соціалізації нових соціально-політичних рухів до міжнародного співтовариства, є агентами глобального громадянського суспільства, представляють і захищають інтереси громадян, найбільш вразливі з точки зору порушення прав, здійснюють моніторинг діяльності урядів, будучи елементом системи політичних протипаг.

Висновки до Розділу 4

Авторка встановила, що партнерство як форма взаємодії між органами влади та ІГС на сьогодні – це не досить поширене явище. Партнерство передбачає, наприклад, визначення порядку денного, формулювання питання, розроблення документів, ухвалення рішень та їх виконання, делегування конкретного завдання громадському сектору. Оцінено інструменти партнерства між ІГС та комітетами Верховної Ради України (спільне розроблення законопроектів); на рівні уряду (Ініціатива «Партнерство «Відкритий Уряд», План дій партнерства на 2014–2015 рр.); діяльність Реанімаційного пакета реформ (коаліція громадських організацій та експертів України, які об'єдналися заради просування та імплементації реформ в Україні); партнерство на місцевому рівні (партиципаторний бюджет, участь ІГС у публічних закупівлях з метою надання публічних послуг та соціальних послуг). Налагодження партнерських відносин дає можливість залучити якомога більше необхідних ресурсів, а отже – охопити широкий спектр соціальних, економічних, природоохоронних, інформаційно-комунікаційних та інших завдань, подолати умовні та реальні бар'єри й ефективно вирішувати важливі суспільні завдання.

Громадський контроль є порівняно новою для України формою громадської активності, яка використовується для безпосереднього спостереження громадськими організаціями, ініціативними групами та особами за дотриманням прав і законних інтересів громадян установами та органами державної влади, місцевого самоврядування, а також недержавними інституціями, що виконують публічні функції. Проаналізовано основні форми громадського контролю, а саме: громадську експертизу, громадський аудит, громадське розслідування, громадський моніторинг. Описано приклади проведення громадської експертизи з дотримання прав людини у реалізації Міністерством інформаційної політики України; громадського антикорупційного розслідування щодо обмеження конкуренції при проведенні державних закупівель, нераціональне використання державних коштів тощо; аудиту ІГС реформ у рамках візової лібералізації; моніторингу виконання Україною взятих на себе зобов'язань у рамках Угоди про асоціацію між ЄС та Україною.

Основними чинниками, які найбільше вплинули на формування громадської дипломатії, можна вважати поширення нових технологій та збільшення кількості й значущості міжнародних неурядових акторів.

ВИСНОВКИ

У дисертації доведено необхідність дослідження ролі інститутів громадянського суспільства в євроінтеграційних процесах України та здійснено оцінку ефективності механізмів взаємодії ІГС з органами державної влади та місцевого самоврядування в процесі планування, розробки та реалізації євроінтеграційної політики. Отримано висновки, які є вирішенням поставлених у роботі дослідницьких завдань, а саме:

1 На основі систематизації теоретико-методологічних підходів до дослідження ролі ІГС у євроінтеграційних процесах встановлено, що класичні концепції розвитку ІГС визначають нерозривну єдність і взаємозалежність основних політичних і економічних прав людини та автономність статусу ІГС щодо держави. Тому вивчення євроінтеграційних процесів України має здійснюватися у площинах зовнішньої та внутрішньої політики. Держава є виконавцем волі суспільства і тому наділяється відповідними інструментами управління суспільними справами, а громадянське суспільство – знаходиться над державою, яка має виконувати його замовлення та відповідати на його запити. Зі свого боку, структурування сучасних наукових підходів до розуміння громадянського суспільства дозволило виділити: широкий підхід до трактування ІГС (певний етап розвитку будь-якого суспільства, який характеризується з точки зору його самоорганізації, ступеня розвитку демократії, реалізації прав і свобод людини і громадянина, виконання громадянами своїх політичних обов'язків); соціокультурний підхід (особливий соціокультурний простір, у якому формується система недержавних суспільних інститутів і відносин, що створюють можливість і умови кожній людині реалізувати свої права, задовольняти свої потреби); комунікативний підхід (соціальне партнерство між суспільством і капіталом, сферою бізнесу і громадськими вільними асоціаціями як однієї з основ громадянського суспільства); глобальне громадянське суспільство (формування глобальної мережі взаємно визнаних неформальних традицій і формальних правил (дипломатичний протокол, посольства, багатосторонні договори, міжнародне

право)). Тому базовими характеристиками діяльності ГС у контексті євроінтеграційних процесів є рівень його самоорганізації, значення механізмів взаємодії між ГС та державою; вплив глобальної мережі ГС на євроінтеграційну політику.

Сутність авторського підходу до категоріальних характеристик взаємодії ГС з владою в контексті євроінтеграції розкривається через дослідження понять «громадяни», «громадськість», «громадянське суспільство», «інститут громадянського суспільства», «політичний актор», «європейська інтеграція», «європеїзація» тощо. Доведено, що ГС є політичними акторами, тому що не лише законодавчо визнані їх статус, функції, а й створені можливості впливати на політику, зокрема в напрямі європейської інтеграції. Теоретичне обґрунтування категоріального апарату дослідження дозволило окреслити ключові характеристики концептуального підходу до ролі ГС у євроінтеграційних процесах України. Цю роль ми розглядаємо як функції і діяльність ГС у напрямі просування євроінтеграційних реформ шляхом застосування механізмів впливу (інформування, консультування, діалог, партнерство).

Аналіз джерельної бази дослідження ролі ГС у євроінтеграційних процесах України дозволив здійснити узагальнення основних напрямів євроінтеграційних реформ та розробити методику оцінки організаційної та фінансової спроможності ГС на національному, регіональному та локальному рівнях шляхом фіксації їх кількісних та якісних характеристик.

2. Сутність євроінтеграційних чинників розвитку ГС розкрито через аналіз: практик взаємодії між ГС та інституціями ЄС; дорожніх карт взаємодії з ГС на місцевому та національному рівнях у країнах ЄС; нормативно-правової бази України; Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Установлено, що в процесі інтеграції до ЄС країна-претендент зобов'язана формувати системні відносини із ГС, у результаті чого створюються представницькі громадські органи, платформи, форуми у різних сферах діяльності, що спрямовані на налагодження структурної взаємодії, стратегічного співробітництва, посилення можливостей та впливу ГС на владні рішення та політичні дії. Євроінтеграція України є процесом упровадження

узгоджених реформ в економічній, політичній, соціальній, культурній та інших сферах, спрямованих на розбудову ринкової економіки, демократії та зміцнення громадянського суспільства

На основі емпіричних методів дослідження доведено, що євроінтеграційні процеси є одним із визначальних чинників розвитку ГС в Україні, що, зокрема, має зворотний вплив на впровадження євроінтеграційних реформ. Отже, європейська інтеграція та розвиток громадянського суспільства є взаємообумовленими та компліментарними процесами.

Визначено, що Угода про асоціацію між Україною та ЄС є важливим механізмом переходу нашої держави від декларативного євроінтеграційного зовнішньополітичного курсу до комплексної внутрішньої політики реформ, що здатні забезпечити трансформацію політичної та економічної системи України. У зв'язку з цим обґрунтовано необхідність здійснення з боку ІГС постійного моніторингу виконання Угоди про асоціацію та розроблено систему індикаторів для такого моніторингу. Серед останніх виділено, насамперед, зміни нормативно-правового характеру, інституційно-організаційні реформи, інформаційно-комунікативний аспект.

3. Ураховуючи особливості процесу інституалізації ГС в Україні та неоднорідність організаційної й фінансової спроможності ІГС на національному та локальному рівнях, розроблено рекомендації для ІГС, що дозволять підсилити їх спроможність та розширити можливості впливу на владу.

Оцінено виконання Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 рр. на державному та регіональних рівнях та визначено її вплив на процес інституціоналізації громадянського суспільства. Установлено наявність багатьох успішних прикладів підтримки та співпраці органів публічної влади з ІГС. Поряд із цим чимало завдань регіональних програм і планів відзначаються декларативністю, не містять конкретних дій, строків виконання та чітко визначених відповідальних виконавців, не підкріплені належним ресурсним та інформаційним забезпеченням. Крім того, фінансова складова програм здебільшого відірвана від їх змістовної частини.

Визначено, що ІГС поступово розширюють власні джерела фінансування за рахунок державного та місцевих бюджетів, коштів бізнесу, благодійних внесків, хоча донині міжнародні донори залишаються головним джерелом підтримки громадського сектора.

4. На основі розроблених індикаторів оцінки організаційної та фінансової спроможності ІГС на національному, регіональному та локальному рівнях, а також індикаторів аналізу ефективності механізмів взаємодії ІГС з державою в контексті євроінтеграції з'ясовано неоднорідний вплив ІГС на впровадження євроінтеграційних реформ через різну організаційну та фінансову спроможність ІГС. На національному рівні діяльності ІГС властива досить висока ефективність у застосуванні інформаційних, консультативних, діалогових та партнерських механізмів у контексті євроінтеграційної політики України, тоді як на регіональному та локальному рівнях – вона залишається переважно низькою.

Обґрунтовано, що одним із факторів ефективності євроінтеграційної політики є створення багаторівневої системи відносин між органами державної влади та інститутами громадянського суспільства. Запропонована в дисертаційній роботі модель взаємодії між ІГС та державою у процесі планування, розроблення та реалізації політики у сфері європейської інтеграції здатна забезпечити ефективне впровадження євроінтеграційних реформ завдяки активному використанню механізмів інформування, консультування, діалогу, партнерства та громадської дипломатії.

Модель взаємодії між ІГС та державою в контексті європейської інтеграції містить систему індикаторів на рівні:

- інформування: доступу до публічної інформації, наявність і різноманітність каналів інформування громадськості з питань європейської інтеграції; до відкритих баз даних про здійснення євроінтеграційних реформ; оприлюднення звітів про роботу органів влади, про використання коштів державного бюджету в контексті виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС тощо;

- консультування: розроблення та ухвалення процедур консультацій з громадськістю; наявність і виконання планів консультацій з громадськістю;

застосування різноманітних форм консультацій з громадськістю, які забезпечують для неї реальні можливості впливу на процеси ухвалення рішень на всіх етапах тощо.

- діалогу: інституціалізованість діалогових механізмів; кількість і тематична спрямованість роботи консультативно-дорадчих органів, їх репрезентативність та відкритість, прозорість їх діяльності; фактична впливовість консультативно-дорадчих органів на процес розроблення та ухвалення рішень органів влади;

- партнерства: наявність плану заходів щодо реалізації національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства; заходів, проектів, реалізованих у партнерстві з ІГС; поширення практики замовлень певних послуг в ІГС тощо.;

- громадський контроль: наявність ініціатив ІГС у сфері громадського контролю; вплив інструментів громадського контролю на якість політики, що впроваджується, надання послуг органом виконавчої влади тощо.

5. Вивчення практики інформаційно-консультативних механізмів ІГС у напрямі розроблення рішень та інформування щодо європейської інтеграційної політики, дозволяє дійти висновку, що ключовим аспектом інформаційної кампанії щодо євроінтеграції є використання програмно- цільового методу. Для його успішного використання важливим є вивчення - запитів і потреб цільових аудиторій та рівня їх інформованості щодо Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Встановлено взаємозв'язок між цільовими аудиторіями та рівнем їх інформованості щодо Угоди про асоціацію Україна-ЄС. Так, високий рівень поінформованості спостерігається серед державних службовців, політиків, експертів, дипломатів, а також людей, що мають відношення до розроблення документів і подальшого їх упровадження; середній рівень поінформованості – серед представників громадянського суспільства, журналістів, студентської молоді, а також представників наукового співтовариства, учасників проектів ЄС; низький рівень поінформованості (практично в усіх регіонах країни) – серед широкої громадськості, лідерів думок, які не належать до експертного співтовариства.

Наголошено, що представлення громадянам переваг євроінтеграційного курсу повинно відбуватися перш за все через роз'яснення змісту, спрямування та результатів внутрішніх реформ. Зазначений підхід дозволить спонукати цільову аудиторію до нових форм і змісту дій, спрямованих на підтримку євроінтеграційного курсу. Оскільки необхідна інформація дозволяє людині ухвалювати більш структуровані, раціональні, свідомі рішення щодо політики, то інформованість людини корелюється з її здатністю поєднати політичні рішення (процеси) зі своїми особистими, персональними інтересами.

Дослідження механізмів інформаційно-комунікаційної діяльності Платформи громадянського суспільства, Центрив європейської інформації, Євроклубів дозволило відстежити їх роль у реалізації Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 рр., де визначено принципи розподілу відповідальності за проведення інформаційної політики з питань європейської інтеграції (зокрема й фінансової) між органами державної влади та зацікавленими неурядовими організаціями, міжнародними донорами і бізнес-структурами.

6. На основі емпіричного дослідження існуючих форм і методів діалогу та партнерства між ІГС та владою в напрямі планування, розроблення та впровадження політики європейської інтеграції виявлено такі діалогові інструменти, як: Національна рада реформ при Президенті України, Офісу реформ при КМУ, Платформа громадянського суспільства, громадські ради, експертні ради тощо; й такі інструменти партнерства, як: Ініціатива «Партнерство «Відкритий Уряд», Реанімаційний пакет реформ, упровадження партиципаторних бюджетів та соціального замовлення на місцевому рівні й деякі інші. При цьому визначено, що якщо діалогові механізми системно впроваджуються на всіх рівнях публічного управління, то механізм партнерства між ІГС та органами державної влади та місцевого самоврядування має обмежений характер. Ефективність виявлена переважно на національному рівні завдяки створенню мережі громадських організацій, що дозволило підвищити власну спроможність й підсилити вплив на владу. Необхідність поглиблення державно-громадського партнерства обґрунтована його потенційною ефективністю, оскільки як форма громадської

участі воно передбачає спільну відповідальність суб'єктів взаємодії на кожному етапі прийняття політичних рішень, а отже, й досягнення якісніших результатів.

7. Систематизовано та проаналізовано форми громадського контролю в нашій країні: громадська експертиза, громадське розслідування, громадський аудит, громадський моніторинг, контрольна перевірка тощо. Визначено, що громадський контроль спрямований на підвищення ефективності політики євроінтеграції. Хоча ІГС використовують широкий спектр механізмів громадського контролю з метою оцінки дій та рішень влади в контексті євроінтеграції, проте часто рекомендації ІГС ігноруються органами державної влади та місцевого самоврядування, що визначає певну слабкість зазначеного механізму. Це пояснюється як відсутністю усталеної традиції взаємодії між ними, слабкістю самих ІГС, так і небажанням влади прислухатися до їх рекомендацій.

Проведена нами оцінка ефективності громадського контролю свідчить про його інституціалізований характер та наявність широкого спектру можливостей для його здійснення. Крім того, що в Україні помітна значна кількість ініціатив ІГС у сфері громадського контролю, необхідно наголосити, що більшість із них підтримуються міжнародними фондами та грантами. Особливо поширеними є заходи громадського контролю у сфері проведення моніторингів у контексті виконання Угоди про асоціацію, здійсненні євроінтеграційних реформ та антикорупційних заходів.

8. Громадська дипломатія є відносно новим засобом взаємодії між державою та ІГС, який здійснюється через вплив на міжнародну суспільну думку та інформаційно-комунікативні інструменти взаємодії ІГС із міжнародними організаціями. Механізм громадської дипломатії має трирівневий характер і розглядається як: лобістська діяльність; міжнародні зв'язки із громадськістю; процес просування національного іміджу або бренду. Основним механізмом діяльності ГД є мобілізація міжнародної громадської думки. Важливою є роль ІГС у доведенні до відома держав і міжнародних партнерів громадської позиції щодо висунутих ними договірних ініціатив.

Відзначено особливе місце Форуму громадянського суспільства та Платформи громадянського суспільства у відносинах з Європейською Комісією та системність їх роботи в напрямі проведення незалежної оцінки виконання Угоди про асоціацію та розроблення рекомендацій Уряду України та інституціям ЄС. Поряд з цим українські ІГС недостатньо активно використовують інструменти громадської дипломатії, переважно тоді, коли їх залучають міжнародні організації та інші держави до висвітлення інформації про стан справ у нашій державі.

З урахуванням проведеного аналізу в роботі визначено існуючі обмеження у використанні кожного із механізмів взаємодії ІГС з державою, оцінено їх ефективність у напрямі планування, розроблення та реалізації євроінтеграційної політики України та запропоновані науково-практичні рекомендації щодо їх застосування на національному, регіональному та локальному рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алле М. Экономика как наука / М. Алле ; пер. И. А. Егоров. – М. : Наука для общества, РГГУ, 1995. – 168 с.
2. Андрейченко А. Європейський вибір як чинник модернізації українського суспільства // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2017. – Випуск № 22. – С. 91–96 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/19352/1/Andrieichenko%2C%20A..pdf>
3. Андрущенко В. Організоване суспільство / Інститут вищої освіти АПН України. – К., 2006. – 679 с.
4. Андрущенко Т. Громадська дипломатія як засіб подолання ціннісного розколу цивілізації // Нова парадигма. – 1998. – Випуск 98. – С. 146–155.
5. Антикорупційний штаб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://shtab.net/about-ua/>
6. Антикорупційні громадські організації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://akp.prava-lyudyny.org/about-corruption/anticorruption/antikoruptionsijni-gromadskiorganizatsiji/24-tsentr-protidiji-koruptionsiji.html>
7. Арато А. Концепция гражданского общества: восхождение, упадок и воссоздание – и направления для дальнейших исследований / А. Арато // Политические исследования»). – 1995. – № 3. – С. 48–57.
8. Арах М. Европейский Союз: видение политического объединения: перевод со словенского / М. Арах. – М. : Экономика, 1998. – 467 с.
9. Арон Р. Мир і війна між націями. / Р. Арон; пер. з фр. В. Шовкун. – К. : МП «Юніверс», 2000. – 686 с.
10. Асоціація сприяння самоорганізації населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://samoorg.com.ua/>
11. Аудит реформ: громадський аналіз змін у регіонах після візової лібералізації / під ред. К. Кульчицької та І. Сушко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://europewb.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Zvit-ostatochnyj.pdf>

12. Барановский В. Г. Политическая интеграция в Западной Европе / В. Г. Барановский. – М., 1983. – 159 с.

13. Барановський Ф. Вплив громадянського суспільства на процес європейської та євроатлантичної інтеграції : український контекст // Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. – № 3 (89). – С. 198–218.

14. Баровська А. Технології інформування населення з питань європейської інтеграції України / А. Баровська // Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України: матеріали 6-ї регіон. наук.-практ. конф. 14 травня 2009 р., м. Дніпропетровськ / за заг. ред. Л. Л. Прокопенка. – Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2009. – С. 40–42.

15. Батаренко А. О. Проблеми та перспективи європейської інтеграції України / А. О. Батаренко // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. – 2014. – № 1. – С. 34–37.

16. Бесараб О. Регіоналізація Європи // Людина і політика. – 2000. – № 4. – С. 21–25.

17. Біла книга «Європейське урядування». – Брюссель: СОМ, 2001. – 40 с.

18. Білокопитов Д. В. Глобальне громадянське суспільство : сутність і функції // Теорія та практика державного управління. – 2016. – № 2(53). – С. 1–7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2016-2/doc/1/110.pdf>

19. Бойчук М. А. Влада і громадянське суспільство: механізми взаємодії: Монографія. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – 211 с.

20. Больше всего госзакупок в 2017 г. выиграли компании нардепов от «Воли народа», Опблока и «БПП» – «Антикоррупционный штаб» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://interfax.com.ua/news/press-conference/508733.html>

21. Борко Ю. А. Общеевропейский дом: что мы о нем думаем? / Ю. А. Борко, А. В. Загорский, С. А. Караганов. – М. : Международные отношения, 1991. – 232 с.

22. Букіккіо просить Громадську раду доброчесності зняти бойкот кваліфікації суддів [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2472421-bukikkio-prosit-gromadsku-radu-dobrocesnosti-znati-bojkot-kvalifikacii-suddiv.html>

23. Булатова Е. В. Развитие межрегионального сотрудничества как основы интеграции // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. Сборник научных трудов. – Донецк: ДонНУ, 2004. – 894 с.

24. Бурдяк В. І. Політичні виміри членства Болгарії в Європейському Союзі // Науковий вісник Чернівецького університету: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. – 2014. – Випуск 684–685. – С. 221–226.

25. Бурдяк В. І. Республіка Болгарія на зламі епох: політична трансформація суспільства / В. І. Бурдяк. – Монографія. – Чернівці: Рута, 2004. – С. 318–321.

26. Буренко Н. М. Еволюція політики Європейського Союзу щодо країн Центральної та Східної Європи : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / Наталія Миколаївна Буренко; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – 26 с.

27. Буряк П., Лівіновська О. Трансформація підприємницьких структур в умовах інтеграції. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vldfa/2010_18/Burjak_Livivnovska.pdf

28. Взаємодія державної влади з громадянським суспільством / неурядовими організаціями. Інформація, консультація та активна участь. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.volyn-cppk.com.ua/files/file/vzaemodia_DV_Z_GS.pdf

29. Висновок за результатами проведення громадської експертизи діяльності Міністерства інформаційної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://mip.gov.ua/files/pdf/Civic%20expertise%20Ministry%20of%20Information%20policy_Final%20\(1\).pdf](https://mip.gov.ua/files/pdf/Civic%20expertise%20Ministry%20of%20Information%20policy_Final%20(1).pdf)

30. Візьміть участь у громадських консультаціях щодо майбутньої допомоги ЄС Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://openaid.gov.ua/uk/new_posts/8

31. Вінніков О. Ю. Державне фінансування організацій громадянського суспільства. Як запровадити європейські стандарти? / О. Ю. Вінніков, Д. С. Ковриженко, М. В. Лациба та ін. – К. : Україна, 2010. – 224 с.

32. Вітер Д. Концепції та підходи до дослідження інтеграційних процесів / Д. Вітер // Геополітика України: історія та сучасність: збірник наукових праць. – 2010. – Випуск 3. – С. 42-62.

33. Влада і суспільство: діалог через громадські ради : монографія / Ю. Ж. Шайгородський, Т. С. Андрійчук, А. Я. Дідух та ін.; за заг. ред. Шайгородського Ю. Ж. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2011. – 148 с.

34. Волес В., Волес Г. Творення політики в Європейському Союзі: пер. з англ. Р. Ткачук / Волес В., Волес Г. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 232 с.

35. Воронюк Л. О. Проведення інформаційних євроінтеграційних кампаній в Україні // Наукові праці. Політологія. – 2011. – Випуск 163. – Том. 175. – С. 16–21 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2011/175-163-4.pdf>

36. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство : пер. з нім. / Ю. Габермас. – Львів : Літопис, 2000. – 317 с.

37. Гаджиев К. Гражданское общество и правовое государство // Мировая экономика и международные отношения. – 1991. – № 9. – С. 6–11.

38. Гайдай Д. Євроінтеграція та облдержадміністрації. Як промотують ЄС на регіональному рівні? Аналітична записка. – Інститут світової політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.dropbox.com/s/1frqqam13ziaxvq/policy_brif_oblasti%20%288%29.pdf?dl=0

39. Галан В. О. Шотландія, ЄС ТА Brexit: перспективи інтеграційного розвитку // Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики : зб. наук. статей за матеріалами наук. конф., м. Харків, 24 трав. 2016 р. / редкол.: А. П. Гетьман, І. В. Яковюк, В. І. Самощенко та ін. – Х. : Право, 2016. – 536 с.

40. Гегель Г. В. Ф. Философия права / Георг Вильгельм Фридрих Гегель; ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсисянц; авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсисянца. – М. : Мысль, 1990. – 524 с.

41. Глущенко Ю. А. Партиципаторний бюджет як інноваційний інструмент управління на місцевому рівні // Вісник НАДУ при Президентіві України (серія «Державне управління»). – 2017. – № 4. – С. 100–106.

42. Гонюкова Л. В. Основні напрямки співпраці влади та громадян і необхідні для цього умови // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2015. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу / <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=819>

43. Горбань О. В. Громадянське суспільство: ідея та механізм її здійснення (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис... д-ра філософ. наук :09.00.03 / О. В. Горбань; Тавр. нац. ун-т ім. В. І. Вернадського. – Сімферополь, 2011. – 36 с.

44. Горбовська О., Язвінська Н. Маркетингове управління громадськими організаціями // Економіка і суспільство. – 2018. – Вип. 15. – С. 267–265.

45. Грицяк І. А. Інституційна система Європейського Союзу в Договорі заснування Конституції для Європи / І. А. Грицяк // Державне управління в Україні: реалії та перспективи : зб. наук. пр. / за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. – К. : Вид-во НАДУ, 2005. – С. 324–333.

46. Грицяк І. А. Правова та інституційна основи Європейського Союзу : підручник / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов; за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого, О. Рудіка, Л. Прокопенка, В. Стрельцова. – Х. : Вид-во ХарРі НАДУ «Магістр», 2009. – 620 с.

47. Грицяк І. А. Управління в Європейському Союзі: теоретичні засади : монографія / І. А. Грицяк; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. – К. : Вид-во НАДУ, 2005. – 235 с.

48. Грицяк І., Хоменко О., Основні концепції диференційованої європейської інтеграції / Ігор Грицяк, Олексій Хоменко // Вісник національної академії державного управління. – 2009. – № 2. – С. 200–210.

49. Громадська активність громадян України / Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dif.org.ua/article/gromadska-aktivnist-gromadyan-ukraini>

50. Громадська експертна рада при Українській частині Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/themes/rada.html>

51. Громадська ініціатива «Європа без бар'єрів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://novisa.org.ua/>

52. Громадський альтернативний звіт про виконання плану заходів за 2017 рік з реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016–2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://euprostir.org.ua/stories/132504>

53. Громадськість допомагає державним органам боротися з корупцією. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ti-ukraine.org/news/hromadskist-dopomahaе-derzhavnymorhanam-borotysya-z-koruptsieiу/>

54. Громадянська Мережа ОПОРА [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.opora.org.ua

55. Громадянське суспільство в 2018-му: нові виклики, нові завдання/ Публічна дискусія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/13963398165a9eef1b022177.77359526.pdf>

56. Громадянське суспільство в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС // Доповідь, здійснена в рамках роботи Громадської ради при Українській частині комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС за підтримки Міжнародного фонду «Відродження». – Вересень 2008. – 21 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/files/1230119510977/civil%20society%20in%20EU-Ukraine%20association%20agreement.pdf>.

57. Громадянське суспільство в Україні: рівень розвитку, активності, благодійності (загальнонаціональне опитування) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/13963398165a9eef1b022177.77359526.pdf>

58. Громадянське суспільство України: сучасні практики та виклики розвитку : аналіт. доповідь / за заг. ред. О. Корнієвського, Ю. Тищенко, В. Яблонського. – К. : НІСД, 2018. – 128 с.

59. Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку : монографія / Г. Ю. Васильєв, В. Д. Воднік, О. В. Волянська та ін.; за ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2013. – 536 с.

60. Гураль П. Громадянське суспільство і держава в Україні: взаємодія і розвиток // Теорія та історія держави і права. Філософія права. Часопис Київського університету права – 2013. – № 3. – С. 12–19.

61. Гуцал С. А. Вплив процесу реформування ЄС на перспективи європейської інтеграції України // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 2 (11), – С. 241 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журналу: http://www.niss.gov.ua/book/StrPryor/11_2009/35.pdf

62. Гуцал С. Публічна дипломатія як сучасний пріоритет зовнішньої політики держави // Стратегічні пріоритети. – 2010. – № 3 (16). – С. 106–113.

63. Дені де Ружмон. Європа у грі. Шанс Європи. Відкритий лист до європейців / Дені де Ружмон. – Львів, 1998. – 123 с.

64. Державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства. Методичні рекомендації / Укр. незалеж. центр політ. дослідж. : А. О. Красносільська, М. В. Лациба, А. В. Волошина, В. О. Купрій, Н. М. Чермошенцева, О. Л. Вашук. – К. : Агентство «Україна», 2013. – 180 с.

65. Детальний опис цих принципів наведено в праці експерта ОБСЄ Балажа Шатора «Міжнародні практики фінансування організацій громадянського суспільства», оприлюдненій у грудні 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.osce.org/ukraine/76889?download=true>

66. Джига Т. В. Розвиток механізмів електронної участі в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/elektr_uchast-ea01e.pdf

67. Дзюба М. Т. Роль засобів масової інформації в формуванні громадської думки // Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. – Київ, 2008. – С. 77–81.

68. Дмитренко Г. В. Державне управління процесами адаптації податкової системи України до вимог Європейського Союзу : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Геннадій Васильович Дмитренко; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2004. – 20 с.

69. Договір про Європейський Союз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_029

70. Доповідь «Діяльність громадських організацій в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publpolit_u.htm

71. Дорожня карта ЄС для взаємодії з громадянським суспільством 2014-2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cd-platform.org/attachments/article/1636/Ukraine_Civil_Society%20Roadmap_2014_UKR.pdf

72. Дубич К. В. Участь громадських організацій в публічному управлінні системою соціальних послуг // Державно-управлінські студії. – 2017. – № 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dus.nauka.com.ua/?op=1&z=26>

73. Дубов Д. В. Політико-комунікативна безпека України у євроінтеграційному контексті : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 21.01.01 / Дмитро Володимирович Дубов; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки Ради нац. безпеки та оборони України. – К., 2007. – 20 с.

74. Еволюція і розвиток громадянського суспільства в Україні та євроінтеграційні процеси : наук. розробка / Н. Ф. Бенюх, А. Й. Яскевич, І. В. Рейтерович та ін.; за заг. ред. С. О. Телешуна. – К. : НАДУ, 2010. – 52 с.

75. Експерт про ЄС, Україну, Балкани та копенгагенські критерії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/society/282074-ekspert-pro-es-ukrajinu-balkani-ta-kopengagenski-kriteriji.html>

76. Електронні петиції [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://itd.rada.gov.ua/services/Petitions/>

77. Електронні петиції [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу: <https://petition.kmu.gov.ua/>

78. Електронні петиції [Електронний ресурс] / Офіційне інтернет-представництво Президента України П. Порошенка. – Режим доступу: <https://petition.president.gov.ua/>

79. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. Сурмін, В. Бакуменко, А. Михненко та ін.; за ред. Ю. Ковбасюка, В. Трошинського, Ю. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – 820 с.

80. Еш Т., Ганн Дж., Лаф Дж., Луцевич О., Ніксі Дж., Шер Дж., Волчук К. Звіт Chatham House. Боротьба за Україну. – Лондон: Королівський інститут міжнародних відносин, 2017. – 125 с.

81. Євроінтеграційний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eu-ua.org/>

82. Євроінтеграція України: досвід сусідів та перспективи об'єднання суспільства. Інформаційно-аналітичне видання. – К.: Благодійний фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dif.org.ua/uploads/pdf/1407765948_3132.pdf

83. Євроклуби в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.euroclubs.org.ua

84. Європейська інтеграція на початку нового тисячоліття. Довідник / Упорядники А. Круглашов, І. Озимок, Т. Астапенко, В. Руссу. – Чернівці, 2010. – Ч. 1. – 212 с.

85. Завадський В. М. Виконання країнами Балтії критеріїв членства у ЄС – досвід для України / В. М. Завадський // Наука. Релігія. Суспільство. – 2009. – № 1. – С. 14–18.

86. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015

87. Закон України «Про благодійництво та благодійні організації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.

88. Закон України «Про громадські об'єднання» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>

89. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15>

90. Закон України «Про доступ до публічної інформації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>

91. Закон України «Про запобігання корупції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/page>

92. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>

93. Закон України «Про звернення громадян» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80>

94. Закон України «Про інформацію» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>

95. Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-14>

96. Закон України «Про органи самоорганізації населення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14>

97. Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/539/97-%D0%B2%D1%80>

98. Закон України «Про соціальні послуги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/966-15>

99. Запрацював портал громадського обговорення законопроектів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.prostir.ua/?news=zapratsyuvav-portal-hromadskoho-obhovorennya-zakonoproektiv>

100. Заславський О. Участь громадськості у законодавчому процесі // Часопис «Парламент». – 2015, № 3. – С. 2–41.

101. Звіт про виконання плану заходів на 2017 рік з реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www.kmu.gov.ua/ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-nacionalna-strategiya-spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-v-ukrayini-na-2016-2020-roki/zviti-pro-vikonannya-planiv-zahodiv-z-realizaciyi-nacionalnoyi-strategiyi-spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-v-ukrayini-na-2016-2020-roki](https://www.kmu.gov.ua/ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva/nacionalna-strategiya-spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-v-ukrayini-na-2016-2020-roki/zviti-pro-vikonannya-planiv-zahodiv-z-realizaciyi-nacionalnoyi-strategiyi-spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-v-ukrayini-na-2016-2020-roki)

102. Звіт про виконання Угоди про асоціацію за 2018 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eu-ua.org/sites/default/files/inline/files/association-agreement-implementation-report-2018.pdf>

103. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://reforms.in.ua/Content/Download/tasks-performance-status/AA_impl_report_02_2015_GOEI.pdf

104. Звіт проекту «Громадська синергія» за 2017 рік. – К., 88 с.

105. Звіт Української сторони Платформи громадянського суспільства про моніторинг реалізації Україною положень Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ipq.org.ua/upload/files/files/03_Novyny/2018.01.23_zvit/Zvit_final.pdf

106. Звіт УС ПГС «Від цілей до результатів: виконання Угоди про асоціацію очима стейкхолдерів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eu-ua-csp.org.ua/csp-activity/analytics/102-zvit-us-pgs-AA-2017/>

107. Звонар В. П. Громадянське суспільство як агент соціально-економічного впливу в Україні // Демографія та соціальна економіка. – 2017. – № 2

(30). – С. 138–151 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dse.org.ua/archive/30/10.pdf>

108. Зеленько Г. І. Інституціоналізація громадянського суспільства у постсоціалістичних країнах (на прикладі країн Вишеградської групи та України): дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, Київ, 2007. – 34 с.

109. Ібрагімова І. Інформаційне суспільство та взаємодія влади з громадськістю: вимоги ефективності // Вісн. НАДУ. – 2004. – № 1. – С. 36–42.

110. Інформаційні центри ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/more_info/eu_information_centres/index_uk.htm

111. Інформація щодо міжнародної технічної допомоги, що надається Україні за результатами проведеного Мінекономрозвитку моніторингу проектів у другому півріччі 2017 року. – К., 2018.

112. Існуючі механізми співпраці органів державної влади з організаціями громадянського суспільства в контексті реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні 2016-2020. – К.: Ваїте, 2016. – 280 с.

113. Історія створення Ради громадського контролю при НАБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rgk-nabu.org/uk/diyalnist-rhk/istoriya-stvorennya>

114. Калина М. Євроінтеграційна політика як чинник оптимізації державного управління України / М. Калина // Ефективність державного управління в контексті глобалізації та євроінтеграції : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю. – К., 2003. – Т. 1. – С. 443–446.

115. Калина М. Особливості євроінтеграційної політики України / М. Калина // Вісник НАДУ при Президентові України. – 2004. – № 2. – С. 125–132.

116. Канєвський Г. Чи потрібна громадська рада при малоефективному НАЗК? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/kanevskiy/58ef47cb1b722/>

117. Кант И. Сочинения : в 6 т. / И. Кант. – М. : Мысль, 1965. – Т. 4. – Ч. II. – С. 147.
118. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях : монографія / А. Карась. – К. ; Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – С. 481.
119. Карта залучення міжнародної допомоги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/karta-dopomogi-26-06-2015.pdf>
120. Картунов О., Лаптев С. Західні теорії економічної та політичної інтеграції: спроби стислого аналізу / О. Картунов, С. Лаптев // Зовнішня торгівля. – 1999. – № 3–4. – С. 140–143.
121. Керівні принципи щодо громадської участі у процесі прийняття політичних рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/guidelines-on-civil-participation-in-political-decision-making/168076e135>
122. Кипселиди Ю. Г. Антинаркотическая функция российского государства и гражданского общества: вопросы теории и практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства: история учений о праве и государстве» / Ю. Г. Кипселиди ; науч. рук. Н. Н. Вопленко. – Волгоград, 2012. – С. 19–20.
123. Кін Джон. Громадянське суспільство: старі образи, нове бачення / Джон Кін; пер. з англ. О. Грищенко ; літ. ред. О. Грищенко. – К. : К.І.С., 2000. – С. 113–123
124. Кіндратець О. М. Формування суспільства сталого розвитку: проблеми і перспективи / О. М. Кіндратець. – Запоріжжя : Вид-во Запорізької держ. інженерної акад., 2003. – 382 с.
125. Кіш Є. Пошуки теоретичних моделей європейської інтеграції [Електронний ресурс] / Євген Кіш // Політичний менеджмент. – 2004. – № 6 (9). – С. 103–114 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=34&c=605>

126. Климпуш-Цинцадзе І. Євроінтеграція потрібна не ЄС, а нашим громадянам, які чекають на зміни / І. Климпуш-Цинцадзе // Урядовий портал. – 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249786458&cat_id=244276429

127. Княжанський В. У пошуках прихованих інтересів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/u-poshukah-pryhovanyh-interesiv>

128. Кобець Р., Кушніренко В. Читанка тренінгу «Ефективне залучення до законодавчого процесу».

129. Ковальова О. Євроінтеграційна теорія транснаціоналізму і її новітні модифікації / О. Ковальова // Наукові записки : збірник. – К., 2002. – Вип. 20. – С. 199–209.

130. Ковальова О. Неофункціоналізм проти традиційних підходів в теоріях європейської інтеграції / О. Ковальова // Грані. – 2003. – № 1 (27). – С. 114–117.

131. Кодекс кращих практик участі громадськості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.coe.int/t/ngo/Source/Code_Ukrainian_final.pdf

132. Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.parlament.org.ua/upload/docs/Code%20of%20good%20practice%20for%20Civil%20part%20in%20decisionmaking%20process%20-%20ukr.pdf>

133. Коли належно запрацюють телефони «гарячих ліній» органів виконавчої влади? Аналітичний звіт за результатами громадського моніторингу роботи та рейтингування телефонних «гарячих ліній» уряду та центральних органів виконавчої влади в Україні / А. С. Крупник, О. Є. Калашнікова, В. В. Кіщенко. – Одеса: ПП «Євродрук», 2015. – 128 с.

134. Колодій А. Ф. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні [Текст] : монографія / А. Ф. Колодій. – Львів : Червона Калина, 2002. – 272 с.

135. Комунікування реформ: планування, реалізація, оцінка / за заг. ред. А. Кулаков, К. Паригіна. – К., 2016.

136. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

137. Конкурс з формування Громадської ради при Національному агентстві з питань запобігання корупції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/provedennya-konkursiv/konkurs-z-formuvannya-gromadskoyi-radi-prinacionalnomu-agentstvi-z-pitan-zapobigannya-korupciyi>

138. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

139. Копенгагенські критерії членства в Європейському союзі (інформаційно-аналітична довідка) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/page/open/id/774>

140. Копійка В. В. Європейський Союз: заснування і етапи становлення / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. – К. : ВД «Ін Юре», 2001. – 447 с.

141. Копійка В. В. Теоретичний та практичний виміри розширення Європейського Союзу: автореф. дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.04 / Валерій Володимирович Копійка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – 49 с.
Копійка В. В. Європейський Союз: заснування та етапи становлення / В. В. Копійка, Т.І. Шинкаренко. – К., 2001.

142. Копійка В. В. Концепції та доктрини європейської єдності в останній третині ХХ сторіччя / В. В. Копійка // Розширення Європейського Союзу. Теорія і практика інтеграційного процесу. – Київ, 2002. – С. 8–74.

143. Костенко А. Аналіз сучасного стану трудових міграційних потоків та напрями їх державного регулювання / А. Костенко, Н. Світайло // Економічний часопис – ХХІ. – К., 2009. – №3-4. – С. 44–52.

144. Костенко А. Бойкот російських товарів як форма політичної участі громадян / А. М. Костенко, Є. В. Макаренко // Науково-теоретичний і громадсько-

політичний альманах «Грані». – 2015. – № 6. – С. 140–144 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_6_28

145. Костенко А. Вибори як механізм структурування політичної опозиції в Україні / А. М. Костенко, Н. Д. Світайло // Нова парадигма. Філософія. Політологія. Соціологія: Журнал наук. праць/ Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Творче об-ня «Нова парадигма». – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – № 112. – С. 156–165.

146. Костенко А. Вплив інститутів громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси України : монографія / А. М. Костенко. – Суми : Сумський державний університет, 2018. – 411 с.

147. Костенко А. Громадянське консультування як діалоговий механізм в євроінтеграційних процесах України / А. М. Костенко // Гілея: науковий вісник. – 2018. – Вип. 138(3). – С. 67–70 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2018_138%283%29__13.

148. Костенко А. Громадянське суспільство і Європейський Союз: функціонування й співпраця / А. М. Костенко // Механізми впливу громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси в Україні : монографія. – Суми: ФОП Цьома С. П., 2017. – 242 с. – С. 125–140.

149. Костенко А. Діалогові механізми взаємодії органів влади та громадянського суспільства в контексті євроінтеграції / А. М. Костенко // Гілея: науковий вісник. – 2019. – Вип. 144.

150. Костенко А. Дослідження європейських інтеграційних процесів у зарубіжній та вітчизняній науці / А. М. Костенко // Механізми впливу громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси в Україні : монографія – Суми: ФОП Цьома С. П., 2017. – 242 с. – С. 21-49.

151. Костенко А. Дослідження самоорганізації населення Сумської області / А. М. Костенко // Механізми впливу громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси в Україні : монографія. – Суми: ФОП Цьома С. П., 2017. – 242 с. – С. 213–137.

152. Костенко А. Закономерности и тенденции электоральных процессов на постсоветском пространстве / А. Н. Костенко, В. И. Гостенина, Е. Ю. Лупенкова, Н. Д. Свитаило // Власть. – 2013. – Том. 21. – №05. – С. 35–39 [Электронный ресурс]. – Режим доступа до журналу : <http://www.isras.ru/files/File/Vlast/2013/05/Gostenina.pdf>

153. Костенко А. Институалізація громадянського суспільства в Україні / А. М. Костенко // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія – 2018. – Випуск 22–23. – С. 218–225.

154. Костенко А. Інформаційно-комунікативні стратегії євроінтеграції в Україні / А. М. Костенко // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21, № 11. – С. 70–77.

155. Костенко А. Категоріальний апарат дослідження європейських інтеграційних процесів / А. М. Костенко // Механізми впливу громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси в Україні : монографія – Суми: ФОП Цьома С. П., 2017. – 242 с. – С. 13–20.

156. Костенко А. М. Інтеграція України до Європейського Союзу: суперечності та шляхи їх розв'язання : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Андріана Миколаївна Костенко; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2009. – 19 с.

157. Костенко А. Оцінка ефективності впровадження євроінтеграційних реформ в Україні / А. М. Костенко // Політологічні та соціологічні студії. – 2019, Том 16 (3).

158. Костенко А. Порівняльний аналіз міграційних орієнтацій населення Сумської області / А. М. Костенко, Н. Д. Свитаило, Т. В. Іванова // Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечнікова. Серія: Соціологія і політичні науки. – Одеса, 2013. – Т.18. – Вип. 2 (18). – Ч.3. – С. 68–79.

159. Костенко А. Роль євроклубів у проведенні інформаційних кампаній з питань євроінтеграції / А. М. Костенко // Politicus. – 2019. – № 1.

160. Костенко А. Сучасні механізми впливу інститутів громадянського суспільства на органи державної влади / А. М. Костенко // Регіональні студії. – 2018. – №15. – С. 23–27.

161. Костенко А. Технології громадського контролю в контексті євроінтеграції / А. М. Костенко // Вісник Прикарпатського університету. Політологія. – 2018. – № 12. – С. 215–220.

162. Костенко А. Фінансова спроможність організацій громадянського суспільства в Україні в контексті забезпечення інституційної спроможності / А. М. Костенко // Вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія, Соціологія, Право. – 2019. – № 1.

163. Костенко А. Зміна інтеграційної парадигми Європейського Союзу як спосіб розв'язання внутрішньо європейських суперечностей / А. Костенко // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, соціологія, Філософія. – Вип. 11. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2007. – С. 225–228.

164. Костюченко Я. М. Правове регулювання співробітництва України і Європейського Союзу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Ярослав Миколайович Костюченко; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2010. – 18 с.

165. Костючков С. Громадянське суспільство і держава: політико-правові та соціальні аспекти взаємодії // Наукові праці «Політологія». – Випуск 170. Том 182 . – С. 38–41 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://studies.in.ua/pravo/2012_182_170_10.pdf

166. Кравчук І. В. Механізми державного управління процесом адаптації національного права до права ЄС : порівняльний аналіз : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Ірина Вікторівна Кравчук; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2006. – 20 с.

167. Краковецький О. Про стан розвитку відкритих даних в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://site.ua/alex.krakovetskiy/4667-pro-stan-rozvitku-vidkritih-danih-v-ukrayini/>

168. Круглашов А., Герман М. Сучасні теоретичні інтерпретації євроінтеграційних процесів постсоціалістичних суспільств // Політичні та соціологічні студії. – 2013. – Том. 12. – С. 15–30.

169. Круглашов А. М. Європейська інтеграція на початку нового тисячоліття: довідник / склад. А. М. Круглашов, І. Озимок, Т. Астапенко, В. Руссу. – Чернівці, 2010. – Ч.1. – 212 с.

170. Круглашов А. М., Астапенко Т. С., Руссу В. В. Європейська інтеграція на порозі нового тисячоліття: Довідник. – Чернівці, 2011. – Ч.2. – 207 с.

171. Круглашов А. Розвиток європейських досліджень у регіональних наукових центрах України: приклад Чернівців // Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини, 2013. – Випуск 32. – С. 32–39.

172. Купрій В. О. Організації громадянського суспільства як суб'єкти вироблення державної політики : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.01 – теорія та історія державного управління. – Національна академія державного управління при Президентові України. – Київ, 2007. – 18 с.

173. Кушнір Н. О., Дяченко Б. І. Асоціація Україна – ЄС: потенційні вигоди та можливі ризики для економіки України // Науковий вісник Ужгородського національного університету Серія Економіка / Кушнір Н. О., Дяченко Б. І. – 2014. – Вип. 2. – С. 224–228.

174. Лавренчук А. О. Становлення та розвиток регіональних механізмів інтеграції України до Європейського Союзу: автореф. дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.02 / Андрій Олександрович Лавренчук; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2004. – 20 с.

175. Левченко О. Форми ведення інформаційної боротьби: практичний підхід до понятійного апарату / О. Левченко // Наука і оборона. – 2013. – № 3. – С. 21–26.

176. Лок Дж. Два трактати про врядування / пер. з англ. О. Терех, Р. Димерець. – Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 265 с.

177. Локк Дж. Сочинения: В 3 т. – Т. 3. – М. : Мысль, 1988. – С. 137–405 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kph.npu.edu.ua!/e-book/tpft/data/WOLG%20%23%201/124.%20%CB%EE%EA%EA%20%C4%E6.%20%D1%EE%F7%E8%ED%E5%ED%E8%FF/124.%20%CB%EE%EA%EA%20%C4%E6.%20%C4%E2%E0%20F2%F0%E0%EA%F2%E0%F2%E0%20EE%20EF%F0%E0%E2%EB%E5%ED%E8%E8.pdf>

178. Лотюк О. Громадянське суспільство в контексті європейської інтеграції // Європейські перспективи. – 2014. – № 7. – С. 64–68

179. Лотюк О. Функції громадянського суспільства в умовах євроінтеграції // Вісник Конституційного Суду України. – 2014. – № 5. – С. 72–78.

180. Лук'янов О. Відкриті дані як каталізатор українських економічних реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.prostir.ua/?blogs=vidkryti-dani-yak-katalizator-ukrajinskyh-ekonomichnyh-reform>

181. Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Людмила Андріївна Луць; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2005. – 32 с.

182. Любченко П. М. Конституційно-правові основи розвитку місцевого самоврядування як інституту громадянського суспільства / П. М. Любченко. – Х. : Одісей, 2006. – 352 с.

183. Лященко О. О. Інтеграція України у європейські та євроатлантичні структури (90-ті роки ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 / Олексій Олексійович Лященко; НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – К., 2002. – 17 с.

184. Майстрюк С. Держава і громадськість: чи вдасться змінити конфронтацію на партнерство? // Громадянське суспільство. – 2018. – № 14(34). – С. 13–15.

185. Маркс К. Избранные произведения / К. Маркс, Ф. Энгельс; в 3 т.; Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. – М. : Политиздат, 1986. – Т. 1.

186. Марчук В. Концептуалізація громадянського суспільства: сучасний політологічний дискурс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vpu_Polit_2016_10_13.pdf)

[bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vpu_Polit_2016_10_13.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vpu_Polit_2016_10_13.pdf)

187. Матяж С. Європейський досвід розвитку та функціонування інститутів громадянського суспільства // Наукові праці. Політологія. – 2014. – Вип. 218. Том 230. – С. 28–31 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mk-eu.at.ua/material/naukpratsi/matjaz.pdf>

188. Машталір Х. Інтеграція України до Європейського Союзу як основа для розбудови громадянського суспільства // Підприємництво, господарство і право / Машталір Х., Леськів С. – 2017. – № 6. – С. 163–166.

189. Медведева Т. И. Гражданская (народная) дипломатия и ее роль в российско-японском политическом диалоге : автореф. дис.... канд. полит. наук : 23.00.04. – М., 2007. – 24 с.

190. Международные отношения: социологические подходы / под ред. П. А. Цыганкова. – М., 1998. – 320 с.

191. Мережа представників Програми «Молодь в дії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yia.org.ua/common/kontakty.html>

192. Михайловська О. Держава і розвиток інститутів громадянського суспільства // Політичний менеджмент. – 2005. – № 3. – С. 108–114 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8774/10-mihaylovska.pdf?sequence=1>

193. Михайловська О. Г. Інституціоналізація громадянського суспільства в умовах політичної модернізації в сучасній Україні [Текст] : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Михайловська Оксана Георгіївна; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2009. – 231 с.

194. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043

195. Монтескье Ш. Л. О духе законов / Ш. Л. Монтескье // Монтескье, Ш. Л. Избранные произведения / Ш. Л. Монтескье. – М. : Госполитиздат, 1955. – С. 572.

196. Московец В. І. Поняття «громадськість» у законодавстві та адміністративно-правовій теорії / В. І. Московец // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 630–634 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11mviapt.pdf>

197. Най Джозеф С. Нова публічна дипломатія / Най Джозеф С. // День. – 2010. – № 28.

198. Наказ Міністерства юстиції України від 14 грудня 2012 р. № 1843/5 «Про внесення змін до деяких наказів Міністерства юстиції України щодо реєстрації громадських об'єднань» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z2101-12>

199. Наливайко Л. Р. Громадська експертиза як форма громадського контролю: проблеми теорії та практики // Університетські наукові записки. – 2014. – № 2. – С. 28–34.

200. Національна рада реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reforms.in.ua/>

201. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/68/2016#n25>

202. Обушна Н. Публічний аудит: поняття та сутність // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2016. – № 4(31). – С. 21–29 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2016/2016_04\(31\)/5.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2016/2016_04(31)/5.pdf)

203. ОПОРА [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.opora.ua/org/pro-nas>

204. Орієнтовні плани консультацій з громадськістю на сайтах органів виконавчої влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i->

vlada/konsultaciyi-z-gromadskistyuu/oriyentovni-plani-konsultacij-z-gromadskistyuu-na-sajtah-organiv-vikonavchoyi-vladi

205. Основи демократії: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / за заг. ред. А. Ф. Колодій. – 3-тє вид., оновлене і допов. – Львів: Астролябія, 2009. – 832 с.

206. Основні напрями зовнішньої політики України, схвалені Верховною Радою України 2 липня 1993 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1993. – № 33 // Політика і час. – 1993. – № 7. – С. 94–96.

207. Основні тенденції та проблеми реалізації «Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки» / Аналітична доповідь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/nac_strateg-36e4c.pdf

208. Оссовський В. Соціологія громадської думки – К. : ПЦ «Фоліант»; ВД «Стилос», 2005. – 186 с.

209. Офіс реформ КМУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/uryad-ta-organi-vladi/ofis-reform-kabinetu-ministriv-ukrainu>

210. Оцінка стану виконання Національної стратегії розвитку громадянського суспільства // Аналітичний дайджест «Асоціація сприяння самоорганізації населення». – 2018. – № 7.

211. Палагнюк Ю. В. Державна євроінтеграційна політика України: теорія, методологія, механізми : монографія / Юліана Вікторівна Палагнюк. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. – 392 с.

212. Палагнюк Ю. Державні програми з питань європейської інтеграції України: основні напрями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nizvru_2014_2_35.pdf

213. Палагнюк Ю. Еволюція теоретичних основ європейської інтеграції: державно-управлінський аспект // Публічне адміністрування: теорія та практика. – 2013. – Вип. 2.

214. Партисипаторний бюджет – 2015: перший український досвід 4 міст [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://urbanua.org/dosvid/ukrayinski pryklady/184>
215. Патиківський Ю. Гроші через суд // Україна Молода. – 2018. – № 6. – С. 9.
216. Передумови і віхи європейської інтеграції. Європейська інтеграція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrmap.su/uk-wh11/1298.html>
217. Перепелиця Г. М. Зміни настануть, коли у владі появляться нові обличчя / Г. М. Перепелиця // Універсум. – 2012. – № 2. – С. 9–11.
218. Переформатування європейської інтеграції: можливості і ризики для асоціації Україна-ЄС / В. Сіденко та ін. – Київ: Заповіт, 2018. – 214 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_pereformatuvannia_ievropeiskoi_intehratsii.pdf
219. Перший Форум громадянського суспільства Києва – можливість переходу на стратегію партнерства, 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.prostir.ua/?focus=forum-spi vpratsi-ta-rozvytku-hromady-m-kyjeva-mozhlyvist-perehodu-na-stratehiyu-partnerstva>
220. Петренко К. М. Особливості інституційної спроможності громадських об'єднань в Україні / К. М. Петренко // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2015. – № 4 (78). – С. 376–388.
221. Петровський В. Кишенькова громадськість для органів влади // Дзеркало тижня. Україна. – 2017. – 15 квітня – № 14. – С. 123.
222. Петрушенко Ю. М. Шляхи удосконалення фінансової політики стимулювання діяльності громадських організацій в Україні // Механізми регулювання економіки. – 2014. – № 1. – С. 110–120.
223. Піляєв І. С. Неофункціоналістське бачення європейської інтеграції: спроба критичного аналізу / І. С. Піляєв // Вісник КНУ. Серія «Філософія. Політологія». – 2003. – Вип. 58. – С. 44–49.

224. Платформа громадянського суспільства (ПГС) Україна-ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eu-ua-csp.org.ua/eu-ua-csp-members/>

225. Повідомлення Комісії: на шляху до посилення культури консультацій і діалогу. Загальні принципи та мінімальні стандарти проведення Комісією консультацій із зацікавленими сторонами; COM/2002/0704 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52002DC0704>

226. Подчерняєва Н. Д. Діяльність євроклубу загальноосвітнього навчального закладу як однієї з форм дитячого громадського об'єднання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oaji.net/articles/2017/927-1518097567.pdf>

227. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії: монографія / за заг. ред. д.і.н., проф. А. І. Кудряченка. – К.: НІСД, 2007. – 396 с.

228. Політичні рекомендації щодо удосконалення зовнішнього аудиту місцевих бюджетів в Україні. – Страсбург, 2011.

229. Політологічний словник : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / за ред. М. Головатого та О. Антонюка. – К.: МАУП, 2005. – 792 с.

230. Полтораков О. Ю. Європейська політична інтеграція в сучасній цивілізаційній системі : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Олексій Юрійович Полтораков; НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 2004. – 16 с.

231. Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF>

232. Посельський В. Європейський поступ України: дещо про особливості Руху та станцію призначення / Володимир Посельський // Політична думка. – 2002. – № 2–3. – С. 78–90.

233. Посельський В. Суперечності і перспективи європейського поступу України / Володимир Посельський // Розширення ЄС. Аналітичний щоквартальник. – 2003. – Вип. 1. – С. 81–86.

234. Посібник щодо проведення публічних консультацій. – К.: Київська типографія, 2004. – 69 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://icps.com.ua/assets/uploads/images/files/manual_on_public_consultations_icps_.pdf

235. Постанова «Деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», якою було затверджено Типове положення про громадську раду при центральному, місцевому органі виконавчої влади.

236. Постанова Верховної Ради УРСР від 25 грудня 1990 р. «Про реалізацію Декларації про державний суверенітет України у сфері зовнішніх зносин» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=581-12>

237. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2014 р. № 700 «Питання підготовки та проведення засідань окремих двосторонніх органів асоціації між Україною та ЄС» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/700-2014-%D0%BF>

238. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 р. № 1049 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених громадськими організаціями та творчими спілками, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1049-2011-%D0%BF>

239. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2009 р. № 898 «Про взаємодію органів виконавчої влади, Секретаріату Кабінету Міністрів України та державної установи «Урядовий контактний центр» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/898-2009-%D0%BF>

240. Постанова Кабінету Міністрів України від 13 червня 2012 р. № 671 «Деякі питання реалізації в Україні Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд»

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/671-2012-%D0%BF>

241. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 грудня 2012 р. № 1212 «Про затвердження Порядку ведення Реєстру громадських об'єднань» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1212-2012-%D0%BF>

242. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2013 р. № 324 «Про затвердження Порядку здійснення соціального замовлення за рахунок бюджетних коштів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/324-2013-%D0%BF>

243. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 р. № 1302 «Про заходи щодо подальшого забезпечення відкритості у діяльності органів виконавчої влади» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1302-2002-%D0%BF>

244. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF>

245. Постанова Кабінету Міністрів України від 4 січня 2002 р. № 3 «Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3-2002-%D0%BF>

246. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. № 976 «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: kmu.gov.ua/

247. Постанови Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2016 р. № 768 «Про утворення Офісу реформ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/768-2016-%D0%BF>

248. Почепцов Г. Психологические войны / Г. Почепцов. – Москва : Рефлбук, 2000.
249. Почти членство в ЕС: что планирует Порошенко и что еще может сделать Украина [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2017/09/13/707086> 1./
250. При НАЗК розпочала роботу Громадська рада. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://nazk.gov.ua/news/pry-nazk-rozpochala-robotu-gromadska-rada>
251. Про корупцію. Центр Протидії Корупції [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://akr.prava-lyudyny.org/about-corruption.html?start=21>
252. Про Мережу центрів європейської інформації [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ukrcei.org/about>
253. Про організаційний розвиток простою мовою: посібник для практиків. – Київ, 2017. – 84 с.
254. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні: аналіт. доповідь / В. М. Яблонський, О. М. Балакірева, Т. В. Бондар та ін.; за заг. ред. О. А. Корнієвського. – К.: НІСД, 2017. – 56 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/AD_GromSuspilstvo_pp1-56_press-25fe8.pdf
255. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері інформування та налагодження комунікації з громадськістю з актуальних питань європейської інтеграції України на період до 2017 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 березня 2017 р. № 168-р [Электронный ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/168-2013-%D1%80>
256. Проект «Точне відображення угоди про Асоціацію Україна – ЄС в українських медіа» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://internews.ua/projects/eu-ukraine/eu-ua-assosiation-media-project/>
257. Пурсиайнен К. От слов – к делу (теории интеграции и отношения ЕС – РФ) [Электрон. ресурс] / К. Пурсиайнен // Современ. Европа. – 2005. – № 2. – С. 23–

38. – Режим доступу до журн.: <http://www.ieras-library.ru/documenti/soveurope/2005/pursiain.doc>

258. Рада громадського контролю при ДБР створена з порушеннями, ефективність під сумнівом – експерти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.radiosvoboda.org/a/29137290.html>

259. Расширение ЕС на восток: предпосылки, проблемы, последствия / Ин-т мировой экономики и междунар. отношений. – М. : Наука, 2003. – 344 с.

260. Реанімаційний Пакет Реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rpr.org.ua/about-us/>

261. Реєстр громадських експертиз діяльності органів виконавчої влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/civex/1st/7

262. Резник Ю. М. Глобальное гражданское общество / Ю. М. Резник // Глобалистика : энциклопедия / гл. ред. И. И. Мазур, А. Н. Чумаков. – М. : Радуга, 2003. – 1328 с.

263. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи «Про участь громадян у місцевому публічному житті» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_739

264. Різновиди корупції та кроки до ефективного урядування [Електронний ресурс] // Центр політичних студій та аналітики. – Режим доступу: <http://cpsa.org.ua/wp-content/uploads/2014/10/Робоча-панель-new-PE3.compressed.pdf>.

265. Рік роботи НАБУ: чиста репутація та майже жодних результатів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dw.com/uk/%D1%80%D1%96%D0%BA-%D1%80%D0%BE%D0%B1%...D1%96%D0%B2/a-43902676>

266. Річний звіт 2017 / Реанімаційний Пакет Реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2016/11/Richnyj-zvit-Reanimatsijnoho-Paketu-Reform-2017.pdf>

267. Розвиток громадянського суспільства в Україні: минуле, сучасність, перспективи: колективна монографія / за заг. ред. О. М. Руденко, С. В. Штурхецького]. – Острого: ІГСУ, Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – 328 с.

268. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 297 «Про затвердження плану заходів на 2018 рік щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016–2020 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/297-2018-%D1%80>

269. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 грудня 2018 р. № 985 «Деякі питання удосконалення комунікативної роботи органів виконавчої влади» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/985-2018-%D1%80>

270. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1088 «Про затвердження плану дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2018–2020 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1088-2018-%D1%80?lang=en>

271. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 жовтня 2004 р. № 759 «Про роботу центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення відкритості у своїй діяльності, зв'язків з громадськістю та взаємодії із засобами масової інформації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/759-2004-%D1%80>

272. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 р. № 779-р «Про схвалення Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/250383204>

273. Ротар Н. Еволюція стратегії відносин Росії та Європейського Союзу // Регіоналізм та інтеграція. Науковий щорічник. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2013. – Вип. 1. – С. 38–50.

274. Ротар Н. Політичні механізми формування громадянської ідентичності в сучасному українському суспільстві / Колективна монографія. – К.: ІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. – 296 с.

275. Ротар Н. Суперечності ідентичностей в Україні та шляхи їх регулювання в контекстах політики громадянської консолідації української нації / Аналітична доповідь. – К.: ІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. – 160 с.

276. Руденко О. М. Інтеграція європейська України : Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, – 2010. – 820 с.

277. Рух «Ми – європейці» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukraine-europe.eu/>; <http://www.facebook.com/#!/groups/euinua/>

278. Рябін Є. Процеси інтеграції у ХХ столітті: основні концепції їх вивчення / Є. Рябін // Політичний менеджмент. – 2006. – № 5. – С. 122–130.

279. Сапсай А. Концепція «багатоукладного федералізму» в контексті формування політичного устрою сучасного ЄС / Артем Сапсай // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К., 2008. – Вип. 40. – С. 472–488.

280. Сибіга І. Лобізм як механізм впливу неурядових організацій на державні структури України // Вісник Національної академії державного управління. Серія: Політологія і право. – 2009. – № 11. – С. 197–206 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2009-1-27.pdf>

281. Сискос Е. Европейский Союз и трансформация экономики Украины / Е. Сискос. – К., 1997. – 268 с.

282. Соляр С. Громадянське суспільство: загальнотеоретичні підходи до визначення // Вісник. – 2013. – № 1. – С. 271–279.

283. Степаненко В. П. Громадянське суспільство: дискурси і практики. – Київ: Інститут соціології НАН України, – 2015. – 420 с.

284. Степаненко К. В. Зовнішньополітична функція Європейського Союзу // Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики : зб. наук. статей за матеріалами наук. конф., м. Харків, 24 трав. 2016 р. / редкол.: А. П. Гетьман, І. В. Яковюк, В. І. Самощенко та ін. – Х. : Право, 2016. – 536 с.

285. Стратегія конкуренції: методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / М. Е. Портер ; пер. А. Олійник, Р. Скільський. – К. : Основи, 1997. – 390 с.

286. Стратегія розвитку мережі центрів європейської інформації України до 2014 року / Розробник: Мережа центрів Європейської інформації України за підтримки ГО «Агентство стійкого розвитку Луганського регіону» в рамках проекту «Розробка стратегії Мережі центрів європейської інформації України» та Програми «Європейська програма» міжнародного фонду «Відродження». – Київ, 2012.

287. Структурні виміри сучасного суспільства : навч. посіб. / за ред. С. Макеєва. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2006. – 372 с.

288. Суржинський М. І. Інститут громадянства України: констит.-прав. аспект / М. І. Суржинський. – К. : Наукова думка, 2011. – 214 с.

289. Сухорольська І. Нова громадська дипломатія та особливості її реалізації в сучасних умовах // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку, випуск. – 2015. – № 27. – С. 136–143.

290. Сухорольський П. М. Поняття та сутність громадської дипломатії // Грані / П. М. Сухорольський, І. Ю. Місюк. – 2011. – № 1 (75). – С. 178–180.

291. Сучасна політична лексика : енциклопед. словник-довідник / за наук. ред. Хоми Н. М. – Львів : «Новий Світ-2000», 2015. – 396 с.

292. Тейлор Ч. Федерации и нации: секрет добрососедства // Керни Р. Диалоги о Европе / пер. с англ. / Тейлор Ч. – М. : Издательство «Весь мир», 2002.

293. Ткаченко І. Громадянське суспільство і Європейський Союз: функціонування й співпраця // Віче. – 2015. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vesche.kiev.ua/journal/4544/>

294. Ткаченко Р. Євроінтеграція у Раді: що очікувати від нового парламентського року / Р. Ткаченко // Українська правда. – 2017. – С. 11–14.

295. Тодоров І. Я. Європейська і євроатлантична інтеграція України: загальнонаціональний та регіональний виміри (1991–2004 рр.) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01 / Ігор Ярославович Тодоров; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2007. – 38 с.

296. Токвіль А. Про демократію в Америці / Шарль Алексіс де Токвіль; пер. з франц. в 2 т. – К. : Видав. дім «Всесвіт», 1999. – 587 с.

297. Требін М. Розвиток громадянського суспільства в Україні в контексті Євроінтеграції // Український соціум. – 2014. – № 1(48). – С. 106–118.

298. Трюхан В. Інституційне забезпечення виконання угоди про асоціацію Україна – ЄС. – К. : Вид-во НАДУ, 2011. – № 3. – С. 184. доступу:https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/TITLE_VII.pdf193.

299. Угода про асоціацію ЄС – Україна: дослідження обізнаності цільових груп та стратегія комунікаційної кампанії. – К., 2013. – 33 с.

300. Угода про асоціацію між Україною та ЄС набула чинності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2017/09/1/7153709/>

301. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

302. Удосконалення консультацій з громадськістю. Пропозиції громадськості до влади / Фінальний аналітичний звіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.if.gov.ua/files/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B7%D0%B8%D1%86.pdf>

303. Указ Президента України від 26 лютого 2016 р. № 68 «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>

304. Указ Президента України від 4 листопада 2016 р. № 487 «Питання Координаційної ради сприяння розвитку громадянського суспільства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2016>

305. Указ Президента України від 5 травня 2011 р. № 547 «Питання забезпечення органами виконавчої влади доступу до публічної інформації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/547/2011>

306. Указ Президента України від 03 квітня 1999 р. № 357/99 «Про Положення про Міністерство закордонних справ України» [Електронний ресурс] : – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/357/99>

307. Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 «Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

308. Україна в координатах Східного Партнерства 2017–2020 рр. / Експертна оцінка Спільного робочого документа «Східне Партнерство – 20 очікуваних досягнень до 2020 р.: фокусуючись на головних пріоритетах та реальних результатах». – К., 90 с.

309. Українська асоціація Європейських студій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/in/39897.html>

310. Українська мережа європейських клубів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/in/39901.html>

311. Українська Національна Платформа Форуму Громадянського Суспільства Східного Партнерства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/themes/EaP.html>

312. Українська школа політичних студій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.usps.org.ua>

313. Українським форумом благодійників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ufb.org.ua/main.htm>

314. Урядовий звіт 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://eu-ua.org/sites/default/files/imce/layout_16_02_final.pdf

315. Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/vikonannya-ugodi-pro-asociaciyu/dvostoronni-organi-asociaciyi-ukrayina-yes/platforma-gromadyanskogo-suspilstva>

316. Урядово-громадська ініціатива «Разом проти корупції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://deccorruption.org.ua/partners/uryadovo-gromadska-initsiatyva-razomproty-koruptsiyi/info/>

317. Участь громадськості у процесі прийняття рішень. Огляд стандартів та практик у країнах – членах Ради Європи. – Страсбург, 2016. – 57 с.

318. Участь громадян у процесі розробки та ухвалення владних рішень: шлях України до європейських стандартів. – Київ, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.usps.org.ua/news-466-vidbuvsya_seminar_uchast_gromadyan_u_protsezi_rozrobki_ta_uhvalennya_vladnih_rishen_shlyah_ukraini_do_evropeiskih_standartiv.html

319. Фазі Е., Сміт Дж. Цивільний діалог, який сприяє роботі. Контактна група [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://act4europe.horus.be/module/FileLib/Civil%20dialogue,%20making%20it%20work%20better.pdf>

320. Философский энциклопедический словарь. – М. : Совет. энцикл., 1983. – 840 с.

321. Філіпенко А. Інтеграційні перспективи України: бігравітаційна модель / А. Філіпенко // Економіка України. – 2005. – № 6. – С. 11–22.

322. Фоломєєв М. Політичні актори як дійові сили політичного процесу: проблеми концептуалізації / М. Фоломєєв // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія. – 2012. – Т. 20, вип. 22.(3). – № 9/2. – С. 107-111.

323. Фортельний І. Чернівецька політологічна школа та її внесок у розробку проблематики дослідження трансформаційних процесів на пострадянському просторі // Науковий вісник Чернівецького університету. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. – 2013. – С. 193–199.

324. Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность: Московские лекции и интервью / Ю. Хабермас / [Н. Мотрошилова (отв. ред.)]. – М. : АО «КАМІ», Academia, 1995. – 450 с.

325. Хавронюк М. Роль громадськості в заходах щодо запобігання корупції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slideshare.net/UCULawSchool/ss-87333050>

326. Хто в Україні очолює антикорупційний рух? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ua-energy.org/uk/posts/khto-v-ukraini-ocholiuie-antukoruptsiinyi-rukhn-pereliknaibilshykhantukoruptsiinykh-proektiv>

327. Центр UA. «Зелена книга» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://centreua.org/wp-content/uploads/2016/05/Equal-Access-to-Politics-Green-Paper.pdf>

328. Центр європейської інформації м. Луцьк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lutsk.ukrcei.org/>

329. Центр європейської інформації м. Херсон. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ks.ukrcei.org/>

330. Центр європейської інформації м. Хмельницький [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://km.ukrcei.org/>

331. Центри європейської інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lib.sowa.com.ua/Europe/Posibnyk_EU_Information_2016.pdf

332. Цыро И. В. Механизм взаимодействия глобального и национального гражданских обществ / И. В. Цыро // Научные проблемы гуманитарных исследований. – 2010. – № 10. – С. 248–255.

333. Чернявська Л. Н. Суб'єктність міжнародних неурядових організацій у світовій політиці : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / Л. Н. Чернявська. – К., 2007. – 20 с.

334. Шаповалова О. І. Політичний діалог Україна – ЄС / О. І. Шаповалова // Зовнішня політика України. – 2010: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети. – К. : Стилос, 2011. – С. 145–162.

335. Шаповалова О. І. Угода про асоціацію в 2011-му – мрія чи реальність? [Електронний ресурс] // Зовнішні справи (№ 2). – 2011. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/article.html?id=618> .

336. Щедрова Г. П. Громадянське суспільство та політична культура: теоретичний і прикладний аспекти: монографія. – Луганськ: Вид-во «Елтон-2», 2009. – 308 с.

337. Щедрова Г. Проблема громадянського суспільства в класичній суспільно-політичній теорії та його роль у становленні й розвитку політичної системи // Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї / ред. кол.: М. І. Михальченко, Ф. М. Рудич. – К.: Укр.-фінського ін-ту менеджменту і бізнесу, 1999. – 325 с.

338. Що вимагає МВФ: повний текст листа з Вашингтона на Банкову [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/01/15/7076112/>

339.Що зробила РГК за рік? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://shtab.net/news/%D1%89%D0%BE-%D0%B7%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D0%BB%D0%B0-%D1%80%D0%B3%D0%BA-%D0%B7%D0%B0-%D1%80%D1%96%D0%BA/>

340. Як Євросоюз міг би пришвидшити реформи в Україні? Дослідження Інституту світової політики. – К., 2015. – 27 с.

341. Яковюк І. В. Про особливості прояву принципу поділу влади в інституційній системі Європейського Союзу: постановка питання // Державне будівництво та місцеве самоврядування: зб. наук. пр. / ред. кол. : Ю. П. Битяк та ін. – Х.: Право, 2003. – № 5. – С. 17–27.

342. Alexander Jeffrey C. Civil Society I, II, III: Constructing an Empirical Concept from Normative Controversies and Historical Transformation [Text] / Jeffrey C.

Alexander // *Real Civil Societies. Dilemmas of Institutionalization* / ed. by Jeffrey C. Alexander. – London etc. : Sage, 1998. – P. 1–19.

343. Amnesty International [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.amnestv.org

344. Armstrong K. *The Governance of the Single European Market* / K. Armstrong, S. Bulmer. – Manchester : Manchester University Press, 1998. – 340 p.

345. Arsenault A. *Public Diplomacy 2.0* / Amelia Arsenault // *Toward a New Public Diplomacy* / edited by Ph. Seib. – New York: Palgrave Macmillan, 2009. – P. 135–253.

346. Balassa B. *The Theory of Economic Integration* / B. Balassa – Homewood, 1961.

347. Borzel T. *Pathologies of Europeanisation. Fighting Corruption in the Southern Caucasus* / T. Borzel, Y. Pamuk // *West European Politics*. – 2012. – Vol. 35:1. – P. 89.

348. Bull H. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* / H. Bull. – N.Y. : Columbia University Press, 1995.

349. CEE Bankwatch Network [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.bankwatch.org

350. Corbey D. *Dialectical functionalism: stagnation as a booster of European integration* / D. Corbey // *International organization*. – 1995. – Vol. 49. – № 2. – P. 253–284.

351. *Delegation of the European Union to Ukraine* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine/tech_financial_cooperation/index_uk.htm

352. Democracy Watch [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.democracywatch.org

353. Deutsch Karl W. *The analysis of international relations (Foundations of modern political science series)* – Prentice-Hall, 1968. – 214 p.

354. Diez T. Introducing the Mosaic of Integration Theory: Its Past, Present and Future [Electronic resource] / T. Diez, A. Wiener // Paper for presentation at the European Union Studies Association (EUSA) 8th Biennial International Conference. – 2003. – Mar. 27–29. – 27 p. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://aei.pitt.edu/2858/1/107.pdf>
355. ESI series: Beyond Enlargement Fatigue? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.esiweb.org/pdf/esi_document_id_74.pdf
356. Etzioni A. Political unification: a comparative study of leaders and forces / A. Etzioni. – New York : Rinehart, 1965. – 346 p.
357. European Charter of Local Self-Government // European Treaty Series – 1985. – №. 122 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://rm.coe.int/168007a088>
358. Featherstone K. Europeanization and the southern periphery / K. Featherstone, G. Kazamias. – London: Frank Cass Publishers, 2001. – 304 p.
359. Giddens A. Modernity and Self Identity / A. Giddens // Self and Society in the Late Modern Age. – Cambridge, 1991. – 256 p.
360. Global ICT Developments [Электронный ресурс] / International Telecommunication Union. – Режим доступа: <http://www.itu.int/ITU-D/ict/statistics/ict/>
361. Haas E. The Uniting Europe: Political, Social, and Economic Forces, 1950 - 1957 / Haas E. – Stanford CA: Stanford University Press, 1968. – 2nd Ed. – P. 62-74.
362. Habermas J. Between Facts and Norms / J. Habermas. – Cambridge, Mass.: MIT Press, 1998. – 631 p.
363. Human Rights Watch [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.hrw.org
364. Jacob P. The integration of political Communities / P. Jacob, J. Toscano. – Philadelphia : Lippincott, 1964. – 314 p.
365. Kostenko A. Civil control over implementation of the commitments under the EU-Ukraine association agreement / A. Kostenko // Humanitarian Vision. – 2019. – №1.

366. Kostenko A. Conceptual framework for studying European integration // *Impact Mechanisms of Civil Society on European Integration of Ukraine* . / A. Kostenko, V. Zavhorodnia. – LAP Lambert Academic Publishing, 2018. – P. 11–22.

367. Kostenko A. Electoral political culture in Ukraine a case study of Ukrainian parliamentary elections of 2012 // *Teorija in Praksa*. – 2014. – № 5. – P. 928-943 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fdv.uni-lj.si/docs/default-source/tip/tip_05_2014_svitaylo_idr.pdf?sfvrsn=2

368. Kostenko A. European integration in foreign and domestic research // *Impact Mechanisms of Civil Society on European Integration of Ukraine* / A. Kostenko, V. Zavhorodnia. – LAP Lambert Academic Publishing, 2018. – P. 23–51.

369. Kostenko A. Mechanisms of cooperation between civil society and EU institution // *Impact Mechanisms of Civil Society on European Integration of Ukraine* . / A. Kostenko, V. Zavhorodnia. – LAP Lambert Academic Publishing, 2018. – 170 p. – P. 118–130.

370. La Porte T. The Legitimacy and Effectiveness of Non-State Actors and the Public Diplomacy Concept [Електронний ресурс] / Teresa La Porte // *Public Diplomacy Theory and Conceptual Issues*. – 2012. – Режим доступу: <http://uscpublicdiplomacy.org/sites/uscpublicdiplomacy.org/files/legacy/publications/perspectives/CPDPerspectivesEUPower.pdf>.

371. Lavenex S. Schimmelfennig F. EU rules beyond EU borders: theorizing external governance // *European politics. Journal of European Public Policy*. – 2009. – Vol. 16 (№. 6). – P. 800–801.

372. Lipschutz R. Reconstructing world politics: the emergence of global civil society // *Millennium*, 1992. – Vol. 21. – № 3. – P. 390–432.

373. McCormick J. *European Union Politics* / J. McCormick. – London: Palgrave Macmillan, 2011. – 384 p.

374. Mitrany D. *A Working Peace System: An Argument for the Functional Development of International Organization* / Mitrany D. A. – Chicago: Quadrangle Books, 1966. – 221 p.

375. Mitrany D. The Prospect of Integration: Federal of Functional / Mitrany D. A. // Functionalism: Theory and Practice in International Relations. Editors A.J.R.Groom and P.Taylor. – London: University of London Press, 1975.

376. Mueller Sherry. The Nexus of U.S. Public Diplomacy and Citizen Diplomacy // Routledge handbook of public diplomacy / edited by Nancy Snow, Philip M. Taylor. – New York; London : Routledge, 2009. – P. 101–110.

377. Nations in Transit 2018 Confronting illiberalism [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2018/ukraine> 1

378. Nye J. Peace in Parts: Integration and Conflict in Regional Organization. – Boston: Little Brown and Company, 1971.

379. Open Aid Ukraine [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://openaid.gov.ua/>

380. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / Sixth Edition; ed. by Sally Wehmeier. – Oxford : University Press, 2000. – 1540 p.

381. Paul Pierson. Politics in Time: History, Institutions, and Social Analysis / P. Pierson // Princeton, NJ: Princeton University Press, 2004. – 208 p.

382. Pentland C. International Theory and European Integration. – London: Faber and Faber, 1973. – P. 146–150.

383. Piris J-C. The Future of Europe. Towards a Two-speed EU? / J.-C. Piris. – Cambridge : Cambridge University Press, 2012. – 176 p.

384. ProZorro [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://prozorro.gov.ua/>

385. Putnam R. The Prosperous Community. Social Capital and Public Life / R. Putnam // The American Prospect. – 1993. – Vol. 4, № 13. P. 35–42.

386. Recommendation No. R (96) 10 of the Committee of Ministers to member states on the guarantee of the independence of public service broadcasting [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168050c770>

387. Rosamond Ben. Theories of European Integration. – New York: Palgrave, 2000.
388. Schmitter Philippe C. How to Democratize the European Union...and Why Bother? Textbook Binding – March, 2000.
389. Staab A. The European Union Explained: Institutions, Actors, Global impact / A. Staab. – 2nd ed. – Bloomington: Indian University Press, 2011. – 232 p.
390. Streeten P. Economic Integration. Aspects and Problems. Second Revised and Enlarged Edition. – Leyden, 1964.
391. Support Group for Ukraine. Press Release, European Commission, April 9, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-413_en.htm
392. Support to Justice Sector Reforms in Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justicereformukraine.eu/about-us/project-description>.
393. Taylor P. The End of European Integration: Anti-Europeanism Examined / P. Taylor. – London: Routledge, 2007. – 200 p.
394. Tenscher Jens. Politische Kommunikation in internationalen Beziehungen: монографія / J. Tenscher, H. Viehrig . – Berlin: Lit, 2007. – 233 p.
395. Thompson K. Phenomenology of the political / K. Thompson, L. Embree. – Dordrecht: Springer, 2000. – 209 p.
396. Transparency International [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.transparencv.org
397. Transparency International Україна. Про нас [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ti-ukraine.org/about/>
398. Trends in Grassroots Lobbying: Consultant Q&A [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://advertising.about.com/gi/dynamic/offsite.htm?site=http%3A%2F%2Fwww.campaignline.com%2>
399. Tsoukalis L. European integration: what is at stake now (for British, Greeks and others)? Sixth annual lecture of the Hellenic Observatory [Електронний ресурс]. /

L. Tsoukalis // European Institute and LSE. – 2004. – Режим доступа: <http://www.lse.ac.uk/publicEvents/pdf/20041206-Tsoukalis-EuropeanIntervention.pdf>.

400. WWF [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.wwf.org.

401. Zaharna R. S. Battles to Bridges: U. S. Strategic Communication and Public Diplomacy after 9/11 / Rhonda S. Zaharna. – New York: Palgrave Macmillan, 2010. – 248 p.

402. Zhang J. A Strategic Issue Management (SIM) Approach to Social Media Use in Public Diplomacy / Juyan Zhang // American Behavioral Scientist. – 2013. – Vol. 57. – № 9. – P. 1312–1331.

Додаток А

Список публікацій за темою дисертації

Одноосібна монографія:

1. Вплив інститутів громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси України : монографія / А. М. Костенко. – Суми : Сумський державний університет, 2018. – 411 с.

Статті у наукових фахових виданнях України:

(які входять до переліку ВАК/ МОН України)

2. Вибори як механізм структурування політичної опозиції в Україні / А. М. Костенко, Н. Д. Світайло // Нова парадигма. Філософія. Політологія. Соціологія: Журнал наук. праць/ Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, Творче об'єднання «Нова парадигма». – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – № 112. – С. 156-165.

3. Моніторинг громадської думки населення Сумської області щодо якості надання медичної допомоги / А. М. Костенко, В. А. Сміянов // Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах «Грані». – Дніпропетровськ, 2012. – № 2(82). – С. 98-102.

4. Порівняльний аналіз міграційних орієнтацій населення Сумської області / А. М. Костенко, Н. Д. Світайло, Т. В. Іванова // Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечнікова. Серія: Соціологія і політичні науки. – Одеса, 2013. – Т. 18. – Вип. 2(18). – Ч. 3. – С. 68-79.

5. Технології громадського контролю в контексті євроінтеграції / А. М. Костенко // Вісник Прикарпатського університету. Політологія. – 2018. – № 12. – С. 215-220.

6. Громадянське консультування як діалоговий механізм в євроінтеграційних процесах України / А. М. Костенко // Гілея: науковий вісник – 2018. – Вип. 138(3). – С. 67-70. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2018_138%283%29__13.

7. Інституалізація громадянського суспільства в Україні / А. М. Костенко // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія – 2018. – Випуск 22-23. – С. 218- 225.

8. Інформаційно-комунікативні стратегії євроінтеграції в Україні / А. М. Костенко // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21, № 11. – С. 70-77.

9. Сучасні теоретико-методологічні підходи до визначення впливу інститутів громадянського суспільства на розвиток внутрішньополітичних процесів // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2019. – № 7. – С. 5-12.

Видання іноземних держав або видання України, які включені до міжнародних наукометричних баз

10. Impact Mechanisms of Civil Society on European Integration of Ukraine / A. Kostenko, V. Zavorodnia. – LAP Lambert Academic Publishing, 2018. – 170 p. (колективна монографія, іноземне видання, Latvia, EU)

11. Сучасні механізми впливу інститутів громадянського суспільства на органи державної влади / А. М. Костенко // Регіональні студії. – 2018. – № 15. – С. 23-27. (Index Copernicus)

12. Фінансова спроможність організацій громадянського суспільства в Україні в контексті забезпечення інституційної спроможності / А. М. Костенко // Вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія, Соціологія, Право. – 2019. - №1. – С. 49-54. (Index Copernicus)

13. Роль євроклубів у проведенні інформаційних кампаній з питань євроінтеграції / А. М. Костенко // Politicus. – 2019. – №1. – С. 46-51. (Index Copernicus)

14. Electoral political culture in Ukraine: a case study of Ukrainian parliamentary elections of 2012. / N. Svitaylo, A. Kostenko, A. Podgornic // Teorija in Praksa. – 2014. – № 5. – P. 928-943. Режим доступу: http://www.fdv.uni-lj.si/docs/default-source/tip/tip_05_2014_svitaylo_idr.pdf?sfvrsn=2. (Scopus)

15. Закономерности и тенденции электоральных процессов на постсоветском пространстве / А. Н. Костенко, В. И. Гостенина, Е. Ю. Лупенкова, Н. Д. Свитайло // Власть. – 2013. – Том. 21. – № 5. – С. 35-39. (іноземне видання)

16. Оценка доступности медицинской помощи населению: опыт регионального исследования / А. М. Костенко, Н. Д. Свитайло, В. А. Смьянов // Социологические исследования– 2013. – № 12. – С. 133-136. (іноземне видання).

17. Уніфікація понятійно-категоріального апарату дослідження громадянського суспільства // Гілея: науковий вісник. – 2019. – Вип. 147. – С. 44-47. (Index Copernicus)

18. Civil control over implementation of the commitments under the EU-Ukraine association agreement / А. Костенко // Humanitarian Vision. – 2019. – Выпуск 5. – № 1. – С. 19-24. (Index Copernicus)

19. Діалогові механізми взаємодії органів влади та громадянського суспільства в контексті євроінтеграції / А. М. Костенко // Гілея: науковий вісник. – 2019. – Вип. 144. – С. 64-68. (Index Copernicus)

20. Адміністративно-територіальна реформа в Україні за оцінками депутатів місцевих рад / А. М. Костенко // Регіональні студії. – 2019. – № 18. – С. 20-26. (Index Copernicus)

21. Громадська дипломатія як чинник впливу на євроінтеграційні процеси в Україні / А. М. Костенко // Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. – 2019. – № 26. (Index Copernicus)

22. Нормативно-правові засади впливу громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси в Україні // Politicus. – 2019. – №5. – С. 15-19. (Index Copernicus).

Публікації на Всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях

1. Оцінка держслужбовцями актуальності питань забезпечення гендерної рівності (на прикладі Сумської області) / А. М. Костенко // Жінка у публічній владі: звільнення від стереотипів : матеріали міжнародної науково-практичної

конференції, 3 червня 2010 р., м. Суми / За заг. ред. Н. Світайло. – Суми : СумДУ, 2010. – С. 43-52.

2. Соціально-економічні передумови міжнародної міграції населення (на основі дослідження трудової міграції Сумського регіону) / А. М. Костенко, Ю. М. Петрушенко // Міжнародна стратегія економічного розвитку регіону : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції / Редкол.: О.В. Прокопенко та ін. – Суми : СумДУ, 2010. – С. 213-215.

3. Громадянське суспільство: концептуальні підходи та соціальна реальність / А. М. Костенко, А. О. Ковбасюк // Концепт реальності у філософії, літературі й науці : матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції, м. Суми, 24-25 лютого 2011 р. / Ред. кол.: В. М. Вандишев, А. Є. Лебідь. – Суми : СумДУ, 2011. – С.109-111.

4. Економічна активність: гендерний аспект / А. М. Костенко // Гендерна мапа Центрально-Східної Європи : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 21-22 квітня 2011 р. / ред. кол.: Н. Д. Світайло, В. П. Павленко. – Суми : СумДУ, 2011. – С. 141-143.

5. Євроінтеграція як ефективний інструмент демократизації суспільства // Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства : матеріали Всеукраїнської наукової конференції, Суми, 19-20 квітня 2012 року / Відп. за вип. В. В. Опанасюк. – Суми : СумДУ, 2012. – Ч.2. – С. 106-108.

6. Участь України в Європейських освітніх програмах // Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства : матеріали Всеукраїнської наукової конференції, Суми, 19-20 квітня 2012 року / Відп. за вип. В.В. Опанасюк. – Суми : СумДУ, 2012. – Ч.2. – С. 142-143.

7. Гендерні ролі у сучасній українській політиці / А. М. Костенко // Гуманізм. Трансгуманізм. Постгуманізм : матеріали доповідей та виступів Міжнародної науково-теоретичної конференції, м. Суми, 19-20 квітня 2013 р. / Ред.кол.: Є. О. Лебідь, А. Є. Лебідь. – Суми : СумДУ, 2013. – С. 50-52.

8. Електоральна культура в Україні (на прикладі виборів до Верховної Ради України 2012 року) / А.М. Костенко // Соціально-гуманітарні аспекти розвитку

сучасного суспільства : матеріали Всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів, м. Суми, 21-22 квітня 2014 р. / Відп. за вип. О.М. Сушкова. – Суми : СумДУ, 2014. – С. 318-319.

9. Співпраця гендерного ресурсного центру з місцевою владою: практичні аспекти міждисциплінарності / А. Костенко, Н. Світайло // Рівність, лідерство, спілкування в європейських прагненнях української молоді: гендерний дискурс : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, Тернопіль, 5–7 жовтня, 2016 р. – Тернопіль : ТНПУ, 2016. – С. 171–173.

10. Досвід упровадження гендерних квот в Україні / А. Костенко // Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства: матеріали Всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів фак-ту іноземної філології та соціальних комунікацій. – Суми, 21-22 квітня 2016 року – С. 119.

11. Моделі взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів місцевого самоврядування у країнах ЄС / А. Костенко // Міжнародній науковій конференції „Муніципальні читання імені Антона Кохановського. – 2016.

12. Політична участь жінок в регіональних органах влади (механізм квотування) / А. Костенко // Міжнародна науково-практична конференція «Чорноморське регіональне співробітництво в контексті процесів європейської інтеграції» (м. Миколаїв, 12-14 травня 2016 р.). – Херсон: Грінь Д.С., 2016. – 150 с. – С. 48-50.

13. Політична участь жінок: результати дослідження [Текст] / Н. Петренко; наук. кер. А. М. Костенко // Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства: матеріали V Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів, викладачів та співробітників, м. Суми, 20-21 квітня 2017 р. – Суми: СумДУ, 2017. – С. 319-322.

14. Механізми взаємодії держави і громадянського суспільства при виконанні євроінтеграційних зобов'язань / А. Костенко // Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства : матеріали Всеукраїнської наукової конференції

викладачів, аспірантів, співробітників та студентів фак-ту іноземної філології та соціальних комунікацій. – Суми, 21-22 квітня 2017 року. С 120.

15. Світоустрій сучасної міжнародної системи / Д. Тарасенко; наук. кер. А. М. Костенко // Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства: матеріали V Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів, викладачів та співробітників, м. Суми, 20-21 квітня 2017 р. – Суми: СумДУ, 2017. – С. 275-279.

16. Динаміка децентралізації в Сумській області // Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства / Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Суми, 2018, С. 508.

17. Визначення громадської думки населення Сумської області щодо вибору країни-товаровиробника / А.М. Костенко, Є.В. Макаренко // Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства : матеріали Всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів, м. Суми, 23-24 квітня 2015 року. - Суми : СумДУ, 2015. - С. 204-206.

18. Гендерний моніторинг виборів в об'єднаних територіальних громадах // Політологічні читання імені професора Богдана Яроша: зб. наук. пр. / за заг. ред. В.І.Бортнікова, Я.Б.Яроша. – Луцьк: Вежа-Друк, 2018, – Вип. 7. – 240 с. – С. 58-63.

19. Концептуальні підходи до дослідження ролі інститутів громадянського суспільства в євроінтеграції / А. Костенко // Рівень ефективності та необхідність впливу суспільних наук на розвиток сучасної цивілізації : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 22-23 лютого 2019 року). – Львів, 2019. – С. 71-74.

20. Роль інститутів громадянського суспільства в реалізації Угоди про асоціацію між ЄС та Україною / А. Костенко // Вплив суспільних наук на процес розвитку суспільства: можливе та реальне: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 1-2 березня 2019 року). – Київ, 2019. – С. 82-85.

21. Civil control over implementation of the commitments under The EU-Ukraine association agreement / A Kostenko // The Role of Intercultural Communication in Adapting Ethnic Groups to the European Union Social Space: International Jean Monnet Conference. – Oradea, Romania, 4th-5th of April 2019.

22. Експертна підтримка євроінтеграційних реформ / А. Костенко // ІХ міжнародна науково-практична конференція «Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи» (м. Чернівці, 14 травня 2019 року).

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Механізми впливу громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси в Україні : монографія – Суми: ФОП Цьома С. П., 2017. – 242 с.

2. Жінка і сучасний бізнес / А. М. Костенко, О. І. Швирков // Український соціум. 2010. – № 3. – С. 80-88.

3. Соціокультурні аспекти реалізації жіночого потенціалу в бізнесі / А. М. Костенко, Н. Д. Світайло // Філософія науки: традиції та інновації. – № 1(2). Суми, СумДПУ ім. А.С. Макаренка. – 2010. – С. 158- 167.

4. Бойкот російських товарів як форма політичної участі громадян / А. М. Костенко, Є. В. Макаренко // Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах «Грані». – 2015. – № 6. – С. 140-144 . – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_6_28.

5. Оцінка ефективності впровадження євроінтеграційних реформ в Україні / А. М. Костенко // Політологічні та соціологічні студії. – 2019, Том 16 (3)

6. Аналіз сучасного стану трудових міграційних потоків та напрями їх державного регулювання / А. Костенко, Н. Світайло // Економічний часопис – XXI. – К., 2009. – № 3-4. – С. 44-52.

7. Соціальні процеси на Сумщині (соціологічний аналіз). Збірник результатів конкретних соціологічних досліджень. / За заг. ред. Н. Світайло, В. Павленко, А. Костенко. – Суми, 2009. – 42 с.

8. Дослідження громадської думки з питань участі жінок у політичних процесах. Загальний звіт. – К., 2016. – 23 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://csgard.sumdu.edu.ua/uk/pro-nas/novini/50-rezultati-doslidzhennya-z-pitan-uchasti-zhinok-u-politichnikh-protsesakh.html>

9. Гендерний моніторинг виборів голів та рад ОТГ / О. Ярош, А. Костенко, Н. Світайло, Н. Богрянцева . – К., 2017. – 100 с.

10. Динаміка децентралізації в Сумській області: теоретичні та прикладні аспекти / А. М. Костенко, О. В. Купенко, С. М. Назаров та ін.; за ред. А. Є. Лебедя. – Суми: ФОП Ширяєв Д.І., 2017. – 168 с.

Додаток Б

Відомості про апробацію результатів дисертації

1. Міжнародна науково-практична конференція «Жінка у публічній владі: звільнення від стереотипів», 3 червня 2010 року, м. Суми, Україна, наукова доповідь та публікація матеріалів.

2. Міжнародна науково-практична конференція «Міжнародна стратегія економічного розвитку регіону», 18–20 травня 2011 року, м. Суми, Україна, наукова доповідь та публікація матеріалів.

3. Міжнародна науково-теоретична конференція «Концепт реальності у філософії, літературі й науці», 24–25 лютого 2011 року, м. Суми, Україна, наукова доповідь та публікація матеріалів.

4. Міжнародна науково-практична конференція «Гендерна мапа Центрально-Східної Європи», 21–22 квітня 2011 року, м. Суми, Україна, наукова доповідь та публікація матеріалів.

5. Всеукраїнська наукова конференція «Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства», 19–20 квітня 2012 року, м. Суми, Україна, наукова доповідь та публікація матеріалів.

6. Міжнародна науково-теоретична конференція «Гуманізм. Трансгуманізм. Постгуманізм», 19–20 квітня 2013 року, м. Суми, Україна, наукова доповідь та публікація матеріалів.

7. Всеукраїнська наукова конференція «Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства», 21–22 квітня 2014 року, м. Суми, Україна, наукова доповідь та публікація матеріалів.

8. Всеукраїнська науково-практична конференція «Рівність, лідерство, спілкування в європейських прагненнях української молоді: гендерний дискурс»,

5–7 жовтня, 2016 року, м. Тернопіль, Україна, наукова доповідь та публікація матеріалів.

9. Всеукраїнська наукова конференція «Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства», 21–22 квітня 2016 року, м. Суми, Україна, наукова доповідь та публікація матеріалів.

10. Міжнародна наукова конференція «Муніципальні читання імені Антона Кохановського», 5 жовтня 2016 року, м. Чернівці, Україна, участь в обговоренні та наукова доповідь.

11. Міжнародна науково-практична конференція «Чорноморське регіональне співробітництво в контексті процесів європейської інтеграції», 12–14 травня 2016 р. м. Миколаїв, Україна, наукова доповідь та публікація матеріалів.

12. Всеукраїнська наукова конференція «Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства», 20–21 квітня 2017 року, м. Суми, Україна, наукова доповідь та публікація матеріалів.

13. Всеукраїнська наукова конференція «Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства», 20–21 квітня 2018 року, м. Суми, Україна, наукова доповідь та публікація матеріалів.

14. Міжнародна наукова конференція «Муніципальні читання імені Антона Кохановського», 14–15 листопада 2018 року, м. Чернівці, Україна, участь в обговоренні та наукова доповідь.

15. Міжнародна науково-практична конференція «Рівень ефективності та необхідність впливу суспільних наук на розвиток сучасної цивілізації», 22–23 лютого 2019 року, м. Львів, Україна, наукова доповідь та публікація матеріалів.

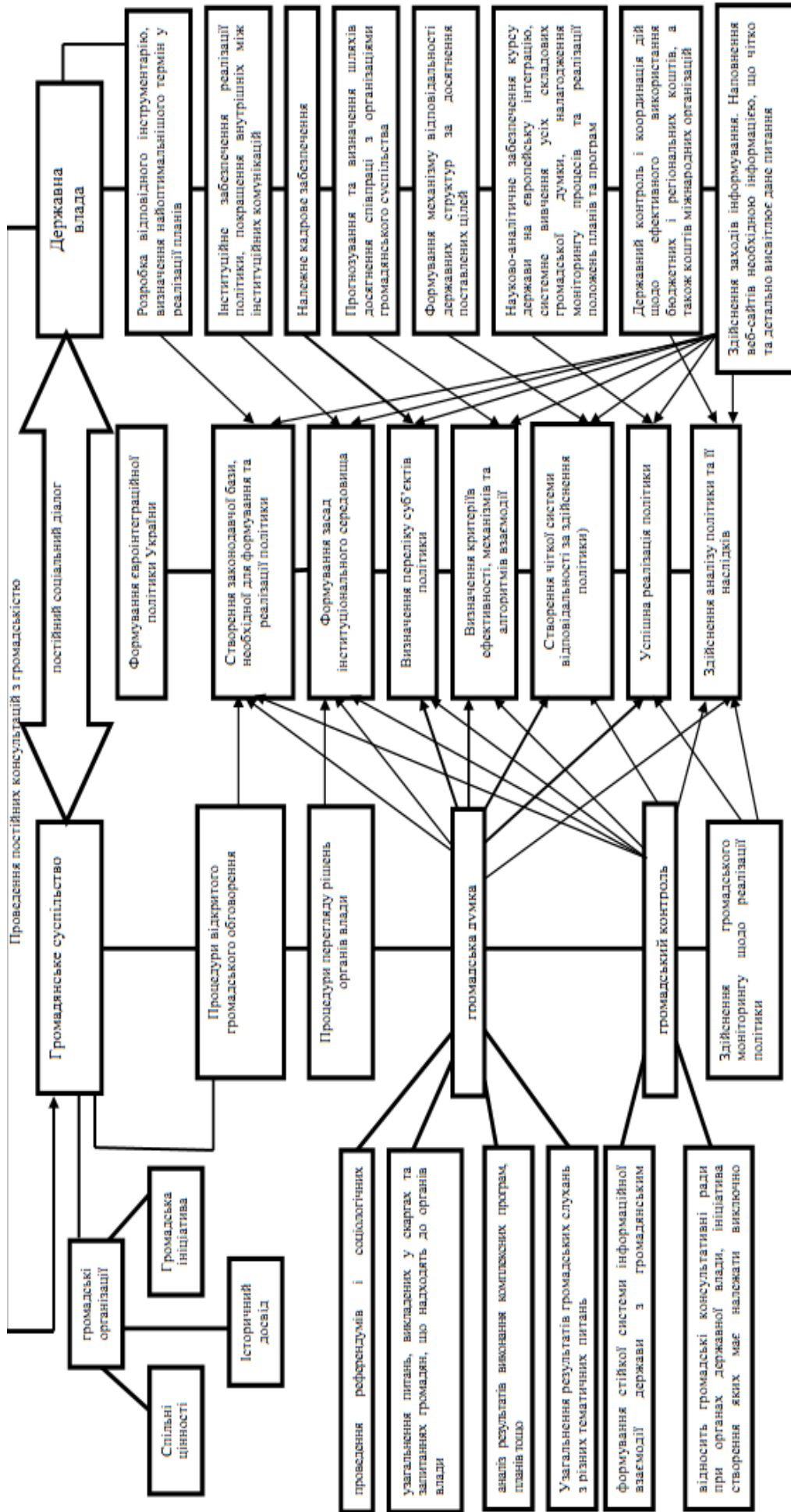
16. Міжнародна науково-практична конференція «Вплив суспільних наук на процес розвитку суспільства: можливе та реальне», 1–2 березня 2019 року, м. Київ, Україна, наукова доповідь та публікація матеріалів.

17. International Jean Monnet Conference «The Role of Intercultural Communication in Adapting Ethnic Groups to the European Union Social Space», 4th–5th of April 2019, Oradea, Romania, наукова доповідь та публікація матеріалів;

18. Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи», 14 травня 2019 року, м. Чернівці, Україна, участь в обговоренні та наукова доповідь.

ДОДАТОК В

Взаємозв'язок громадянського суспільства з державною владою

Джерело: складено авторкою.

Додаток Г
Інформація про виконання плану заходів на 2018 рік з реалізації
Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018-2021 роки у ІІ кварталі п.р.

Найменування заходу	Стан виконання заходу	Відповідальні за виконання	Комунікаційні канали. Цільова аудиторія	Строк виконання
1. Забезпечення контролю та координації роботи з реалізації Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018—2021 роки				
1) розроблення і подання Кабінетові Міністрів України проекту акта щодо утворення Координаційної ради з реалізації Стратегії комунікації у сфері євроінтеграції на 2018-2021 рр.	Проект акта розроблено, погоджено із зацікавленими державними органами та подано на розгляд до Кабінету Міністрів України листом від 09.07.2018 № 2744/22/5.	Держкомтелерадіо, інші центральні органи виконавчої влади відповідно до компетенції		ІІ квартал
2. Проведення інформаційних кампаній з метою підвищення рівня поінформованості громадян України щодо питань європейської інтеграції у частині:				
провадження підприємницької діяльності; освітніх і наукових преференцій; підтримки розвитку сфери культури				
1) підготовка технічного завдання та проведення процедури публічної закупівлі товарів, робіт і послуг	Держкомтелерадіо здійснює роботу щодо підготовки технічного завдання та проведення процедури публічної закупівлі товарів, робіт і послуг	Держкомтелерадіо МП, МОН, МЗС, Національна академія наук (за згодою) Мінкультури		ІІ квартал
2) проведення інформаційної кампанії	Термін виконання заходу не настав, див. п.п.1.	Держкомтелерадіо		ІІ—ІІІ квартали
8) виготовлення тематичної інформаційної продукції (відео-, візуальної, друкованої) та розміщення її в ефірі загальнонаціональних та регіональних телеканалів, у соціальних мережах, громадських місцях	<p>МП</p> <p>1. Виготовлено та розміщено в ефірі телеканалу іномовлення UA/TV програми (передачі) про розвиток сфери культури</p> <p>2. Українським національним агентством «Укрінформ» проведено заходи та розміщено інформацію щодо європейської інтеграції:</p> <p>13.02.2018 «Євроінтеграція за рік до виборів: які закони не будуть прийняті? Наскільки жорсткою буде розмова Брюсселя та Києва?»;</p> <p>31.05.2018 Вебінар на тему: «Перші економічні результати Угоди з ЄС»;</p> <p>27.03.2018 прес-конференція на тему: «Реалізація вимог ЄС щодо технічного регулювання в Україні (аграрний сектор, харчова промисловість, туризм)».</p> <p>Міністерством юстиції України проведена інформаційна кампанія у соціальних мережах: twitter, facebook. Комунікація зі ЗМІ з метою розміщення ними новин щодо євроінтеграції</p>	Держкомтелерадіо МП, Мінекономрозвитку Мін'юст, МЗС	Супутникова трансляція, кабельні мережі країн світу (Азербайджан, Болгарія, Грузія, Ізраїль, Канада, США, Німеччина, Латвія, Молдова, Польща) Інформаційні ресурси «Укрінформу» Офіційний веб-сайт, сторінки в соціальній мережі Facebook, Twitter	протягом року

3. Забезпечення створення та функціонування веб-порталу «Україна—ЄС»			
1) запуск веб-порталу, розробленого відповідно до проекту міжнародної технічної допомоги ЄС «Асоціація для тебе»	23 лютого 2018 року здійснено запуск Євроінтеграційного порталу, який був розроблений в рамках Проєкту ЄС «Підтримка впровадження Угоди про асоціацію між Україною та ЄС». Розроблений веб-сайт націлений на забезпечення населення достовірною інформацією щодо процесу реалізації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Серед доступних розділів сайту - інформація щодо Угоди про асоціацію та про органи, які задіяні в процесі реалізації Угоди, право ЄС, питання торгівлі з ЄС, галузева співпраця та допомога ЄС, аналітичні матеріали та публікації, прес-релізи та новини тощо	Секретаріат Кабінету Міністрів України (Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції)	ІІ квартал
3) розміщення банерів веб-порталу «Україна—ЄС» на офіційних веб-сайтах органів виконавчої влади, Єдиному веб-порталі Кабінету Міністрів України, на сайті Українського національного інформаційного агентства «Укрінформ»	Розмістили банери: Міністерство енергетики та вугільної промисловості України. Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України., Національне агентство України з питань державної служби, Національна гвардія України. Державна регуляторна служба України, Держкомтелерадіо, Міністерство соціальної політики України, УНІА «Укрінформ», Міністерство оборони України	центральні органи виконавчої влади відповідно до компетенції	ІІ—ІІІ квартали
4. Розміщення на веб-порталі «Україна—ЄС» інформації про можливість в рамках виконання програм ЄС, надання допомоги ЄС для України, а також оголошень про проведення конкурсів проєктів та вимог до підготовки заявок та проєктів, які можуть брати участь у таких конкурсах			
1) забезпечення подання інформації Секретаріатові Кабінету Міністрів України (Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції) для наповнення сторінки веб-порталу «Україна—ЄС» про програми допомоги ЄС для України	МЗС На веб-сайті МЗС та веб-сайтах закордонних дипломатичних установ триває робота зі змістовного наповнення та оновлення рубрик, пов'язаних з питаннями європейської інтеграції. Міністерством закордонних справ України було надано інформацію заінтересованим центральним органам виконавчої влади щодо доступних для української сторони програм допомоги Євросоюзу. Міністерством енергетики та вугільної промисловості України забезпечено подання 12 прес-релізів. Міністерством юстиції України створено та розміщено новини про електронні довірчі послуги. Міністерством інфраструктури України розміщено на веб-порталі «Україна-ЄС» інформацію про можливість розвитку сфери транспортної інфраструктури в рамках виконання програм ЄС, надання допомоги ЄС для України, а також оголошень про проведення конкурсів проєктів та вимог до підготовки заявок та проєктів, які можуть брати участь у таких конкурсах.	центральні органи виконавчої влади відповідно до компетенції	протягом року
		Документна комунікація	

	<p>Міністерством охорони здоров'я України розміщено ряд публікацій на сайті «Євроінтеграційний портал»:</p> <ul style="list-style-type: none"> - «Пріоритети виконання Угоди про асоціацію в охороні здоров'я - трансплантація, національна система крові та боротьба з тютюнопалінням»; - «Рада ухвалила євроінтеграційний закон про трансплантологію»; - «МОЗ України оприлюднило концепцію професійного ліцензування лікарів» 			
<p>5. Висвітлення стану виконання заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі — Угода про асоціацію), зокрема, за напрямками імплементації розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію, а також проведення секторальних реформ та адаптації законодавства України до стандартів ЄС</p>	<p>Протягом звітного періоду здійснено оновлення інформації щодо імплементації положень Угоди про асоціацію:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Міністерством енергетики та вугільної промисловості України; - Міністерством соціальної політики України - Міністерством аграрної політики та продовольства України; - Міністерством інфраструктури України; - Міністерством охорони здоров'я; - Державною регуляторною службою України 	<p>центральні органи виконавчої влади відповідно до компетенції</p>	<p>Офіційний веб-сайт</p>	<p>протягом року</p>
<p>5) розміщення на офіційних веб-сайтах центральних органів виконавчої влади, Єдиному веб-порталі Кабінету Міністрів України візуальної інформації (інфографік, візуальних пояснювальних матеріалів), за допомогою якої у простій та доступній формі роз'яснюються</p>	<p>Міністерством соціальної політики України здійснюється оновлення візуальної інформації щодо європейської інтеграції для розміщення на офіційному сайті відомства.</p> <p>Міністерством аграрної політики та продовольства України розміщено статистичну інформацію про стан торгівлі між Україною та ЄС.</p> <p>На офіційному веб-сайті НАДС та на веб-сайті Центру адаптації державної служби до стандартів ЄС розміщено візуальну інформацію щодо стану впровадження реформи державного управління та євроінтеграції України.</p> <p>На офіційному веб-сайті Держрикордонслужби розміщено візуальну інформацію (інфографіки, візуальні пояснювальні матеріали), за допомогою якої у простій та доступній формі роз'яснюються питання європейської інтеграції та проведення реформ в Україні.</p> <p>На офіційному веб-сайті Мінрегіону розміщено інформацію щодо питання європейської інтеграції та проведення реформ в Україні.</p> <p>На офіційному сайті Міністерства інфраструктури України</p>	<p>центральні органи виконавчої влади відповідно до компетенції</p>	<p>Офіційний веб-сайт</p>	<p>щокварталу</p>

питання європейської інтеграції та проведення реформ в Україні	розміщено легку для сприйняття візуальну інформацію (інфографіки, пояснювальні матеріали) щодо імплементації Угоди про асоціацію та ПЗЗВТ у рамках реалізації Національної транспортної стратегії до 2030 року «DriveUkraine 2030» та Стратегії сталості логістики до 2030 року. Міністерством охорони здоров'я України розміщено 30 новинних та роз'яснювальних матеріалів у рубриці «Медична реформа». 25.04.2018 та 07.06.2018 на офіційних сторінках Державної міграційної служби України та територіальних органів ДМС в мережі Facebook було розміщено інфографіки, за допомогою яких у простій та доступній формі висвітлювалася актуальна інформація щодо діяльності міграційної служби		
<p>6. Розміщення на офіційних веб-сайтах виконавчої влади, Єдиному веб-порталі Кабінету Міністрів України інформації про стан виконання плану пріоритетних дій Уряду на 2018 рік та співробітництво з ЄС у рамках виконання Угоди про асоціацію, а також текстів аналітичних матеріалів про головні пріоритети та напрями євроінтеграційної політики відповідно до компетенції центральних органів виконавчої влади</p> <p>1) оновлення (створення) тематичних сторінок (рубрик) з питань європейської інтеграції</p> <p>питань європейської інтеграції, забезпечення їх наповнення та розміщення посилань на тематичні інтернет-ресурси, які містять інформацію про сутність процесів, що відбуваються у сфері європейської інтеграції, та роз'яснюють складні процеси у простій та доступній формі</p>	<p>Оновлення тематичних сторінок (рубрик) з питань європейської інтеграції здійснюються:</p> <p>Міністерство охорони здоров'я України, Державна регуляторна служба України, Адміністрація Державної прикордонної служби України, Національна поліція України, Національна гвардія України, Державна міграційна служба України, Міністерство молоді та спорту України, Міністерство аграрної політики та продовольства України, Міністерство культури України, Міністерство юстиції України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство енергетики та вугільної промисловості України, Міністерство закордонних справ України, Міністерство інфраструктури України, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Державний комітет телебачення і радіомовлення України, Державна судова адміністрація України, Національне агентство України з питань державної служби</p> <p>На веб-сайті Центру адаптації державної служби до стандартів ЄС створено україномовну та англomовну тематичні рубрики з питань європейської інтеграції, а саме: Twinning; Galax; OESP/SIGMA; Східне партнерство; «Впровадження Угоди про асоціацію України та ЄС»; Реформа державної служби</p>	<p>центральні органи виконавчої влади відповідно до компетенції</p>	<p>Офіційний веб-сайт/аудиторія веб-сайту</p> <p>П—IV квартали</p>

7. Інформування про результати впровадження реформ та інституційних перетворень у сфері європейської інтеграції			
1) підготовка технічного завдання та проведення процедури публічної закупівлі товарів, робіт і послуг	Держкомтелерадіо	Держкомтелерадіо	II квартал
2) проведення інформаційних кампаній у галузі освіти, в економічній сфері, у сфері верховенства права, у сфері кібербезпеки	Термін виконання заходу не настав, див. п.п.1	Держкомтелерадіо	II—III квартали
3) забезпечення створення і трансляції циклів тематичних теле- і радіопрограм в ефірі регіональних та/або загальнонаціональних теле- і радіоканалів про процеси євроінтеграції та внутрішні перетворення в Україні. Запуск планується орієнтовно у вересні 2018 р.	Держкомтелерадіо здійснює роботу щодо забезпечення створення і трансляції циклів тематичних теле- і радіопрограм в ефірі регіональних та/або загальнонаціональних теле- і радіоканалів про процеси євроінтеграції та внутрішні перетворення в Україні. Запуск планується орієнтовно у вересні 2018 р.	Держкомтелерадіо	протягом року
8. Підвищення рівня поінформованості громадян про європейські цінності, стандарти, досвід проведення реформ та критерії членства в ЄС			
1) проведення в містах (обласних центрах) Днів культури країн ЄС	Вінницька область Розповсюджено брошури та буклети з інформацією про країни Європи, посібник «Європейський Союз – Україна» та проведено анкетування щодо ставлення мешканців Вінниччини до євроінтеграційних процесів в Україні. Волинська область Закладами освіти та культури проведено інформування населення на тему: «Євроінтеграція України в сучасних суспільно-політичних умовах». Дніпропетровська область Оприлюднено у ЗМІ такі тематичні матеріали: «Об'єднані громади Дніпропетровщини можуть виграти грант на проведення Європейського тижня мобільності», «Біля ДніпроОДА відбудеться масштабне свято до Дня Європи», «День Європи дніпряни	обласні, Київська міська держадміністрації МЗС	протягом року
		ЗМІ, офіційний веб-сайт, офіційна сторінка у соціальній мережі Facebook, Ютуб-канал, семінари, дискусії, «круглі столи», бібліотеки, флеш-моби, фестивалі та концерти, зустрічі, презентації, масові заходи Аудиторія: широка громадськість	

	<p>вдзначають спортивними вправами та танцями», «Смаколики, танці, кіно під відкритим небом та багато музики: у Дніпрі масштабно вдзначають День Європи», «Як Дніпропетровщина святкувала День Європи.</p> <p>Донецька область 19.05.2018 року у м. Покровськ відбувся обласний захід – святкування Дня Європи, у м. Маріуполь відбувся фестиваль «День Європи», у містах та районах області було проведено низку заходів, присвячених Дню Європи.</p> <p>Житомирська область До Дня Європи в Україні в населених пунктах області було проведено тематичні заходи – дні європейської культури. Організовано урочисту ходу представників національно-культурних товариств області та проведено культурно-мистецький фестиваль. Крім того, було розміщено локації, присвячені всім країнам Європи, фотозони та інтерактивні майданчики.</p> <p>Запорізька область У бібліотеках навчальних закладів було організовано тематичні книжкові виставки, інформаційні експозиції, літературні читання з питань діяльності Європейського Союзу та відзначення Дня Європи.</p> <p>Івано-Франківська область У рамках відзначення Дня Європи в Івано-Франківську та інших містах області було проведено пізнавальні конкурси, вікторини, інтерактивні заходи.</p> <p>Київська область У загальноосвітніх навчальних закладах міст та районів Київської області сплановано та проведено протягом 2018 навчального року: - прес-конференції, диспути, круглі столи серед учнів старших класів з актуальними питаннями співробітництва України з країнами ЄС: «Український вибір «Євроінтеграція», «Україна і Європейський союз», «Молодь – за європейські цінності»; - тематичні заняття, лекції, он-лайн вікторини для учнів загальноосвітніх навчальних закладів з питань державної політики у сфері європейської інтеграції: «Пізнаємо Україну разом!», «Поважаю Європейські цінності – будую сучасну Україну!», «Європа без обмежень», «Україна на карті Європи», «Ми-європейці: реальність і перспектива»;</p>		
--	---	--	--

	<p>- в шкільних бібліотеках книжкові та фотовиставки, конкурси малюнків: «Європейські перспективи України», «Європейська спадщина», «Європа: історична спадщина і сучасність», «Тур Європою», «Країни ЄС», «Перлини Європи» тощо.</p> <p>У рамках відзначення Дня Європи в Україні було проведено:</p> <p>12 травня в Музеї народної архітектури та побуту в с. Пірогово фестивалю польської культури;</p> <p>15 травня 2018 року в міській бібліотеці м. Переяслав-Хмельницький інформаційну годину «Віграти Європи» до Дня Європи, а також годину загалом: «Галоном по Європі»;</p> <p>16 травня 2018 року в с. Шамраївка, Сквирського району круглий стіл «Молодь про ЄС та НАТО»;</p> <p>17 травня 2018 року у КЗ КОР «Білоцерківський краєзнавчий музей» театралізоване дійство «Нечуй Левицький - замріяний у самоті співець Поросся»;</p> <p>18 травня 2018 року в БК м. Березань показ документального фільму «Maidan Dreaming – рух Києва до Європи»;</p> <p>18 травня в Обухівській центральній районній бібліотеці прес-огляд «Європейський союз: дізнайтесь більше»;</p> <p>18 травня 2018 року в РБК м. Сквирі дитячий концерт присвячений «Хай сонечко сяє всім дітям Європи»;</p> <p>18 травня на базі КЗ ФМР «Дитяча музична школа» концерт класичної музики за участі учнів Фастівської дитячої музичної школи;</p> <p>18 травня в клубі с. Виповзки, Переяслав-Хмельницького р-ну пройшла зустріч за круглим столом до Дня Європи в Україні «Родзинки Старого світу»;</p> <p>18 травня 2018 року в бібліотеках Таращанського району Цикл мультимедійних подорожей «Європа багатоліка, єдина, близька, велика», «Столицями європейських країн», «Відкриваємо Європу разом», «Подорожуємо країнами Європи», «Багатолика Європа», «Парад країн Європи»;</p> <p>18 травня 2018 року в музеї етнографії КЗ КОР «Яготинський історичний музей» диспут «Шляхом Європейського Союзу»;</p> <p>19 травня 2018 року в бібліотеці с. Мовчанівка, Сквирського р-ну годину спілкування «Ми, українці, в сім'ї європейських народів»;</p> <p>20 травня 2018 року в бібліотеці для дітей м. Васильків пізнавальну хвилину «Відкриваємо Європу»</p> <p><i>З нагоди Дня Європи в Україні проведено понад 300 заходів.</i></p>		
--	---	--	--

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Кіровоградська область

З нагоди святкування Дня Європи за сприяння обласної державної адміністрації, районних державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування в містах та районах області проведено низку культурно-масових та спортивних заходів, лекцій, книжкових виставок, конкурсів тощо. У м. Кропивницькому проведено щорічний обласний фестиваль «Єврофест – 2018».

Луганська область

Створено інформаційні експозиції, тематичні книжково-ілюстровані виставки щодо євроінтеграції. Конкурс малюнків «Україна - це Європа!». Організовано тематичні виставки «Культура країн-членів євроатлантичного альянсу».

Львівська область

З нагоди Дня Європи було проведено:
 17.05.2018 на площі Незалежності м. Золочева святковий молодіжний захід «Ми європейці: від батька до сина, від матері до доньки»;
 19.05.2018 у м. Львів інформаційний всеукраїнський флешмоб «Україна. Європа. Солідарність»;
 24.05.2018 урочисте відкриття Днів Європи у Львівській області;
 24.05.2018 у Львівському міжнародному аеропорту імені Данила Галицького презентація-дегустація «Європейська кухня з локальних продуктів».

У бібліотеках області підготовлено бібліографічні книжково-журнальні виставки та проведено:

- тижні іноземних мов та зарубіжної літератури, вечори-знайомства з культурою європейських країн.

У народних домах області проведено:

- конкурси малюнків «Моє бачення Європи»;
- фотовиставки та фотомонтажі «Україна – це Європа»;
- тематичні години та просвітницькі вечори «Розвиток економічного співробітництва з ЄС в умовах членства України»;
- тематичні вечори «Україна – Європейський Союз».

Миколаївська область

У населених пунктах області в рамках відзначення Днів Європи в Україні відбулись Дні культури країн ЄС.

17 травня 2018 року в м. Миколаїв відбувся флешмоб «Україна та Європа-TOGETHER FOREVER».

	<p>23 травня 2018 року в Миколаївській обласній бібліотеці для дітей ім. В. Лягіна відбувся літературний вояж «Болгарія - дивовижна й неповторна» в рамках програми «Дружать діти – дружать народи!».</p> <p>З нагоди Дня Європи в Україні бібліотечними закладами міста Миколаєва проведено:</p> <ul style="list-style-type: none"> • тематичну зону «Казкова Єврокнига»; • вуличну акцію «Золоті легенди Старої Європи», де було представлено міфи країн Європи та відбулись захоплюючі інтелектуальні ігри і вікторини • креатив-майстерню «Створи маску для Венеціанського карнавалу» із низкою ігор-асоціацій «Люди-легенди XX століття», «Впізнай європейську країну» тощо. <p>У бібліотечних закладах області та вищих навчальних закладах культури і мистецтв відбулися заходи до Дня Європи в Україні:</p> <ul style="list-style-type: none"> • книжкові виставки, інформаційні полицки та перегляди літератури: «Євросоюз – крок у завтра», «Україна – шлях до Європи», «З Європою в серці», «Україна на шляху до Європи», «Багатолика Європа», «Європа - наш спільний дім», «Ваші улюблені сучасні європейські письменники та поети», «Знайомтесь: література Європи» тощо; • години інформування: «Знай про Європу більше», «Європейські традиції української культури», «Європейський вибір України – інформація для кожного», «Крок до Європи. Майбутні перспективи»; • засідання «круглого столу»: «Нормативно-правові документи у сфері європейської інтеграції»; • усні бесіди та години спілкування: «Толерантність – головна риса європейської спільноти», «Україна в контексті європейського розвитку» тощо; • бібліотечні уроки: «Європа – це наш спільний дім», «Європа без кордонів» тощо; • історичний екскурс: «Українська діаспора в Європі», «Цікаві бувають історії із життя європейських композиторів»; 		
--	---	--	--

	<ul style="list-style-type: none"> ● мультимедійна година: «Німецька мова: історія та цікаві факти»; ● літературний круїз «Що читають у Європі?», «Україна – без віз»; ● відеоподорожі країнами Євросоюзу: «Красива, мудра і багата: Європа – наш великий спільний дім», «Парад країн Європи», «Мистецькі надбання народів Європи»; ● бібліотечний квест: «Крокуємо до Європи»; ● вікторини: «Країнами Європи», «Європейські столиці»; <p>У бібліотеках закладів вищої та професійно-технічної освіти функціонували виставки: «Європа на твоїй долоні», «Пізнай Європу для себе», «Знай про Європу більше» тощо.</p> <p>Місцеві ЗМІ широко висвітлювали заходи з відзначення Дня Європи в Україні, які проходились у Миколаївській області. Усього періодичними друкованими ЗМІ розміщено майже 70 тематичних інформаційних повідомлень</p> <p>Одеська область</p> <p>У рамках відзначення Дня Європи було проведено: флешмоби, паради вишиванок та концерти.</p> <p>У навчальних закладах та бібліотеках Біляївського району пройшли тематичні лекції, уроки та конкурси, присвячені ролі Європейського Союзу у сучасному світі.</p> <p>Для учнів Болградського району проведено віртуальну подорож – «Освіта в Європі: від мрії до реальності». Дітей ознайомили з роботою найкращих вищих навчальних закладів Європи та видатних вчених.</p> <p>Полтавська область</p> <p>19 травня в м. Полтаві пройшов обласний захід, підготовлений до Дня Європи. У рамках святкування відбулися:</p>			
--	---	--	--	--

	<p>- міжрегіональний туристичний фестиваль «Гастрономічна гостинність Полтавщини» за участю закладів вищої, професійної (професійно-технічної), позашкільної освіти Полтавщини та представників національних меншин, котрі проживають на території області;</p> <p>- презентація гостей країни - делегацій Литви та Латвії.</p> <p>Рівненська область</p> <p>З нагоди відзначення Дня Європи в Україні на Рівненщині було проведено:</p> <p>- «Європейський парад» за участю керівництва, депутатів Рівненської міської ради, представників Генерального Консульства Республіки Польща у Луцьку, інших гостей, членів міських шкільних європейських клубів, представників громадськості;</p> <p>- велопробіг «Всеукраїнський Велодень – 2018» та легкоатлетичний пробіг «RIVNEEURORUN – 2018»;</p> <p>- концертно-розважальна програма, майстер-класи, евриквести, туристичний фестиваль, проїзд центральною вулицею міста учасників півфіналу чемпіонату Європи зі сіддвено U-21 серед юніорів;</p> <p>- акцію «Рівне – безпечне європейське місто», флешмоб.</p> <p>Заходи широко висвітлено на веб-сайті області та місцевих держадміністрацій, у соціальних мережах і засобах масової інформації місцевої сфери розповсюдження.</p> <p>• Сумська область</p> <p>У м. Суми було проведено широкомасштабні культурно-мистецькі заходи, присвячені інтеграції України в європейський культурний простір: фестиваль «Ніч музеїв», фестиваль «День вуличної музики», інтелектуальна спортивно-розважальна гра «Єврофутквест», містечко «Європейські ініціативи у Сумах. Дізнайся про свої можливості»: «Артпростір»; «Egasmus+ youth»; «Науковий простір»; «Освітній простір»; «Туристичний простір»; «Мовні та культурні майстерні»; «ВНЗ простір»; «Парк дейтінг»; «Еко-простір»; «Дозвілля та оздоровлення».</p> <p>Тернопільська область</p> <p><i>Дні Європи в Тернопільській області.</i></p> <p>Відбулась низка інформаційно-просвітницьких та культурно-мистецьких заходів з метою формування позитивної громадської думки щодо євроінтеграційного курсу України, ознайомлення</p>			
--	--	--	--	--

	<p>якомога ширшого кола громадськості області з європейськими цінностями та традиціями, популяризація загального європейського культурного надбання серед громадян Тернопільщини.</p> <p><i>Дні Литовської культури.</i></p> <p>Відбулась обмінна концертна програма учнів Тернопільських музичних шкіл із учнями Литовської музичної школи.</p> <p>Харківська область</p> <p>В обласних закладах культури було проведено культурно-мистецькі заходи з відзначення Дня Європи, а саме: круглий стіл на тему: «Європейський шлях України»; години спілкування «Європейська інтеграція – шляхи дружби та співпраці», «Україна – ЄС: сучасний етап»; тематична година «Особливості етикету у різних країнах»; кураторські години «Європа наш спільний дім», «Мистецькі перлини Європи»; лекції «Українська культура як складова світової культури»; тематичні години «Національні європейські костюми», полічка історичної інформації «Європейський простір»; віртуальна подорож «Дві сторони Європи»; книжкові виставки «Відкрий для себе Європу», «Самобуття України як частина Європи», «До Європи через книгу»; виставки «Україна в міграційних процесах до ЄС: втрати і здобутки».</p> <p>Хмельницька область</p> <p>У рамках відзначення Дня Європи в містах і районах області відбулись урочисті заходи з нагоди відзначення Дня Європи.</p> <p>У бібліотеках, клубах, початкових мистецьких навчальних закладах області організовано тематичні виставки літератури, фото, художніх робіт та інформаційних ярмарків, фестивалі-подорожі «Мандрівки Європою»; культурно-мистецькі свята: «Італійська феєрія», «Чарівні звуки музики відомих європейських композиторів»; інтелектуальні ігри «Мистецькі шедеври Європи», годину пізнання «Відкрий Європу для себе», зустріч-діалог «День Полонії», відео-перегляд «Україна крокує в Європейський Союз», віртуальну подорож «Музеї Європи», слайд-лекцію «Від європейської ідеї до європейського простору», вікторину «Що ти знаєш про Європейський Союз?», відеопрезентації «Європейський Союз: історія та сьогодення», «Україна крокує в Європейський Союз», зустріч лідерів учнівського самоврядування та педагогів –</p>			
--	---	--	--	--

	<p>організаторів шкіл міста та району «Європа і Україна – одна родина», заочну мандрівку «Країнами Євросоюзу», слайд – шоу «Країни. Міста. Люди», презентації виставок «Самаритяни з Маркової», «Польща: далека і близька».</p> <p>З різними категоріями населення міст і районів області, проведено інформційно-просвітницькі заходи: тематичні вечори, презентації книг, вікторини, концертні програми, лекції.</p> <p>Черкаська область</p> <p>З нагоди відзначення Дня Європи у закладах освіти було проведено: загальношкільні лінійки «Європейський Союз і Україна»; захист проектів «Парад країн Європи»; бесіди «Європа - наш спільний дім», «Перспективи вступу України до ЄС»; інформційно-виховні години «Ми пізнаємо Європу», «Історія Євросоюзу», «Знай про Європу більше», «Європейський Союз на світовій арені»; вікторини «Країнами Європи», уроки-конференції «Подорож до англійських країн», виставки малюнків «Ми – європейці»</p> <p>З 7 по 11 травня група учнів та викладачів Черкаської гімназії № 31 на запрошення Фондації Кшижова та Фонду Польсько-Німецько-Української співпраці стали учасниками урочистих заходів з нагоди святкування Днів Європи та проведення заходів у рамках eTwining проекту „Schoolvision 2018“, організованих Представництвом Європарламенту у місті Вроцлаві. Учні представляли Україну серед 7 інших країн-учасників під час заходів у Європейському парку, брали участь у культурно-історичному квесті, святковому концерті та флешмобі на центральній площі Вроцлава.</p> <p>Чернівецька область</p> <p>19 травня в рамках відзначення Дня Європи в Україні у Чернівецькій області організовано та проведено круглий стіл «Полікультурна Буковина: сучасні виклики та історичний досвід», урочисті заходи щодо відзначення Дня Європи в Чернівецькій області в рамках Європейського майданчика «Єдність у розмаїтті» на площі Соборній м. Чернівців. Під час «Європейського майданчика» відбулися наступні заходи:</p> <ul style="list-style-type: none"> • євровікторина «Що ми знаємо про Європу?»; • інтерактивно-пізнавальна гра - складання пазлу «Країни ЄС»; • «Малюнок на асфальті» на тему: «Україна – ЄС» для дітей. 		
--	---	--	--

	<p>• виставка кращих робіт конкурсу малюнків учнів мистецьких шкіл області на тему: «Україна – європейська держава» та їх нагородження;</p> <p>презентація діяльності кафедри міжнародних відносин факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та нагородження переможців фінального етапу конкурсу есе для студентів на національному рівні «Дивимось у майбутнє – спільні цінності, спільні мрії»;</p> <ul style="list-style-type: none"> - презентація культурної ідентичності країн ЄС національно-культурними товариствами – представниками етнічних громад області; - концертна програма національно-культурних товариств області. <p>Чернігівська область</p> <p>З нагоди відзначення Дня Європи в Україні було проведено фінальний етап міського фестивалю шкільних євроклубів, гуртків з правознавства та активів учнівського самоврядування «Україна-Європа: права людини».</p> <p>Конкурсна програма фестивалю тривала з січня до травня цього року в трьох номінаціях: «Права і обов'язки європейців» — брейн-ринг серед знавців права європейських країн; «Захист прав людини в Україні і країнах ЄС та виконання обов'язків їх громадянами» — конкурс відеороликів соціальної реклами; «Закони України та країн ЄС» — конкурс інформаційних буклетів.</p> <p>До Міжнародного дня музеїв та Дня Європи чернігівські музеї провели акцію «Ніч у музеї»: діяли безкоштовні виставки, майстер-класи, екскурсії.</p> <p>м. Київ</p> <p><i>Проведено Дні культури ЄС у закладах освіти.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - загальноміський конкурс «Диалог держав: партнерство в освіті»; - загальнономіські заходи в рамках відзначення Дня Європи. <p><i>Проведено тематичні інформаційно-просвітницькі заходи у закладах освіти та культури.</i></p> <p>Тренінги та презентації щодо європейської інтеграції, тематичні уроки, лекції, тренінги, вікторини, інформаційні години, бесіди,</p>		
--	--	--	--

	дискусії, засідання евриклубів, «круглі столи», історичні години, книжкові та фотовиставки з питань національних культурних традицій, звичаїв та обрядів народів Європи, тематичні воркшопи, спрямовані на популяризацію, роз'яснювальну роботу та інформування щодо європейської інтеграції України, пришкільні, мовні табори МЗС			
	МЗС України поінформував, що готовий долучитися до проведення Днів культури держав ЄС у регіонах України, шляхом надання сприяння у контактах з міжнародними партнерами			
9. Проведення базового соціологічного дослідження щодо рівня поінформованості громадян про державну політику у сфері європейської інтеграції України, основні теми, з якими асоціюється європейська інтеграція у громадян України, ставлення громадян до ключових питань такого процесу				
1) підготовка технічного завдання та проведення процедури публічної закупівлі товарів, робіт і послуг	Держкомтелерадіо забезпечено проведення тендерної процедури на закупівлю послуг з організації та проведення соціологічних досліджень щодо поінформованості громадян про державну політику у сфері євроатлантичної та європейської інтеграції. Визначено переважання на проведення соціологічного дослідження.	Держкомтелерадіо		II квартал
2) проведення соціологічного дослідження та оприлюднення результатів	Проведення соціологічного дослідження та оприлюднення результатів заплановано у липні – серпні ц. р.	Держкомтелерадіо		II—III квартал
10. Розроблення та затвердження порядку проведення оцінки ефективності урядових комунікацій				
1) підбір та затвердження показників ефективності, що відображають кількісні та якісні показники урядових комунікацій	Розроблено проект нормативно-правового акта. Акт знаходиться на стадії редакційних правок.	МПП	Документна комунікація	II квартал
11. Підготовка звіту про виконання плану заходів на 2018 рік з реалізації Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018-2021 роки				
1) подання Держкомтелерадіо інформації про виконання плану заходів	Центральні органи виконавчої влади: Міністерство інформаційної політики України, Міністерство закордонних справ України, Міністерство енергетики та вугільної промисловості України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство юстиції України, Міністерство культури України, Міністерство аграрної політики та продовольства України, Міністерство молоді та спорту України,	Держкомтелерадіо МПП, МЗС, інші центральні органи виконавчої влади відповідно до компетенції обласні, Київська міська держадміністрації та громадські організації і об'єднання (за згодою)	Документна комунікація	щокварталу

	<p>Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Міністерство інфраструктури України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство оборони України, Державна міграційна служба України, Служба безпеки України, Національне агентство України з питань державної служби, Національна поліція України, Національна гвардія України, Адміністрація Державної прикордонної служби України, Державна регуляторна служба України, Державна судова адміністрація України,</p> <p>Місцеві органи виконавчої влади: Вінницька обласна державна адміністрація, Волинська обласна державна адміністрація, Дніпропетровська обласна державна адміністрація, Донецька обласна державна адміністрація, Житомирська обласна державна адміністрація, Закарпатська обласна державна адміністрація, Запорізька обласна державна адміністрація, Івано-Франківська обласна державна адміністрація, Київська обласна державна адміністрація, Кіровоградська обласна державна адміністрація, Луганська обласна державна адміністрація, Львівська обласна державна адміністрація, Миколаївська обласна державна адміністрація, Одеська обласна державна адміністрація, Полтавська обласна державна адміністрація, Рівненська обласна державна адміністрація, Сумська обласна державна адміністрація, Тернопільська обласна державна адміністрація, Харківська обласна державна адміністрація, Хмельницька обласна державна адміністрація, Черкаська обласна державна адміністрація, Чернівецька обласна державна адміністрація, Чернігівська обласна державна адміністрація, Київська міська державна адміністрація</p>		
--	--	--	--

Джерело: Урядовий портал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-na-2019-rik-z-realizaciyi-strategiyi-komunikaciyi-u-sferi-yeuropejskoyi-integraciyi-na-20182021-roki>

Додаток Д
КАРТА ЗАЛУЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ДОПОМОГИ
(Доступні для участі програми/проекти та програмні документи з міжнародного розвитку)

Назва проекту(програми)	Пріоритетні напрями/діяльність за проектом (програмою)	Термін реалізації	Доступне фінансування
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ			
Форми надання допомоги			
Українська регіональна платформа громадських ініціатив. http://ci-center.org/	Підтримка місцевих організацій громадянського суспільства (ОГС), зокрема тих, що знаходяться у сільських та відділених місцевостях, з метою забезпечення їх активної участі у демократичних змінах: - зміцнення нових ініціатив та можливостей сільських ОГС; - сприяння взаємодії між ОГС у різних регіонах України; надання грантової допомоги для місцевих ОГС та громадських ініціатив; - інформаційні заходи; - проведення навчання та тренінгів	29.01.2014–29.01.2018	1 млн євро
Програма прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства «Україна-Румунія». http://www.enpi-ifo.eu/library/content/programming-document-2014-2020-eni-cross-border-cooperation	- розбудова транспортної та прикордонної інфраструктури; - охорона природного середовища; - розвиток малого та середнього бізнесу; - попередження надзвичайних ситуацій	2014-2020 рр.	60 млн євро
Програма прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства «Басейн Чорного моря». http://www.enpi-ifo.eu/library/content/programming-document-2014-2020-eni-cross-border-cooperation			39,1 млн євро
Програма співробітництва «Стратегія ЄС для Дунайського регіону». http://www.danube-region.eu/ http://new.mtu.gov.ua/content/strategiya-es-dlya-dunayskogo-regionu.html http://danube.org.ua/project	- забезпечення інфраструктурного, екологічного, соціально-економічного та інституційного розвитку регіону		263 млн євро. (розподілятимуться серед 14 країн-учасниць на конкурсній основі)

Програма з підвищення конкурентоспроможності малих та середніх підприємств «COSME». http://ec.europa.eu/enterprise/initiatives/cosme/index_en.htm	- покращення умов доступу МСП до фінансових ресурсів; - покращення регуляторних умов функціонування МСП; - формування культури ведення бізнесу	2014-2020 рр.	800 млн євро
Рамкова програма з досліджень та технологічного розвитку «Горизонт 2020». https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020	- підвищення фундаментальним науковим дослідженням; - підвищення конкурентоспроможності виробництва; - розвиток ІКТ, нанотехнологій, нового матеріалознавства, біотехнологій та космічної галузі; - пошук відповідей на найбільш гострі соціальні виклики у сфері охорони здоров'я, екології та демографії	2014-2020 рр.	87 млрд. євро
Європейський інструмент з демократії та прав людини (ЄДПІ) http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2015/2015_03_06_uk.htm	Сприяння розвитку демократії, верховенства права, дотриманню прав та основних свобод людини.	2014-2020 рр.	2 млн євро
Інструмент стабільності (ІС).	Підтримка стабільності у країнах, що знаходяться в кризових ситуаціях, шляхом пошуку ефективних рішень, які допомогли б зберегти, створити чи відновити умови, необхідні для здійснення політики ЄС у галузі розвитку та співпраці. В контексті стабільних умов для реалізації програм співробітництва ЄС цей механізм допомагає розвивати потенціал як для того, аби боротися з конкретними загрозами світового та регіонального масштабу, так і для того, аби забезпечити готовність до врегулювання до кризових та після кризових ситуацій		
Бенефіціари: центральні органи виконавчої влади та місцеві органи влади. Реципієнти: резидент (фізична або юридична особа).			
УРЯД США			
Залучення місцевих організацій до розвитку моніторингу та оцінки відповіді на епідемію ВІЛ/СНІД.		30.09.2012–31.03.2018	5,1 млн. дол. США
Доступ спільнот до послуг з догляду та лікування ВІЛ через зміцнення систем охорони здоров'я (ACCESS). http://network.org.ua/projects/current_projects/proekt-access-dostup-spl%60not-do-poslug-z-doglyadu-ta-likuvannya-vil-cherez-zmitsnennya-system-okhor/	Розширення доступу до медичної допомоги для людей, які живуть з ВІЛ шляхом підвищення ефективності національної системи охорони здоров'я у сфері профілактики та лікування ВІЛ/СНІДу на місцевому, регіональному та	30.09.2012–31.03.2018	4,4 млн. дол. США

Відкритий світ. http://www.openworld.gov/ http://www.americancouncils.org/ua/uk/pages/13/open-world.html	національному рівнях. Зміцнення співробітництва та взаєморозуміння через обмін досвідом між фахівцями у різних галузях на міжнаціональному рівні.	01.07.2014– 31.12.2018	2,3 млн. дол. США
Зміцнення системи охорони здоров'я з метою забезпечення сталої відповіді соціально небезпечних захворювань. http://www.usaid.gov/node/71471	Посилення реалізації заходів державної політики на протидію ВІЛ/СНІД, що базуються на принципах доказової медицини та враховують гендерні питання; Оптимізація розподілу ресурсів для впровадження національних та регіональних програм протидії ВІЛ/СНІД, спрямованих на групи найвищого ризику; зміцнення кадрових ресурсів у сфері надання послуг щодо протидії ВІЛ/СНІД, спрямованих на групи найвищого ризику.	01.10.2013– 30.09.2018	18 млн. дол. США
Зменшення біологічної загрози в Україні – технічна підтримка. http://ukrainian.embassy.gov.uk/dtro/btrp.html	- покращення можливостей спостереження за захворюваннями з використанням новітніх інформаційних систем; - консолідація особливо небезпечних патогенів у сучасних спорудах III-го рівня біобезпеки (одна лабораторія III-го рівня біобезпеки для людських патогенів, і одна лабораторія III-го рівня біобезпеки для патогенів тварин); - спільні наукові дослідження.	15.04.2014– 15.04.2018	5 млн дол. США
Проект зміцнення потенціалу громадянського суспільства України.	Залучення неурядових організацій до надання соціальних послуг у регіонах	11.07.2014– 10.07.2019	2 млн дол. США
Програма "Лідерство в економічному врядуванні (ЛЕВ)". http://eef.org.ua/ua/program/lev.html	Покращення ділового клімату шляхом втілення вагомих та сталих реформ у секторі малого та середнього бізнесу (МСБ), як на центральному рівні, так і в п'яти цільових регіонах України	19.12.2014– 18.12.2019	5 млн дол. США
Проект «Громадяни в дії» - Створення сприятливого середовища для діяльності громадянського суспільства в Україні». www.usipr.org.ua	Вдосконалення законодавчого та політичного середовища у відповідності з європейськими стандартами і створення сприятливіших умов для громадянського суспільства	11.07.2014- 10.07.2019	1,5 млн дол. США
Проект зміцнення потенціалу громадянського суспільства України («Проект розвитку спроможності громадянського суспільства в Україні»). www.isar.net.ua	Сприяння зміцненню організаційного потенціалу організації громадянського суспільства України, що дозволить їм більш ефективно обстоювати права й інтереси громадян та здійснювати громадський контроль за діями влади	11.07.2014- 10.07.2019	1,9 млн дол. США

Продовження додатка Д

Проект «RADA: підзвітність, відповідальність, демократичність». http://www.usaid.gov.edgekey.net/uk/where-we-work/europe-and-eurasia/ukraine/demoscasu-human-rights-and-governance	Сприяння подальшому зміцненню дієвої і незалежної законодавчої влади в Україні та ширшій участі громадян у процесах розробки державної політики	25.11.2013-24.11.2018	4,5 млн дол. США
Боротьба з торгівлею людьми. www.iom.int	Запобігання торгівлі людьми шляхом зміцнення національного механізму взаємодії установ, задіяних у справі допомоги потерпілим від торгівлі людьми	20.07.2004-01.01.2018	
Навчальні програми професійного зростання. http://ptr.ceu.edu.ua/	Забезпечення передачі українським громадянам нових знань та підходів, які відповідають міжнародній практиці (навчання та стажування)	03.04.2013-02.04.2018	4,5 млн дол. США
Бенефіціари: центральні органи виконавчої влади та місцеві органи влади. Реципієнти: резидент (фізична або юридична особа).			
ДОПОМОГА АНОНСОВАНА НІМЕЦЬКОЮ СТОРОНОЮ			
Проект технічного співробітництва «Консультавання підприємств щодо енергоефективності»		2014-2021 рр.	5 млн євро
Проект технічного співробітництва «Консультаційний фонд щодо структурної політики і політики формування економічного устрою».			2,5 млн євро
Проект технічного співробітництва «ВІЛ/СНІД – сприяння консультуванню та інституційній розбудові».			0,29 млн євро
Бенефіціари: центральні органи виконавчої влади та місцеві органи влади. Реципієнти: резидент (фізична або юридична особа).			
УРЯД КАНАДИ			
Форми надання допомоги	- експертно-консультативна підтримка; - постачання обладнання;		
Партнерство заради місцевого економічного розвитку та демократичного управління. http://www.acdi-cida.gc.ca/cidaweb/cro.nsf/tWebCSAZEn?ReadForm&idx=00&CC=U	- розширення прав і можливостей місцевих органів влади, реалізація моделі «відкритого уряду» та створення прозорого процесу прийняття рішень; - розвиток та підтримка малого та середнього бізнесу, заснованого на місцевому рівні; - налагодження співробітництва між місцевими, регіональними та національними урядами з метою сприяння децентралізації та міждержавного діалогу	27.03.2015-20.06.2021	19,7 млн кан. дол.
Програма розвитку малого та середнього підприємництва в Україні http://www.international.gc.ca/development-development/partners-partenaires/calls-appels/ukraine-sme-pme.aspx?lang=eng	Підтримка та зростання конкурентоспроможності малих та середніх підприємств в Україні	2015-2021 рр.	30 млн кан. дол.

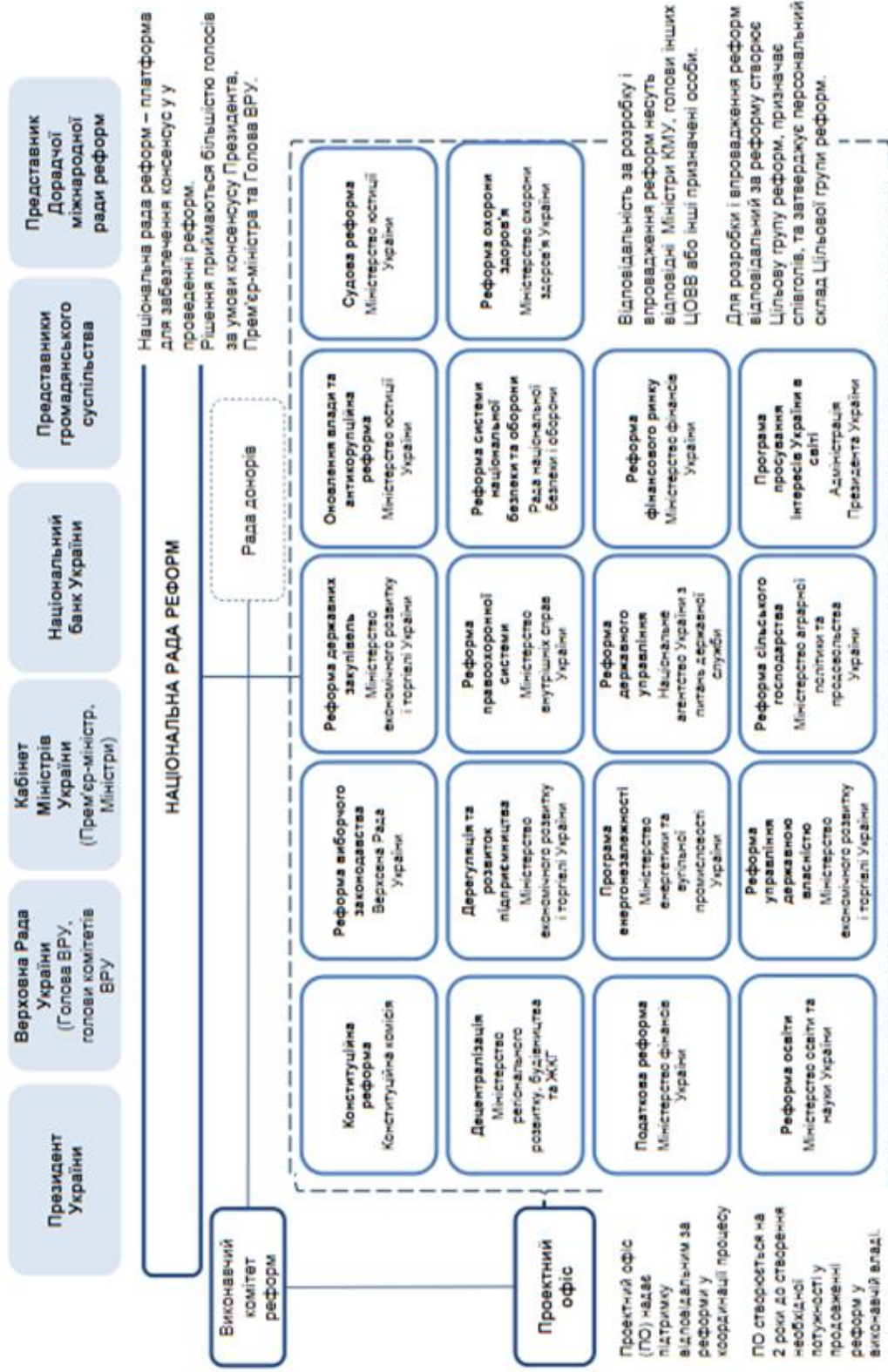
Продовження додатка Д

<p>Доступна та якісна правова допомога в Україні http://qala.org.ua/?page_id=142</p>	<p>Покращення рівного доступу до правосуддя для населення України (особливо представників вразливих верств) шляхом підтримки впровадження системи безоплатної правової допомоги та підвищення рівня обізнаності населення щодо прав на отримання безоплатної правової допомоги</p>	<p>11.02.2014– 30.12.2018</p>	<p>9 млн кан. дол.</p>
<p>Український проект бізнес-розвитку плодоовочівництва http://uhbfp.org http://minagro.gov.ua/node/16042</p>	<p>Надання підтримки МСП щодо вирощування, збереження, маркетингу плодоовочевої продукції та застосування нових технологій у галузі агропромисловості</p>	<p>07.08.2014– 31.03.2021</p>	<p>19,3 млн кан. дол.</p>
<p>Проект розвитку зерносовищ та сільськогосподарських кооперативів в Україні http://www.zegno.org.ua/grain-project</p>	<p>Розширення економічних можливостей для малих та середніх зернових господарств у двох областях (Дніпропетровська, другий регіон буде визначено додатково) через розвиток зерносовищ та сільськогосподарських кооперативів за підтримки більш ефективних та чутливих до сільського господарства установ: - сприяння об'єднанню українських фермерів з метою підвищення ліквідності та розширення їх бізнесу з вирощення зернових. Кооперативний підхід дозволить фермерам здійснювати загальні закупівлі (включаючи придбання високоякісного посівного матеріалу), мати спільний доступ до сучасного обладнання з доробки та зберігання зерна, спільно здійснювати поставки зернових; - співпраця з українськими навчальними закладами у питанні розвитку і впровадження освітніх програм, спрямованих на управління сільськогосподарськими обслуговуючими кооперативами. Комплекс навчальних програм передбачатиме коротко- та довготермінові курси, які будуть запропоновані консультативним службам, асоціаціям кооперативів та виробників, а також студентам Національного університету біоресурсів і природокористування України (НУБіП) та Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету</p>	<p>26.03.2013– 28.02.2018</p>	<p>13,3 млн кан. дол.</p>
<p>Розвиток молочного бізнесу в Україні http://lads.com.ua/images/ua2014-06-12.pdf</p>	<p>Консультативна підтримка молочних господарств у вдосконаленні ефективної системи, упровадження сучасних практик та менеджменту молочного виробництва на території Дніпропетровської, Херсонської, Львівської та Івано-Франківської областей</p>	<p>01.04.2014– 31.03.2021</p>	<p>19,7 млн кан. дол.</p>

Бенефіціари: центральні органи виконавчої влади та місцеві органи влади. Реципієнти: резидент (фізична або юридична особа).				
УРЯД ШВЕЙЦАРСЬКОЇ КОНФЕДЕРАЦІЇ				
Програма ефективного використання енергоресурсів, розвитку інфраструктури та гуманітарної сфери. http://ua.intefax.com.ua/news/political/264373.html	розвитку енергоресурсів, розвитку гуманітарної сфери.	- енерго- та ресурсоефективне управління; - стабільне використання енергоресурсів і розвиток міст; - місцеве самоврядування, охорона здоров'я та вирішення питань у гуманітарній сфері	2015-2018 рр.	100 млн дол. США
УРЯД КОРОЛІВСТВА ШВЕЦІЯ				
Форми надання допомоги		- експертно-консультативна підтримка; - постачання обладнання		
Стратегії співробітництва Швеції щодо реформ з країнами Східної Європи, Західних Балкан та Туреччини. http://www.sida.se/English/where-we-work/Europe/Ukraine-/Developments-in-Ukraine/	Східної Європи, Західних Балкан та Туреччини.	- посилення економічної інтеграції з країнами ЄС та розвиток ринкової економіки; - зміцнення демократії, підвищення поваги до прав людини та подальший розвиток держави на основі принципів верховенства права; - покращення стану природного середовища, зменшення негативного впливу на клімат, підвищення стійкості до впливів навколишнього середовища та кліматичних змін	2014-2020 рр.	25 млн євро (щорічно)
Гендерне бюджетування в Україні. http://gtbrproject.org/content/o-proekte/		Підвищення економічної ефективності і прозорості бюджетних асигнувань з урахуванням різних потреб жінок і чоловіків шляхом упровадження гендерно-орієнтованого бюджетування	12.11.2013–31.12.2018	46,6 млн шв. крон
Бенефіціари: центральні органи виконавчої влади та місцеві органи влади. Реципієнти: резидент (фізична або юридична особа).				
УРЯД ЯПОНІЇ				
Угода (у формі обміну нотами) між Урядом України та Урядом Японії про надання Уряду України гранту непрямого типу на закупівлю спеціального обладнання для медичних закладів від 30.03.2015.	Урядом України та Урядом Японії	- підтримка правопорядку; - допомога для медичних закладів; - розвиток культури та мистецтв	Діє до повного виконання проекту	500 млн японських єн
Бенефіціари: центральні органи виконавчої влади та місцеві органи влади. Реципієнти: резидент (фізична або юридична особа)				

Джерело: Урядовий портал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/karta-doromogi-26-06-2015.pdf>

Додаток Е Національна модель управління реформами

Джерело: Урядовий портал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi>